

ISSN 2412-141X

МАЪРИФАТ
АДОЛАТ
САДОҚАТ
ҚОНУНИЯТ

ПРОСВЕЩЕНИЕ
СПРАВЕДЛИВОСТЬ
ПРЕДАННОСТЬ
ЗАКОННОСТЬ

ОСОРИ АКАДЕМИЯИ ВКД
ЧУМХУРИИ ТОЧИКИСТОН
(МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ)

ТРУДЫ АКАДЕМИИ МВД
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
(НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ)

№4 (68)

2025

**ОСОРИ АКАДЕМИЯИ ВКД ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
№ 4 (68). 2025**

Муассис – Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Мачаллаи илмӣ аз та‐рафи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Шаҳодатнома оид ба қайд гирифтан таҳти № 335/МЧ-97 аз 1-уми марта соли 2024.

Мачаллаи илмӣ аз соли 1998 нашр мегардад.

Мачаллаи илмӣ соли 2015 ба Шоҳиси иқтибосоварии илмии Россия (РИНЦ) ворид карда шуд.

Мачаллаи илмӣ ба Феҳристи нашрияҳои илмии тақризии Комиссияи олии аттестаціонии Вазорати илм ва таҳсилоти олии Федератсияи Россия ва Комиссияи олии аттестаціонии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар онҳо бояд натиҷаҳои асосии илмӣ оид ба дарёғти дараҷаҳои илмии номзади илмҳо ва доктори илмҳо нашр гарданд, ворид аст.

Дар мачалла мақолаҳо бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешаванд.

Раиси Шурои ТАҲРИРӢ:

Рахимзода Р.Х. – Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент

Аъзоёни Шурои ТАҲРИRӢ:

Хушваҳтзода Қ.Х. – Президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор; **Махмудзода М.А.** – аъзои пайвастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор, Ҳукуқшиноси шоистаи Тоҷикистон;

Рахимзода М.З. – аъзои вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Ятимов С.С.** – аъзои вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои сиёсатшиносӣ, дотсент; **Гаврилов Б.Я.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, Ҳукуқшиноси шоистаи Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Зайцев О.А.** – Арбоби хизматнишондодай илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Салников В.П.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Михайлова В.А.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Омелин В.Н.** – Ҳукуқшиноси шоистаи Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Хабибуллин А.Г.** – Ҳукуқшиноси шоистаи Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Ализода З.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Алимов С.Ю.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Буризода Э.Б.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Зоир Ҷ.М.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Иброҳимов С.И.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Искандаров З.Х.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Мургоззода Ҷ.С.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Назарзода Н.Ҕ.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Пулатов Ю.С.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор;

Раҷабзода Р.М. – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент; **Холиқзода А.Ғ.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Шарипов Т.Ш.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Шарофзода Р.Ш.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Солиев К.Х.** – Ҳукуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент; **Федоров А.В.** – номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор.

Раиси Ҳайати ТАҲРИRӢ:

Насуриён П.А. – сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент

Муовини Раиси Ҳайати ТАҲРИRӢ:

Рахмадҷонзода Р.Р. – муовини сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба илм, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент

Аъзоёни Ҳайати ТАҲРИRӢ:

Баранов В.М. – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Матскевич И.М.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Чоробекова А.М.** – Ҳукуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Қирғизистон, доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Азиззода У.А.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Рахмон Д.С.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Диноршоҳ А.М.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Сафарзода А.И.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Золотухин А.В.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Назаров А.Қ.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Захартсев С.И.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Гармаев Ю.П.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Аубакирова А.А.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Шарифзода Ф.Р.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент; **Нематов А.Р.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Абдуҳамитов В.А.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент; **Россинский С.Б.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, профессор; **Коомбаев А.А.** – доктори илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент; **Нигматов Р.О.** – доктори фалсафа (PhD), профессор; **Абдурашидзода А.А.** – номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент; **Мансурзода А.М.** – номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент; **Абдулло А.Р.** – номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент; **Сафарзода Х.С.** – номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ, дотсент; **Арипов А.Л.** – номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ; **Вализода Н.Д.** – номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ.

Котиби масъул:

Муҳаррирони масъул:

Масъули нашр:

Нарзуллоzода С.С. – номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ

Давлатшоzода А.Ш. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент

Максудзода Р.М.

Каримова Л.М.

**Труды АКАДЕМИИ МВД РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
№ 4 (68). 2025**

Учредитель – Академия Министерства внутренних дел Республики Таджикистан. Научный журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан. Свидетельство о регистрации № 335/ЖР-97 от 1 марта 2024 года. Научный журнал издается с 1998 года.

Научный журнал в 2015 году включен в систему Российской индекса научного цитирования (РИНЦ).

Научный журнал входит в Перечень рецензируемых научных изданий Высшей аттестационной комиссии Министерства науки и высшего образования Российской Федерации и Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан в которых должны быть опубликованы основные научные результаты на соискание ученых степеней кандидата наук и доктора наук.

В журнале печатаются статьи на таджикском, русском и английском языках.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Рахимзода Р.Х. – Министр внутренних дел Республики Таджикистан, Заслуженный юрист Таджикистана, доктор юридических наук, доцент

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Хушвахтзода К.Х. – Президент Национальной академии наук Таджикистана, академик Национальной академии наук Таджикистана, доктор экономических наук, профессор; **Махмудзода М.А.** – действительный член Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор, Заслуженный юрист Таджикистана; **Рахимзода М.З.** – член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор; **Ятимов С.С.** – член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана, доктор политических наук; доцент; **Гаврилов Б.Я.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, Заслуженный юрист России, доктор юридических наук, профессор; **Зайцев О.А.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Сальников В.П.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Михайлова В.А.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Омелюк В.Н.** – Заслуженный юрист России, доктор юридических наук, профессор; **Хабибуллин А.Г.** – Заслуженный юрист России, доктор юридических наук, профессор; **Ализода З.** – доктор юридических наук, профессор; **Алимов С.Ю.** – доктор юридических наук, профессор; **Бурозода Э.Б.** – доктор юридических наук, профессор; **Зоир Д.М.** – доктор юридических наук, профессор; **Ибрагимов С.И.** – доктор юридических наук, профессор; **Искандаров З.Х.** – доктор юридических наук, профессор; **Мургазозода Д.С.** – доктор юридических наук, профессор;

Назарзода Н.Д. – доктор юридических наук, профессор; **Пулатов Ю.С.** – доктор юридических наук, профессор; **Раджабзода Р.М.** – доктор юридических наук, доцент; **Холикзода А.Г.** – доктор юридических наук, профессор; **Шарипов Т.Ш.** – доктор юридических наук, профессор; **Шарофзода Р.Ш.** – доктор юридических наук, профессор; **Солиев К.Х.** – Заслуженный юрист Таджикистана, кандидат юридических наук, доцент; **Федоров А.В.** – кандидат юридических наук, профессор.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Насуриён П.А. – начальник Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, доцент

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Рахмаджонзода Р.Р. – заместитель начальника Академии МВД Республики Таджикистан по науке, доктор юридических наук, доцент

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Баранов В.М. – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Мацкевич И.М.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Джоробекова А.М.** – Заслуженный юрист Кыргызстана, доктор юридических наук, профессор; **Азиззода У.А.** – доктор юридических наук, профессор; **Рахмон Д.С.** – доктор юридических наук, профессор; **Диноршох А.М.** – доктор юридических наук, профессор; **Сафарзода А.И.** – доктор юридических наук, профессор; **Золотухин А.В.** – доктор юридических наук, профессор; **Назаров А.К.** – доктор юридических наук, профессор; **Захарцев С.И.** – доктор юридических наук, профессор; **Гармаев Ю.П.** – доктор юридических наук, профессор; **Аубакирова А.А.** – доктор юридических наук, профессор; **Шарифзода Ф.Р.** – доктор юридических наук, доцент; **Нематов А.Р.** – доктор юридических наук, доцент; **Абдухамитов В.А.** – доктор юридических наук, доцент; **Россинский С.Б.** – доктор юридических наук, профессор; **Коомбаев А.А.** – доктор юридических наук, доцент; **Нигматов Р.О.** – доктор философии (PhD), профессор; **Абдурашидзода А.А.** – кандидат юридических наук, доцент; **Мансурзода А.М.** – кандидат юридических наук, доцент; **Абдулло А.Р.** – кандидат юридических наук, доцент; **Сафарзода Х.С.** – кандидат юридических наук, доцент; **Арипов А.Л.** – кандидат юридических наук; **Вализода Н.Д.** – кандидат юридических наук.

Ответственный секретарь:

Нарзуллозода С.С. – кандидат юридических наук

Ответственные редакторы:

Давлатшозода А.Ш. – кандидат педагогических наук, доцент

Ответственный за выпуск:

Максудзода Р.М.

Каримова Л.М.

**PROCEEDINGS OF THE ACADEMY OF MIA OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
№ 4 (68). 2025**

The founder is the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. The scientific journal is registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan. Certificate of Registration No. 335 / MF-97 dated March 1, 2024. The scientific journal has been published since 1998.

The scientific journal in 2015 is included in the system of the Russian Scientific Citation Index (RINC).

The scientific journal is included in the List of peer-reviewed scientific publications of the Higher Attestation Commission of the Ministry of Science and Higher Education of the Russian Federation and the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan in which the main scientific results for the academic degrees of Candidate of Sciences and Doctor of Sciences should be published. The journal publishes articles in Tajik, Russian and English.

CHAIRMAN OF THE EDITORIAL COUNCIL:

Rahimzoda R.H. – Minister of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Honored Lawyer of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL COUNCIL:

Khushvakhtzoda K.Kh. – President of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Academician of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Economics, Professor; **Mahmudzoda M.A.** – Full member of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Tajikistan; **Rakhimzoda M.Z.** – Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Yatimov S.S.** – Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Political Sciences; assistant professor; **Gavrilov B.Ya.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Honored Lawyer of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zaitsev O.A.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Salnikov V.P.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Mikhailov V.A.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Omelin V.N.** – Honored lawyer of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Khabibullin A.G.** – Honored lawyer of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Alizoda Z.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Alimov S.Yu.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Burizoda E.B.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zoir D.M.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Ibragimov S.I.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Iskandarov Z.Kh.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Murtazozoda D.S.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Nazarzoda N.D.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Pulatov Yu.S.** – Doctor of Legal Sciences, Professor;

Rajabzoda R.M. – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Kholikzoda A.G.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Sharipov T.Sh.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Sharofzoda R.Sh.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Soliev K.Kh.** – Honored Lawyer of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor; **Fedorov A.V.** – Candidate of legal sciences, professor

CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Nasuriyon P.A. – Head of the Academy of the Ministry of the Interior of the Republic of Tajikistan, Candidate of legal sciences, Associate Professor

DEPUTY CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Rahmadjonzoda R.R. – Deputy Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan for Science, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Baranov V.M. – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Matskevich I.M.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Dzhorobekova A.M.** – Honored Lawyer of the Kyrgyz Republic, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Azizzoda U.A.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Rahmon D.S.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Dinorshokh A.M.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Safarzoda A.I.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zolotukhin A.V.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Nazarov A.K.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zakhartsev S.I.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Garmaev Yu.P.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Aubakirova A.A.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Sharifzoda F.R.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Nematzov A.R.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Abdukhambitov V.A.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Rossinsky S.B.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Koombaev A.A.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Nigmatov R.O.** – Doctor of Philosophy (PhD), Professor; **Abdurashidzoda A.A.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Mansurzoda A.M.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Abdullo A.R.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Safarzoda H.S.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Aripov A.L.** – Candidate of legal sciences; **Valizoda N.D.** – Candidate of legal sciences.

Executive Secretary:

Narzullozoda S.S. – Candidate of Legal Sciences

Responsible editors:

Davlatshozoda A.Sh. – candidate of pedagogical sciences, associate professor

Maksudzoda R.M.

Responsible for publication:

Karimova L.M.

**МАСОИЛИ НАЗАРИЯ, ҚОНУНГУЗОРӢ ВА АМАЛИЯ
ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ, ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРАКТИКИ**

Насуриён, П.А. Проблемы обеспечения криминологической безопасности Республики Таджикистан и Российской Федерации в контексте взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности	8-19
Насуриён, П.А., Ҳусейнзода, С.Х. Масоили муқаррарсозии мафхуми «номукаллафӣ» дар қонунгузории чиноятӣ: мафхум ва маҳаки он	20-29
Абдуллоева, М.К. Кафолатҳои даҳлнозазирӣ дар мурофиаи чиноятӣ	30-35
Кальченко, Н.В. Пытки как метод противодействия терроризму: этико-правовые аспекты	36-41
Мухаммадиев, И.С. Образование органов предварительного расследования и правовое регулирование статуса следователя в Таджикистане в первые годы советской власти (1917-1920 гг.)	42-53
Нарзуллоzода, С.С. Рушди қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи чиноятҳои нақлиётӣ (солҳои 1961-1998)	54-59
Одиназода, Н.С. Таҳлили муқисавӣ-хуқуқии муомилоти ғайриқонунии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ дар қонунгузории давлатҳо-аъзоёни Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил	60-69
Раҷабзода, Р.М., Муртазозода, Ҷ.С. Нақши парламенти мамлакат дар қабули санадҳои қонунгузорӣ дар самти муқовимат ба терроризм ва экстремизм	70-76
Сайдасанов, Ю.Ш. Сравнительный анализ неписанных законов христианского Запада и мусульманского Востока периода X-XV вв.	77-83
Соибов, З.М., Шарифзода, Б. Тавсифи маъмурӣ-хуқуқии аҳаммияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии давлатӣ	84-95
Умарӣ, Ҳ.А., Юнусов, Э.А. Теоретико-правовой анализ проявлений коррупции в системе государственного управления и механизмы противодействия	96-105
Шарифзода, Р.Ф. Мавқеи шахс ва оила дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз нигоҳи таҳлили чинояти “Дар хатар монондан”)	106-113

**МИНБАРИ МУҚАРРИЗОН
ТРИБУНА РЕЦЕНЗЕНТОВ**

Бобоҷонзода, И.Ҳ. Тақриз ба китоби дарсии Қудратзода Н.А.	114-116
Мансурзода, А.М. Отзыв на автореферат диссертации Умедова К.М. на тему «Технология оперативного законотворчества (на примере Республики Таджикистан)»	117-119
Рахмаджонзода, Р.Р. Отзыв на автореферат диссертации Нозакзода З.З. на тему «Институт профессиональных союзов в Таджикистане (историко-правовое и сравнительно-правовое исследование)	120-121
Шарифзода, П.Р. Тақризи муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Раҷабзода Х.Р. дар мавзуи «Вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»	122-128

**МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ**

Абдулаҳадзода, А.А. Таҳлили таъсири сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба самаранокии қарорҳои идоракунӣ дар соҳаи пешгирии зӯроварӣ дар оила	129-136
---	---------

Глухова, Д.А. Виды непроцессуальных научно-технических исследований, проводимых на стадии возбуждения уголовного дела и проблемы использования полученных результатов в доказательных целях	137-144
Исозода, Н. Таҳлили муқоисавии амалҳои тафтишотӣ ва ҷораҳои мурофиавии шабехи ҷорабинҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ	145-153
Қурбонзода, А.А. Дурнамои рушди қонунгузории ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ	154-164
Нуруллоzода, М. Муҳолифатҳои қонунгузорӣ оид ба пешгириӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулоддаи табиию техногенӣ ва дурнамои ҳалли онҳо	165-175
Сайдзода, М.А. Понятие, содержание и правовая характеристика правонарушений несовершеннолетних по законодательству Республики Таджикистан	176-183
Ҳусейнзода, С.Ҳ. Масоили тасниф ва тафриқаи синни субъекти ҷиноят	184-192

CONTENT

PROBLEMS OF THE THEORY, LEGISLATION AND PRACTICE

NASURIYON, P.A. Problems of Ensuring Criminological Security of the Republic of Tajikistan and the Russian Federation in the Context of the Interaction of Illegal Migration and Extremist Activity	8-19
NASURIYON, P.A., HUSEYNZODA, S.H. Problems of definition of the concept of «insanity» in criminal law: concept and criteria	20-29
ABDULLOEVА, M.K. Guarantees of immunity in criminal proceedings	30-35
KALCHENKO, N.V. Torture as a method of countering terrorism: ethical and legal aspects	36-41
MUHAMMADIEV, I.S. The formation of preliminary investigation bodies and legal regulation of the status of investigators in Tajikistan in the early years of Soviet power (1917-1920)	42-53
NARZULLOZODA, S.S. Development of criminal legislation of the Republic of Tajikistan in the field of transport crimes (1961-1998)	54-59
ODINAZODA, N.S. A comparative legal analysis of the illicit trafficking of precious metals and natural gemstones in the legislation of the member states of the Commonwealth of Independent States	60-69
RAJABZODA, R.M., MURTAZOZODA, J.S. The role of the parliament of the country in adopting legislative acts in the direction of resisting terrorism and extremism	70-76
SAIDASANOV, Y.S. Analyses of unwritten law in cristian West and muslim East during the period of X-XV centuries	77-83
SOIBOV, Z.M., SHARIFZODA, B. administrative and legal characteristics of the importance of the use of information technology in public administration	84-95
UMARI, KH.A., YUNUSOV, E.A. Theoretical and legal analysis of corruption manifestations in the public administration system and counteraction mechanisms	96-105
SHARIFZODA, R.F. The status of an individuals and family in the Constitution of the Republic of Tajikistan (from the position of the crime of «abandonment of a person in danger»)	106-113

TRIBUNE REVIEWERS

BOBOJONZODA, I.H. Review of the textbook by Doctor of Law, Professor N.A. Kudratzoda	114-116
MANSURZODA, A.M. Review of the dissertation abstract of Umedov K.M. on the topic «Technology of operational lawmaking (on the example of the Republic Tajikistan)»	117-119
RAKHMADZHONZODA, R.R. Review to the abstract of the dissertation of the Nosakzoda Z.Z. on the topic «Institute of trade unions in Tajikistan: (historical-legal and comparative-legal research)»	120-121
SHARIFZODA, P.R. Review of the official opponent on the dissertation of Rajabzod Kh.R. on the topic “Administrative and legal status of tax authorities in the Republic of Tajikistan”....	122-128

TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

ABDULAKHADZODA, A.A. Analysis of the impact of state policy of the Republic of Tajikistan on the effectiveness of management decisions in the field of domestic violence prevention	129-136
---	---------

GLUKHOVA, D.A. Types of non-procedural scientific and technical research conducted at the stage of initiation of a criminal case, and problems of using the results obtained for evidentiary purposes	137-144
IZOZODA, N. Comparative analysis of investigative actions and procedural measures similar to operational-search activities	145-153
KURBONZODA, A.A. Prospects for the development of criminal legislation concerning the crime of sabotage	154-164
NURULLOZODA, M. Legislative contradictions in the sphere of prevention and liquidation of emergency situations of natural and man-made nature and prospects for their resolution	165-175
SAIDZODA, M.A. The concept, content and legal characteristics of juvenile delinquency under the legislation of the Republic of Tajikistan	176-183
HUSEYNZODA, S.H. Problems of classification and differentiation of the age of the crime subject	184-192

МАСОИЛИ НАЗАРИЯ, ҚОНУНГУЗОРӢ ВА АМАЛИЯ

ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ, ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРАКТИКИ
PROBLEMS OF THE THEORY, LEGISLATION AND PRACTICE

УДК 343.97

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В
КОНТЕКСТЕ ВЗАИМОВЛИЯНИЯ НЕЗАКОННОЙ МИГРАЦИИ
И ЭКСТРЕМИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

МАСОИЛИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ КРИМИНОЛОГИИ
ЧУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ФЕДЕРАЦИИЯИ РОССИЯ ВОБАСТА
БА ТАЪСИРИ МУТАҶОБИЛАИ МУҲОЧИРАТИ ҒАЙРИҚОНУНИЙ
ВА ФАҶОЛИЯТИ ЭКСТРЕМИСТИЙ

PROBLEMS OF ENSURING CRIMINOLOGICAL SECURITY OF THE REPUBLIC
OF TAJIKISTAN AND THE RUSSIAN FEDERATION IN THE CONTEXT OF THE
INTERACTION OF ILLEGAL MIGRATION AND EXTREMIST ACTIVITY

НАСУРИЁН П.А.
NASURIYON P.A.

Начальник Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук, доцент, генерал-майор милиции
Сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади
илемҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, генерал-майори милитсия
Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic
of Tajikistan, candidate of legal sciences, Associate Professor,
major general of militia

e-mail:
pnasurov@mail.ru

Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илемҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Рецензент: КУДРАТОВ Н.А. – Начальник управления науки и инновации Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана, доктор юридических наук, профессор.

Тақриздиҳанда: ҚУДРАТОВ Н.А. – Сардори раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон, доктори илемҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Reviewer: KUDRATOV N.A. - Head of the Department of Science and Innovation of the

International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan, Doctor of Law, Professor.

Аннотация: В статье обосновывается позиция автора о содержании и сущности понятия обеспечения криминологической безопасности Республики Таджикистан и Российской Федерации в контексте взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности как части региональной криминологии. Автор приходит к выводу, что обеспечение криминологической безопасности стран-партнеров в указанной сфере требует нового подхода в научно-методологическом, образовательном, нравственно-духовном, интернациональном, организационном, правовом, информационно-пропагандистом и других сферах межгосударственной, общественной и региональной институциональной деятельности, направленной на искоренение глубинных причин возникновения незаконной миграции и экстремистской деятельности и защиты личности, общества и интересов этих стран от новых вызовов и угроз, в том числе, в сфере обеспечения криминологической безопасности в информационной сфере.

Ключевые слова: криминологическая безопасность, взаимовлияние, незаконная миграция, экстремистская деятельность, защита личности, общество, интересы стран-партнеров, информационная безопасность.

Аннотатсия: Мақола мавқеи муаллифро оид ба мазмун ва моҳияти консепсияи таъмини амнияти криминологии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия дар замини муҳочирати гайриқонунӣ ва фаъолияти экстремистӣ дар доираи криминологии минтақавӣ асоснок менамояд. Муаллиф ба хулоса меояд, ки таъмини амнияти криминологии кишварҳои-шарик дар ин самт муносабати нави байнидавлатиро дар соҳаҳои илмӣ-методӣ, таълими, ахлоқӣ-маънавӣ, ташкили, ҳуқуқӣ, иттилоотӣ ва дигар фаъолияти институтсионалии байнидавлатӣ, ҷамъиятӣ ва минтақавӣ, ки ба рафъи сабабҳои асосии муҳочирати гайриқонунӣ ва фаъолияти ифратгарӣ ва ҳифзи манфиатҳои ин давлатҳо ва ҷомеа аз таҳдиҳу ҳатарҳои мусир, аз ҷумлаи манфиатҳои шарикон дар соҳаи таъмини амнияти криминологӣ дар соҳаи иттилоот нигаронида шудаанд, тақозо менамояд.

Вожсаҳои қалидӣ: амнияти криминологӣ, таъсири мутақобила, муҳочирати гайриқонунӣ, фаъолияти экстремистӣ, ҳифзи шаҳсият, ҷомеа, манфиатҳои кишварҳои шарик, амнияти иттилоотӣ.

Annotation: This article substantiates the author's position on the content and essence of the concept of ensuring criminological security of the Republic of Tajikistan and the Russian Federation in the context of the interface of illegal migration and extremist activities, as part of regional criminology. The author concludes that ensuring the criminological security of partner countries in this area requires a new interstate approach in scientific, methodological, educational, moral, spiritual, international, organizational, legal, informational, and other areas of interstate, public, and regional institutional activity aimed at eradicating the root causes of illegal migration and extremist activity and protecting individuals, society, and the interests of partner countries from new challenges and threats, including in the area of criminological security in the information sphere.

Key words: ensuring criminological security, mutual influence, illegal migration, extremist activity, protection of individuals and society, interests of partner countries, information security.

В свете современных вызовов и угроз, обусловленных взаимодействием нелегальной миграции и экстремизма в Таджикистане и России, ключевое место в науке криминологии занимает изучение криминологической безопасности и путей ее укрепления в обеих странах. Защита граждан, общества и национальных интересов обоих государств требует создания общей

межгосударственной системы криминологической безопасности, объединяющей ресурсы и потенциал стран-партнеров. Актуальность данной проблемы диктуется необходимостью противодействия новым формам преступности, использующим миграционные потоки для распространения экстремистских идей.

В этой связи, формирование эффективной системы криминологической безопасности предполагает разработку общих стратегий, обмен информацией и координацию усилий правоохранительных органов Таджикистана и России. Это в свою очередь позволит своевременно выявлять и пресекать преступную деятельность, связанную с нелегальной миграцией и экстремизмом, обеспечивая стабильность и благополучие обоих государств. А обеспечение эффективного уровня защищенности населения от взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности требует нового подхода и теоретического моделирования системы обеспечения криминологической безопасности в этом направлении. Соответственно, «создания соответствующих механизмов нормативно-правового, информационного, организационного, нравственно-духовного, интернационалистического, религиозного и методологического обеспечения» [25, с. 6], а также стимулирование региональной системы предупреждения преступности в этом направлении. Ведь по сути, незаконная трудовая миграция и экстремистская деятельность давно приобрели транснациональный характер, которые нередко порождают другие виды преступления международного характера, такие, как незаконный оборот наркотиков, торговля людьми, кибертерроризм и т.д.

Поэтому для гармонизации и концентрации деятельности государственных органов Таджикистана и России по противодействию преступности, в том числе незаконной миграции и экстремистской деятельности, выявление основополагающих правовых принципов, разделяемых разными странами, играет значительную роль в формировании ключевых аспектов совместного противодействия преступности и причинам, ее вызывающим. Для обоснования такого подхода необходимо заглянуть в предысторию теоретических разработок в этом направлении.

Так, В.А. Плещаков под «криминологической безопасностью» понимает «Объективное состояние защищенности жизненно важных и иных существенных интересов

личности, общества и государства от преступных посягательств и угроз таких посягательств, порождаемых различного рода криминогенными факторами (явлениями и процессами), а также осознанием людьми такой защищенности» [17, с. 14].

По мнению других авторов, криминологическая безопасность «это совокупность политических, идеологических, экономических, социально-психологических, правовых и иных мер, разрабатываемых и осуществляемых компетентными государственными и общественными структурами, а также гражданами, по недопущению (предупреждению) преступных посягательств на права личности, общества, государства» [19, с. 49-54].

Заслуживает особого внимания концентрация государственных и негосударственных органов по обеспечению криминологической безопасности личности в контексте обеспечения национальной безопасности. В связи с этим, О.А. Колоткина предлагает на законодательном и концептуальном уровне определить наиболее важные разновидности безопасности личности, «которые должны быть обеспечены государством в различных сферах ее жизнедеятельности с учетом потенциальных и реальных опасностей и угроз» [10, с. 72-78], так как «определение уровня защищенности личности зависит от уровня осознанности гражданами криминологической безопасности» [25, с. 415], то есть, «восприятие ситуации (субъективная оценка) отдельными гражданами, социальными группами, обществом в целом» [6, с. 196].

В этом контексте заслуживает внимания позиция Д.А. Симоненко о том, что «криминологическая безопасность» и «обеспечение криминологической безопасности» составляют две стороны одной медали. С одной стороны – деятельность (функциональных критерий), с другой – цель и результат последствий (оценочный признак), каким является состояние криминологической безопасности того или иного объекта (социального, территориального, отраслевого) [21, с. 7].

Позиция В.А. Плешаковаозвучна с выше предложенной в плане того, что «Концептуально введение в научный оборот понятий «криминологическая безопасность» и «обеспечение криминологической безопасности» было связано с необходимостью смещения центра тяжести в борьбе с преступностью с непосредственного воздействия на нее, личность преступника и порождающие ее причины на защиту личности, общества, государства от преступных посягательств, цель которой – обеспечение социально приемлемого уровня криминологической безопасности, когда государство и общество способны контролировать преступность, минимизировать последствия ее проявлений...» [17, с. 75].

Поэтому, на наш взгляд, по сей день не потеряло свою значимость предложенное В.А. Плешаковым понятие «обеспечения криминологической безопасности» как «... основанное на принципах комплексного программирования и планирования деятельность государства, общества в целом и их институтов, имеющая целью достижение и поддержание социально приемлемого уровня защищенности жизненно важных и иных существенных интересов личности, общества и государства от преступных посягательств» [16, с. 14].

Однако в контексте новых вызовов и угроз, связанных с внешними факторами и имеющих транснациональный и международный характер, вышеуказанное понятие требует дальнейшего развития и консолидации с учетом интересов личности, общества и государств не только в пределах отдельных государств, но и такие же интересы стран-партнёров по обеспечению совместной криминологической безопасности, так как современная криминология определяет теоретические основы совершенствования региональных исследований преступности. В этом плане неслучайно сформировалось самостоятельная отрасль под названием «региональная криминология» [18, с. 57-61]. Ввиду этого, изучение связей между нелегальной миграцией и экстремистскими тенденциями с целью укрепления криминологической безопасности Таджикистана и Рос-

сии делает оправданным выделение данного аспекта в качестве составной части региональной криминологии.

По мнению некоторых авторов, наиболее взрывоопасной территорией России, связанной с взаимовлиянием незаконной миграции и экстремистской деятельностью считаются республики Северного Кавказа. В этой связи Э.Б. Магомедов отмечает, что «В Российской Федерации нет ни одного региона с таким высоким уровнем втянутости мигрантов-иностранцев в террористическую деятельность и участия их в преступлениях, связанных с посягательствами на жизнь сотрудников правоохранительных органов как на Северном Кавказе» [14, с. 13].

Далее он акцентирует внимание на социально-психологических качествах совместности мигрантов из Азербайджана, Узбекистана и Таджикистана с местным населением, что сопутствует их слиянию с местными экстремистами настроенными религиозными радикалами, деятельность которых также направлена на совершение преступлений, несущих угрозу национальной безопасности России и стран региона. Ученый также упоминает о высоком уровне латентности преступлений, совершаемых в отношении мигрантов-иностранцев со стороны местного криминализата и самих же диаспор мигрантов, в связи с замкнутостью их жизнедеятельности в клановых и групповых сообществах [14, с. 14-15].

Изучая криминологические вопросы, связанные с тенденцией совершения преступлений в отношении мигрантов, Е.Б. Аблязова отмечает, что «Более половины мигрантов, направляющихся в Россию, являются гражданами Узбекистана, Таджикистана, Украины, Казахстана, с которыми наша страна имеет общую историю, но с течением времени все больше намечаются различия в культурных особенностях России и стран, откуда направляются миграционные потоки, что детерминирует возникновение криминальных ситуаций, где жертвами становятся мигранты; в связи с повышенным общественным резонансом при нарушении ими правил поведения, принятых в стране пребывания и т.д.» [5, с. 13].

В контексте этого следует напомнить, что протяженность государственной границы между Таджикистаном и Афганистаном составляет более 1400 километров и на территории иностранного государства орудуют более десятка экстремистско-террористических организаций, что является веским основанием для пристального внимания правоохранительных органов к вопросу экстремизмами населения. Тем не менее, среди наиболее распространенных преступлений, совершаемых мигрантами на территории Республики Таджикистан, незаконный оборот наркотических средств или психотропных веществ с целью сбыта составляют 16% всех преступлений, совершаемых иностранными гражданами; незаконное пересечение государственной границы Республики Таджикистан составляет 11%; мошенничество 10% [23, с. 3]. Совершение преступлений экстремистского и террористического характера с участием иностранных граждан встречаются крайне редко. То есть, в современных условиях в Таджикистане и России в большинстве случаях угрозы терроризма и экстремизма исходят из радикально настроенных граждан обоих государств, конечно же, не без косвенной поддержки внешних враждебных сил.

Так, Лидер Нации, уважаемый Эмомали Рахмон на встрече с активистами, представителями общественности и религиозными деятелями страны 9 марта 2024 года отметил, что за последние 10 лет в стране выявлено и зарегистрировано 6680 преступлений экстремистской и террористической направленности, в том числе 86 террористических актов и покушений на них, предотвращено 11 случаев подготовки к ним. За этот период в связи с широкой пропагандой экстремистского толка в социальных сетях среди трудовых мигрантов возросло число молодых людей, вступивших в ряды экстремистских и террористических организаций, например таких, как «Исламское государство», что вызывает серьёзную обеспокоенность общества [8].

Поэтому основную работу по обеспечению криминологической безопасности России и Таджикистана необходимо пере-

направлять для искоренения прежде всего, социальных, идеологических, информационных, нравственно-духовных, организационных, правовых мер общего и специально-криминологического характера.

Большое количество криминологических исследований свидетельствуют о том, что по своей сути, любая миграция обладает криминогенным потенциалом [20; 22]. Мигранты, попадая в другие условия жизни, испытывают естественные социально-экономические и нравственно-психологические трудности, которые в последующем детерминируют повышенную криминальную активность лиц данной категории. Особенно опасна незаконная миграция, так как именно ей присущи криминальные последствия, которые выражаются как в преступлениях, совершаемых мигрантами, так и в преступлениях, совершаемых против них.

Такие трудности, возникающие у мигрантов на территории принимающей стороны, становятся основанием к примыканию некоторых мигрантов в экстремистско-террористические организации, цель которых направлена на насилиственное изменение основ конституционного строя и создания в странах Центральной Азии теократического государства в виде «исламского халифата». Аналогичные цели преследуют подпольные экстремистско - террористические организации, функционирующие в регионах Северного Кавказа Российской Федерации.

Несмотря на то, что политическое руководство России ставит стратегическую задачу по увеличению числа иностранных граждан и их трудоустройства [3], результаты опроса общественного мнения в России показывают, что 55-65% респондентов высказываются за ограничение числа мигрантов, приезжающих в Россию, считая их конкурентами в трудоустройстве с российскими гражданами [9].

Так, по словам А. Бастрыкина, с января по май 2025 года число преступлений в России, которые совершили мигранты, выросло на 10% в сравнении с аналогичным периодом 2024 года и превысило 18,8 тыс.

Доля таких деяний в общем криминальном массиве увеличилась с 4,3% до 5%. Количество дел против мигрантов, направленных в суды, выросло на 15% [7]. Такая статистика подтверждает дискомфорт в сфере миграционной политики Российской Федерации, которая согласно оценкам международных организаций, является одной из основных стран назначения для трудовых мигрантов. А Республика Таджикистан, напротив, признана источником оттока трудоспособного населения [15].

Сегодня бесспорен тот факт, что массовая трудовая миграция в Россию из других стран региона, с одной стороны дает импульс развития экономики принимающей страны, с другой стороны, порождает социально-негативные последствия в виде экстремизма, терроризма, незаконного оборота наркотиков, торговли людьми и других транснациональных преступлений.

Поэтому, согласно Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, достижение целей обеспечения государственной и общественной безопасности осуществляется путем реализации государственной политики, направленной на решение в том числе, задач по противодействию незаконной миграции, предупреждению и пресечению террористической и экстремистской деятельности организаций и физических лиц, проявлений радикализма, профилактика экстремистских и иных преступных проявлений, прежде всего среди несовершеннолетних и молодежи [4].

А согласно подпунктам 6, 8, 13 пункта 18 Стратегии противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы, наравне с другими факторами возникновения экстремизма и терроризма указываются также недостатки:

– в организации трудовой миграционной деятельности, защите прав мигрантов и их защите от влияния экстремистских группировок в странах проживания, обострение социальных проблем в семьях мигрантов, в том числе брошенных, трудности ухода и воспитания детей в неполных семьях;

- недостаточное использование потенциала средств массовой информации для пропаганды антиэкстремизма;
- слабые возможности правоохранительных органов по противодействию киберэкстремизму и расследованию киберпреступлений;
- отсутствие взаимодействия с глобальными организациями отрасли информационно-коммуникационных технологий, включая социальные сети, в противодействии использованию сети Интернет в экстремистских и террористических целях;
- недостаточный уровень взаимодействия государственных органов и организаций гражданского общества;
- отсутствие специализированных неправительственных организаций по профилактике экстремизма, недостаточная информированность местного населения о методах ранней профилактики этого явления;
- недостаточное использование возможностей международного сотрудничества для усиления противодействия экстремизму и терроризму и т.д.» [2].

В пункте 7 Концепции государственной политики Республики Таджикистан в сфере религии, утвержденной указом Президента Республики Таджикистан 4 апреля 2018 года за № 1042 отмечается, что «распространение в информационно-культурном пространстве Таджикистана посредством сети Интернет различных религиозных и сектантских программ, пропагандирующих экстремистскую идеологию, несовместимы с позицией нашей религиозной среды».

Как справедливо отмечает Н.В. Кудрявцев, «Возраст не может быть носителем криминогенных свойств, однако на возрастные особенности молодого поколения попадает наибольшее количество сложных ситуаций, которые способствуют формированию негативных сдвигов в психологии людей. Именно высокая степень социально-нравственной деформации приводит к тому,

что большинство из них не смогли или не захотели реализовать себя в рамках легальной работы» [13, с. 122]. Применительно к экстремистам следует сказать, что многие из них были недовольны своим социальным статусом в силу искаженности представления о социальной справедливости «в исламском мире».

Действительно, в воздействии деструктивных элементов через Интернет на взгляды работающих мигрантов кроется значительная сила, особенно учитывая тот факт, что молодые люди (18-35 лет), отправившиеся на заработки за границу, ощущают себя «защищенными» от внимания правоохранительных органов, традиционного семейного влияния и сдержанных религиозных убеждений. Находясь вдали от дома, они воспринимают Интернет как безопасное пространство, где могут свободно выражать свои мысли и знакомиться с радикальными идеями, не опасаясь последствий. Эта кажущаяся безнаказанность в сочетании с возрастной восприимчивостью к новому и желанию адаптироваться к новым условиям делает их уязвимыми для деструктивного контента.

Как справедливо отмечает Д.А. Конев, «Преступность в сфере цифровых технологий следует рассматривать как объективно существующее общественно опасное, негативное, социальное явление, представляющее собой совокупность преступлений, обладающих количественными и качественными характеристиками, совершенных в определенный промежуток времени в виртуальной среде, не имеющей определенных географических и юрисдикционных границ» [11, с. 11]. Далее указанный автор предлагает консолидировать деятельность мирового сообщества и региональных организаций для принятия единых подходов и общих правил по обеспечению криминологической безопасности на:

«— выработку международных правовых инструментов противодействия, в том числе создание новых, специально ориентированных механизмов выявления преступности в сфере цифровых технологий;

— создание международной организации, отвечающей за взаимодействие государств в области международной цифровой безопасности;

— обмен опытом между правоохранительными органами всех стран, что в том числе может способствовать принятию единых правил и норм в противодействии цифровой преступности и бесконтрольному обороту виртуальных активов» [11, с. 12].

Такая деятельность по мнению автора, связана с тем, что «в условиях цифровой трансформации повышается уровень криминологических угроз, сохраняются темпы роста преступлений экстремистской и террористической направленности, в том числе финансирования терроризма и экстремизма, воздействия на критическую информационную инфраструктуру Российской Федерации [11, с. 12].

Ф.Р. Шарифзода так же предлагает «усилить информационное сотрудничество в области обеспечения национальной безопасности, направленной на предупреждение сепаратистских вооруженных конфликтов, выявление и пресечение экстремистской террористической деятельности, торговли оружием, незаконного оборота наркотических средств, организации незаконной миграции, торговли людьми и развитие международного сотрудничества в сфере правоохранительной деятельности» [26, с. 30].

Здесь следует уточнить, что Российская Федерация и Республика Таджикистан миграционные проблемы решают самостоятельно, однако, являясь членами ОДКБ (ШОС, БКБОП, АТЦ СНГ – П.Н.), призваны объединять и координировать свои усилия по противодействию нелегальной миграции, экстремистско-террористической деятельности и других форм транснациональной преступности, которые угрожают национальным интересам стран-партнеров [1].

Однако, как показывает практическая деятельность межгосударственных и региональных институтов в этой области, основные усилия государственных органов стран экспортёров и принимающих мигрантов направлены на репрессивные администра-

тивные и уголовно-правовые меры. Основными формами взаимодействия в противодействии преступности являются обмен оперативной информацией, проведение совместных оперативно-профилактических мероприятий, задержание, выдача и депортация правонарушителей, проведение совместных командно-штабных и оперативно-тактических учений и других мероприятий силового характера.

Межгосударственные социально-экономические, нравственно-духовные, информационно-пропагандистские, образовательно-культурные, научно-исследовательские меры по обеспечению региональной криминологической безопасности чаще всего носят формально-демонстративный характер. До сих пор нет четких и объективных критериев оценки их эффективности, гармонизации и усиления с учетом общих интересов стран-партнеров на долгосрочной и постоянной основе.

Некоторые исследователи предлагают реализовывать такие общие и специальные меры предупреждения преступности мигрантов, как:

- производство выплат мигрантам-иностранным на период их трудоустройства и получения необходимых документов в Российской Федерации адаптационных единовременных денежных пособий;

- установление в отношении мигрантов-иностранных на первоначальном этапе их пребывания и осуществления предпринимательской деятельности режима налоговых льгот в целях поощрения их предпринимательской, крестьянско-фермерской деятельности в малонаселенных (депрессивных), высокогорных и сельскохозяйственных районах;

- снижение размера денежных затрат мигрантов-иностранных при оформлении патентов, а также расширение регионального сегмента образовательных организаций, уполномоченных Минобрнауки России на проведение экзамена по русскому языку как иностранному, истории России и основам законодательства РФ;

- предоставление иностранцам в аренду неиспользуемых земель сельскохозяйственного назначения в малонаселенных (депрессивных), высокогорных и сельскохозяйственных регионах в целях их краткосрочного использования для осуществления крестьянско-фермерского хозяйства с последующим предоставлением этих земель в длительную аренду либо в собственность при наличии доказательств их освоения (улучшение плодородия земель, повышение урожайности плодовоовощной продукции и поголовья скота) и приобретения арендаторами и членами их семей гражданства России;

- включить представителей традиционных религий республик Северного Кавказа (ислама, православия и иудаизма) в работу по адаптации мигрантов-иностранных;

- принятие правительствами республик Северного Кавказа Комплексных программ по усилению борьбы с незаконной миграцией и преступностью мигрантов-иностранных на 2020-2025 годы и т.д. [14, с. 17].

Все это говорит о том, что в области обеспечения криминологической безопасности Республики Таджикистан и Российской Федерации в контексте взаимосвязи незаконной миграции и экстремистско-террористической деятельности до сих пор существуют большое количество проблем, как научно-теоретического, так и законодательного и практического характера.

Полагаем, что дальнейшая разработка теоретических аспектов обеспечения криминологической безопасности Республики Таджикистан и Российской Федерации в сфере взаимовлияния незаконной миграции и экстремистско-террористической деятельности, обусловлена следующими обстоятельствами:

- значением, придаваемым государствами по созданию благоприятных условий для пребывания трудовых мигрантов в Российской Федерации и профилактики преступлений экстремистского характера, со-

вершаемые мигрантами на территории принимающей стороны;

– повышенным вниманием общества к проблемам конкуренции на рынке труда в кризисных ситуациях, поскольку в условиях значительного миграционного потока многие работодатели отдают предпочтение более дешевой и менее квалифицированной рабочей силе, что требует внимания правоохранительных органов к ситуациям возможного проявления ксенофобии и национализма;

– целесообразностью разработки предложений для внесения в действующее межгосударственное законодательство изменений и дополнений по обеспечению криминологической безопасности Республики Таджикистан и Российской Федерации в сфере взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности.

Несмотря на то, что объектами криминологической безопасности в общем виде признаются личность - ее права, обязанности и свободы; общество - его материальные и духовные ценности; государство - его конституционный строй, суверенитет и территориальная целостность [12, с. 31; 24, с. 20], в современных условиях необходимо определить более стратегический вектор защиты таких объектов. На наш взгляд, необходимо сюда же включить и региональную и международную безопасность, так как преступления транснационального характера, такие, в частности, как экстремизм, терроризм, торговля людьми, незаконная миграция, незаконный оборот наркотиков и т.д., угрожают общим интересам граждан и государств.

С учетом изложенного считаем целесообразным, представить ряд теоретических выводов и практических рекомендаций:

1. Криминологическая безопасность в контексте взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности в Таджикистане и Российской Федерации представляет собой совокупность политических, идеологических, научно-методологических, нравственно-духовных, образовательных, экономических, социально-психологических, правовых,

организационных, пропагандистских, разрабатываемых компетентными и общественными партнерами, информационно-иных мер, и осуществляемых государственными и региональными международными организациями (ШОС, ОДКБ, АТЦ СНГ, БКБОП и т.д.) по предупреждению и пресечению незаконной миграции и экстремистской деятельности.

2. Обеспечение криминологической безопасности в сфере взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности в Республике Таджикистан и Российской Федерации есть основанная на принципах равноправия и партнерства по комплексному моделированию и планированию деятельность государственных органов и общественных структур стран-партнеров, в том числе, в переделах региональных международных организаций (ШОС, ОДКБ, АТЦ СНГ, БКБОП и т.д.), имеющие целью достижение и поддержание социально приемлемого уровня защищенности жизненно важных интересов личности, общества и стран-партнеров от преступных посягательств, связанных с взаимовлиянием незаконной миграции и экстремистской деятельностью.

3. Наиболее важными объектами обеспечения криминологической безопасности в сфере взаимовлияния незаконной миграции и экстремистской деятельности в Республике Таджикистан и Российской Федерации являются нравственно-духовные проблемы, связанные с иллюзией религиозности мигрантов и граждан России Северо-Кавказского происхождения, часто проявляющиеся в религиозно-экстремистских воззрениях на фоне массового информационно-телекоммуникационного воздействия по Интернету. Массовая незаконная трудовая миграция граждан Центральной Азии, происходящая с нарушением требований миграционного законодательства Российской Федерации с одной стороны и совершение правонарушений экстремистского и террористического

характера и других форм насильтвенной преступности с другой стороны мигрантов порождают определенный дискомфорт и общественный резонанс в российском обществе. С одной стороны, преступные элементы и этнические объединения ущемляют права и свободы своих же земляков. С другой стороны, недостаточная осведомленность, особенности мышления, сложности общения и непонимание культурных традиций принимающей страны приводят к тому, что мигранты становятся жертвами нарушения своих прав. В некоторых случаях это выливается в преступления против их жизни и здоровья, мотивированные националистическими взглядами и нетерпимостью и т.д.

4. Недостаточное внимание к настоящим ценностям, скрепляющим молодежь Таджикистана и России как стратегических союзников против фашизма,

вместе со слабым уровнем образовательной и информационной работы среди школьников и студентов относительно героизма наших народов в советское время и после распада СССР, а также роли таджикских и российских деятелей культуры, науки, общественности и политики в становлении мировой цивилизации, являются ключевыми факторами, способствующими разобщению молодого поколения наших государств. Для преодоления этой проблемы требуется научно обоснованный методологический подход, принимающий во внимание актуальные вызовы и потенциальные угрозы. Более того, пренебрежение исторической памятью и достижениями предков формирует разрыв между поколениями и ослабляет фундамент партнерских отношений.

Использованная литература

1. Договор о коллективной безопасности (с изменениями, внесенными Вторым протоколом о внесении изменений в Договор о коллективной безопасности от 15 мая 1992 года, подписанным 8 ноября 2018 года) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.jscsto.org/documents/>.
2. Стратегия противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы: утверждена указом Президента Республики Таджикистан от 1 июня 2021 года № 187 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://mmih.adlia.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=139588>.
3. Указ Президента Российской Федерации «О национальных целях и стратегических задачах развития Российской Федерации на период до 2024 года» от 7 мая 2018 г., № 204 / /Собрание законодательства Российской Федерации. – 2018. – № 20. – Ст. 2817.
4. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации: утверждена Указом Президента Российской Федерации от 02 июля 2021 г., № 400 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://base.garant.ru/401425792/>.
5. Аблязова, Е.Б. Виктимологическая профилактика преступлений, совершаемых в отношении мигрантов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Елена Борисовна Аблязова. – М., 2021. – 207 с.
6. Бабаев, М.М., Пудовочкин, Ю.Е. Российская уголовная политика и уголовный закон: опыт критического анализа: монография / М.М. Бабаев, Ю.Е. Пудовочкин. – М: Юрлитинформ, 2017. – 693 с.
7. В России на 10% выросло число преступлений, совершенных мигрантами // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kommersant.ru/doc/7872128> (дата обращения: 14.10.2025).
8. Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Раҳмона на встрече с активистами, представителями общественности и религиозными деятелями страны. 09 марта 2024 г. // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.president.tj/node/32921> (дата обращения: 10.03.2024).
9. Иммиграция в Россию: благо или вред? Аналитический обзор. Всероссийский центр изучения общественного мнения (ВЦИОМ) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://wciom.ru/analyticalreviews/analyticheskii-obzor/immigraciya-v-rossiyu-blago-ili-vred> (дата обращения: 27.06.2020).
10. Колоткина, О.А. Инновационный подход к обеспечению криминологической безопасности государства / О.А. Колоткина // Бюллетень инновационных технологий. – 2019. – Том 3. – № 2(10). – С. 72–78.
11. Конев, Д.А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере цифровых технологий: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Денис Андреевич Конев. – Омск, 2022. – 206 с.

12. Концептуальные основы обеспечения национальной безопасности в современных условиях / Д.В. Муха [и др.]; науч. ред. Т.С. Вертинская. – Минск: Беларусская наука, 2024. – 332 с.
13. Личность преступника / В.Н. Кудрявцев, Н.Н. Кондрашов, Н.С. Лейкина [и др.]: под ред. В.Н. Кудрявцева. – М.: Юридическая литература, 1975. – 270 с.
14. Магомедов, Э.Б. Криминологическая характеристика преступности мигрантов-иностранных в Республиках Северного-Кавказского федерального округа и её предупреждение: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Эльдар Балабекович Магомедов. – Грозный, 2021. – 276 с.
15. Официальный сайт МОМ ООН // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://russia.iom.int/ru/publikacii> (дата обращения: 02.05.2024).
16. Плешаков, В.А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимовлияния организованной преступности и преступности несовершеннолетних: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Владимир Алексеевич Плешаков. – М., 1998. – 323 с.
17. Плешаков, В.А. Теория криминологической безопасности как частная теория криминологии // Человек: преступление и наказание. – 2011. – №2 (73). – С. 74-79.
18. Прозументов, Л.М., Шеслер, А.В. Криминологическая безопасность региона / Л.М. Прозументов, А.В. Шеслер // Вестник Югорского государственного университета. – 2019. – Т. 1. – № 3 (54). – С. 57-61.
19. Савельев, А.И. Криминологическая безопасность как вид национальной безопасности / А.И. Савельев // Вестник Омской юридической академии. – 2019. – Т. 16. – № 1. – С. 49-54.
20. Сидорова, Е.З. Обеспечение криминологической безопасности в организациях общего и среднего профессионального образования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Екатерина Закариевна Сидорова. – М., 2017. – 226 с.
21. Симоненко, Д.А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение органами внутренних дел: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дмитрий Александрович Симоненко. – М., 2007. – 22 с.
22. Телегина, Е.Г., Назаренко, Е.В. Криминологическая характеристика миграционной преступности и ее предупреждение / Е.Г. Телегина, Е.В. Назаренко // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2020. - № 2. – С. 193-199.
23. Тоиров, И.Х. Предупреждение преступлений, совершаемых иностранными гражданами или с их участием на территории Республики Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Иброхим Хайруллоевич Тоиров. – М., 2021. – 182 с.
24. Холов, Х.К. Особенности национальной безопасности Республики Таджикистан в контексте вызовов и угроз современности: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Хуршед Кодиркулович Холов. – Душанбе, 2011. – 164 с.
25. Чукреев, В.А. Концептуальные основы уголовно-правовой и криминологической безопасности биологической природы и социальной сущности человека: дис. ... д-ра юрид. наук: 5.1.4 / Вадим Андреевич Чукреев. – М., 2024. – 641 с.
26. Шарифзода, Ф.Р. Теоретико-правовые основы организации деятельности органов внутренних дел Республики Таджикистан в системе обеспечения национальной безопасности государства: дис... д-ра. юрид. наук: 12.00.11 / Файзали Раҳмонали Шарифзода. – М.: 2022. – 556 с.

References

1. Collective Security Treaty (as amended by the Second Protocol Amending the Collective Security Treaty of May 15, 1992, signed on November 8, 2018) // [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.jscsto.org/documents/>.
2. Strategy for countering extremism and terrorism in the Republic of Tajikistan for 2021-2025: approved by Decree of the President of the Republic of Tajikistan dated June 1, 2021, No. 187 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://mmih.adlia.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=139588>.
3. Decree of the President of the Russian Federation «On National Goals and Strategic Development Objectives of the Russian Federation through 2024» dated May 7, 2018, No. 204 / Collected Legislation of the Russian Federation. – 2018. – № 20. – Art. 2817.
4. National Security Strategy of the Russian Federation: approved by the Decree of the President of the Russian Federation dated July 2, 2021, No. 400 // [Electronic resource]. - Access mode: <https://base.garant.ru/401425792/>
5. Ablyazova, E.B. Victimological Prevention of Crimes Committed against Migrants: dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Elena Borisovna Ablyazova. – М., 2021. – 207 p.
6. Babaev, M.M., Pudovochkin, Yu.E. Russian criminal policy and criminal law: an attempt at critical analysis: monograph / M.M. Babaev, Yu.E. Pudovochkin. – M: Yurlitinform, 2017. – 693 p.

7. The number of crimes committed by migrants in Russia has increased by 10% // [Electronic resource]. – Available at: <https://www.kommersant.ru/doc/7872128> (accessed: 14.10.2025).
8. Speech by the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon at a meeting with activists, representatives of the public and religious figures of the country. March 9, 2024 // [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.president.tj/node/32921> (date of access: 10.03.2024).
9. Immigration to Russia: Benefit or Harm? Analytical review. All-Russian Public Opinion Research Center (VTsIOM) // [Electronic resource]. – Access mode: <https://wciom.ru/analyticalreviews/analiticheskii-obzor/immigraciya-v-rossiyu-blago-ili-vred> (date of access: 27.06.2020).
10. Kolotkina, O. A. Innovative approach to ensuring criminological security of the state / O. A. Kolotkina // Bulletin of innovative technologies. – 2019. – Vol. 3. – No. 2 (10). – Pp. 72-78.
11. Konev, D. A. Criminological Security and Its Ensuring in the Sphere of Digital Technologies: Dis. ... Cand. of Law: 12.00.08 / Denis Andreevich Konev. – Omsk, 2022. – 206 p.
12. Conceptual Foundations of Ensuring National Security in Modern Conditions / D.V. Mukha [et al.]; scientific ed. T.S. Vertinskaya. – Minsk: Belarusian Science, 2024. – 332 p.
13. Personality of the Criminal / V.N. Kudryavtsev, N.N. Kondrashkov, N.S. Leykina [et al.]: edited by V.N. Kudryavtsev. – M.: Legal Literature, 1975. – 270 p.
14. Magomedov, E.B. Criminological Characteristics of Foreign Migrant Crime in the Republics of the North Caucasus Federal District and Its Prevention: Dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Eldar Balabekovich Magomedov. – Grozny, 2021. – 276 p.
15. Official website of the UN IOM // [Electronic resource]. – Access mode: <https://russia.iom.int/ru/publikacii> (date of access: 02.05.2024).
16. Pleshakov, V.A. Criminological Security and Its Ensuring in the Sphere of Mutual Influence of Organized Crime and Juvenile Delinquency: Dis. ... Doctor of Sciences (Law): 12.00.08 / Vladimir Alekseevich Pleshakov. – M., 1998. – 323 p.
17. Pleshakov, V.A. The Theory of Criminological Security as a Particular Theory of Criminology // Man: Crime and Punishment. – 2011. – No. 2 (73). – Pp. 74-79.
18. Prozumentov, L.M., Shesler, A.V. Criminological Security of a Region / L.M. Prozumentov, A.V. Shesler // Bulletin of Yugra State University. – 2019. – Vol. 1. – No. 3 (54). – Pp. 57-61.
19. Savelyev, A.I. Criminological Security as a Type of National Security / A.I. Savelyev // Bulletin of the Omsk Law Academy. - 2019. – Vol. 16. – No. 1. – Pp. 49-54.
20. Sidorova, E.Z. Ensuring Criminological Security in General and Secondary Vocational Education Organizations: Dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Ekaterina Zakarieva Sidorova. – M., 2017. – 226 p.
21. Simonenko, D.A. Criminological Security and Its Ensuring by Internal Affairs Bodies: Abstract of a Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Dmitry Aleksandrovich Simonenko. – M., 2007. – 22 p.
22. Telegina, E.G., Nazarenko, E.V. Criminological Characteristics of Migration Crime and Its Prevention / E.G. Telegina, E.V. Nazarenko // Bulletin of the Nizhny Novgorod University named after N.I. Lobachevsky. – 2020. – No. 2. – Pp. 193-199.
23. Toirov, I.Kh. Prevention of Crimes Committed by Foreign Citizens or with Their Participation on the Territory of the Republic of Tajikistan: Dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Ibrokhim Khairulloevich Toirov. – M., 2021. – 182 p.
24. Kholov, H.K. Features of National Security of the Republic of Tajikistan in the Context of Modern Challenges and Threats: Dis. ... Cand. Sciences (Law) Doctor of Political Sciences: 23.00.02 / Khurshed Kodirkulovich Kholov. – Dushanbe, 2011. – 164 p.
25. Chukreev, V.A. Conceptual Foundations of Criminal-Legal and Criminological Security of the Biological Nature and Social Essence of Man: Dis. ... Doctor of Law: 5.1.4 / Vadim Andreevich Chukreev. – M., 2024. – 641 p.
26. Sharifzoda, F.R. Theoretical and Legal Foundations of the Organization of the Activities of the Internal Affairs Bodies of the Republic of Tajikistan in the System of Ensuring National Security of the State: Dis. ... Doctor of Law: 12.00.11 / Fayzali Rahmonali Sharifzoda. – M.: 2022. – 556 p.

ТДУ 343.21.7

МАСОИЛИ МУҚАРРАСОЗИИ МАФҲУМИ «НОМУКАЛЛАФӢ» ДАР ҚОНУНГУЗОРИИ ЧИНОЯТӢ: МАФҲУМ ВА МАҲАКИ ОН

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «НЕВМЕНЯЕМОСТЬ» В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ: ПОНЯТИЕ И КРИТЕРИИ

PROBLEMS OF DEFINITION OF THE CONCEPT OF «INSANITY» IN CRIMINAL LAW: CONCEPT AND CRITERIA

НАСУРИЁН П.А.
NASURIYON P.A.

Сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади
ilmҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, генерал-майори милиитсия
Начальник Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук, доцент, генерал-майор милиции
Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Tajikistan, candidate of legal sciences,
Associate Professor, major general of militia

e-mail:
pnasurov@mail.ru

ҲУСЕЙНЗОДА С.Ҳ.
HUSEYNZODA S.H.

Дотсенти кафедраи ҳуқуқи чиноятӣ, криминология ва
психологияи факултети № 2-юми Академияи ВКД
Ҷумҳурии Тоҷикистон, полковники милиитсия
Доцент кафедры уголовного права, криминологии и психологии
факультета № 2 Академии МВД Республики Таджикистан,
полковник милиции
Associate Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Psychology, Faculty No. 2 of the
Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic
of Tajikistan, Colonel of militia

E-mail:
Sino-84@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи чиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи ичрои ҷазои чиноятӣ
(5.1.4. Илмҳои чиноятӣ-ҳуқуқӣ).

*Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-
исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).*

*Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sci-
ences).*

Тақриздиҳанда: ЗОИР Ҷ.М. – мудири шуъбаи ҳуқуқи давлатии Институти фалсафа,
сиёsatшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷики-
стон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Рецензент: ЗОИР Дж.М. – заведующий отделом государственного права Института
философии, политологии и права им. А. Баҳоваддинова Национальной академии наук Та-
джикистана, доктор юридических наук, профессор.

Reviewer: ZOIR J.M. - Head of the Department of Public Law of the A. Bakhovaddinov Institute of Philosophy, political science and Law National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Law, Professor.

Аннотатсия: Дар мақола оид ба номукаллафӣ бо дарназардошти муқаррароти қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, нуқтаи назари олимон ва хулосаҳои муаллифӣ, баҳои ҳуқуқии чиноятӣ дода шудааст. Муаллифон ҳангоми таҳлили номукаллафӣ мағҳуми нисбатан мувофиқтари онро пешниҳод намудаанд, ки барои такмили қонунгузории чиноятӣ мусоидат карда метавонад.

Вожсаҳои қалидӣ: субъекти чиноят, муқаллафӣ, номукаллафӣ, маҳаки ҳуқуқӣ, зеҳн, ирода, маҳаки тиббӣ, чиноят, ҷавобгарии чиноятӣ, бемории рӯҳӣ, парешонҳолии рӯҳӣ, ҳолати рӯҳӣ, қонунгузории чиноятӣ.

Аннотация: В статье с учётом положений уголовного законодательства Республики Таджикистан, взглядов учёных и авторских выводов дана уголовно-правовая оценка невменяемости. Авторы, анализируя понятие невменяемости, предложили более точное его определение, которое может способствовать совершенствованию уголовного законодательства.

Ключевые слова: субъект преступления, вменяемость, невменяемость, юридический критерий, разум, воля, медицинский критерий, преступление, уголовная ответственность, психическое заболевание, психическое расстройство, психическое состояние, уголовное законодательство.

Annotation: The article on insanity, taking into account the provisions of the criminal legislation of the Republic of Tajikistan, scholars' opinions, and the authors' conclusions, provides a criminal-legal assessment of this phenomenon. While analyzing the concept of insanity, the authors propose a more appropriate definition that may contribute to the improvement of criminal legislation.

Key words: subject of crime, sanity, insanity, legal criterion, mind, will, medical criterion, crime, criminal liability, mental illness, mental disorder, mental state, criminal legislation.

Номукаллафӣ дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ ҳамчун баръакси муқаллафӣ баҳо дода мешавад [17, с. 105]. Чунин назарро олимони ватаний низ изброз намудаанд. Мисол, Сатторов F.C. зикр намудааст, ки «Дар қонунгузории чиноятӣ мағҳуми муқаллафӣ ба таври алоҳида шарҳ дода нашудааст, барои ҳамин аз рӯйи мағҳуми номукаллафӣ, ки дар м. 24 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, мағҳуми онро ба таври зерин муайянкардан мумкин аст» [16, с. 116]. Дар ин ҷо номбурда мағҳуми муқаллафиро шарҳ додааст, ки дар зербоби аввали ҳамин боб ишора шудааст. Нуқтаи назари Сатторов F.C. ибрознамударо Сайдзода А.М. низ баён намудааст [19, с. 195]. Муқаллафӣ ифодаи худро аз номукаллафӣ наёфта, тавсифи алоҳидаро талаб мекунад. Агар ба нуқтаи назаре, ки «муқаллафӣ ифодаи худро аз мағҳуми номукаллафӣ меёбад» такя намоем, пас,

бояд на «муқаллафӣ ифодаи худро аз номукаллафӣ ёбад», балки баръакси «номукаллафӣ ифодаи худро аз муқаллафӣ меёбад», зоро нишонаи ифодакунандай субъекти чиноят «муқаллаф будан» аст. Вобаста ба ин, ҳақ бар ҷониби Абдуллоҳозода Б.В., ки зикр намудааст, ки «Танҳо шахси муқаллаф қобилияти дарк намудани кирдор ва роҳбарӣ намудани онро дорад. Шахсони чунин қобилиятнадошта, яъне шахсе, ки хавфнокии кирдори худро дарк ва онро идора карда наметавонад, номукаллаф эътироф шуда, ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида намешавад» [3, с. 128]. Дар инҷо Абдуллоҳозода Б.В. ишора намудааст, ки баръакси «муқаллафӣ» ин «номукаллафӣ» аст. Абдуллоева Р.А. дар рисолаи диссертационии худ [2, с. 59] аз муҳаққиқон Ҳабриев Р.У. ва Спасенников Б.А. [22, с. 61] мисол меорад, ки «...муайян намудани муқаллафӣ аввалин-

дарача эътироф гардида, ҳолати номукаллафӣ дуюминдарача мебошад».

Бинобар муҳталифии нуқтаи назар, масъалаи муқаррар намудани «номукаллафӣ»-ро чудо аз масъалаи «мукаллафӣ» афзал мешуморем.

Номукаллаф субъекти чиноят эътироф намешавад. Ба шахсе, ки дар ҳолати номукаллафӣ чиноят содир мекунад, ҷо ҷаҳони маҷбурии хусусияти тиббидошта таъйин карда мешавад, зеро ў ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида намешавад ва ба ў ҷазои чиноятӣ таъйин карда намешавад. Бо дарназардошти ин, субъекти чиноят эътироф намешавад, шаҳси номукаллафдоро он нишонаи субъекти чиноят намебошад, ки кирдori барои ҷамъият ҳафнокро содир намудааст – мукаллаф.

Дар давраҳои инкишофёбии қонунгузории чиноятӣ миёни олимон нуқтаи назари ягона оид ба мағҳуми номукаллафӣ ҷой надошт ва чунин ҳолат то қунун ҷой дорад.

Номукаллафӣ мағҳуми мураккаб буда, аз якчанд нуқтаи назар баҳо дода мешавад. Зери мағҳуми номукаллафӣ дар назарияи ҳуқуқ ҳамчун факти ҳуқуқӣ баҳо дода шуда, он чун ҳолати истиснокунандаи чиноят ва ҳамчун хоси муносибатҳои ҳуқуқии чиноятӣ эътироф карда мешавад. Дар ҳуқуқи чиноятӣ номукаллафӣ ҳамчун категирияи ҳуқуқии чиноятӣ баҳо дода мешавад: шаҳсони дорои бемориҳои рӯҳиро аз доираи субъекти ҷавобгарии чиноятӣ ҳориҷ мекунад; субъект ҳангоми содир намудани кирдori барои ҷамъият ҳафнок қодир нест гунахгорона амал қунад. Тибқи муқаррароти моддаи 24 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КҔ ҶТ) шаҳси номукаллаф ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида намешавад.

Психиатрҳо зикр менамоянд, ки ба номукаллаф чунин хусусиятҳо хос мебошанд:

а) ҷой доштани андешаҳои бемантиқ (нодуруст) ва галлютсинастсияҳо (диди ҳаёлотӣ) ҳангоми содир намудани одамкушӣ ё дигар чиноятҳои зидди шаҳсият (одатан дар ҳолати шизофрения);

б) қодир набудан оид ба дарк намудани хусусияти воқеӣ ва ҳавфи ҷамъиятии

кирдori ҳуд ҳангоми таҷовуз ба моликияти гайр ё тартиботи ҷамъиятий (беандешагӣ, ки ба олигирафенҳо хос аст);

в) заъифии назарраси идоракуни инстинктҳои ҳуд, аксар вақт дар вобастагии шаҳвонӣ, ки дар содир намудани ҳаракатҳои маҷбурии хусусияти шаҳвонӣ ва ҳаракати бадаҳлоқона нисбат ба ҳурдсолон зоҳир мегардад;

г) вайроншавии аффективӣ дар намуди аблайӣ, ки ба шизофрения хос аст. Чунин ҳолат ба содир намудани таҷовуз ба шаҳсият ва тартиботи ҷамъиятий равона месозад;

г) набудани ангезаи воқеӣ дар ҳолати вайроншавии шуур (мастии патологӣ) [8, с. 241].

Павлов В.Г. эътироф намудааст, ки «номукаллафӣ» дар ҳуд намудҳои гуногуни парешонҳолиҳои дардманданаи рӯҳии шаҳсро доро мебошад, ки дар вақти содир намудани кирдori барои ҷамъият ҳафнок ба муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузории чиноятӣ ҳифзшаванд заҳар мерасонад ё таҳди расонидани ин зарарро ба вучуд меорад ва наметавонад хусусияти воқеӣ ва ба ҷамъият ҳафнокии ҳаракатҳои (бехаракатии) ҳудро дарк намояд ё онҳоро идора карда тавонад, ки гунахгории ин шаҳс ва эътирофи ўро ҳамчун субъекти чиноят истисно мекунад, ҳамчунин ба ҷавобгарии чиноятӣ ва таъини ҷазо ба онҳоро» [18, с. 66].

Ин нуқтаи назари муаллиф бо дарназардошти нуқтаи назари Михеев Р.И. баҳсталаб мебошад. Олим зикр мекунад, ки «номукаллафӣ» – ин чунин ҳолате мебошад, ки гуноҳ ва ҷавобгарии чиноятро истисно мекунад, аммо на қодир будани шаҳс оид ба дарк намудани (дар вақти содир намудани чиноят) хусусият ва ба ҷамъият ҳафнокии ҳаракатҳои (бехаракатии) содиршаванд ё идора кардани онҳоро» [11, с. 123].

Бо ақидаи олимони болозикр ҳамфирӯз шудан мушкил аст, зеро номукаллафӣ асоси ба ҷавобгарии чиноятӣ накашидани шаҳс шуда метавонад, аммо ба истисно кардани гуноҳ робитае надорад ва мукаллафӣ ё номукаллафӣ ифодакунанда ё ифода накардани гуноҳ ё муқаррар кардан ё накардани онро надорад.

Номукаллафӣ аломати гуноҳ набуда, дар доираи субъекти чиноят омӯхта мешавад.

Мафҳуми нисбатан комили номукаллафиро Антонян Ю.М. ва Бородин С.В. пешниҳод намудаанд, ки тибқи он «... номукаллафӣ – ин ҳолати рӯҳии шахс, ки дар қодир набудани хисбот додан ба кирдори худ ҳангоми содир намудани ҳаракат, беҳаракатӣ (дарк намудани ҳусусияти воқеӣ ва ба ҷамъият ҳавғонкии кирдор) ё идора кардани онҳо ҳангоми содир намудани онҳо дар натиҷаи ҳолати бемории рӯҳӣ ё заъфи ақл ифода мегардад, ки натиҷаи он озод гардидан аз ҷавобгарии чиноятӣ ва ҷазо бо имконияти таъини карори суд оид ба ҷораҳои маҷбуркунии ҳусусияти тиббидошта, эътироф мешавад» [4, с. 123].

Абдуллоҳода Б.В. ба моддаи 24 КҶ ҶТ такя карда, зикр намудааст, ки «Дар фарқият аз мукаллафӣ қонунгузор мафҳуми номукаллафири дар қонуни чиноятӣ бевосита муайян намудааст, ки мутобиқи он: «Шахсе, ки ҳангоми содир кардани кирдори барои ҷамъият ҳатарнок дар ҳолати номукаллафӣ қарор дорад, яъне дар асари бемории рӯҳии доимӣ парешонии мувакқатии рӯҳӣ, заъфи ақл ё ҳолати дигари беморӣ ҳавғонкии ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк ё онро идора карда наметавонист, субъекти чиноят эътироф намегардад ва ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида намешавад» (қ. 1. м. 24 КҶ ҶТ)» [3, с. 129].

Мафҳуми номукаллафӣ дар қ. 1 м. 24 КҶ ҶТ муқаррар гардидааст, ки тибқи он «Шахсе, ки ҳангоми содир намудани кирдори барои ҷамъият ҳавғонок дар ҳолати номукаллафӣ буд, яъне бар асари бемории рӯҳии доимӣ, парешонии мувакқатии рӯҳӣ, заъфи ақл ва ё ҳолати дигари бемории рӯҳӣ ҳусусияти воқеӣ ва ҳавғонкии ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк ё онро идора карда наметавонист, ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида намешавад».

Дар баробари ин, дар адабиёти қаблӣ мафҳуми номукаллафӣ возех шарҳ дода намешуд. Ҳамин тавр, Артименко Н.В. эътироф мекунад, ки нисбатан дурусттар истифодаи баёни на «ҳангоми», балки «дар вакти» содир намудани кирдори барои ҷамъият ҳавғонок мебошад,

зоро шумораи зиёди чиноятҳо ҷой доранд, ки содир шудани онҳо дар ҳамон ҳангом ба вуқӯъ намеоянд, балки дар муддати гузариши вақти муайян ба вуқӯъ меоянд; - номукаллаф яке аз асосҳои озод гардидан аз ҷавобгарии чиноятӣ намебошад, балки номукаллафӣ ҷавобгарии чиноятиро истисно мекунад [5, с. 66].

Зикр намудан ба маврид аст, ки назарияи ҳуқуқи чиноятӣ ва таҷриба ҳамчун анана эътироф мекунанд, ки маҳз номукаллафӣ ҷавобгарии чиноятиро истисно мекунад. КҶ ҶТ имконияти озод гардидан аз ҷавобгарии чиноятиро бо ҷой доштани якчанд сабабҳо алоқаманд мепонад (пушаймонӣ аз кирдор, оштӣ шудан бо ҷабрдида, тағиیر ёфтани вазъият, гузаштани муҳлати ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидан ва ғ.).

Ғайр аз норавшаниҳои мафҳумҳои зикргардида, инчунин мумкин аст инҳоро низ иброз намуд:

– ибораи «ҳаракатҳои худро фахмида наметавонист ё ки ин ҳаракатҳои худро саришта карда наметавонист» ба қонунгузории чиноятии қаблӣ, ки ҳоло амал намекунад, хос буд. Истилоҳи нисбатан комил «дарк намудани ҳусусияти воқеӣ ва ҳавғонкии ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии худ» дар қонунгузории чиноятии амалкардаистода муқаррар гардидааст;

– номукаллафӣ – ин ҳолати рӯҳии шахс намебошад, ки дар қодир набудан ифода гардад. Истилоҳҳои «ҳолати рӯҳӣ», «ҳолати рӯҳ», «ҳолати парешонҳолии рӯҳӣ» - тиббӣ буда, фарқгузории онҳо бо мафҳуми ҳуқуқии «номукаллафӣ» мумкин нест.

Ақида оид ба он, ки фарқгузорӣ миёни номукаллафӣ бо ҳолати маҳсуси рӯҳӣ хато аст, дар адабиёти илмӣ ҳанӯз ҷой дорад [15, с. 66]. Бояд зикр намуд, ки баъзе муҳаққиқони мусир номукаллафири ҳамчун ҳолати рӯҳӣ баҳо медиҳанд, вале дар баробари ин эътироф мекунанд, ки номукаллафӣ – мафҳуми на тиббӣ, на психиатрӣ, балки ҳуқуқӣ мебошад [6, с. 247].

Назаренко Г.В. дар он ақида аст, ки мавҷудияти мафҳуми ҳолати номукаллафӣ ва номукаллафӣ ҳарду қонунӣ

эътироф мешаванд ва миёни онҳо фарқ гузаштааст. Ба ақидаи ӯ, агар ҳолати номукаллафӣ ҳамчун бемории рӯҳӣ, заъфи ақл ё дигар бемории рӯҳӣ бошад (дараҷаи онтологии критерияи «номукаллафӣ»), пас дар дараҷаи гносеологии ин мағҳум, дар худ тавсифи ҳолати патологии рӯҳии дар қонунгузорӣ мустаҳкамгардидаро дарназар дорад [13, с. 59]. Дар баробари ин, худи муаллиф меъёрено оид ба номукаллафӣ пешниҳод мекунад, ки дорои мағҳуми «ҳолати номукаллафӣ» намебошад: «Кирдори гунаҳгорона ба шахсе нисбат дода намешавад, ки ҳангоми содир намудани он дар ҳолати бемории рӯҳӣ қарор дошта, наметавонист ҳусусияти ба ҷамъият ҳавнокии кирдораш ва оқибатҳои онро дарк намояд ё рафтори худро идора кунад» [13, с. 59].

Ба назари мо, хуб мешуд аз меъёр оид ба номукаллафӣ истилоҳи «ҳолат» ба «номукаллафӣ» хориҷ карда шавад. Ибораи мазкур қобили қабул намебошад, зоро чунин ҳолат ҷой надорад. Чи тавре зикр гардид, номукаллафӣ ҳолат намебошад ва он категорияи ҳуқуқӣ мебошад. На мукаллафӣ ва на номукаллафӣ парешонии рӯҳӣ ё ҳолати парешни рӯҳӣ намебошанд. Парешонии рӯҳӣ, заъфи ақл, бемории рӯҳӣ ва дигар намудҳои бемориҳои рӯҳӣ ҳолатҳое мебошанд, ки номукаллафири муқаррар мекунанд.

Ҳамчунин, бо он ақида, ки «номукаллаф наметавонист оқибатҳои ба ҷамъият ҳавнокии кирдорашро дарк намояд» розӣ шудан мушкил аст. Чунин шакли баёнро дар мағҳуми номукаллафӣ илова намудан, нодуруст мебошад, зоро чи тавре маълум аст, барои як қатор ҷиноятҳо фаро расидани оқибати барои ҷамъият ҳавфнок ҳамчун нишонаи таррафи объективии ҷиноят, ҳатмӣ намебошад ва чунин ҷиноятҳо аз лаҳзаи содир намудани кирдори (ҳаракат ё бехаракати) барои ҷамъият ҳавфнок, хотимаёфта эътироф мешаванд, новобаста аз фаро расидани оқибат ё фаро нарасидани оқибат. Бо дарназардоти он, ки оқибати барои ҷамъият ҳавфнок дар ин таркибҳо мавқеи марказизро доро намебошанд, пас зарурияти ҷой доштани «наметавонист оқи-

батҳои ба ҷамъият ҳавнокии кирдорашро дарк намояд» намебошад.

Бояд илова намуд, ки оқибати ҳуқуқии номукаллафӣ он аст, ки шахси номукаллаф ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашда намешавад. Дар мурофиаи ҷиноятӣ марҳилаи аввали исботи гунаҳгории шахс бо эълони айб оғоз мегардад. Аз ҳусусиятиҳои тафтиши парвандҳои ҷиноятӣ маълум аст, ки дар марҳилаҳои аввал ба шахсе, ки кирдори барои ҷамъият ҳавфнокро содир намудааст, айб эълон мекунанд ва минбаъд барои муқаррар намудани ҳолати рӯҳии ў экспертиза таъянин карда мешавад. Танҳо пас аз муқаррар намудани он, ки дар вақти содир намудани кирдори барои ҷамъият ҳавфнок шахс номукаллаф буд, мақомоти тафтишотӣ ва минбаъд суд қарори ба ҷавобгарии ҷиноятӣ накашидан шахсро қабул мекунад (новобаста аз он, ки дар ин ҳолат ба ӯ айб эълон гардидааст).

Вобаста ба ин, Құдратов Н.А. ва Солиев К.Х. зикр намудаанд, ки «Нисбати ҷиноятҳое, ки шахсони номукаллаф содир намудаанд ва ё баъд аз содир кардани ҷиноят мубталои бемории рӯҳӣ гардидаанд, тафтишоти пешакӣ ҳатмист. Ҳатмӣ будани тафтиши пешакӣ дар парвандҳои мазкур ба он мақсад аст, ки баъд аз гузаронидани амалҳои мурофиавӣ (пурсиш, таъини экспертиза ва ғ.), муфаттиш метавонад ҳолати бемориро пурра исбот намояд [12, с. 508-509]. Аз ин бармеояд, ки ҳангоми баррасии парвандай ҷиноятӣ, номукаллафӣ ҳамчун оқибати ҳуқуқӣ баҳо дода шуда, ў ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашда намешавад.

Тасаввуроте оид ба номукаллафӣ ҷой дорад, ки тибқи он «номукаллафии ҳуқуқии ҷиноятӣ ... - ин ҳолати бо қонунгузории ҷиноятӣ муқарраргардидае мебошад, ки субъекти ҷиноятро истисно мекунад ва бо моҳияти ҷойдоштаи худ, ҳодисаи содир намудани кирдори зиддиҳуқуқии барои ҷамъият ҳавфноки шахсе, ки дар вақти содир намудани он дар ҳолати бемории рӯҳӣ ё дигар намуди беморӣ наметавонист ба ҷамъият ҳавфнокии кирдори худро дарк ё онҳоро идора намояд» [7, с. 108]. Дар мағҳуми овардашуда нишонаи зеҳни маҳаки ҳуқуқии

мукаллафиро истисно кардааст, ки он дар «дарк накардани хусусити воқеӣ» дар баробари «дарк намудани ба ҷамъият ҳавфнокии кирдори худ» ифода мегардад. Дар баробари ин, зикр намудан ба маврид аст, ки оқибати ҳуқуқии номуналлафӣ «истисно кардани субъекти ҷиноят» намебошад, балки барои субъекти ҷиноят ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар намегардад, ки бевосита аз муқаррароти моддаи 25 КҖ ҶТ бармеояд.

Муаммои комплексии номукаллафиро бе кумаки экспертизаи судӣ бартараф намудан гайриимкон аст. Дар ҳуло-сай экспертизаи психиатрияи судӣ бояд намуди ҳолати бемории рӯҳӣ муқаррар карда шавад, на номукаллафии шахс. Мукаллафӣ ё номукаллафии шахсро суд дар асоси ҳуло-сай экспертизаи психиатрияи судӣ муқаррар мекунад. Вобаста ба ин, нуқтаи назар ҷой дорад, ки тибқи он ҳуло-сай экспертон дар бораи мукаллафӣ ё номукаллафӣ даҳолат ба ҳуқуқи судҳо намебошад, зоро барои чунин ҳолатҳо ва ҳодисаҳо аз ҷониби илм тавассути усулҳои психиатриӣ омӯхта шудаанд [10, с. 94].

Вобаста ба он, ки коршиносон бояд мушаххасан чиро муқаррар кунанд, як қатор олимон устуворона зикр мекунанд, ки «вазифаи эксперт-психиатр дар ин ҷо бо пешниҳоди ҳуло-сай вобаста ба до-нишҳои маҳсуси қасбии даҳлдораш маҳдуд мешавад, - оид ба ҳолати рӯҳии шахс дар вақти содир намудани кирдор ...» [19, с. 53; 21, с. 57].

Вобаста ба ақидаҳои болозикр, номукаллафӣ категорияи ҳуқуқӣ буда, муқаррар намудани он ба салоҳияти ҳуқуқшиносон дохил мешавад ва маҳз – мақомоти тавтишӣ ва судӣ. Дар ин асно, бо дарназардошти талаботи моддаҳои 28 ва 29 Қонуни ҶТ «Дар бораи экспертизаи давлатии судӣ» аз 25-уми июля соли 2005, коршиносон вобаста ба мавҷудияти парешонии муваққатии рӯҳӣ, ҷаъфи ақл, бемории доимии рӯҳӣ ё дигар намуди бемори рӯҳӣ ҳуло-сай пешниҳод мекунад, вале на бояд номукаллафиро тасдиқ кунад. Ӯ метавонад дар ҳуло-сай худ танҳо тавсия оид ба эътирофи номукаллафӣ пешниҳод кунад.

Вобаста ба ҳолати зикргардида, бар он назар ҳастем, ки коршинос эксперտ бояд нуқтаи назар ҳудро на факат оид ба ҷой доштани парешонии рӯҳӣ дар шахс, балки муайян кунад, ки чи тавр ин ҳолат ба «дарки ҳусусияти воқеӣ ва ҳавфи ҷамъиятии кирдори ин шахс ё онҳоро идора карда тавонистани ӯ» таъсири мерасонад. Бе муқаррар намудани таъсири намудҳои парешонҳолии рӯҳӣ ба «дарки ҳусусияти воқеӣ ва ҳавфи ҷамъиятии кирдор ё онҳоро идора карда тавонистан», ки маҳаки ҳуқуқии номукаллафӣ эътироф мешавад, аз тарафи мақомоти тафтишию судӣ муайян намудани мукаллафӣ ё номукаллафӣ гайриимкон аст.

Чун мукаллафӣ ва мукаллафии маҳдуд, барои муқаррар намудани табииати ҳуқуқии ҷиноятии номукаллафӣ низ, муайян намудани маҳакҳои ҳуқуқӣ ва тибии он муҳим эътироф мешаванд.

Маҳаки тибии номукаллафӣ, ки дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳамчун «рӯҳӣ» ифода гардидааст, бояд аз тарафи экспертизаи психиатрияи судӣ муқаррар карда шавад, на ҳуқуқшиносон. Маҳаки ҳуқуқии номукаллафӣ бошад, дар вақти гузаронидани экспертиза, он бояд якҷоя бо психиатр, психолог ва минбайд аз тарафи мақомоти тафтишию судӣ дар маҷмӯъ бо дарназардошти ҳамаи маводи ҷамънамудаи парвандаи ҷиноятӣ таҳлил карда мешавад.

Маҳаки ҳуқуқии номукаллафӣ аз рӯи нишонаҳои зеҳнӣ ва иродавӣ баҳо дода мешавад. Назаренко Н.Г. дуруст зикр намудааст, ки «маҳз нишонаи зеҳнӣ маҳаки ҳуқуқиро идрок (дарк карда тавонистан) номидан мумкин аст» [14, с. 80].

Қонунгузории ҷиноятии амалкунанда аз ибораи «маънои ҳаракатҳои ҳудро фахмида наметавонист ё ки ин ҳаракатҳои ҳудро саришта карда наметавонист» даст қашидааст. Ин ибора ба шакли нав тағиیر шудааст, ки тибқи он «ҳусусияти воқеӣ ва ҳавфнокии ҷамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии ҳудро дарк ё онро идора карда наметавонист». Ҷоиз ба эътироф аст, ки мағҳуми дуюм аз мағҳуми аввала муваффактар ва дурусттар аст, зоро нисбатан дақиқ ҷиҳати иҷто-

моии кирдори содирнамуда ва аҳамият ҳуқуқии онро нишон додааст.

Моддаи 26 Кодекси ҳуқуқвайронкунин маъмурии ҶТ нишонаи зеҳни маҳаки ҳуқуқии номукаллафиро дар «дар дарк карда натавонистани зиддиҳуқуқии кирдori (амал ё беамалии) худ» муқаррар кардааст. Бо дарназардошти ин, мафхуми «номукаллафи» ва «номукаллафи» сирф категорияи ҳуқуқӣ буда, онҳо дар ҳам қонунгузории чинояти ва ҳам қонунгузории ҳуқуқвайронкунин маъмурӣ ягона инъикос карда шаванд. Бинобар ин, пешниҳод мегардад, ки «дарки зиддиҳуқуқӣ будани ҳавғонокии ҷамъиятий» дар маҳуми номукаллафии ин қонунгузориҳо ворид карда шавад.

Нишонаи иродавии маҳаки ҳуқуқии номукаллафи дар «идора карда натавонистани ҳаракат ё беҳаракатии худ» ифода мегардад. Аммо, Кузмин Д.А. пешниҳод мекунад, ки ҳолатҳое ҷой доранд, ки шахс ҳусусияти воқеӣ ва ҳавғонокии ҷамъиятий кирдori ҳудро дарк мекунад, vale ҷаҳони парешонҳолиҳо ба ҳолати бемориаш онро идора карда наметавонад. Мисол меорад, ки шахс дар ҳолати ғуруснагии (ҷаҳони парешонҳолиҳо дараҷаи зиёд – Н.П.) маводди нашъаовар, бо мақсади ба даст овардани маводди нашъаовар ба кормандони беморхона ҳуҷум мекунад, ҳусусияти ба ҷамъият ҳавғонокии кирдori ҳудро ҳуб дарк мекунад, аммо дар баробари ин, бинобар вайроншавии зиёди самти ирова аз сабаби ҷаҳони парешонҳолиҳо дараҷаи зиёд маводди нашъаовар, ҳудро идора карда наметавонад.

Дар баробари ин, Кузмин Д.А. дар он назар аст, ки барои эътирофи маҳаки ҳуқуқии номукаллафи, мавҷудияти яке аз нишонаҳои он кифоя аст [9, с. 41-42]. Дар таҷриба ҷунин ҳолатҳо зиёд ба назар мепрасанд, vale бояд дар назар дошт, ки ҷунин ҳолати рӯҳӣ номукаллаф эътироф намешавад.

Ҳангоми муқаррар намудани номукаллафи бояд, ҳам нишонаи зеҳнӣ – «ҳусусияти воқеӣ ва ҳавғонокии ҷамъиятий ҳаракат ё беҳаракатии ҳудро дарк карда наметавонист» ва ҳам иродавӣ – «ҳавғонокии ҷамъиятий ҳаракат ё беҳаракатии ҳудро идора карда наметавонист» муқаррар карда шавад. Дар сурати ҷой надо-

штани яке аз ин нишонаҳои маҳаки ҳуқуқии номукаллафи, шахс номукаллаф эътироф намешавад.

Вобаста ба маҳаки тибии номукаллафи, ҷоиз ба зикр аст, ки қонунгузории чинояти ҶТ дар таҳрири амалкунандааш дар худ ин маҳакро нигоҳ доштааст, ки онро чор намуди парешонҳолии рӯҳӣ ташкил медиҳанд: бемории рӯҳии доимӣ; парешонии муваққатии рӯҳӣ; заъфи ақл; ҳолати дигари бемории рӯҳӣ. Бо чор намуди парешонҳолии рӯҳиро муқаррар намудан, қонунгузор яқинан ишора мекунад, ки ин парешонҳолиҳои рӯҳӣ дараҷа ва ҳусусиятҳои гуногуно доро мебошанд.

Вазифаи қонунгузор ин нест, ки рӯйхати пурраи парешонҳолиҳои рӯҳиро дар худ доро бошад ё рӯйхати комил ё тафриқагузории ин намуди беморӣ барои рушди қонунгузории чиноятӣ ягон таъсир расонида наметавонад. Ҳатто дар адабиёт нуқта назари «барзиёдӣ» [23, с. 35] нисбати ҷунин ҳолат ифода гардида, пешниҳод гардидааст, ки истилоҳи ягонаи «парешонҳолии рӯҳӣ» кифоя аст. Дар ягон моддаи Кодекси тандурустии ҶТ аз 30-юми майи соли 2017 намудҳои бемории рӯҳӣ номбар нагардида, дар умум истилоҳи «бемории рӯҳӣ» истифода шудааст [1].

Ба ақидаи мо, ибораи «парешонии рӯҳӣ» бояд дар мафхуми номукаллафи (м. 24 КҔ ҶТ) ҳамчун маҳаки тибии нигоҳ дошта шавад кифоя аст, ки ҳама намудҳои бемориҳои рӯҳиро дарбар мегирад. Дар боби V (F) ТББ-10 ҳама намудҳои парешонии рӯҳи бо ибораи «Парешонии рӯҳӣ ва парешонии кирдор» мустаҳкам гардида, онро дар 10 намуд тасниф кардааст.

Ҳамчунин, ба назари мо, на бояд мафхуми маҳакиҳои тибии номукаллафиро бо мафхуми муқаррарнамудаи м. 25 КҔ ҶТ қиёс намуд, ки ибораи «парешонҳолии рӯҳӣ, ки муқаллафири истисно намекунад» истифода кардааст. Дар ин маврид, мазмуни м. 24 КҔ ҶТ бояд ибораи «парешонҳолии рӯҳӣ, ки муқаллафири истисно мекунад»-ро доро бошад, на «номукаллафи»-ро.

Дар муайян намудани маҳакҳои тибии номукаллафӣ, ҳатман бояд парешонҳолии рӯҳӣ хусусияти дардмандонаро доро бошад, зеро он метавонад маҳаки тибии номукаллафиро тавсиф кунад. Ҳама намудҳои парешонҳолиҳои рӯҳии нодардмандона наметавонанд ба сифати маҳакҳои тибии номукаллафӣ баромад кунанд.

Ба назари аксари олимон, «маҳаки тибии номукаллафӣ аз тарафи экспертизаи психиатрияи судӣ муайян карда мешавад» [7, с. 107].

Ба назари мо, аз мағҳуми номукаллафӣ рӯйхати маҳдуди намудҳои бемории рӯҳӣ хориҷ карда шаванд, ин ба соҳаи тибӣ – психиатрия дохил мешавад.

Дар қ. 3 м. 24 КҔ ЧТ муқаррар гардидааст, ки «Шахсе, ки дар ҳолати мукаллафӣ чиноят содир намуда, вале то баровардани ҳукми суд мубталои бемории рӯҳие шудааст, ки барои дарки ҳавфи кирдори ҳуд ё идора кардани онро имконият намедиҳад, ҳамчунин ҷазо дода намешавад. Суд метавонад нисбати чунин шахс чораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббиро раво бинад ва пас аз шифо ёфтанин шахро ҷазо додан мумкин аст, агар муҳлатҳои дар моддаи 75 ҳамин Кодекс пешбинишуда нагузашта бошад». Ин муқаррарот барои эътироф кардан ё накардани субъекти чиноят ягон аҳамияти ҳуқуқӣ надорад. Бинобар ин, қ. 3 аз м. 24 КҔ ЧТ хориҷ гардида, дар моддаи даҳлдори боби 15 муқаррар карда шавад.

Ҳамин тавр, бо дарназардошти нуқтаи назари ироагардида оид ба мағҳуми номукаллафӣ дар ҳуқуқи чиноятӣ, чунин пешниҳодҳо манзур карда мешаванд:

1. Номукаллафиро наметавон бо намудҳои бемориҳои рӯҳӣ ҳаммаъно доност ва онро ба рӯйхати оддии ҳолатҳои дардмандонаи рӯҳӣ нисбат додан мумкин нест. Номукаллафӣ танҳо маҳаки ҳуқуқӣ ба хисоб меравад.

2. Номукаллафӣ ҳолати маҳсуси рӯҳӣ низ эътироф намешавад.

3. Муқаррар кардани номукаллафӣ вазифаи тафтишиву судӣ эътироф мешавад, на экспертизаи психиатрияи судӣ. Экспертҳо ҳуқуқ надоранд мукаллафӣ ё

номукаллафии шахсро муқаррар кунанд, зеро ин танҳо ба салоҳияти мақомоти тафтишию судӣ дохил мешавад. Эксперт бояд мавҷудияти маҳаки тибии номукаллафӣ (беморӣ) ва ҳуқуқиро (то қадом дараҷа парешонҳолии дардмандонаи рӯҳӣ ба қодир будани даркунӣ ва идоракунӣ таъсир расонидааст) муайян кунад.

4. Маҳакҳои тибии номукаллафӣ, ки дар м. 25 КҔ ЧТ оварда шудаанд (бемории рӯҳии доимӣ, парешонии муваққатии рӯҳӣ, заъфи ақл, ҳолати дигари бемории рӯҳӣ) бо ибораи «парешонҳолии рӯҳӣ» маҳдуд карда шаванд, зеро ин ибора дар ҳуд ҳама намудҳои маҳакҳои тибии номукаллафири дарбар мегирад. Ба-рои муқаррар кардани маҳаки тибии номукаллафӣ зарур нест, ки ҳама намудҳои парешонҳолиҳои рӯҳие, ки дар боби V (F) ТББ-10 тасниф гардидаанд, нишон дода шаванд.

5. Мағҳуми «ба ҷамъият ҳавфнокӣ» мағҳуми нопурра омӯхташуда эътироф мегардад ва барои ба табиити ҳуқуқии чиноятӣ мутобиқ будан пешниҳод мегардад, ки дар маҳаки ҳуқуқӣ ибораи «зиддиҳуқуқи будани ба ҷамъият ҳавфнокӣ» истифода бурда шавад.

6. Пешниҳод карда мешавад, ки дар қонунгузории чиноятии ЧТ м. 24 КҔ ЧТ дар таҳрири зерин муқаррар карда шавад:

«Моддаи 24. Номукаллафӣ

1) Шахсе, ки дар вақти содир намудани кирдори барои ҷамъият ҳавфнок номукаллаф буд, яъне, бар асари парешонҳолии дардмандонаи рӯҳӣ хусусияти воқеӣ ва зиддиҳуқуқӣ будани ба ҷамъият ҳавфнокии ҳаракати (бехаракатии) ҳудро дарк ё онро идора карда наметавонист, ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида намешавад.

2) Ба шахсе, ки номукаллаф эътироф шудааст, чораҳои маҷбурии дорои хусусияти тибии дар ҳамин Кодекс пешбинигардидаро таъин кардан мумкин аст.».

7. Пешниҳод карда мешавад, ки ҷиҳати як ҳел ифода гардидани мағҳуми номукаллафӣ, м. 26 Кодекси ҳуқуқвайронкуни маъмурии ЧТ дар таҳрири зерин муқаррар карда шавад:

«Моддаи 26. Номукаллафӣ

Шахси воқеи, ки дар вақти содир намудани хуқуқвайронкунии маъмурӣ номукаллаф буд, яъне, бар асари парешонҳолии дардманданаи рӯҳӣ хусусияти воқеӣ ва зиддиҳукуқӣ будани кирдори (амал ё беамалии) худро дарк ё онро идора карда наметавонист, ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида намешавад.».

8. Пешниҳод карда мешавад, ки қ. 3 аз м. 24 КҔ ҔТ ҳориҷ гардида, дар моддаи даҳлдори боби 15 муқаррар карда

шавад, зоро қонунгузории ҷиноятӣ шарти ҷавобгарии ҷиноятиро дар баробари ба синну соли муқарракардаи КҔ ҔТ расидан, шахси воқеӣ будан, инчунин, муқаллаф (номукаллаф набошад) будан эътироф кардааст ва ин шарт танҳо дар вақти содир намудани ҷиноят ба назар гирифта мешавад. Муқаррароти қ. 3 м. 25 КҔ ҔТ барои эътироф кардан ё накардан субъекти ҷиноят ягон аҳаммияти хуқуқӣ надорад.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми майи соли 2017, №1413 // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://mmih.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=129517> (санаи муориҷат: 05.11.2025).
2. Абдуллоева, Р.А. Медицинская преступность в Республике Таджикистан: уголовно-правовые и криминологические проблемы: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Рано Абдуалиевна Абдуллаева. – Душанбе, 2023. – 543 с.
3. Абдуллозода, Б.В. Ҳифзи ҳуқуқии ҷиноятии об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... номз. илм. ҳуқук: 12.00.08 / Баҳодур Валий Абдуллозода. – Душанбе, 2024. – 191 с.
4. Антонян, Ю.М., Бородин, С.В. Преступное поведение и психические аномалии // Под ред. В.Н. Кудрявцева. Издательство «Спарт». М., 1998. – 215 с.
5. Артименко, Н.В. Актуальные проблемы вменяемости (невменяемости) и возраста уголовной ответственности (сравнительный историко-правовой анализ уголовного законодательства РФ и Франции): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Наталья Викторовна Артименко. – Ростов-на-Дону, 1999. – 205 с.
6. Балабанова, Л.М. Судебная патопсихология (вопросы определения нормы и отклонений) / Л.М. Балабанова. – Донецк: Сталкер, 1998. – 432 с.
7. Богомягков, Ю.С. Уголовно-правовая невменяемость: критерии и признаки. // Советское государство и право. – 1989. – № 4. – С. 103–108.
8. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. Д.Ю.н., профессор А.В. Наумов. – М.: Юристъ, 1996. – 824 с.
9. Кузьмин, Д.А. Уголовно-правовые проблемы совершения общественно опасных деяний в состоянии невменяемости и аффекта: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дмитрий Александрович Кузьмин. – Нижний Новгород, 2005. – 205 с.
10. Лунц, Д.Р. Проблема невменяемости в теории и практике судебной психиатрии / Д.Р. Лунц. – М.: «Медицина», 1966. – 236 с.
11. Михеев, Р.И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р.И. Михеев. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного университета, 1983. – 300 с.
12. Мурофиаи ҷиноятӣ: китоби дарсӣ / муҳаррири масъул Р.Р. Юлдошев. – Душанбе: «ЭР-граф», 2018. – 556 с.
13. Назаренко, Г.В. Невменяемость в уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Геннадий Васильевич Назаренко. – Орел, 1992. – 178 с.
14. Назаренко, Г.В. Принудительные меры медицинского характера в уголовном праве: учебное пособие / Г.В. Назаренко. – М.: «Ост-89», 2000. – 80 с.
15. Назаренко, Г.В. Эволюция понятие невменяемости / Г.В. Назаренко // Государство и право. – 1993. – № 3. – С. 61–67.
16. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ: китоби дарсӣ / Зери таҳрири Н.А.Faффорова ва X.C. Салимов. – Душанбе: «З. Камолиддин», 2011. – 344 с.
17. Павлов, В.Г. Субъект преступления / В.Г. Павлов. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с.
18. Павлов, В.Г. Субъект преступления и уголовная ответственность: монография / В.Г. Павлов. – СПб.: Издательство «Лань», 2000. – 188 с.
19. Продченко, Б., Рудяков, А. Больная тема // Коммунист. – 1989. – № 3. – С. 48–57.

20. Saidzoda, A.M. Чавобгарии чиноятӣ барои расонидани заари молу мулӯй бо роҳи фиреб ё сӯиистифодай боварӣ: дис. ... номз. илм. хуқуқ.: 12.00.08 / Abdumajid Muminjon Saidzoda. – Dushanbe, 2024. – 195 с.
21. Stepichev, S.S., Xomovskiy, A.A. Особенности производства по применению принудительных мер медицинского характера // Социалистическая законность. – 1967. – № 5. – С. 55-58.
22. Xabriev, R.U., Spasennikov, B.A. История медицинских и правовых взглядов на психическое здоровье преступника (XIV-XIX вв.) // Журнал российского права. – 2017. – № 12. – С. 55-61.
23. Shishkov, S.N. Уголовный кодекс России и проблемы невменяемости / С.Н. Шишков // Журнал Российского права. – 1998. – № 1. – С. 35-42.

References

1. Health Code of the Republic of Tajikistan dated May 30, 2017, No. 1413 // [Electronic resource]. – Source: <https://mmih.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=129517> (accessed: November 5, 2025).
2. Abdullaeva, R.A. Medical Crime in the Republic of Tajikistan: Criminal-Legal and Criminological Issues: Doctor of Law Dissertation: 12.00.08 / Rano Abdualievna Abdullaeva. – Dushanbe, 2023. – 543 p.
3. Abdullozoda, B.V. Criminal-Legal Protection of Water in the Republic of Tajikistan: Candidate of Law Dissertation: 12.00.08 / Bahodur Vali Abdullozoda. – Dushanbe, 2024. – 191 p.
4. Antonyan, Yu.M., Borodin, S.V. Criminal Behavior and Mental Anomalies // Edited by V.N. Kudryavtsev. – M.: Spark Publishing, 1998. – 215 p.
5. Artemenko, N.V. Topical Issues of Sanity (Insanity) and the Age of Criminal Responsibility (A Comparative Historical-Legal Analysis of the Criminal Legislation of the Russian Federation and France): Candidate of Law Dissertation: 12.00.08 / Natalya Viktorovna Artemenko. – Rostov-on-Don, 1999. – 205 p.
6. Balabanova, L.M. Forensic Pathopsychology (Issues of Defining Norms and Deviations) / L.M. Balabanova. – Donetsk: Stalker, 1998. – 432 p.
7. Bogomyagkov, Yu.S. Criminal-Legal Insanity: Criteria and Features // Soviet State and Law. – 1989. – No. 4. – Pp. 103–108.
8. Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation / Ed. by Doctor of Law, Professor A.V. Naumov. – M.: Jurist, 1996. – 824 p.
9. Kuzmin, D.A. Criminal-Legal Problems of Committing Socially Dangerous Acts in a State of Insanity and Affect: Candidate of Law Dissertation: 12.00.08 / Dmitry Alexandrovich Kuzmin. – Nizhny Novgorod, 2005. – 205 p.
10. Lunts, D.R. The Problem of Insanity in the Theory and Practice of Forensic Psychiatry / D.R. Lunts. – M.: Meditsina, 1966. – 236 p.
11. Mikheev, R.I. Problems of Sanity and Insanity in Soviet Criminal Law / R.I. Mikheev. – Vladivostok: Far Eastern University Publishing House, 1983. – 300 p.
12. Criminal Procedure: Textbook / Chief Editor R.R. Yuldashev. – Dushanbe: “ER-Graph”, 2018. – 556 p.
13. Nazarenko, G.V. Insanity in Criminal Law: Candidate of Law Dissertation: 12.00.08 / Gennady Vasiliевич Nazarenko. – Orel, 1992. – 178 p.
14. Nazarenko, G.V. Compulsory Medical Measures in Criminal Law: A Textbook for Law Schools and Faculties / G.V. Nazarenko. – M.: “Ost-89”, 2000. – 80 p.
15. Nazarenko, G.V. The Evolution of the Concept of Insanity // State and Law. – 1993. – No. 3. – Pp. 61-67.
16. Criminal Law. General Part: Textbook / Edited by N.A. Ghafforova and H.S. Salimov. – Dushanbe: “Z. Kamoliddin”, 2011. – 344 p.
17. Pavlov, V.G. The Subject of Crime / V.G. Pavlov. – St. Petersburg: Legal Center Press, 2001. – 318 p.
18. Pavlov, V.G. The Subject of Crime and Criminal Liability: monograph / V.G. Pavlov. – St. Petersburg: “Lan” Publishing House, 2000. – 188 p.
19. Prodchenko, B., Rudyakov, A. A Painful Topic // Kommunist. – 1989. – No. 3. – Pp. 48–57.
20. Saidzoda, A.M. Criminal Liability for Causing Property Damage by Means of Fraud or Abuse of Trust: Candidate of Law Dissertation: 12.00.08 / Abdulkmajid Muminjon Saidzoda. – Dushanbe, 2024. – 195 p.
21. Stepichev, S.S., Khomovsky, A.A. Features of Proceedings on the Application of Compulsory Medical Measures // Socialist Legality. – 1967. – No. 5. – Pp. 55–58.
22. Khabriev, R.U., Spasennikov, B.A. History of Medical and Legal Views on the Mental Health of the Offender (14th–19th Centuries) // Journal of Russian Law. – 2017. – No. 12. – Pp. 55-61.
23. Shishkov, S.N. The Criminal Code of Russia and Problems of Insanity // Journal of Russian Law. – 1998. – No. 1. – Pp. 35-42.

ТДУ 343.131:342.721

КАФОЛАТҲОИ ДАХЛНОПАЗИРӢ ДАР МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ
ГАРАНТИИ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ
GUARANTEES OF IMMUNITY IN CRIMINAL PROCEEDINGS

АБДУЛЛОЕВА М.К.

ABDULLOЕVA M.K.

*Дотсенти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурории
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ*

*Доцент кафедры судебного права и прокурорского надзора
Таджикского государственного университета права, бизнеса и*

политики, кандидат юридических наук

Associate professor of Judicial law and prosecutorial supervision

Tajik state University of Law, Business and Politics,

Candidate of Legal Sciences

e-mail:

abdullaeva.m.k@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.9. Ҳуқуки мурофиаи чиноятӣ (5.1.4. Илмҳои чиноятӣ-ҳуқуқӣ)

*Научная специальность: 5.5.9. Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-
правовые науки).*

Scientific specialty: 5.5.9. Criminal Procedure Law (5.1.4. Criminal law sciences).

*Тақриздиҳанда: Абдуллоҳода Н.Р. – сардори кафедраи фаъолияти оперативӣ-
чустуҷӯи факултети № 4-уми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, полковники милиитсия.*

*Рецензент: Абдуллоҳода Н.Р. – начальник кафедры оперативно-розыскной деятельности
факультета № 4 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических
наук, полковник милиции.*

*Reviewer: ABDULLOZODA N.R. – head of the Department of Operational Investigation of
the Faculty № 4 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan,
Candidate of Legal Sciences, Police Colonel.*

*Аннотация: Мақола ба кафолатҳои дахлнопазирӣ ҳуқуқу озодиҳои инсон ва
шаҳрванд ҳангоми пешбуруди парвандаҳои чиноятӣ бахшида шудааст. Қайд шудааст, ки
дар ҷараёни мурофиаи чиноятӣ маҳдуд гаштани дахлнопазирӣ ҳуқуқу озодиҳои инсон ва
шаҳрванд, танҳо дар сурати мавҷуд будани асосҳои кофӣ, бо тартиби муқарраркардаи
қонун, танҳо дар сурати мавҷуд будани розигии прокурор ва бо иҷозати суд муқаррар
шудааст. Муаллиф вобаста ба ҳамин масъалаҳо таклифу пешниҳодҳои худро дар бобати
зарурати такмил дода шудани қоидаҳои мурофиавии чиноятии таъмини дахлнопазирӣ
асоснок кардааст.*

*Вожаҳои қалидӣ: кафолатҳои дахлнопазирӣ, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳо, кафолатҳои
мурофиавӣ, амалҳои тафтишотӣ, дахлнопазирӣ шахсият, дастгир кардан.*

*Аннотация: Статья посвящена гарантиям неприкосневенности прав и свобод
человека и гражданин в уголовном процессе. В работе отмечается, что в уголовном
процессе ограничение прав и свобод допускается только при наличии достаточных
оснований и в особых случаях, предусмотренных законом и только с согласия прокурора и
решения суда. Автор выдвигает обоснованные положения по совершенствованию мер
обеспечения неприкосневенности в уголовном судопроизводстве.*

Ключевые слова: гарантии неприкосновенности, защита прав и свобод, процессуальные гарантии, следственные действия, личная неприкосновенность, задержание.

Annotation: Article is devoted to the guarantees of the inviolability of the rights and freedoms of man and citizen in the criminal process. The paper notes that in the criminal process, the restriction of the rights of freedoms is allowed only if there are sufficient grounds and in special cases provided for by law, and only with the consent of the prosecutor and the decision of the court. The author of the work puts forward reasonable provisions for improving measures to ensure immunity in criminal proceedings.

Key words: guarantees of immunity, protection of rights and freedoms, procedural guarantees, investigative actions, personal immunity, arrest.

Xукуқу озодиҳои инсонро давлат эътироф карда, ба риоя, ичро ва ҳимояи онҳо масъул шудааст. Давлат онҳоро ҳамчун заминай мавҷудияти инсон дар сарчашмаҳои расмии ҳуқуқ эътироф мекунад, риоя ва ичрои онҳоро бо кафолатҳо таъмин менамояд. Давлат дар муносибат бо одамон ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро риоя мекунад ва аз дигар субъектони муносибатҳои ҳуқуқӣ риояи онҳоро талаб мекунад. Давлат барои риояи дурусти ҳуқуқу озодиҳо шароит фароҳам меорад. Давлат ҳуқуқу озодиҳоро кафолат дода, дар ҳолати вайроншавии онҳо субъектҳои таҷовузкунандаро ба ҷавобгарӣ мекашад. Тавассути мақомоти судӣ ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ механизми ҳимояи ҳуқуқу озодиҳоро муқаррар мекунад.

Даҳлнопазирӣ ва ҳимояи ҳуқуқу озодиҳо дар низоми ба амалбарории адолати судӣ нақши хело муҳиммро дорад. Ба ҳадафҳои мурофиавии судӣ оид ба парвандҳои чиноятӣ ноил шудан, ҳаргиз маънои гайриқонунӣ ва беасос маҳдуд кардани кафолатҳои даҳлнопазирро надорад.

Тибқи муқаррароти мөърҳои конститутсионӣ, дар ҷараёни мурофиави чиноятӣ маҳдуд гаштани даҳлнопазирӣ ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, танҳо дар сурати мавҷуд будани асосҳои коғӣ, бо тартиби муқарраркардаи қонун, танҳо дар сурати мавҷуд будани розигии прокурор ва бо иҷозати суд пешбинӣ шудааст. Яъне, ин гуна маҳдудкунӣ танҳо бо мақсади ичрои вазифаҳои мурофиавии

чиноятӣ, ичрои ҳукм ва таъмини адолати судӣ раво дониста мешаванд.

Кафолатҳои мурофиавии чиноятӣ - ин истилоҳи илми мурофиаи чиноятӣ мебошад [4, с. 92-100]. Лекин мағҳуми дақиқи кафолати даҳлнопазирӣ дар қонунгузории мурофиави чиноятӣ ва санадҳои ҳуқуқӣ-байнамилалӣ ва ҳуқуқҳои инсон он истифода бурда нашудааст.

Дар мөърҳои қонунгузорӣ «даҳлнопазирӣ» аз нуқтаи назари ҳуқуқи инсон, озодӣ ва манфиатҳои у ифода ёфтааст, ки нисбати ҳеч кас шиканда, ҷазо ва муносибати гайриинсо раво дониста намешавад [12, с. 132]. Бинобар ин, мазмуни он бояд дар сатҳи мөърӣ, тибқи талаботи қонун, мақсаднок, қобили қабул ва ягона ифода шавад.

Дар адабиёт ҷиҳатҳои мағҳум ва моҳияти кафолатҳои даҳлнопазирӣ ва ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ақидаҳои гуногун иброз мешаванд [5, с. 18]. Олимон қайд мекунанд, ки даҳлнопазирӣ ҳуқуқи ҳар як шаҳсро ба ҳимояи давлатӣ аз таҷовузи чиноят ва чинояткорӣ ифода мекунад [9, с. 149-154]. Муҳаққиқон андеша доранд, ки даҳлнопазирӣ ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд нораво будани татбиқи ҳама гуна тарзу воситаҳои гайриқонунӣ ва беасос нисбати ҳуқуқу озодиҳои шаҳс дар ҷараёни пешбурди парвандай чиноятӣ аст [6, с. 368]. Тарафдорони ақидае, ки тибқи он даҳлнопазирӣ ифодакунандай маҷмуи кафолатҳои мурофиавӣ аз ҳама гуна маҳдудият ва ҷораҳои маҷбурий мебошад, андешаҳои худро бо пешбурди парвандҳои чиноятӣ вобаста мекунанд

[7, с. 75-81]. Масалан, Корнуков В.М. қайд кардааст, ки «меърхое, ки талаботҳои дахлназариро пешбинӣ мекунанд, ҳадди муайян ва шартҳои асосии маҳдуд карда шудани хуқуқу озодиҳои шаҳс ҳангоми татбиқи чораҳои маҷбурий дар мурофиаи ҷиноятӣ мебошанд». Аз нигоҳи Воеводин Л.Д. даҳлназарири хуқуқу озодиҳои инсон дар мурофиаи ҷиноятӣ бояд ба тариқи васеъ шарҳ дода шавад, ки мазмуни он ҳам кафолати мурофиавӣ аз таҷовузи ҷинояткорӣ, ва аз ҷониби дигар, ҳамчун воситаи ҳимояи хуқуқу озодиҳои шаҳс аз татбиқи ҳабс ва дастгир карданро дарбар мегирад.

Қонуни мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолатҳоеро пешбинӣ мекунад, ки вобаста ба мазмун, фосила ва ҳадди маҳдуд карда шудани даҳлназарири озодии шаҳс, амалҳои мурофиавии ҷиноятӣ бе иҷозати суд ҳам анҷом дода мешаванд [2]. Масалан, ҳангоми дастgир кардани шаҳс ба сифати гумонбар (м. 92 Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КМЧ ҔТ)); гирифтани намунаҳо ба ташхиси муқоисавӣ (м. 215 КМЧ ҔТ); маҷбуран овардан (м. 115 КМЧ ҔТ); кофтукови шахсӣ (м. 193 КМЧ ҔТ).

Дар пешбурди амалҳои тафтишотию судӣ бошад, даҳлназарири на танҳо озодӣ, инчунин манзил, мукотиба, сӯхбатҳои телефонӣ, мурошилот, мухобироти шаҳс маҳдуд гашта, боиси маҳдуд шудани хуқуқу озодӣ, фош шудани сирри оилавӣ ва шахсӣ мегарданд [11, с. 645].

Тартиби пешбурди ин гуна амалҳои тафтишотӣ, асосҳои муайян, риояи қоидро ва ҳадди маҳдуд гаштани дазлназарири хуқуқу озодиҳои шаҳсро қонун пурра пешбинӣ мекунад, ки риоя ва иҷроиши онҳо ҳатмӣ мебошанд. Дар ҷунун ҳолатҳои шаҳси пешбарандай таъқиби ҷиноятӣ – таҳқиқбараанд, муфаттиш, прокурор вазифадоранд, ки шоҳид, ҷабрдида, ҳимоятгар, даъвогари гражданий, ҷавобгари гражданий, коршинос, мутахассис, тарҷумон, шаҳсони холис ва шаҳсони дигари

ҳангоми пешбурди амали тафтишӣ иштирокдоштаро дар бораи норавоии фош кардани маълумоти тафтиши пешакӣ бе иҷозати мақомоти пешбурди парванади ҷиноятӣ оғоҳ созанд. Аз шаҳсони зикршуда дар хусуси оғоҳ карда шуданашон оид ба ҷавобгарии пешбиникардаи моддаи 361 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КМЧ ҔТ) забонҳат гирифта мешавад.

Масалан, ҳангоми гузаронидани кофтуков; дарёфт кардан; гӯш кардан ва сабти гуфтугӯ; ҳабси маблаги амонатҳо, суратҳисобҳои бонкӣ, қоғазҳои қиматнок; ҳабси амвол; ҳабси мурошилоти почтаю телеграф, азназаргузаронӣ ва дарёфт карда гирифтани онҳо; шаҳодаткунонӣ, нишон додан барои шинохтан, азназаргузаронии манзил бевосита маҳдуд шудани даҳлназарири хуқуқу озодиҳои шаҳс ё ошкор шудани сирри оилавӣ, шахсӣ низ дида мешаванд.

Бинобар ин, яке аз талаботҳои мурофиавии ҷиноятӣ оид ба асоснок (мақсаднок) ва қонунӣ анҷом дода шудани амалҳои тафтишотӣ, ки дар ҷараёни онҳо хуқуқу озодиҳои шаҳс маҳдуд мешавад, ин розигии прокурор ва иҷозати суд мебошад.

Розигии прокурор ва иҷозати суд шаклҳои назорати давлатӣ дар ҷараёни тафтиши то судии пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ, ифодакунандаи салоҳияти расмӣ ва истисноии онҳо ба шумор меравад [9, с. 149-154]. Розигии прокурор ва иҷозати суд кафолатҳои хуқуқӣ-мурофиавии риояи ҳадди маҳдуд гаштани даҳлназарири хуқуқу озодиҳои шаҳрвандон дар ҷараёни мурофиавии ҷиноятӣ мебошанд.

Прокурор ва суд, судя дар доираи салоҳияти худ мавод аз ҷониби мақомоти таъқиби ҷиноятӣ барои татбиқи чораҳои мурофиавии ҷиноятӣ ё анҷом дода шудани амалҳои тафтишотӣ пешниҳод гардидаро мавриди омӯзиши ҳаматарафа ва санчиши дақиқ қарор медиҳанд. Дар мавриди пешбиникардаи қонун дар баррасии ин масъалаҳои мурофиавии ҷиноятӣ шаҳсони манфиатдор (гумонбаршуда, айбдоршаванда,

ҳимоятгар) бевосита иштирок менамоянд. Танҳо дар сурати риоя ва ичро шудани талаботҳои муайянкардаи қонун ва мавҷудияти асосҳои воеъ ва ҳукуқӣ, ногузир будани татбиқи чораҳои маҷбурии мурофиавии ҷиноятӣ ва ё анҷом дода шудани амалҳои тафтишотӣ мӯқаррар ва иҷозат дода мешаванд [10, с. 52-57].

Ба андешаи мо, вобаста ба асос ва тартиби татбиқи чораҳои маҳдудкунанда, ҳамаи чораҳои маҷбурии мурофиавии ҷиноятӣ ба ду гурӯҳ чудо карда мешаванд: чораҳои воқеан маҳдудкунандай озодии шахсии шаҳрвандон, аз он ҷумла, озодона гашту гузор намудан (ба ҳабс гирифтан, ҳабси ҳонагӣ, забонхат оид ба маҳалли истиқоматро тарқ накардан, ба назорати фармондехии қисми ҳарбӣ супоридан); танҳо таъсирасонии рӯҳӣ маънавӣ, аз он ҷумла: а) амволӣ (гарав, кафолати шахсӣ); б) гайриамволӣ (ба назорат супоридани ноболиг).

Зимни татбиқи чораҳои гурӯҳи яқум, озодии шахс пурра маҳдуд карда мешавад, ҳангоми ба ҳабси пешакӣ гирифтани гумонбаршаванда ва ё айборшаванда, ҳангоми ҷойгир намудани ноболиг ба муассисаҳои маҳсуси тарбиявӣ. Дар сурати мӯқарар намудани манъи тарқ кардани ҳудуди шаҳр ва ё ноҳия (ҳабсӣ ҳонагӣ, забонхат оид ба маҳалли истиқоматро тарқ накардан) қисман маҳдуд карда мегардад.

Гайр аз ин, бо мақсади таъмин намудани даҳлопазирии ҳукуку озодиҳои шахс дар мурофиаи ҷиноятӣ қонун дигар воситаҳо, имкониятҳои ҳукуқиро низ пешбинӣ мекунад, ки онҳо мазмуни нисбатан васеъ доранд ва бояд ба роҳбарӣ гирифта шаванд.

Таҳлили даҳлопазирии шахсият аз он шаҳодат медиҳад, ки мазмуни даҳлопазирии озодии шахс, озодии ҷинсӣ ва озодии маънавӣ, ақида ва амал карданро низ дар бар мегирад. Барои саҳеҳ ифода ёфтани мазмуни даҳлопазирӣ ба хулоса омадан мункин аст, ки унсурҳои таркибии он иборатанд

аз: даҳлопазии озодии ҷисмонӣ (ҳаёт, тандурустӣ, аз ҷумла, озодии ҷинсӣ); даҳлопазирии озодии маънавӣ, ки мавзуи онро озодии изҳори ақида, эътиқод, шаъну шараф, обрӯю нуфуз ташкил медиҳанд; даҳлопазирии озодии рӯҳӣ; даҳлопазирии озодии амал кардан ва амнияти шахсӣ; даҳлопазирии амвол ва манзили шахс [11, с. 112].

Чиҳати шакл ва мазмуни кафолатҳои мурофиавии ҷиноятӣ ҳамчун воситаҳои таъмини ҳукуки шахсият ақидаҳои гуногун баён карда шудаанд. Инак, Кутсова Э.Ф., дар натиҷаи таҳқиқоти назариявии кафолатҳои шахсият дар мурофиаи ҷиноятӣ ба ақидае омад, ки онҳо ҳамчун инъикоскунандаи ҳукуқ ва уҳдадориҳои аниқи иштироккунандагони мурофиа баромад мекунад. Ба ақидаи дигарон, ба онҳо меъёрҳои ҳукуқӣ, принсипҳои мурофиаи ҷиноятӣ, шакли мурофиавӣ ва мазмуну мундариҷаи мурофиаи ҷиноятӣ низ доҳил мешаванд. Агар мазмуни ақидаҳои дар боло номбаршударо пурра таҳлил намоем, пас ба хулосае омадан мумкин аст, ки албатта ҳар яки онҳо дар амалия самара ҳам доранд. Онҳо дар ягонагӣ ва аз рӯи мазмун кафолатнокии ҳимояи ҳукуқҳои инсонро ифода мекунанд. Ҳамаи ҳолатҳои номбаршуда ба сифати кафолатҳои ҳукуқӣ хизмат карда ё барои таъмини ҳукуки шахсият ёрӣ мерасонад.

Ҳамин тарик, даҳлопазирии шахсият, пеш аз ҳама, таҳти ҳимояи қонун қарор гирифтани низоми шароит, маҷмуи роҳу воситаҳои ҳукуқӣ, имкониятҳои шаҳро ифода мекунад, ки амалий шудани ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрвандаро таъмин намуда ва аз ҳама гуна маҳдудкунии беасос ҳифз мекунад.

Кафолатҳои мурофиавии амалий шудани ҳукуқ ва озодиҳои иштироҷиёни мурофиаи ҷиноятӣ дар меъёрҳои қонунгузории ҷорӣ пешбинӣ шудаанд, ки бо принсипҳои мурофиавии ҷиноятӣ, шакли мурофиавӣ, тартиби мурофиавӣ ва ҳолати ҳукуқии ҳар як иштирокҷии мурофиаи судӣ мавриди амал қарор дода мешаванд.

Адабиёти истифодашуда

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябр с. 1994 бо тағири иловаҳо аз 26-уми сентябр с. 1999, 22-юми июни с. 2003 ва 22-юми майи с. 2016 // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 11.02.2025).
2. Кодекси муроғиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми декабря с. 2009, № 564 (бо тағири иловаҳо то 03.01.2024, № 2017) // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <http://portali-huquqi.tj/publicria/ibtido.php> (санаи муроҷиат 11.02. 2025.).
3. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; аз 17.12.2020 № 1730, аз 20.04.2021 № 1776, аз 23.12.2021 № 1809, аз 19.07.2022 № 1895, аз 19.07.2022 № 1896.
4. Абдуллоева, М.К. Кафолатҳои конституционии ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шахс ҳангоми дастгир кардан бо гумони содир намудани ҷиноят / М.К. Абдуллоева // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – № 1 (53). – С. 92-100.
5. Иноятзода, А.И. Баррасии судии парвандашои ҷиноятӣ дар ғойии судшаванд: масъалаҳои назария, танзими ҳуқуқӣ ва амалия: автореф. дис. ...н.и.ҳ.: 12.00.09 / Афрӯза Ислом Иноятзода. – Душанбе, 2025. – 76 с.
6. Искандаров, З.Х. Защита прав человека в уголовном процессе Республики Таджикистан: монография / З.Х. Искандаров. – Душанбе: Эр граф, 2022. – 368 с.
7. Қаландарова, М.Д. Принципи шикоят аз амал (беамалӣ) ва санадҳои муроғиавии ҷиноятӣ / М.Д. Қаландарова // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – № 2 (54). – С. 75-81.
8. Манова, Н.С., Францифорова, Ф.И., Юлдошев, Р.Р. Уголовное судопроизводство Республики Таджикистан: учебник / Н.С. Манова, Ф.И. Францифорова, Р.Р. Юлдошев. – Душанбе: Андалеб-Р, 2016. – 420 с.
9. Раҳматулоев, А.Э. Риояи ҳуқуқу озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд ва татбиқи чораҳои маҷбурий дар пешбури парвандашои ҷиноятӣ / А.Э. Раҳматулоев // Маводди конференсияи байнамилалӣ дар мавзуи «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ», баҳшида ба ҷаҳни 70-ум солгарди қабули Эъломияи ҳуқуқи башар. – Душанбе: Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2019. – С. 149-154.
10. Раҳматулоев, А.Э. Ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар раванди амалӣ шудани адолати судӣ оид ба парвандашои ҷиноятӣ / А.Э. Раҳматулоев // Конференсияи илмӣ-амалии вилоятӣ таҳти унвони «Механизми муосири ҳимояи ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд: масъалаҳо ва дурнамои он». – Ҳучанд: Дабир, 2019. – С. 52-57.
11. Раҳматулоев, А.Э. Муроғиаи ҷиноятӣ: китоби дарсӣ / А.Э. Раҳматулоев. – Ҳучанд: Хурросон, 2019. – 645 с.
12. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ / Зери таҳрири Маҳмудов М.А. – Душанбе: ЭР-граф, 2009. – 620 с.

References

1. Constitution of the Republic of Tajikistan dated November 6, 1994 with amendments and additions dated September 26, 1999, June 22, 2003 and May 22, 2016 // [Electronic resource]. – Access schedule: <http://mmk.tj> (access date: 11.02.2025).
2. Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan of December 3, 2009, No. 564, (as amended and supplemented until 03.01.2024, No. 2017) // [Electronic resource]. – Access schedule: <http://portali-huquqi.tj/publicria/ibtido.php> (accessed 11.02. 2025.).
3. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, 1998, No. 9, art. 68, art. 69, No. 22, art. 306; dated 17.12.2020 No. 1730, dated 20.04.2021 No. 1776, dated 23.12.2021 No. 1809, dated 19.07.2022 No. 1895, dated 19.07.2022 No. 1896.
4. Abdulloeva, M.K. Constitutional guarantees for the protection of the rights and freedoms of a person when detained on suspicion of committing a crime / M.K. Abdulloeva // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2022. – No. 1 (53). – Pp. 92-100.
5. Inoyatzoda, A.I. Judicial review of criminal cases in the absence of the defendant: issues of theory, legal regulation and practice: author's abstract. dis. ...n.i.h.: 12.00.09 / Afruzo Islam Inoyatzoda. – Dushanbe, 2025. – 76 p.

6. Iskandarov, Z.Kh. Protection of human rights in criminal proceedings of the Republic of Tajikistan: monograph / Z.Kh. Iskandarov. – Dushanbe: Er Count, 2022. – 368 p.
7. Kalandarova, M.D. The principle of appealing against action (inaction) and criminal procedural documents / M.D. Kalandarova // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2022. – No. 2 (54). – Pp. 75-81.
8. Manova, N.S., Franciforova, F.I., Yuldashev, R.R. Criminal proceedings of the Republic of Tajikistan: textbook / N.S. Manova, F.I. Franciforova, R.R. Yuldashev. – Dushanbe: Andaleb-R, 2016. – 420 p.
9. Rakhmatuloev, A.E. Observance of constitutional rights and freedoms of man and citizen and application of coercive measures in the conduct of criminal cases / A.E. Rakhmatuloev // Materials of the international conference on the topic «Human rights and globalization», dedicated to the celebration of the 70th anniversary of the adoption of the Universal Declaration of Human Rights. – Dushanbe: Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2019. – Pp. 149-154.
10. Rakhmatuloev, A.E. Protection of human and citizen rights and freedoms in the process of implementing judicial justice in criminal cases / A.E. Rakhmatuloev // Regional scientific and practical conference entitled «Modern mechanism for the protection of human and citizen rights: its issues and prospects». – Khujand: Dabir, 2019. – P. 52-57.
11. Rakhmatuloev, A.E. Criminal trial: textbook / A.E. Rakhmatuloev. – Khujand: Khuroson, 2019. – 645 p.
12. Dictionary of legal terms / Edited by Mahmudov M.A. – Dushanbe: ER-graf, 2009. – 620 p.

УДК 342.721:343.326

**ПЫТКИ КАК МЕТОД ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ:
ЭТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ**

**ШИКАНЧА ҲАМЧУН УСУЛИ МУҚОВИМАТ БА ТЕРРОРИЗМ:
ҶАНБАҲОИ АХЛОҚӢ-ҲУҚУҚӢ**

**TORTURE AS A METHOD OF COUNTERING TERRORISM:
ETHICAL AND LEGAL ASPECTS**

КАЛЬЧЕНКО Н.В.

KALCHENKO N.V.

*Доцент кафедры теории и истории права и государства
Волгоградской академии МВД России,
кандидат юридических наук, доцент
Дотсенти кафедраи назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлати
Академияи ВКД Россия дар ш. Волгоград,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Associate Professor at the Department of Theory and History of Law
and State of Volgograd Academy of the MIA of Russia, Candidate of
Legal Sciences, Associate Professor*

e-mail:
kalchenko_nv@mail

Научная специальность: 5.5.2. Конституционное право; конституционный судебный процесс; правовое регулирование местной власти (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки).

Ихтисоси илми: 5.5.2. Ҳуқуки конститутсионӣ; ҳуқуки мурофиаи судии конститутсионӣ; танзими ҳуқуқии ҳокимияти маҳаллӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)).

Scientific specialty: 5.5.2. Constitutional law; constitutional litigation; legal regulation of local authorities (5.1.2. Public law (state law) sciences).

Рецензент: Лукьяновская О.В. – доцент кафедры теории права и государственно-правовых дисциплин Волгоградского института управления РАНХиГС, кандидат юридических наук, доцент.

Тақриздиҳанда: Лукьяновская О.В. – дотсенти кафедраи назарияи ҳуқуқ ва фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии Донишкадаи идоракунии Академияи Россиягии хочагии халқ ва хизмати давлатии дар ш. Волгоград, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Reviewer: LUKYANOVSAYA O.V.– Associate Professor of the Department of Theory of Law and State and Legal Disciplines at the Volgograd Institute of Management of the Russian Academy of National Economy and Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor.

Аннотация: Актуальность данного исследования обусловлена перманентно длящимися на международном уровне дискуссиями о соблюдении прав человека в условиях противодействия терроризму. Объектом исследования в настоящей статье выступает пытка как метод противодействия терроризму. Автор исследует ее этической и правовой аспекты, делая акцент на их соотношении. Обращается внимание на содержание аргументов, выдвигаемых рядом государств в обоснование применяемых пыток. Обосновывается вывод о неприемлемости пыток в качестве метода борьбы с терроризмом.

Ключевые слова: противодействие терроризму, пытки, права человека, принуждение.

Аннотатсия: Аҳаммияти таҳқиқоти мазкур аз баҳсҳои байналмилалии идомаёбанда оид ба риояи хуқуқи инсон дар заминай муқовимат ба терроризм муайян карда мешавад. Объекти таҳқиқот шиканча ҳамчун усули муқовимат ба терроризм мебошад. Муаллиф ҷанбаҳои ахлоқӣ ва хуқуқии онро баррасӣ намуда, робитаи байни онҳоро таъкид мекунад. Таваҷҷӯх ба далелҳое, ки як қатор давлатҳо барои сафед кардани истифодаи шиканча пешниҳод кардаанд, ҷалб карда мешавад. Ҳулоса оид ба он, ки шиканча ҳамчун усули муқовимат ба терроризм қобили қабул нест, тасдиқ карда мешавад.

Вожсаҳои қалидӣ: муқовимат ба терроризм, шиканча, хуқуқи инсон, маҷбурият.

Annotation: The relevance of this study stems from the ongoing international debate about respect for human rights in the context of countering terrorism. This article examines torture as a method of countering terrorism. The author examines its ethical and legal aspects, emphasizing their relationship. Attention is paid to the arguments put forward by a number of states to justify the use of torture. The conclusion that torture is unacceptable as a method of combating terrorism is substantiated.

Key words: counterterrorism, torture, human rights, coercion.

Терроризм не случайно называют одной из самых глобальных проблем современности. Многие государства сталкиваются с попытками использования его в качестве метода борьбы, преследующей политические и иные значимые цели.

Общественная опасность терроризма очевидна и при этом весьма велика. Указанное обстоятельство способно породить у государства, вынужденно противодействующего данному виду преступного деяния, убежденность в приемлемости применения адекватных террору, то есть жестких методов. Можно сказать, что государство легализует известный принцип «цель оправдывает средства», фактически признавая, что общественно значимая цель оправдывает применение любых средств, необходимых и достаточных для ее достижения. В то же время адекватность мер противодействия преступности в целом и терроризму в частности не означает легализации права субъектов, уполномоченных государством на применение принуждения, выходить за правовые рамки, установленные нормами национального законодательства и международными договорами в области прав человека.

В 2002 г. Комитетом министров Совета Европы были утверждены Руководящие принципы в области прав человека и борьбы с терроризмом. В преамбуле этого документа отражена его основная идея: «Большим искушением для правительства и парламентов стран, столкнувшихся на собственном

опыте с актами террора, становится массированная атака на терроризм, которая может отодвинуть на задний план правовые гарантии, стоящие в демократическом государстве превыше всего. Пусть всем будет ясно: государство должно использовать весь арсенал имеющихся в его распоряжении правовых средств для подавления и предотвращения террористической деятельности, но оно не может использовать меры, подрывающие его собственные фундаментальные ценности, которые оно призвано защищать» [2].

Идея, положенная в основу данного тезиса, априори верна; более того, по степени своей значимости она вполне может претендовать на статус концептуальной, задающей вектор развития правовой политики государств в сфере противодействия терроризму. Примечательно, что со временем она не устаревает, не теряет своей значимости, наоборот, в условиях современного мира, когда терроризм, перешагивая через границы государств, подчас меняет облик и обновляет арсенал своих целей и конкретных способов их достижения, идея о необходимости человечного отношения к субъектам, действующим бесчеловечными методами, остается востребованной и актуальной.

На Всемирной парламентской конференции по вопросам противодействия терроризму и предотвращению насильтственно-го экстремизма, организованной *Программным офисом Контртеррористического управления Организации Объединенных*

Нацый по парламентскому взаимодействию в сфере предотвращения и противодействия терроризму, прошедшей в начале октября 2025 года в Стамбуле, было отмечено, что в вопросе соблюдения прав человека не должен ставиться под сомнение принцип, согласно которому все национальные стратегии должны соответствовать международному праву, гуманитарному праву и праву беженцев [7].

Тем не менее, в процессе противоборства с террористической заразой нередко обнаруживается и становится «болевой точкой» проблема этико-правового характера, решение которой не может быть однозначным. Речь идет об оправдании пыток, осуществляемых представителями компетентных государственных органов с целью получения информации, необходимой для предупреждения либо раскрытия террористического акта.

После теракта в США 11 сентября 2001 г. пытки включили в свой арсенал державы, традиционно позиционирующие себя в качестве оазисов свободы, демократии и прав человека. Более того, необходимость ведения глобальной войны с терроризмом, приобретшем международный характер, некоторыми из них была использована в качестве предлога для вмешательства во внутренние дела других суверенных государств, а также оправдания репрессивной политики в отношении возглавляющих их лиц, не желающих становиться верными вассалами (в этом плане выделяются США, «приложившие руку» к трагичному завершению судьбы и политической карьеры лидеров Ливии, Ирака и др.).

Заметим, что официальные представители США неоднократно делали заявления о принципиальном отказе государства от применения пыток, а также о том, что «жесткие методы допроса» (так завуалированно именовались пытки), якобы, носили единичный характер и не могут порождать упреков в формировании бесчеловечной практики. В то же время данные, которыми располагают правозащитные организации, позволяют утверждать, что в Ираке, Афганистане, на базе Гуантанамо подобные фак-

ты носили массовый характер. Под давлением неопровергимых доказательств бывший президент США Б. Обама в свое время вынужден был признать, что тактика, которую применяла в «войне с террором» администрация Буша, подрывает моральный авторитет государства, однако он считает несправедливым подвергать юридическому преследованию лиц, добросовестно выполнивших свои обязанности по защите страны [6].

Сторонники данного типа политики в области борьбы с терроризмом, последовательно проводимой чередующимися главами США, пытаются нивелировать ее очевидные противоречия с правовым характером государства, приводя аргументы в оправдание нарушений собственной Конституции: «если мы не позволим Конституции согнуться, она может сломаться» [8, с. 605].

Израиль, как и США, практикует пытки, старательно избегая использования данного термина в официальной среде и ограничиваясь понятием «умеренное физическое давление». Показательно, что на заседаниях Международного Комитета против пыток, куда его представители неоднократно приглашались для дачи соответствующих объяснений, ими настойчиво продвигалась позиция, обосновывающая допустимость пыток с целью получения информации, необходимой для предупреждения террористических актов.

Несмотря на откровенно бесчеловечный характер подобного способа предупреждения преступлений, следует признать высокую степень вероятности появления ситуаций, в которых пытка будет единственным действенным способом получения информации, необходимой для предупреждения террористического акта, неизбежность которого может признавать и сам подвергающийся пытке субъект, планировавшийся на роль исполнителя или пособника данного деяния. Получение информации о месте нахождения взрывного устройства и способе его активации в условиях цейтнота (так называемый «эффект тикающей бомбы»)

действительно может спасти множество человеческих жизней.

Между тем, с международно-правовой точки зрения, вопрос применения пыток является однозначным: пытки неприемлемы при любых обстоятельствах. Подобная позиция четко зафиксирована в Конвенции ООН против пыток и других жестоких, не-гуманных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (1984 г.), в которой Россия участвует как правопреемник Союза ССР [3]. Следует заметить, что международные договоры с участием России в соответствии с ч. 3 ст. 15 российской Конституции не только являются составной частью правовой системы государства, но и имеют приоритет над положениями его законодательства в случае возникновения коллизий [1].

Довольно неоднозначно выглядит этическая оценка анализируемого деяния. Парадоксально, но содержание «добра» и «зла» как этических категорий может отличаться от правовой оценки воплощающих их действий. Пытку действительно можно условно признать инструментом защиты добра, в качестве которого выступают общественная безопасность, а также жизни потенциальных жертв теракта на фоне всех иных, исчерпанных, но при этом неэффективных средств.

Примечательно, что некоторые наши современники прилагают усилия для реабилитации пытки и придания ей статуса этически допустимого способа государственного воздействия на лиц, причастных к террористической деятельности. Более того, они обвиняют в аморализме государства, стремящиеся к соблюдению международных стандартов прав человека в отношении террористов ценой безопасности собственных граждан. Такой позиции, в частности, придерживается известный американский адвокат Алан Дершовиц, много лет занимающийся исследованием природы арабо-израильского конфликта [5].

А. Дершовиц убежден в том, что стерилизованная игла, вставленная под ногти, причиняет невыносимую боль без какой-либо угрозы для здоровья или жизни. Ины-

ми словами, не причиняющее смерти физическое воздействие должно признаваться допустимым, если оно позволяет спасти жизнь других лиц. Более того, он призывает законодательно закрепить юридические процедуры судебного санкционирования действий, представляющих собой «несмертельную» пытку. В противном случае, как полагает автор этой правовой новеллы, власти все равно будут применять жесткие меры, но этот вид деятельности останется нелегальным и неконтролируемым, что создаст почву для множественных злоупотреблений.

Международные правозащитные организации, занимающиеся вопросами предупреждения пыток, и, в частности, «Международная амнистия», напротив, последовательно отстаивают позицию, согласно которой придание легального характера одному precedente пытки неминуемо повлечет за собой другие precedents [4].

Правоохранительные органы не смогут избежать соблазна вновь и вновь обращаться к пытке как наиболее простому и при этом эффективному способу достижения цели. Зачем разрабатывать следственные комбинации, продумывать тактические приемы, стимулирующие террориста к даче правдивых показаний, если можно просто загнать иглу под ногти, либо применить воздействие электрическим током, симулировать утопление, лишить человека сна, пищи и т.п.? Если данная позиция, поддерживаемая отдельными представителями юридического сообщества, обретет форму официальной правовой идеологии (а такие негативные прогнозы имеют под собой основания), то вскоре нам придется констатировать, что интеллектуальный потенциал человечества вполне легально задействован ни в сфере решения глобальных гуманитарных проблем, а в сфере разработки новых методов насилия. В этой связи уместно вспомнить великого русского писателя Л.Н. Толстого, утверждавшего, что насилие нельзя регулировать и употреблять только до известного предела. Если только допустить насилие – оно всегда перейдет грани-

цы, которые мы хотели бы установить для него.

Следует также признать обоснованность опасений, высказанных «Международной амнистией»: «...Самая большая опасность кроется в том, что пытки подрывают принцип верховенства права и разрушают систему уголовного правосудия [4]. Развивая эту идею, можно добавить, что даже с прагматичной точки зрения пытки нельзя рассматривать в качестве метода, гарантирующего получение достоверных сведений. Очевидно, что характер подобного воздействия рассчитан на подавление человеческой личности, на уничтожение ее способности оказывать моральное сопротивление. Человек, пребывающий в состоянии, при котором его физические и нравственные страдания достигают критического уровня, перешагнувший через «порог терпимости», готов сообщить любую информацию, даже не соответствующую действительности, и взять на себя ответственность за действия (совершенные или подготавливаемые), к которым может быть непричастен. Признания, полученные с помощью пыток и положенные в основу обвинения, могут стать первым шагом на пути к постановлению не-

справедливого приговора. В этой связи позиция Международной Амнистии выглядит вполне обоснованной.

Тerrorизм – это бесспорное зло, которое принципиально не может быть ничем оправдано. Любая цель, преследуемая организаторами и исполнителями террористических актов (обретение политической свободы, признание национального суверенитета, достижение справедливости и т.п.), неизбежно девальвируется, если способы ее достижения имеют откровенно бесчеловечный характер. Цель не может оправдывать применение любых средств, поскольку в этом случае ее собственная ценность низводится до их уровня.

Реакция на терроризм как социальное явление, а также на попытки его оправдания, должна быть жесткой и бескомпромиссной как со стороны международного сообщества, так и со стороны каждого, столкнувшегося с этим злом государства. Однако борьба с ним не должна выходить за рамки закона, приобретая форму произвола. Государство не должно становиться на одну ступень с террористом, применяя в отношении него преступные методы противодействия.

Использованная литература

1. Конституция Российской Федерации, принятая всенародным голосованием 12 декабря 1993 года с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 1 июля 2020 года // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.garant.ru/doc/constitution/> (дата обращения: 01.10.2025).
2. Руководящие принципы в области прав человека и борьбы с терроризмом (утверждены на 804-ом заседании Комитета министров Совета Европы 11 июля 2002 г.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online> (дата обращения: 01.10.2025).
3. Указ Президиума ВС СССР «О ратификации Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания» от 21 января 1987 г., № 6416-ХІ // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online> (дата обращения: 01.10.2025).
4. Вестник организации «Международная амнистия» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://amnesty.org.ru/system/files/Vestnik_46.pdf (дата обращения: 01.10.2025).
5. Дершовиц, А. Слово в защиту Израиля // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://4itaem.com/book/slovo_v_zaschitu_izrailya320480 (дата обращения: 01.10.2025).
6. Медушевский, А. Правовое государство и пытка: дилемма моральной философии эпохи войн с глобальным террором // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://liberal.ru/authors-projects/7644> (дата обращения: 01.10.2025).
7. Пресс-релиз Всемирной парламентской конференции по вопросам противодействия терроризму и предотвращению насилиственного экстремизма (7–8 октября 2025 г. Стамбул, Турция) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

[https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/20251008_press_release_global_p
arliamentary conference-istanbul.pdf](https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/20251008_press_release_global_parliamentary_conference-istanbul.pdf) (дата обращения: 09.10.2025).

8. Романовский, Г.Б., Романовский, В.Г. Трансформация запрета пыток в условиях нарастания террористических угроз / Г.Б. Романовский, В.Г. Романовский // Вестник Санкт-Петербургского университета. Право. – 2022. - Т. 13. – Вып. 3. – С. 599-616.

References

1. Constitution of the Russian Federation, adopted by popular vote on 12 December 1993, with amendments approved during the all-Russian vote on 1 July 2020 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.garant.ru/doc/constitution/> (date of access: 01.10.2025).
2. Guiding principles on human rights and the fight against terrorism (approved at the 804th meeting of the Committee of Ministers of the Council of Europe on 11 July 2002) // [Electronic resource]. – Access mode: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online> (date of access: 01.10.2025).
3. Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR «On Ratification of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment» of January 21, 1987, No. 6416-XI // [Electronic resource]. - Access mode: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online> (accessed: 01.10.2025).
4. Bulletin of the organization «Amnesty International» // [Electronic resource]. - Access mode: https://amnesty.org.ru/system/files/Vestnik_46.pdf (accessed: 01.10.2025).
5. Dershowitz, A. A Word in Defense of Israel // [Electronic resource]. - Access mode: http://4itaem.com/book/slovo_v_zaschitu_izrailya320480 (accessed: 01.10.2025).
6. Medushevsky, A. The Rule of Law and Torture: The Dilemma of Moral Philosophy in the Era of Wars on Global Terror // [Electronic resource]. – Access mode: <https://liberal.ru/authors-projects/7644> (accessed: 01.10.2025).
7. Press release of the World Parliamentary Conference on Countering Terrorism and Preventing Violent Extremism (October 7–8, 2025, Istanbul, Turkey) // [Electronic resource]. – Available at: [https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/20251008_press_release_global_p
arliamentary_conference-istanbul.pdf](https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/20251008_press_release_global_p
arliamentary_conference-istanbul.pdf) (Accessed: 09.10.2025).
8. Romanovsky, G.B., Romanovsky, V.G. Transformation of the prohibition of torture in the context of growing terrorist threats / G.B. Romanovsky, V.G. Romanovsky // Bulletin of St. Petersburg University. Law. – 2022. – Vol. 13. – Issue. 3. – Pp. 599-616.

УДК340.15:343.102

**ОБРАЗОВАНИЕ ОРГАНОВ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ
И ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СТАТУСА СЛЕДОВАТЕЛЯ В ТАДЖИКИСТАНЕ В
ПЕРВЫЕ ГОДЫ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ (1917-1920 гг.)**

**ТАЪСИСИ МАҚОМОТИ ТАФТИШОТИ ПЕШАҚӢ ВА ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ
МАҚОМИ МУФАТТИШ ДАР ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ АВВАЛИ
ҲОКИМИЯТИ ШУРАВӢ (солҳои 1917-1920)**

**THE FORMATION OF PRELIMINARY INVESTIGATION BODIES AND LEGAL
REGULATION OF THE STATUS OF INVESTIGATORS IN TAJIKISTAN IN THE EARLY
YEARS OF SOVIET POWER (1917-1920)**

МУХАММАДИЕВ И.С.
MUHAMMADIEV I.S.

*Профессор кафедры теории и истории государства и права
юридического факультета Таджикского государственного
университета права, бизнеса и политики, доктор юридических
наук, Почетный работник Прокуратуры Республики
Таджикистан, советник юстиции 1-го класса,
полковник милиции*

*Профессори кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, Корманди фахрии прокуратураи
Ҷумҳурии Тоҷикистон, мушовирӣ адлияи дараҷаи 1,
полковники милиитсия*

*Professor of the Department of Theory and history of state and law
Faculty of Law Tajik State University of Law, Business and Politics,
Doctor of Law, Honorary Worker of the Prosecutor's Office Republic
of Tajikistan, 1st class legal adviser,
police colonel*

*Научная специальность: 5.5.1. Теория и история права и государства; история учений о
праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки).*

*Ихтисоси илмӣ: 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бо-
раи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таъриҳӣ).*

*Scientific specialty: 5.5.1. Theory and history of law and state; history of the doctrines of law
and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences).*

*Рецензент: НАЗАРЗОДА Н.Д. – профессор кафедры организации управления деятельности
правоохранительных органов факультета № 1 Академии МВД Республики Таджикистан, доктор
юридических наук, полковник милиции.*

*Тақриздиҳанда: НАЗАРЗОДА Н.Ч. – профессори кафедраи ташкили идоракунни фао-
лияти ҳифзи ҳуқуқи факултети № 1 Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори
илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милиитсия.*

*Reviewer: NAZARZODA N.D.– Senior Operational Commissioner for Particularly Important Cas-
es of the Directorate for Combating Organized Crime of the Ministry of Internal Affairs of the Repub-
lic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences.*

*Аннотация: В статье рассмотрены вопросы, связанные с историей образования органов
предварительного расследования, а также правовое регулирование статуса следователя в Та-*

E mail:
Izatullomuhhammadiev
@gmail.com

джеистане в первые годы советской власти (1917-1920 гг.). Представлен подробный анализ нормативных правовых актов, регламентирующих деятельность судебно-следственных органов рассматриваемого периода. Особо отмечается образование особых следственных комиссий, рассматриваются положительные и отрицательные стороны их функционирования. Представлена авторская позиция в отношении исторических предпосылок образования института народных следователей, а также статус следователя и его полномочия.

Ключевые слова: реформирование, система, юстиция, мировые судьи, следственные комиссии, следователь, революционные трибуналы, народный следователь, органы предварительного расследования, органы дознания, уголовно-процессуальная деятельность, прокурорский надзор, прокурор, суд.

Аннотация: Дар мақола масоили бо таърихи таъсисёбии мақомоти тафтиш пешакӣ алоқаманд ва батартибдории ҳуқуқии мавқеи муфаттишро дар Тоҷикистон дар солҳои аввали барқароршавии ҳокимияти шуравӣ (солҳои 1917-1920) таҳқиқ шудаанд. Таҳлили муфассали санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки фаъолияти мақомоти судӣ-тафтишотиро дар давраи баррасишаванд танзим менамуданд, пешниҳод карда мешавад. Таъсиси комиссияҳои маҳсуси тафтишотӣ қайд карда шуда, ҷанбаҳои мусбат ва манғии фаъолияти онҳо таҳлил карда мешаванд. Нӯқтаи назари муаллифӣ оид ба заманаи таърихии ташаккули институти муфаттишҳои ҳалқӣ, инчунин мақоми муфаттиш ва ваколатҳои ўпешниҳод карда шудаст.

Вожсаҳои қалидӣ: ислоҳот, низом, адлия, судҳои оштидиҳанда, комиссияҳои тафтишотӣ, муфаттиш, трибуналҳои инқилобӣ, муфаттиши ҳалқӣ, мақомоти тафтишоти пешакӣ, мақомоти таҳқиқ, фаъолияти мурофиавӣ-чиноятӣ, назорати прокурорӣ, прокурор, суд.

Annotation: This article examines issues related to the history of the formation of preliminary investigation bodies, as well as the legal regulation of the status of investigators in Tajikistan during the early years of Soviet power (1917-1920). A detailed analysis of the legal acts governing the activities of judicial and investigative bodies during this period is presented. Particular attention is paid to the formation of special investigative commissions, and the positive and negative aspects of their functioning are discussed. The author presents her position on the historical background of the formation of the institution of people's investigators, as well as the status and powers of investigators.

Key words: reform, system, justice, justices of the peace, investigative commissions, investigator, revolutionary tribunals, people's investigator, preliminary investigation bodies, inquiry bodies, criminal procedure activity, prosecutorial supervision, prosecutor, court.

Судебная реформа России 1864 г. провозглашала независимость суда от администрации, предварительное следствие проводили судебные следователи, не подчиненные полиции. Для всего населения вводился единый суд, был ведён состязательный процесс: обвинение поддерживал прокурор, защиту – адвокат (присяжный поверенный) [27, с. 4]. При судах создавался постоянно действующий следственный аппарат и прокурорский надзор. Основными органами предварительного следствия стали судебные следователи, состоявшие членами окружных судов. Судебные следователи осуществляли уголовно-процессуальную

деятельность под надзором прокуратуры и под контролем окружных судов и судебных палат. Дознание же велось жандармскими управлениями. По Уставу уголовного судопроизводства Российской империи от 20 ноября 1864 года, вопрос о возбуждении уголовного дела могли инициировать прокуратура, полиция, административные власти и казенные управлении, потерпевшие (частные лица) и органы судебной власти [18, с. 445, 434].

С присоединением во второй половине XIX века Средней Азии к Российской империи на территориях региона, подвластных ее юрисдикции установились новые учре-

ждения суда. В Бухарском эмирате судопроизводство по уголовным делам и правосудие велось на основе норм шариата, для решения проблемных вопросов во многих случаях казий обращался к муфтию и аламу [29, с. 8]. Органами правопорядка, расследования и правосудия были шехна, шурта, миршаб, курбashi, казийские суды и т.п., которые имели право задерживать, проводить расследование и выносить приговоры [23, с. 42].

Однако Российское правительство сохранило для коренного населения суды по шариату и по адату [3, с. 243-247]. Одна из главных целей, поставленная перед администрацией Туркестанского края заключалось в том, чтобы максимально сблизить судебное устройство Туркестана с другими областями империи с тем расчетом, чтобы облегчить управление краем [2, с. 221].

Но с распространением деятельности российских властей и имперских законов стало ограничиваться местное право и деятельность органов правосудия, и постепенно стали формироваться имперские судебно-следственные органы, вводилась российская судебная модель уголовного судопроизводства. Предварительное расследование складывалось из полицейского дознания и предварительного следствия. Предварительное расследование уголовных дел осуществлялось на основе Положения об управлении Туркестанским краем от 12 июня 1886 года, а также нормами Устава уголовного судопроизводства Российской империи 20 ноября 1864 года. С введением в 1911 и 1914 гг. изменений и дополнений к Положение об управлении Туркестанским краем устанавливается круг ведомства имперского мирового суда в Бухарском ханстве [24, с. 234-269].

Согласно второй главы Положения, производство следствия о преступлениях и проступках осуществляли помощники мировых судей и судебные следователи, а в уездах, где не было помощника, производство следствия возлагалось на мировых судей. Судебные следователи при областных судах приступали к производству следствия лишь по предложениям прокурорского

надзора, а также по непосредственному усмотрению. Прокурорский надзор осуществляли областные прокуроры и их товарищи (заместители - М.И.), состоявшие при областных судах. Дознание по уголовным делам, подсудные областному суду производились полицией. Однако, как заметил В.А Михайлов, в Средней Азии судебных следователей было мало и следственные функции выполняли мировые судьи, помощники мировых судей и другие местные судьи [18, с. 445, 434.]

С установлением в Туркестанском крае советской власти, в том числе, на территории Северного Таджикистана, основную часть которого составлял Ходжентский уезд, в 1917-1918 гг. предпринимались меры по ликвидации старых судебно-следственных учреждений и прокурорского надзора, однако по некоторым причинам старая судебная система сохранялась вплоть до начала 1919 года [28, с. 67].

Но, однако, история советских органов предварительного расследования берет своё начало с Декрета СНК РСФСР от 24 ноября 1917 г. № 1 «О суде» [13], которым были ликвидированы все дореволюционные судебно-следственные органы, в том числе, упразднен дореволюционный институт судебных следователей и все ранее существовавшие следственные комиссии. В связи с упразднением действовавшей судебно-следственной системы в стране начался поиск новых приемлемых для рабочекрестьянской власти форм организации предварительного следствия. Поэтому Декрет № 1 «О суде» стал основополагающим нормативным правовым актом при создании новой системы органов предварительного расследования государства. Декрет сохранил институт мировых судей и полномочия судебных следователей переходили к мировым судьям, на которые возлагалось производство расследования по отдельным категориям уголовных дел. Одновременно, при местных Советах депутатов для проведения следствия были образованы особые следственные комиссии, члены которых расследовали уголовные дела о контрреволюционных выступлениях, подсудных ре-

воловионным трибуналам. Однако порядок проведения следственных действий закон не предусматривал, поэтому эти вопросы регулировались ведомственными правовыми актами.

Исторические материалы и литература свидетельствуют о том, что мировые суды расследовали значительное количество уголовных дел и в условиях классового противоборства и роста преступности они не справлялись с возложенным на них большим объемом работы. Большое количество уголовных дел вскоре потребовало расширения следственных органов, которые стали создаваться довольно бессистемно в отсутствие какого-либо централизованного подчинения [22, с. 134-137]. В этот период создавались различные органы предварительного расследования: следственные комиссии Советов, чрезвычайные и особые следственные комиссии наделяемых правом производства расследования уголовных дел, а производство дознания поручалось вновь организованным органам милиции

В Средней Азии ликвидация старых судебных учреждений, а также института судебных следователей, прокурорского надзора, присяжной и частной адвокатуры началось в соответствие с Декретом № 1 «О суде», объявленного приказом СНК Туркестанской АССР от 12 декабря 1917 года за № 17 «О реорганизации судебных учреждений». В части следствия в приказе предусматривалось, что предварительное следствие возлагается на местных судей единолично, а защита допускается в стадии предварительного следствия. Постановления местных судей о задержании и привлечении в качестве обвиняемого должны быть подтверждены всем составом местного суда [11, с. 134-137]. Вместе с тем, как заметил Ш. Разыков, в приказе от 12 декабря 1917 № 17 не указывалось о создании революционных трибуналов, ничего не говорилось также и о судьбе казийских и байских судов, о том, какими законами в своей деятельности должны руководствоваться местные суды [26, с. 58].

В соответствии с Декретом № 1 и приказом СНК Туркестанской АССР № 17

началась ликвидация старых судов, института судебных следователей, прокуратуры и адвокатуры. В то же время, классовое противоборство, поспешность и недостаточное организационно-правовое регулирование затрудняло работу вновь создаваемых судебно-следственных учреждений. В связи с создавшимися местными условиями, приказом СНК Туркестанского края от 31 декабря 1917 года, № 32 реорганизация судебно-следственных органов временно была отложена и судебным учреждениям было предложено исполнять свои обязанности до особого распоряжения [26, с. 58-59]. В регионе определенное время сохранилось судебная система, сочетавшая в себе старые имперские судебно-следственные учреждения, вновь образованные революционные суды и органы предварительного расследования, а также традиционный народный суд (казийские и байские суды), что осложняло работу аппарата юстиции.

В этот период Советы рабочих и дехканских депутатов создавали не только новые революционные суды, но и другие органы обеспечения революционной законности, создавали новые коллегиальные органы чрезвычайных и особых следственных комиссий, наделяемых правом производства расследования уголовных дел.

В это время в Северном Таджикистане при революционном трибунале, учрежденном Ходжентским Советом 13 марта 1918 года, для производства расследования была образована следственная комиссия в составе 8 человек. Полномочия следственной комиссии определялись согласно Инструкции о функциях революционного трибунала от 18 января 1918 года, принятое Ташкентским советом [26, с. 65]. Революционные трибуналы обладали широкими полномочиями: могли применять такие меры наказания, как штрафы, лишение свободы, изгнание из Ташкента, объявление врагом народа, лишение политических прав и конфискация имущества в пользу государства [16].

ЦИК Туркестанской АССР 9 сентября 1918 г. учреждена Чрезвычайная следственная комиссия (далее - ЧСК) по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и мародер-

ством. В регионах создаются структурные подразделения следственной комиссии. В частности, в Ходжентском уезде 12 октября 1918 года была учреждена Чрезвычайная следственная комиссия для борьбы с контрреволюцией, спекуляцией, мародерством и саботажем. Постановлением Уратюбинского Совета солдатских, рабочих, крестьянских, мусульманских и дехканских депутатов 21 сентября 1918 года образована аналогичная Чрезвычайная следственная комиссия по борьбе со спекуляцией, контрреволюцией и мародерством [13, с. 34]. Чрезвычайная следственная комиссия образовывалась из числа членов исполнкома Совета депутатов с дополнением этой комиссии четырьмя членами от советских и партийных организаций. Уголовные дела, возбужденные Чрезвычайными следственными комиссиями, направлялись для судебного разбирательства революционным трибуналам. Положение о ЧСК предоставляло этому органу широкие полномочия в борьбе с врагами революции. ЧСК имела право самостоятельного применения наказания без суда при наличии вооруженного выступления в местностях, объявленных на военном положении [14, с. 32].

Для охраны революционного порядка, борьбы с преступностью и бандитизмом в районах Северного Таджикистана важную роль играли создаваемые в 1917-1918 гг. органы милиции, которые подчинялись советам. Ходжентский исполнком 19 июня 1918 г. принял постановление «Об организации милиции Ходжентского уезда» [21, с. 11]. Милиция, как орган дознания, по поручению судебных учреждений и органов предварительного расследования выполняла отдельные следственные действия и оказывала содействие в предварительном расследовании уголовных дел.

Надо заметить, что согласно Инструкции Народного комиссариата юстиции РСФСР «Об организации и действии местных народных судов» от 23 июля 1918 года, производство предварительного расследования преступлений было возложено на народных судей единолично и на следственные комиссии, а на милицию возлага-

лось проведение дознания [25]. Контроль за производством дознания органами милиции осуществлял народный судья, он же руководил дознанием.

Дальнейшие реформы судопроизводства привели к образованию следственных комиссий окружных судов. Декретом «О суде» за № 2 от 7 марта 1918, учреждались окружные народные суды и расширилась подсудность местных народных судов. Производство предварительного расследования по сложным уголовным делам, подсудным местному народному суду было возложено на следственные комиссии. О начале предварительного расследования местный народный суд и следственная комиссия выносили постановление, однако окончательное решение о направлении уголовного дела либо его прекращения являлось полномочием суда [12, с. 97-108].

Для предварительного расследования уголовных дел, входящих в компетенцию окружных судов, организовывались следственные комиссии в составе трёх человек, избираемые исполнительными комитетами местных Советов. Эти комиссии расследовали уголовные дела об убийствах, тяжких телесных повреждениях, разбоях, бандитизме и других опасных преступлениях, не входящих в подсудность местного народного суда.

К особенностям функционирования органов предварительного расследования данного периода в Северном Таджикистане можно отнести то, что старые судебные следователи, прокуроры окружных судов, а также местные казийские суды с некоторыми ограничениями были восстановлены в своих правах и определенное время продолжали функционировать. Так, приказом Комиссара юстиции Туркестанской республики от 14 сентября 1918 года, судебным следователем Самаркандского окружного суда был назначен административный судья Самаркандского уезда Паршин А., а на должности товарищей прокурора были назначены Богуславский Н., Сатняковский Б. и мировой судья четвертого участка Ходжентского уезда Александров А. [6].

Как было отмечено, Декрет о суде № 2 разрешал использование старых норм права [15, с. 300-301]. Судопроизводство и предварительное расследование по уголовным делам проводилось по правилам судебных уставов 1864 г. Производство по уголовному делу, начатое судом или судебным следователем, не могло было быть прекращено прокурором, который вопрос о прекращении следствия был обязан ставить перед окружным судом, что подтверждается примером из деятельности мировых судей Ходжентского уезда.

В архиве Согдийской области сохранилось письмо Прокурора Самаркандинского окружного суда, датированное 25 ноября 1918 года по уголовному делу в отношении жителей Ходжентского уезда. В письме сообщалось, что постановлением Самаркандинского окружного суда 11 октября 1918 г., утверждено заключение Товарища (заместителя – М.И.) прокурора Бойко Р.П. о прекращении уголовного преследования в отношении Умарбаева М, Асрорбоева А. и Абдулатторова А., за недостаточностью добытых против них улик и отменена принятая в отношении них мера пресечения в виде залога в сумме 1000 руб. за каждого. Залог обвиняемыми был внесен в сумме 3000 руб. в Ходжентское казначейство 5.02.1918 г. [7]. Письмо было адресовано Мировому судье Ходжентского уезда для исполнения. Процессуальная деятельность судебного следователя и мирового судьи по расследованию и прекращению уголовных дел находились под контролем окружного суда и прокурорского надзора, а окончательное решение вопроса о прекращении дела принадлежало суду.

Этот период отличался тем, что мировые судьи столкнулись с огромным объемом работы, расследуя множество уголовных дел, что конечно же сказывалось на качестве их труда. Архивные документы доказывают, что следователи и мировые судьи были перегружены, что приводило к задержкам в расследовании и переполненности тюрем области.

Так, в июне 1918 года председатель Самаркандинского окружного суда для ис-

правления положения направил письмо мировым следственным судьям Окружного суда и мировому судье второго участка Ходжентского уезда с просьбой ускорить окончание производства по уголовным делам. Председатель Окружного суда, в частности указал, что «в тюрьмах области находятся много следственных заключенных, числящихся за мировыми судьями, некоторые содержащиеся по пять месяцев, что обходиться казне очень дорого» [19, с. 43].

30 ноября 1918 года ВЦИК РСФСР утвердил «Положение о едином народном суде РСФСР»,根据 which было предусмотрено, что постоянный народный судья производит предварительное расследование по уголовным делам, подлежащим рассмотрению народного суда в составе двух заседателей. Народный судья при необходимости проверяет законность и правильность содержания обвиняемых под стражей, ведет наблюдение за производством дознания в органах милиции и дает им руководящие указания. Предварительное следствие по уголовным делам, подсудные народным судом с участием шести заседателей производились уездными и городскими следственными комиссиями. Постановления о возбуждении или о прекращении уголовного преследования, избирание или изменение меры пресечения, об окончании следствия или предании суду принимались совместным решением всего состава следственной комиссии. Следственная комиссия к производству предварительного расследования приступала на основании заявления граждан, по сообщению органов милиции, должностных лиц, организаций и учреждений, а также по постановлению народного суда и по инициативе следственной комиссии [10, с. 97-108].

Для замещения должности в следственных комиссиях необходимо было соответствовать определенным требованиям. Председатель и члены следственной комиссии должны были иметь теоретическую или практическую подготовку. Важным критерием для приема на службу в органы предварительного расследования было обладание пассивным и активным избирательным

правом, т.е. правом избирать и быть избранными в Советы депутатов, что было обусловлено классовой сущностью формирования советской власти. Власть определяла круг и группы неблагонадежных лиц (враги революции, чужеродные элементы, помещики, кулаки и т.п.), которые лишались избирательных прав советами депутатов и ограничивались в гражданских и трудовых правах. Следовательно, такие лица не принимались на службу в государственные органы и не назначались на должности в судебно-следственных органах.

В Туркестанской АССР в том числе, и в Северном Таджикистане, Положение о едином народном суде РСФСР от 30 ноября 1918 года было введено в действие только в марте 1919 года [26, с. 70]. В областях были образованы местный народный суд, областной Совет местных народных судей, народный окружной суд. Ранее Приказом СНК автономной республики от 20 декабря 1918 года была упразднена Ташкентская судебная палата, а в январе 1919 года были упразднены старые окружные и мировые суды, прокурор окружного суда и судебные следователи, состоящие при окружных судах.

С целью обеспечения реформы судебных учреждений в ноябре 1918 года согласно инструкции «Об организации и действии окружных судов» от 16 ноября 1918 при народном окружном суде был образован институт судебных следователей. Наряду с этим, в Самаркандском судебном округе, куда входил и Ходжентский уезд, были учреждены 19 должностей судебных следователей, 16 должностей народных судей, добавочные 10 членов Народного Окружного суда, 7 членов коллегии обвинителей [5]. Лица, желающие занимать должности судебных следователей, народных судей, членов коллегии обвинителей могли подавать свою просьбу в комиссию по приему заявлений с указанием должности, на которые хотели быть избранными с кратким описанием своего служебного стажа и трудовой деятельности. Желающие могли избираться Самаркандским областным Советом депутатов, а народные судьи и судебные следова-

тели города Самарканда - городским Советом депутатов. Об этом председатель Самаркандского окружного суда уведомил Мирового судью 2-го участка Ходжентского уезда и предложил участковым мировым следственным судам, судебным следователям и прокурорам судов немедленно привести в порядок и окончить все дела, находящиеся в производстве в срок 1 января 1919 года [4].

В марте-апреле 1919 года в Ходжентском уезде и в Уратюбинском районе были учреждены новые народные суды. В городе Уратюбе взамен старого суда в марте 1919 года был учрежден новый местный народный суд 2-го участка Ходжентского уезда, который рассматривал дела, возникающие по городу Уратюбе и шести волостям. К волостям относились Уратюбинская, Шахристанская, Ганчинская, Матчинская, Далянская, Боксасебергенская волости. Предварительное расследование по уголовным делам, подсудным местному народному суду проводила городская следственная комиссия, а дознание по делам осуществляла милиция. Временно исполняющий обязанности народного судьи 2-го участка Ходжентского уезда в сентябре 1918 Уратюбинскому исполному сообщил, что к подсудности местного народного суда подлежат все уголовные дела о преступлениях и проступках за исключением дел, подсудных окружному суду и революционному трибуналу [11, с. 34].

В этот период, при рассмотрении уголовных дел, судебно-следственные органы руководствовались Декретами советской власти, решениями местных советов и социалистическим правосознанием. Основы судоустройства, организации деятельности органов предварительного расследования, прокурорского надзора определялись ведомственными положениями, циркулярами и инструкциями Народного комиссариата юстиции РСФСР и Верховного Суда РСФСР [20, с. 227-236].

Важно заметить, что в деятельности следственных комиссий имели место как положительные стороны, так и недостатки. Прежде всего, принцип коллегиальности в

деятельности следственных комиссий помогал в принятии правильных процессуальных решений по уголовным делам, способствовал подготовке кадров для будущих органов предварительного расследования. В то же время, коллегиальный порядок расследования уголовных дел можно отнести и к недостаткам в работе следственных органов, поскольку он не способствовал быстрому и качественному расследованию уголовных дел, обезличивал ответственность членов комиссии за принятые по уголовному делу процессуальные решения. К недостаткам такой деятельности можно отнести также организационную разобщенность и множественность следственных комиссий.

Во второй половине 1920 года, с принятием Положения Наркомюста РСФСР «О местных органах юстиции» от 21 августа 1920 года и Положения «О народном суде РСФСР» от 21 октября 1920 года, следственные комиссии местных Советов были упразднены [9]. С этого времени в органах юстиции вводится институт народных следователей, а производство предварительного расследования стало относиться к компетенции следователя. Для замещения должности кандидаты в народные следователи и следователей по особо важным делам как и прежде должны были обладать правом участия в выборах в качестве избирателей и быть избираемыми в Советы депутатов, а также обладать теоретической или практической подготовкой, поскольку в рабоче-дехканской среде компетентных кадров по линии следствия не было и вообще, не хватало специалистов с высшим юридическим образованием.

Необходимо подчеркнуть, что народные следователи избирались и отзывались исполнительными комитетами Советов депутатов, но состояли в ведении Советов народных судей и действовали в пределах своего участка. Следователей по особо важным делам назначали окружные отделы юстиции с утверждения Наркомюста, после чего они состояли при отделах юстиции, а следователи по особо важным делам назначались Народным комиссаром юстиции и

состояли при Народном комиссариате юстиции республики.

В Положении «О народном суде РСФСР» от 21 октября 1920 года также предусматривались основы взаимодействия следователей и органов дознания. Так, при производстве предварительного расследования следователям было предоставлено право требовать содействия органов милиции, уголовного розыска и других лиц с целью раскрытия и закрепления следов преступления. Сотрудники органов милиции свою деятельность осуществляли под руководством следователя.

К тому же, в октябре 1920 года при уездных начальниках милиции для расследования уголовных дел было образовано политбюро со штатом следователя. Приказом полномочного представителя ВЧК по Туркестанской АССР, 22 октября 1920 года при уездных начальниках милиции было образовано политбюро со штатной численностью 25 сотрудников [1, с. 21]. В октябре 1920 года при управлении Ходжентского уездно-городского отдела милиции было организовано политбюро, исполняющим обязанности заведующего бюро был назначен Нажмиддинов Кутбиддин, а на должность следователя политбюро назначило Жемчужникова, а секретарем стала Малышева [8].

В Восточной Бухаре, куда входили нынешние территории Центрального и Южного Таджикистана, советская власть установилась в сентябре 1920 года, после свержения Бухарского эмира. Декретом правительства БНСР от 2 сентября 1920 года были ликвидированы дореволюционные судебно-следственные учреждения, отменялись смертная казнь, избиение и членовредительство. Были созданы народные советские суды, которые находились в подчинении Назирата юстиции БНСР и по своей организационной структуре и методу работы не отличались от советских судов, учрежденных в Туркестанской АССР. При этом предварительное расследование по уголовным делам вели сами народные судьи [26, с. 80].

В конце 1920 г. Сформировался Народный назират внутренних дел и Отдел охраны БНСР [21, с. 8]. 10 октября 1920 года приняты постановления «Об организации Комиссариата внутренних дел БНСР» и «Об утверждении Положения о Народном назирате внутренних дел БНСР» [17, с. 21]. В обязанности вновь образованных при Комиссариате внутренних дел БНСР отделений политического и уголовного розыска и милиции входила борьба с контрреволюцией и уголовными элементами, а также защита личности и прав граждан. Указанные отделения проводили расследования в форме дознания, материалы которых передавались народному суду и в следственные органы.

В БНСР также действовали военные следователи и специальные суды. В 1920 году при Назирате юстиции БНСР был учрежден военный трибунал, а при Бухарском ревкоме образован Верховный революционный трибунал. Производство предварительного расследования по делам, подсудным военному трибуналу возлагалось состоящим при военном трибунале специальным военным следователем. В этот период в Восточной Бухаре действовал военный трибунал 13-го армейского корпуса, который рассматривал дела в соответствие с Инструкцией о порядке рассмотрения дел о басмачах. Надзор за предварительном расследованием уголовных дел, процессуальной деятельностью следователей и качеством следствия осуществляли суды и революционные трибуналы, которые рассматривали жалобы на действия следователей и могли возвратить дело на дополнительное расследование.

Таким образом, в первые годы советской власти (1917 - 1920 гг.) в Таджикистане были образовано и функционировало множество систем следственных органов. В Северном Таджикистане, после установления советской власти, вплоть до начала марта 1919 года, а в Восточной Бухаре, до свержения Бухарского эмирата, а точнее, до

сентября 1920 года, продолжали функционировать дореволюционные судебно-следственные органы. В Северном Таджикистане полномочия дореволюционных судебных следователей перешли к мировым судьям и следственным комиссиям, избираемым Советами. В Восточной Бухаре не было коллегиальных органов предварительного расследования, его осуществляли сами народные суды и специальные военные следователи, что было связано с упразднением различных коллегиальных следственных комиссий местных Советов и введением во второй половине 1920 года единого института народных следователей.

В этот исторический период специалистов в рабоче-дехканской среде попросту не было и поэтому советская власть образовала коллегиальные органы предварительного расследования - следственные комиссии. Этот принцип помогал следственным комиссиям при выборе и принятии правильных процессуальных решений по уголовным делам, что порождало определенную систему гарантий прав граждан. Помимо этого, такой принцип способствовал подготовке следователей для будущих органов предварительного расследования.

Положительным моментом в организации работы следственных комиссий местных Советов и народных следователей, на наш взгляд, является также введение принципа территориальности, когда следственные комиссии и следователи закреплялись за определенными территориями и участками города или уезда. К тому же, наблюдалась тенденция взаимодействия между органами следствия с вновь образованными органами суда, милиции и другими органами правопорядка советской власти. Основным недостатком в деятельности следственных органов было активное административное вмешательство местных Советов в их работу, множественность следственных органов, а также их организационная разобщенность.

Использованная литература

1. Блохин, Л.И., Дёмочкин, А.П. На страже революции / Л.И. Блохин, А.П. Дёмочкин. – Душанбе: Ирфон, 1987. – 144 с.

2. Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана. Т.1. Ч. 1-2 (от древнейших времен до начала XX века) / И.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 244 с.
3. Волков, И.В. Судебная политика царской власти в Русском Туркестане / И.В. Волков // Власть. – 2020. – № 2. – С. 243-247.
4. Государственный архив Согдийской области Республики Таджикистан. – Ф. 8. – Оп. 1. – Д. 1. – Л. 95.
5. Государственный архив Согдийской области Республики Таджикистан. – Ф. 8. – Оп. 1. – Д. 1. – Л. 96.
6. Государственный архив Согдийской области Республики Таджикистан. – Ф. 27. – Оп. 1. – Д. 1. – Л. 49.
7. Государственный архив Согдийской области Республики Таджикистан. – Ф. 27. – Оп. 1. – Д. 1. – Л. 81.
8. Государственный архив Согдийской области Республики Таджикистан. – Ф. 130. – ОП.2. – Д. 59. – Л. 38.
9. Декрет ВЦИК «Положение о Народном Суде Российской Социалистической Федеративной Советской Республики» от 21 октября 1920 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://e-ecolog.ru/docs/yztS6JglutDR-e1MdbIj> (дата обращения: 23.06.2025).
10. Декрет ВЦИК РСФСР «Положение о Народном Суде Российской Социалистической Федеративной Советской Республики» от 30 ноября 1918 г., № 209 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://e-ecolog.ru/docs/xCEjUXZxIZtiktjbMlo1Q> (дата обращения: 23.06.2025).
11. Декрет Совета Народных Комиссаров «О судах» от 12 декабря 1917 г., № 17 // Борьба за установление и упрочение Советской власти в Ходжентском уезде (1917-1920). Сборник документов (К 40-летию Великой Октябрьской социалистической революции). – Худжанд, 1957. – 135 с.
12. Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР «О суде» от 13 июля 1918 г., № 3 // Декреты Советской власти. Т. IV. 10 ноября 1918 г. – 31 марта 1919 г. – М.: Политиздат, 1968. – 542 с.
13. Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР «О суде» от 24 ноября 1917 г., № 1 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5312/> (дата обращения: 25.06.2025).
14. Житов, К.Е. Победа Великой Октябрьской социалистической революции в Туркестане / К.Е. Житов // Сборник документов; под ред. Крылова В.Г. – Ташкент: Изд-во Госиздат УЗССР. 1947. – 232 с.
15. История отечественного государства и права: учебник / под ред. Р.С. Мулукава. – М.: ЦОКР МВД России, 2006. – 600 с.
16. Камолов, Д.П. Экономические репрессии, проведенные революционными трибуналами в Туркестане / Д.П. Камолов // General history and culture – the foundation of unity and sustainable development of Turkic peoples” international scientific and practical conference. April 7-8, 2025. – С.102-105.
17. Коровин, В.В. История отечественных органов безопасности: учебное пособие / В.В. Коровин. – М.: Инфра-М, 1998. – 256 с.
18. Курс уголовного судопроизводства: Особый порядок уголовного судопроизводства / Под ред. Михайлова В.А. – Москва-Воронеж, 2006. – 575 с.
19. Мухаммадиев, И.С. История становления органов прокуратуры на севере Таджикистана в 1923-1930 гг.: монография / И.С. Мухаммадиев. – Худжанд: Хурросон, 2010. -218 с.
20. Мухитдинов, А.А. Правовая регламентация деятельности органов предварительного расследования по УПК Узбекской ССР 1929 года // Проблемы законности. – 2021. – Вып. 155. – С. 227-236.
21. Назаров, Н.Н. Организационно-правовые основы становления и развития милиции Таджикистана 1917-2006 гг.: автореф. дис. ...д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / Носир Джобирович Назаров. – М., 2007. – 63 с.
22. Нечаев, В.В., Теренков, И.Е. Становление системы органов предварительного расследования в советский период / В.В. Нечаев, И.Е. Теренков // Закон и право. – 2021. – № 6. – С. 134-137.

23. Одиназода, Р.С. Пайдоиш ва рушди ниҳодҳои адолати судии маъмурӣ дар Тоҷикистон (таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқӯқӣ): автореф. дис. ... док. илмҳои ҳуқӯқ: 12.00.01 / Рамазон Сафар Одиназода. – Душанбе, 2021. – 56 с.

24. Положение об управлении Туркестанским краем от 12 июня 1886 г. // Свод законов Российской империи. В 2 томах. -Т. 2, ч. 1. - М., 1989. - С. 234-269.

25. Постановление Народного Комиссариата юстиции «Об организации и действии Местных Народных Судов» от 23 июля 1918 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://istmat.info/node/30669.html> (дата обращения: 25.06.2025).

26. Разыков, Ш.К. Истории Советского суда в Таджикистане: монография / Ш.К. Разыков. – Сталинабад, 1960. – 113 с.

27. Сухарев, А.Я. Историческая судьба российской прокуратуры: научно-публицистический очерк / А.Я. Сухарев. – М.: НОРМА, 2000. – 24 с.

28. Тоҳиров, Ф. Инкишофи ҳуқӯқ дар Тоҷикистон: монография / Ф. Тоҳиров. – Душанбе: Ирфон, 1994. – 258 с.

29. Шоев, И.Х. Судебное дело в Бухарском эмирате / И.Х. Шоев // Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук. – 2023. – №3(3). – С. 7-15.

References

1. Blokhin, L.I., Demochkin, A.P. On Guard of the Revolution / L.I. Blokhin, A.P. Demochkin. – Dushanbe: Irfon, 1987. – 144 p.
2. Buriev, I.B. History of the State and Law of Tajikistan. Vol. 1. Part 1-2 (from ancient times to the beginning of the 20th century) / I.B. Buriev. – Dushanbe: Irfon, 2007. – 244 p.
3. Volkov, I.V. Judicial Policy of the Tsarist Power in Russian Turkestan / I.V. Volkov // Power. – 2020. – No. 2. – Pp. 243-247.
4. State Archives of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. – F. 8. – Op. 1. – D. 1. – P. 95.
5. State Archives of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. – F. 8. – Op. 1. – D. 1. – P. 96.
6. State Archives of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. – F. 27. – Op. 1. – D. 1. – P. 49.
7. State Archives of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. – F. 27. – Op. 1. – D. 1. – P. 81.
8. State Archives of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. – F.130. – OP. 2. – D. 59. – P. 38.
9. Decree of the All-Russian Central Executive Committee «Regulations on the People's Court of the Russian Socialist Federative Soviet Republic» of October 21, 1920 // [Electronic resource]. – Available at: <https://e-ecolog.ru/docs/yzteS6JglutDR-e1MdbIj> (Accessed: June 23, 2025).
10. Decree of the All-Russian Central Executive Committee of the RSFSR «Regulations on the People's Court of the Russian Socialist Federative Soviet Republic» of November 30, 1918, No. 209 // [Electronic resource]. – Available at: <https://e-ecolog.ru/docs/xCEjUXZxIZtktjbMlo1Q> (Accessed: June 23, 2025).
11. Decree of the Council of People's Commissars «On the Courts» of December 12, 1917, No. 17 // The Struggle for the Establishment and Strengthening of Soviet Power in the Khodjent District (1917-1920). Collection of documents (For the 40th anniversary of the Great October Socialist Revolution). – Khujand, 1957. – 135 p.
12. Decree of the Council of People's Commissars of the RSFSR «On the Court» of July 13, 1918, No. 3 // Decrees of Soviet Power. Vol. IV. November 10, 1918 – March 31, 1919. – M.: Politizdat, 1968. – 542 p.
13. Decree of the Council of People's Commissars of the RSFSR «On the Court» of November 24, 1917, No. 1 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5312/> (date of access: 06/25/2025).
14. Zhitov, K.E. Victory of the Great October Socialist Revolution / K.E. Zhitov // Collection of documents; edited by Krylov V.G. – Tashkent: State Publishing House of the Uzbek SSR. 1947. – 232 p.
15. History of the domestic state and law: textbook / edited by R.S. Mulukaev. - Moscow: Central Committee of the Red Cross of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2006. – 600 p.
16. Kamolov, D.P. Economic repressions carried out by revolutionary tribunals in Turkestan / D.P. Kamolov // General history and culture – the foundation of unity and sustainable development of Turkic peoples international scientific and practical conference. April 7-8, 2025. – Pp. 102-105.
17. Korovin, V.V. History of domestic security agencies: a textbook / V.V. Korovin. – M.: Infra-M, 1998. – 256 p.

18. Course in criminal proceedings: Special procedure of criminal proceedings / Ed. Mikhailov V.A. – Moscow-Voronezh, 2006. – 575 p.
19. Muhammadiyev, I.S. History of the formation of the prosecutor's office in the north of Tajikistan in 1923-1930: monograph / I.S. Muhammadiyev. – Khujand: Khuroson, 2010. – 218 p.
20. Mukhitdinov, A.A. Legal regulation of the activities of preliminary investigation bodies under the Criminal Procedure Code of the Uzbek SSR of 1929 // Problems of Legality. – 2021. – Issue 155. –Pp. 227-236.
21. Nazarov, N.D. Organizational and legal foundations for the formation and development of the militia of Tajikistan in 1917-2006: Abstract of a Ph.D. in Law: 12.00.01 / Nosir Dzhobirovich Nazarov. – M., 2007. - 63 p.
22. Nechaev, V.V., Terenkov, I.E. Formation of the system of preliminary investigation bodies in the Soviet period / V.V. Nechaev, I.E. Terenkov // Law and Right. - 2021. - No. 6. - Pp. 134-137.
23. Odinazoda, R.S. The emergence and development of administrative justice institutions in Tajikistan (historical and legal research): author's abstract. dis. ... doc. in law: 12.00.01 / Ramazon Safar Odinazoda. – Dushanbe, 2021. – 56 p.
24. Regulation on the governance of the Turkestan region of June 12, 1886 // Code of Laws of the Russian Empire. In 2 volumes. –Vol. 2, Part 1. – M., 1989. – Pp. 234-269.
25. Resolution of the People's Commissariat of Justice «On the organization and operation of Local People's Courts» of July 23, 1918 // [Electronic resource]. - Access mode: <http://istmat.info/node/30669.html> (date accessed: 06/25/2025).
26. Razykov, Sh.K. Histories of the Soviet court in Tajikistan: monograph / Sh.K. Razykov. – Stalina-bad, 1960. – 113 p.
27. Sukharev, A.Ya. The historical fate of the Russian prosecutor's office: a scientific and journalistic essay / A.Ya. Sukharev. – M.: NORMA, 2000. – 24 p.
28. Tokhirov, F. The development of law in Tajikistan: monograph / F. Tokhirov. – Dushanbe: Irfon, 1994. – 258 p.
29. Shoev, I.Kh. Court case in the Bukhara Emirate / I.Kh. Shoev // Actual problems of social and humanitarian sciences. – 2023. – No. 3 (3). – Pp. 7-15.

ТДУ 343.346

РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ ЧИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОҲАИ ЧИНОЯТҲОИ НАҚЛИЁТӢ (солҳои 1961-1998)

РАЗВИТИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ОБЛАСТИ ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ (1961-1998 ГОДЫ)

DEVELOPMENT OF CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE FIELD OF TRANSPORT CRIMES (1961-1998)

НАРЗУЛЛОЗОДА С.С.
NARZULLOZODA S.S.

*Сардори шуъбаи ташкилӣ-илмӣ ва табъу нашири Академияи ВКД
Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзди илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
подполковники милиитсия*

*Начальник организационно-научного и редакционно-
издательского отдела Академии МВД Республики
Таджикистан, кандидат юридических наук,
подполковник милиции*

*Head of the organizational, scientific and editorial-publishing
department of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Tajikistan, candidate of legal sciences,
lieutenant colonel of militia*

e-mail:
n.suhrob-92@mail.ru

*Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуки чиноятӣ ва қриминология; ҳуқуки иҷрои ҷазои чиноятӣ
(5.1.4. Илмҳои чиноятӣ-ҳуқуқӣ).*

*Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-
исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).*

*Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sci-
ences).*

*Тақриздиҳанда: Раҳмонзода М.Ҷ. – мудири кафедраи ҳуқуқи чиноятӣ ва муқовимат
бо коррупсияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.*

*Рецензент: Раҳмонзода М.Ҷ. – заведующий кафедрой уголовного права и про-
тиводействия коррупции юридического факультета Таджикского национального универси-
тета, кандидат юридических наук, доцент.*

*Reviewer: RAHMONZODA M.J. – Head of the Department of criminal law and anti-
corruption, faculty of law, Tajik national University, candidate of legal sciences, Associate Pro-
fessor.*

*Аннотация: Мақола ба масъалаи ташаккулёбии қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии
Тоҷикистон оид ба вайрон кардани қоидаҳои ҳаракати роҳ ва истифодাঈ воситаҳои
нақлиёт дар солҳои 1961-1998 баҳшида шудааст. Вобаста ба мавзуи мазкур муаллиф
тағйири иловаҳое, ки дар Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1961 то соли
1998 ворид шудаанд, мавриди таҳлил ва муқоиса қарор дода, ҷанбаҳои мусбат ва
норасоиҳои онро муайян намудааст. Илова бар ин, муаллиф тағйиротҳое, дар ин марҳила
ба Кодекси чиноятӣ ворид гардидаанд, муқоиса намуда, фикру андешаҳои худро манзур
намудааст. Ҳамзамон, андешаи олимонро вобаста ба тағйироти дар ин давра ба
вуқӯъпайваста манзур намудааст. Ба назари муаллиф, қонунгузории чиноятии Тоҷикистон
вобаста ба ҷавобгарии чиноятӣ барои вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракати роҳ
ва истифодাঈ воситаҳои нақлиёт дар ин давра дар як вазъи мӯтадил қарор надошт.*

Вожсаҳои калидӣ: кодекси чиноятӣ, ҷавобгарии чиноятӣ, воситаҳои нақлиёт, қоидаҳои ҳаракати роҳ, санксия, шахс, ҳолати мастиӣ, ҳуқуқ, идора кардани воситаҳои нақлиёт.

Аннотация: Статья посвящена вопросу развития уголовного законодательства Республики Таджикистан в области нарушения правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств в 1961-1998 годах. Проанализировав и сравнив изменения и дополнения, внесенные в Уголовный кодекс Республики Таджикистан в период с 1961 по 1998 год, автор выявил их положительные и отрицательные стороны. Кроме того, сравнив изменения, внесенные в Уголовный кодекс на этом этапе, высказана авторская позиция относительно данного процесса. При этом изложена точка зрения ученых относительно произошедших за этот период изменений. По мнению автора, уголовное законодательство Таджикистана в области уголовной ответственности за нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств в этот период находилось в нестабильном состоянии.

Ключевые слова: уголовный кодекс, уголовная ответственность, транспортные средства, правила дорожного движения, санкции, лицо, состояние опьянения, право, управление транспортным средством.

Annotation: This article examines the development of criminal legislation in the Republic of Tajikistan regarding traffic violations and vehicle operation from 1961 to 1998. By analyzing and comparing the amendments and additions made to the Criminal Code of the Republic of Tajikistan between 1961 and 1998, the author identifies their positive and negative aspects. Furthermore, by comparing the amendments made to the Criminal Code during this period, the author expresses her position on this process. The author also presents the views of scholars regarding the changes that occurred during this period. According to the author, Tajikistan's criminal legislation regarding criminal liability for traffic violations and vehicle operation during this period was unstable.

Key words: Criminal Code, criminal liability, vehicles, traffic rules, sanctions, person, state of intoxication, law, driving.

Санаи 25-уми декабри соли 1958 Шурои Олии Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ (минбаъд - ИЧШС) Асосҳои қонунгузории чиноятии Шурои ИЧШ ва ҷумҳуриҳои шуравиро қабул намуд [3]. Пас аз ин, давлатҳои алоҳидай Шуравӣ ба қабул намудани қонуни миллии чиноятии худ шурӯъ намуданд. Дар ин миён Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии (минбаъд - ЧШС) Тоҷикистон истисно набуд.

Тибқи Қонуни ЧШС Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқ намудани Кодекси чиноятии ЧШС Тоҷикистон» аз 17-уми августи соли 1961, кодекси навбатии чиноятии Тоҷикистон қабул гардид. Мувоғиқи қонуни зикргардида бояд КҶ ЧШС Тоҷикистон аз 1-уми ноябриси соли 1961 мавриди амал қарор мегирифт [1, с. 248-254], вале амали он бо Амри Президиуми Шурои Олии ЧШС

Тоҷикистон ба 1-уми декабри соли 1961 гузаронида шуд.

Дар асоси омӯзиши меъёрҳои КҶ ЧШС Тоҷикистон аз соли 1961, ба ҳулюсае омадан мумкин аст, ки дар он муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи нақлиёт ба таври васеъ рушд карда, дар сатҳи қонунгузорӣ мавриди тағйироти кулӣ қарор гирифтааст. Зоро муқаррароти ин кодекс дар муқоиса ба кодексҳои аз ин пешамалқунанда ба кулӣ тафовут доштанд. Масалан, бинобар сабаби номукаммал будани қонунҳои чиноятии қаблан амалқунанда дар ҳолати содир намудани чиноятҳои нақлиётӣ шахсро аз рӯйи киёс бо моддаҳои гуногуни боби V «Чиноятҳо ба муқобили хаёт, саломатӣ, озодӣ ва эътибори шахсият» ба ҷавобгарии чиноятӣ мекашиданд. Аммо КҶ ЧШС Тоҷикистон аз соли 1961 ин камбуздиро

бартараф намуда, татбиқи қонуни чиноятиро аз рӯйи қиёс манъ намуд.

Тавре аз таҳлилҳо бармеояд, кодексҳои чиноятии пешамалкунанда ҷавобгариро барои содир намудани чиноят дар самти нақлиёти обӣ, ҳавоӣ ва роҳи оҳан дар як модда пешбинӣ менамуд. Аммо навғонии КҔ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961 дар он аст, ки он ҷавобгариро барои содир намудани чиноятҳои номбурда дар моддаҳои алоҳида ва бобҳои гуногун муқаррар кард.

Масалан, дар боби якум, ки «Чиноятҳои давлатӣ» ном дошт, м. 82 (Вайрон кардани қоидаҳои парвози байналхалқӣ); м. 83 (Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифода бурдани нақлиёт), м. 84 (Расонидани зарар ба роҳҳои алоқа ва воситаҳои нақлиёт), дар боби даҳум - «Чиноятҳои муқобили бехатарии ҷамъиятӣ, тартиботи ҷамъиятӣ ва тандурустии аҳолӣ», м. 225 (Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодай нақлиёти автомобили ё ин ки, нақлиёти барқии шаҳрӣ), м. 225¹ (Дар ҳолати маstry идора кардани воситаҳои нақлиёт), м. 225² (Ба истифода додани воситаҳои нақлиёти аз ҷиҳати техниқӣ носоз), м. 226 (Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракати нақлиёти автомобили аз ҷониби шаҳсе, ки коркуни нақлиёти автомобили намебошад), м. 227 (Дуздии автомобил ё дигар воситаи нақлиёти механизатсияшуда) м. 228 (Вайрон кардани қоидаҳои амалкунандаи дар нақлиёт), м. 228¹ (Худсарона бидуни зарурат боз доштани поезд) ва дар боби ёздаҳум: «Чиноятҳои ҳарбӣ», м. 262 (Вайрон кардани қоидаҳои рондан ё ин ки истифодай мошин), м. 263 (Вайрон кардани қоидаҳои парвоз ё тайёрӣ ба он), м. 264 (Вайрон кардани қоидаҳои киштирионӣ) ҷойгир карда шуданд [6].

Аз таҳлили моддаҳо бармеояд, ки КҔ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961 аввалин қонуни чиноятиест, ки дар он истилоҳи «Модда» ба вучуд омад. Ҳамзамон, моддаҳо на танҳо ракамгузорӣ, балки номгузорӣ карда шуданд. Дигар хусусияти навоварӣ дар он

дида мешавад, ки меъёрҳо оид ба ҷавобгарии чиноятии чиноятҳои нақлиётӣ дар моддаҳои алоҳида ба таври мушаххас ба танзим дароварда шуданд.

Омӯзиши КҔ ҶШС Тоҷикистон дар таҳрирҳои солҳои 1963 [7], 1971 [5] ва 1981 [4] нишон медиҳад, ки дар онҳо вобаста ба мавзуи баррасишаандана ҷандин тағиরотҳо ворид гардидаанд. Мувофиқи Амири Президиуми Шуруи Олии ҶШС Тоҷикистон аз 28-уми ноябриси соли 1963 ба КҔ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961 ҷунин тағиরот ворид карда шуд:

Моддаи 228¹. Худсарона бидуни зарурат боз доштани поезд

Худсарона, бидуни зарурат боздоштани поезд бо асбоби боздорӣ (стопкран) бо роҳи ҷудо ҷардани магистралӣ ҳавоии тормозӣ ё бо воситаи дигар, агар он боиси вайрон кардани ҳаракати мұттадили поездҳо гардад, –

бо маҳрум ҷардани аз озодӣ ба муддати то ду сол ё бо корҳои ислоҳқунӣ ба муддати то як сол ҷазо дода мешавад.

Ҳамин кирдкор, агар боиси садамаҳо ба одамон, ҷаппашавӣ, осеб дидани қато-ри поезд ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад, –

бо маҳрум ҷардани аз озодӣ ба муддати то ҳашт сол ҷазо дода мешавад [9].

Ҳамзамон, тибқи Амири Президиуми Шуруи Олии ҶШС Тоҷикистон аз 02-юми сентябриси соли 1968 «Дар бораи ворид намудани тағиরоту иловаҳо ба Кодекси чиноятии ҶШС Тоҷикистон», моддаи 225 дар таҳрири нав қабул ҷарда шуд, ки ҷунин аст:

Моддаи 225. Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодабарии нақлиёт аз тарафи шахсоне, ки воситаҳои нақлиётро идора мекунанд

Аз тарафи идоракунандаи воситаи нақлиёти автомобили, нақлиёти мотордор ё ки нақлиёти электрикӣ шаҳрӣ, трактор ва ё дигар мошинаи ҳудгард вайрон ҷарда шудани қоидаҳои бехатарӣ ва истифодабарии нақлиёт, ки он боиси ба ҷабрдида расидани заари каме вазнин ё заари сабуки ҷисмонӣ ё ин ки заари ҷиддии моддӣ гардидааст, –

бо маҳрум ҷардани аз озодӣ ба муддати то се сол ё бо корҳои ислоҳқунӣ ба

муддати то як сол ё бо штраф ба маблағи то сад сўму маҳрум намудан аз хуқуқи идора кардани воситаҳои нақлиёт ба муддати то ду сол ё бе маҳрумкунӣ аз ин хуқуқ чазо дода мешавад.

Худи ҳамин ҳаракатҳо, ки боиси вафоти ҷабрдида ё боиси расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ гардидаанд, –

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати то даҳ солу маҳрум кардан аз хуқуқи идоракуни воситаҳои нақлиёт ба муддати то панҷ сол ё бе маҳрум кардан аз ин хуқуқ чазо дода мешаванд.

Ҳаракатҳое, ки дар қисми якуми ҳамин модда пешбинӣ шудаанду боиси ҳалокати якчанд кас гардидаанд, –

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати аз се то понздаҳ солу маҳрум намудан аз хуқуқи идоракуни воситаҳои нақлиёт ба муддати то панҷ сол ё бе маҳрум кардан аз ин хуқуқ чазо дода мешавад [8].

Таҳлили алоҳидай м. 225 КҔ ҶШС Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар он якчанд тағйироти муҳим ба вучуд омадааст:

– номи модда тағйир ёфта, аз он ибораҳои «воситаи автомобилу мотордор ё нақлиёти электрикӣ шаҳр» бардошта шуд;

– субъекти ҷинояти мазкур тағйир ёфт. Масалан, дар м. 225 КҔ ҶШС Тоҷикистон дар таҳрири соли 1961 «мудири гараж» ба ҳайси субъекти ҷиноят баромад мекард. Ва, лекин тибқи тағйироти соли 1968, субъекти ҷиноят танҳо шахсе эътироф мешуд, ки ронандай воситаи автомобилу мотордор ё воситаи шаҳрӣ, трактор ё дигар мосинаи худгард бошад;

– намуд ва андозаи ҷазоҳо дар санксияҳои қисмҳои модда низ тағйир ёфтанд.

Инчунин, бо Амри Президиуми Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон, ки дар боло нишон дода шудааст, дар баробари м. 225 ба КҔ ҶШС Тоҷикистон аввалин маротиба м. 225¹ ва м. 225² дар шакли зерин муқаррар гардид:

Моддаи 225¹. Дар ҳолати мастий идора кардани воситаҳои нақлиёт

Дар ҳолати мастий идора кардани воситаҳои нақлиёти автомобилию мотордор ё нақлиёти электрикӣ шаҳрӣ, трактор ва ё дигар мосинаи худгард аз тарафи шахсе, ки барои ҳамин гуна вайронкунӣ аз хуқуқи рондан маҳрум карда шудааст ё ки дар ҳолати мастий идора кардани ҳамин гуна воситаи нақлиёт аз тарафи шахсе, ки хуқуқи ронандагиро надорад ва дар бадали як сол дар ҳаққи ў барои ҳамин гуна вайронкунӣ чораи маъмурӣ дида шуда буд, –

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати то як сол ё бо корҳои ислоҳқунӣ ба худи ҳамон муддат ё бо штраф ба маблағи то сад сўм ҷазо дода мешавад.

Моддаи 225². Ба истифода додани воситаҳои нақлиётӣ аз ҷиҳати техниқӣ носоз

Ба истифода додани воситаҳои баравъо техникии нодурусти автомобилий ё нақлиёти барқии шаҳрӣ, тракторҳо ё дигар мосинҳои худгард ё дагалона вайрон кардани дигар қоидаҳои истифодаи онҳо, ки бехатарии ҳаракатро аз ҷониби шахси масъули ҳолати техниқӣ ё истифодаи воситаҳои нақлиёт таъмин менамояд, агар ин оқибатҳои дар моддаи 225 ҳамин Кондекс зикргардида бо бор оварда бошад,

бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муддати то панҷ сол ё бо корҳои ислоҳқунӣ ба муддати то як сол ё бо штраф ба маблағи то сад сўм бо маҳрум кардан аз хуқуқи ишғоли вазифаи алоқаманд ба шахси масъули ҳолати техниқӣ ё истифодаи воситаҳои нақлиёт ҷазо дода мешавад.

Ҳамзамон, бо Амри Президиуми Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон, ки дар боло зикр гардид, м. 226 (Вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракати нақлиёти автомобилий аз ҷониби шахсе, ки коркуни нақлиёти автомобилий намебошад) аз КҔ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961 хориҷ (декриминализатсия) карда шуд.

Таҳлили минбаъдаи КҔ ҶШС Тоҷикистон нишон медиҳад, ки қонунгузории ҷинояти Тоҷикистон вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракати роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиёт дар як

вазъи мұтадил қарор надошт. Зеро аз таҳлили меъёрхои КҔ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1988 бармеояд, ки меъёрхои он назар ба муқаррароти пештара фарқияти қалон дошт. Масалан, дар тамоми қисмҳои санксияҳои м. 225 КҔ ҶШС Тоҷикистон ибораи «барои дар ҳолати масти содир кардан бошад» илова гардида, барои дар ҷунин ҳолат содир кардани ҷиноят ҷазои вазнинтар пешбинӣ гардид.

Дар баробари ин, дигар навғоние, ки аввалин маротиба дар таърихи қонунгузории ҷиноятии то соли 1988 ба миён омад, ин муқаррар намудани эзоҳ дар м. 225 КҔ ҶШС Тоҷикистон мебошад. Дар эзоҳи м. 225 КҔ ҶШС Тоҷикистон дар таҳрири соли 1988 мағҳуми «воситаҳои нақлиёт» кушода дода шудааст, ки ҷунинаст:

Эзоҳ: Зери мағҳуми «воситаҳои нақлиёт», ки дар моддаҳои 225, 225¹, 225², 225³, 227 Кодекс нишон дода шудаанд, ҳамаи навъҳои автомобилҳо, тракторҳо

ва мошинҳои дигари худгард, трамваю троллейбусҳо, инчунин мотосиклҳо ва дигар воситаҳои нақлиёти механикӣ фахмида мешавад [2, с. 26].

Гарчанде дар ин эзоҳ мағҳуми воситаҳои нақлиёт оварда шуда бошад ҳам (зери мағҳуми «воситаҳои нақлиёт» ҳамаи навъҳои автомобилҳо, тракторҳо ва мошинҳои дигари худгард, трамваю троллейбусҳо, инчунин мотосиклҳо ва дигар воситаҳои нақлиёти механикӣ), vale он ба таври қатъӣ нест, зеро, мағҳуми «дигар воситаҳои нақлиёти механикӣ» кушода дода нашудааст, ки ин боз ҳам аз номукаммал будани м. 225 КҔ ҶШС Тоҷикистон дарак медиҳад.

Дар асоси омӯзиши меъёрхои КҔ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961 то соли 1998 ба хулосае омадан мумкин аст, ки онҳо дар як вазъи мұтадил қарор надошта, муносибатҳои ҷамъияти дар соҳаи нақлиёт ба таври васеъ рушд карда, дар сатҳи қонунгузорӣ мавриди тағйироти кулӣ қарор гирифтааст.

Адабиёти истифодашуда

1. Абдуллозода, Ҷ.А. Таърихи инкишофёбии таъйини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар мисоли ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар) / Ҷ.А. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъияти. – 2017. – № 2/7. – С. 248-254.
2. Абдусаломзода, Ҷ.А. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои гайриқонунӣ ҳай карда бурдани автомобил ё дигар воситаҳои нақлиёт бидуни мақсади тасарруф: дис. ... номз. илм. хуқ: 12.00.08 / Ҷовид Абдусалом Абдусаломзода. – Душанбе, 2025. – 190 с.
3. Закон СССР «Об утверждении Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик» от 25 декабря 1958 г. // Ведомости ВС СССР, 1958, № 1, ст. 6.
4. Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон (бо тағ. илов. то 01-уми сентябрь соли 1980). – Душанбе: Нашриёти «Ирфон», 1981.
5. Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон (бо тағ. илов. то 28 апреля соли 1970). – Душанбе: Нашриёти «Ирфон», 1971.
6. Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон аз 17-уми августи соли 1961. – Душанбе: Нашриёти «Ирфон», 1961.
7. Уголовный кодекс Таджикской Советской Социалистической Республики (в ред. от 01 апреля 1963 года). – Душанбе: Нашриёти «Ирфон», 1963.
8. Укази Президиуми Совети Олии ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон» аз 02-юми сентябрь с. 1968 // Ведомости Совети Олии РСС Тоҷикистон, соли 1968, № 17.
9. Укази Президиуми Совети Олии ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон» аз 28-уми ноябрь с. 1963 // Ведомости Совети Олии РСС Тоҷикистон, соли 1963.

References

1. Abdullozoda, J.A. The history of the development of the determination of punishment for a set of crimes in the Republic of Tajikistan (in the example of including a lighter punishment in a more severe

punishment) / J.A. Abdullozoda // Bulletin of the National University of Tajikistan. Department of Socio-Economic and Public Sciences. – 2017. – No. 2/7. – P. 248-254.

2. Abdusalomzoda, J.A. Criminal liability for illegal possession of a car or other means of transport without the purpose of possession: dis. ... candidate of legal sciences: 12.00.08 / Jovid Abdusalam Abdusalomzoda. – Dushanbe, 2025. – 190 p.

3. Law of the USSR “On Approval of the Fundamentals of Criminal Legislation of the USSR and the Union Republics” of December 25, 1958 // Vedomosti of the Supreme Soviet of the USSR, 1958, No. 1, Art. 6.

4. Criminal Code of the Tajik SSR (with amendments until September 1, 1980). – Dushanbe: Publishing House «Irfon», 1981.

5. Criminal Code of the Tajik SSR (with amendments until April 28, 1970). – Dushanbe: Publishing House «Irfon», 1971.

6. Criminal Code of the Tajik SSR from August 17, 1961. – Dushanbe: Publishing House «Irfon», 1961.

7. Criminal Code of the Tajik Soviet Socialist Republic (as amended on April 1, 1963). – Dushanbe: Publishing House «Irfon», 1963.

8. Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the Tajik SSR “On Amendments and Additions to the Criminal Code of the Tajik SSR” dated September 2, 1968 // Bulletin of the Supreme Soviet of the Tajik SSR, 1968, No. 17.

9. Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the Tajik SSR “On Amendments and Additions to the Criminal Code of the Tajik SSR” dated November 28, 1963 // Bulletin of the Supreme Soviet of the Tajik SSR, 1963.

ТДУ 343.37

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ-ХУҚУҚИИ МУОМИЛОТИ ФАЙРИҚОНУНИИ
МЕТАЛЛҲОИ ҚИММАТБАҲО ВА САНГҲОИ ҚИММАТБАҲОИ ТАБИЙ ДАР
ҚОНУНГУЗОРИИ ДАВЛАТҲО-АЪЗОЁНИ ИТТИҲОДИ ДАВЛАТҲОИ МУСТАҚИЛ**

**СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА
ДРАГОЦЕННЫХ МЕТАЛЛОВ И ПРИРОДНЫХ ДРАГОЦЕННЫХ КАМНЕЙ В
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ГОСУДАРСТВ-УЧАСТНИКОВ СОДРУЖЕСТВА
НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ**

**A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE ILLICIT TRAFFICKING OF PRECIOUS
METALS AND NATURAL GEMSTONES IN THE LEGISLATION OF THE MEMBER
STATES OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES**

Одиназода Н.С.
ODINAZODA N.S.

*Омӯзгори кафедраи мурофиаи чиноятии факултети № 2-юми
Академияи ВКД Ҷумҳории Тоҷикистон, номзади илмҳои
хуқуқшиносӣ, полковники милиитсия*

*Преподаватель кафедры уголовного процесса факультета № 2
Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук, полковник милиции*

*Lecturer at the Department of Criminal Procedure, Faculty No. 2 of
the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of
Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Colonel of militia*

E-mail:
Odinaev1977@yandex.ru

*Иҳтисоси илмӣ: 5.5.8. Хуқуқи чиноятӣ ва криминология; хуқуқи ичрои ҷазои
чиноятӣ (5.1.4. Илмҳои чиноятӣ-хуқуқӣ).*

*Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-
исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).*

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

*Тақриздиҳанда: НАЗАРОВ А.К. - мудири кафедраи криминалистика ва фаъолияти
экспертизаи судии факултети хуқуқшиносии Дошишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори
ilmҳои хуқуқшиносӣ, профессор.*

*Рецензент: НАЗАРОВ А.К. - заведующий кафедрой криминалистики и судебно-
экспертной деятельности юридического факультета Таджикского национального университе-
та, доктор юридических наук, профессор.*

*Reviewer: NAZAROV A.K. - Head of the Department of Criminalistics and Forensic Activi-
ties of the Faculty of Law of the Tajik National University, Doctor of Law, Professor.*

*Аннотация: Дар мақола таҳлили муқоисавӣ-хуқуқии муомилоти гайриқонунии
металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ дар қонунгузории давлатҳои аъзои
Иттиҳоди давлатҳои Мустақил пешниҳод карда шудааст. Дар рафти таҳлил муаллиф ба
қароре омад, ки на ҳар қадоме аз қонунгузории чиноятии ин давлатҳо ҳифзи хуқуқи
чиноятии муносибатҳои иҷтимоию иқтисодиро доир ба металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои
қимматбаҳои табиӣ, то ин ё он андоза пешбинӣ карда наметавонистанд. Ба андешаи
муаллиф, ин ё аз кори баъди қонунгузорӣ оид ба чиноят ҳисобидани чунин кирдорҳо, ё ба
эҳтимоли қавъӣ аз мавҷуд набудани ба ҷамъият ҳавғонӣ дар фаъолияти гайриқонунӣ дар
соҳаи коркарди металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ шаҳодат медиҳад.*

Вожсаҳои калидӣ: қонунгузории чиноятӣ, муомилоти гайриқонунӣ, металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табӣ, ҷамъият, фаъолияти гайриқонунӣ.

Аннотация: В статье представлен сравнительно-правовой анализ незаконного оборота драгоценных металлов и природных драгоценных камней по законодательству государств-участников Содружества Независимых Государств. В ходе анализа автор пришел к выводу, что не все уголовно-правовые нормы этих государств в той или иной степени обеспечивают уголовно-правовую защиту социально-экономических отношений, связанных с драгоценными металлами и природными драгоценными камнями. По мнению автора, это свидетельствует либо о слабой работе законодательства по криминализации подобных деяний, либо о высокой вероятности отсутствия опасности для общества в незаконной деятельности в сфере переработки драгоценных металлов и природных драгоценных камней.

Ключевые слова: уголовное законодательство, незаконный оборот, драгоценные металлы, природные драгоценные камни, общество, незаконная деятельность.

Annotation: This article presents a comparative legal analysis of the illicit trafficking of precious metals and natural gemstones under the laws of the member states of the Commonwealth of Independent States. The author concludes that not all criminal laws in these states provide, to any degree, criminal protection for socio-economic relations related to precious metals and natural gemstones. The author believes this indicates either a weak legislative framework for criminalizing such acts or a high probability that illegal activities in the processing of precious metals and natural gemstones pose no danger to society.

Key words: criminal law, illegal trafficking, precious metals, natural gemstones, society, illegal activity.

Таҷрибай танзими ҷавобгарии қонунгузории ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ҶТ) бо қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ҶТ) бояд ба назар гирифта шавад. Инак, ба андешаи Зокирзода З.Х., сабаби дигари зарур будани омӯзиши қонунгузории давлатҳои ҳориҷӣ аз он иборат аст, ки солҳои охир дар ҷаҳон фазои умумии ҳуқуқӣ дар соҳаи мубориза бо қинояткорӣ ташаккул ёфта истодааст [13, с. 49]. Бинобар ин, таносубан ҳангоми такмил додани танзими ҳуқуқӣ-чиноятии ҷавобгарӣ барои бастани аҳди гайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табӣ ё марворид дар давлатҳои ҳориҷӣ мустақил (минбаъд – ИДМ) ба назар гирифта шавад.

Чораҳои ҳуқуқӣ-чиноятии мубориза бо муомилоти гайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табӣ ё марворид, ки дар меъёрҳои даҳлдори қонунгузории давлатҳои аъзои ИДМ муқаррар шудаанд, диққатчалбӯнанда мебошанд. Зоро қонунгузории қиноятии ҶТ-ро бо қонунгузориҳои давлатҳои мазкур муносибати бо ҳам наздики техникаи қонунгузорӣ, умумиятҳои таъриҳӣ дар ташаккулӯбии қонунгузории қиноятӣ муттаҳид месозад. Қонунгузории аксарияти давлатҳои аъзои ИДМ аз бисёර ҷиҳат бо қонунгузории қиноятии ҶТ монанд мебошанд. Чунки истиқор ва нумӯи қонунгузории қиноятии давлатҳои аъзои ИДМ аз Кодекси қиноятии Моделии давлатҳо-аъзоёни ИДМ (минбаъд – Кодекси моделӣ), ки бо қарори Ассамблеи Байнипарлумонии давлатҳо – аъзои ИДМ аз 17-уми февралӣ соли 1996 қабул гардидааст, маншъ мегирад [10].

Дар Кодекси моделӣ дар моддаҳои алоҳида муқаррар соҳтани ҷавобгарии қиноятӣ вобаста ба муомилоти

гайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ё сангҳои қимматбаҳои табиӣ пешбинӣ мешуд. Дар боби «Чиноятҳо ба муқобили тартиби амалӣ намудани фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти иқтисодӣ»-и фасли «Чиноятҳо ба муқобили моликият ва тартиби амалӣ намудани фаъолияти иқтисодӣ» бо эътироф кардани металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ ҳамчун «сарватҳои асьорӣ» дар ин кодекс барои «Аҳдҳо бо арзишҳои асьорӣ дар намуди металлҳои қимматбаҳо ё сангҳои қимматбаҳои табиӣ ё марворид, ки ба андозаи назаррас бо вайрон намудани қонунгузорӣ дар бораи батанзимдарории асьорӣ содир шудаанд», муқаррар сохтани ҷавобгарии чиноятӣ пешбинӣ шудааст. Ба таври мушаххас онҳо дар м. 276 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КҔ ҔТ) таҳти унвони «Аҳдҳои гайриқонунӣ бо сарватҳои асьорӣ» ва м. 277 КҔ ҔТ «Вайрон кардани қоидаҳои ба давлат супоридани металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табиӣ» мустаҳкам карда шудаанд [1].

Дар м. 276 Кодекси моделӣ ба ҳайси нишонаҳои тарафҳои объективии таркиби муайяншуда ва содир кардани кирдори мазкур дар миқдори назаррасро пешбинӣ мекард, аммо дар м. 284 КҔ ҔТ ин ҷиҳат пешбинӣ карда нашудааст, яъне, ҷавобгарии чиноятӣ вобаста ба м. 284 КҔ ҔТ новобаста аз арзиши металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ ба вучуд меояд.

Қонунгузории чиноятии аксарияти давлатҳои аъзои ИДМ дар аввал ҳангоми хифзи муносибатҳо дар соҳаи муомилот бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо меъёрҳоеро пешбинӣ менамуданд, ки аз Кодекси моделӣ сарчашма мегирифт. Вале солҳои охир баъзе аз ин давлатҳо кодекси чиноятии нав қабул намуданд, ба монанди Ҷумҳурии Қазоқистон, Қирғизистон, дар давлатҳои дигар бошад, ба меъёрҳои муайянкунданаи ҷавобгарии чиноятӣ барои муомилоти гайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо тағириоти назаррас ворид

карда шуданд, ки аз меъёрҳои даҳлдори дар Кодекси моделӣ муқарраршуда (м. 276) ба кулӣ фарқ менамоянд.

Бинобар ин, қонунгузории баъзе аз давлатҳои аъзои ИДМ-ро дар ин самт мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Дар Кодекси чиноятии Федератсияи Россия (минбаъд – КҔ ФР) хифзи муомилот бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қисматбаҳои табиӣ дар ду меъёр – м.м. 191 ва 192, ки дар фасли ҳаштуми «Чиноятҳо дар соҳаи иқтисодӣ», боби 22 «Чиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ» ҷойгир шудаанд, пешбинӣ гардидааст [4]. Аз 8-уми январи соли 2020 ба м. 191 КҔ ФР, ки ҷавобгарии чиноятро барои муомилоти гайриқонуни қаҳрабо (янтар), яшми сабз (нефрит) ё дигар сангҳои нимқимматбаҳо, металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳо ё марворид пешбинӣ месозад, тағириоти ҷиддӣ ворид карда шуданд. Қонунгузории ФР соҳт ва мазмуни м. 191 КҔ ФР-ро ба таври назаррас тағирир дод. Баъд аз тағириоти воридшуда, м. 191 КҔ ФР, ки чун м. 284 КҔ ҔТ аз ду қисм иборат буд, ба панҷ қисм ҷудо карда шуда, ба модда эзоҳ илова карда шуд. Агар матни кӯҳнаи м. 191 КҔ ФР таркиби асосии чинояти мазкурро дар қисми 1 ва таркиб бо ҳолатҳои вазнинкунданаи онро дар қ. 2 мустаҳкам менамуд, пас, матни нави м. 191 КҔ ФР дар доираи як модда се таркиби мустақили чиноятро пешбинӣ менамояд.

Қисмҳои 1 ва 2 таҳрири пештараи м.191 КҔ ФР бе ягон тағириоти ҷиддӣ ба қисмҳои 3 ва 4 матни нави м.191 КҔ ФР гузаронида шуданд. Аз ибораи «сангҳои қимматбаҳои табиӣ» вожаи «табиӣ» ҳориҷ карда шуд. Ин бо он асоснок мешавад, ки мутобиқи қонунгузории ФР, зери мағҳуми «сангҳои қимматбаҳо» танҳо сангҳои табиӣ фаҳмида мешаванд [18, с. 933].

Қонунгузории ФР предмети чинояти дар м. 191 КҔ ФР пешбинишударо аз ҳисоби ба он доҳил намудани қаҳрабо, яшми сабз ва дигар сангҳои нимқимматбаҳо (қ.қ. 1-3 м. 191 КҔ ФР) вассеъ намуд. Дар баробари ин,

чавобгарии чиноятӣ барои муомилоти гайриқонунӣ бо қаҳрабо, яшми сабз ва дигар сангҳои нимқимматбаҳо дар се сатҳ фарқгузорӣ карда шудаанд. Дар к. 1 м. 191 КҔ ФР чавобгарӣ барои бастани аҳдҳо марбут бо дидаву дониста худсарона ба даст овардани қаҳрабо, яшми сабз ё дигар сангҳои нимқимматбаҳо, инчунин гайриқонунӣ нигоҳ доштан, кашонидан ё интиқол додан дар ҳар намуду ҳолат, ба истиснои маснуоти заргарӣ ва майшӣ ва пораҳои чунин маснуот, аз ҷониби шахсе, ки қаблан барои чунин кирдорҳои монанд ба чавобгарии маъмурӣ кашида шудааст, муқаррар мегардад. Яъне, таркиби чинояти дар к. 1 м. 191 КҔ ФР муайяншуда, таркиб бо преюдисияи маъмурӣ мебошад.

Муайян намудани преюдисияи маъмурӣ барои таркиби асосии муомилот бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо ё марворид бо он асоснок мегардад, ки муқаррар соҳтани чавобгарии чиноятӣ барои микдори ками муомилоти металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо таббӣ таъқибнамоии изофагӣ ба ҳисоб меравад [16, с. 28].

Дар к. 2 м. 191 КҔ ФР чавобгарии чиноятӣ барои бастани аҳдҳо марбут бо дидаву дониста худсарона истихроҷ намудани қаҳрабо, яшми сабз ё дигар сангҳои нимқимматбаҳо, инчунин гайриқонунӣ нигоҳ доштан, кашонидан ё интиқол додан дар ҳар намуду ҳолат, ба истиснои маснуоти заргарӣ ва майшӣ ва пораҳои чунин маснуот, ки ба микдори калон содир шудааст, пешбинӣ гардидааст.

Ба сифати ҳолати вазнинкунандай чинояти мазкур дар к. 3 м. 191 КҔ ФР содир намудани кирдорҳои дар к. 2 м. 191 КҔ ФР пешбiniшуда аз ҷониби гуруҳи муташаккил ё гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ муқаррар шудааст.

Муайян намудани чавобгарии чиноятӣ барои муомилоти гайриқонунӣ бо қаҳрабо, яшми сабз ва дигар сангҳои нимқимматбаҳо бо он асоснок мешавад, ки кирдорҳои мазкур ба тартиби муқарраршудаи муомилоти бо ин

предметҳо таҷовуз менамоянд. Истихроҷи канданиҳои фоиданок, мутобиқи қонун, бояд танҳо дар асоси иҷозатнома анҷом дода шавад. Иҷозатнома мумкин аст, ба субъектони фаъолияти соҳибкорӣ дода шавад.

Шахси худсарона истихроҷкунандай қаҳрабо, яшми сабз ва дигар сангҳои нимқимматбаҳо молики предметҳои мазкур буда наметавонад. Бинобар ин, беизозат истихроҷ намудан ва минбаъд соҳибӣ намудани канданиҳои фоиданок гайриқонунӣ мебошад, яъне шаҳс ба молу мулке ихтиёрдорӣ мекунад, ки ба ў мутобиқи қонун тааллук надорад [17, с. 99].

Тарафи объективии чинояти дар к. 4 м. 191 КҔ ФР муайяншуда аз чинояти дар к. 2 м. 191 КҔ ФР омада фарқ менамояд. Агар дар к. 2 м. 191 КҔ ФР чавобгарии чиноятӣ барои бастани аҳдҳо марбут бо дидаву дониста худсарона ба даст овардани маъданҳо муқаррар шуда бошад, пас, дар к. 4 м. 191 чавобгарии чиноятӣ барои бастани аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳо ё бо марворид бо вайрон намудани қоидаҳои бо қонунгузории ФР муқарраршуда, инчунин гайриқонунӣ нигоҳ доштан, кашонидан ё интиқол додани металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳо ё бо марворид дар ҳар намуд, ҳолати дилҳоҳ ба истиснои маснуоти заргарӣ ва майшӣ ва пораҳои чунин маснуот, ки ба микдори калон содир шудааст, муқаррар шудааст.

Чи тавре маълум мешавад, қонунгузории чиноятии ФР дар фарқият аз м. 284 КҔ ҶТ чавобгарии чиноятиро вобаста ба предмети чиноят тафриқабандӣ намудааст. Ба сифати предмети чиноят дар к. 1 ва 2 м. 191 КҔ ФР қаҳрабо, нефрит ё дигар сангҳои нимқимматбаҳо номбар шудаанд. Дар ҳолати ба сифати предмети чиноят баромад намудани металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳо ё марворид чавобгарии чиноятӣ мутобиқи к.к. 4, 5 м. 191 КҔ ФР фаро мерасад, ки он ҷазодиҳии нисбатан вазнинтарро пешбинӣ месозад.

Дар қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Белорус (минбаъд – КҔ ҶТ)

чавобгарии чиноятӣ барои вайрон намудани қоидаҳои дар бораи аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо ё сангҳои қимматбаҳо дар м. 223 КҔ ЧБ муқаррар шудааст. Чинояти мазкур дар фасли «Чиноятҳо ба муқобили моликият ва тартиби амалигардонии фаъолияти иқтисодӣ», дар боби «Чиноятҳо ба муқобили амалигардонии фаъолияти иқтисодӣ» ҷой дода шудааст [6].

Чавобгарии чиноятӣ дар м. 223 КҔ ЧБ барои вайрон намудани қоидаҳои дар бораи аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо ва (ё) сангҳои қимматбаҳо чунин муайян шудааст: «Аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо ва (ё) сангҳои қимматбаҳо, ки бо вайрон намудани қоидаҳои муқарраршуда ба андозаи калон содир шудааст». Санксияи модда алтернативӣ буда, ҷазоро дар намуди ҷарима ё корҳои ислоҳӣ ё ҳабс ё маҳдуд кардан озодӣ ё маҳрум сохтан аз озодӣ муайян месозад.

КҔ Ҷумҳурии Белорус дар фарқият аз м. 284 КҔ ҶТ тарафи объективии ин кирдори чиноятро аз ҳисоби дохил накардани кирдорҳо, ба монанди нигоҳ доштан, интиқол додан ё кашонидани металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо, ки дар КҔ ҶТ маълуманд, ба таври назаррас маҳдуд карда шудааст. Дар диспозитсияи модда ба сифати предмети чиноят танҳо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо номбар шудаанд. Сангҳои нимқимматбаҳо ба мисли м. 284 КҔ ҶТ ба сифати предмети чиноят баромад наменамоянд.

Чавобгарии чиноятӣ барои вайрон намудани қоидаҳо дар бораи аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо ва (ё) сангҳои қимматбаҳо дар фарқият аз м. 284 КҔ ҶТ танҳо дар ҳолати ба андозаи калон содир шудани он ба вучуд меояд. Ба андозаи кам содир намудани чунин кирдорҳо чавобгарии чиноятро истисно месозад.

Мутобики эзоҳ ба боби 25 КҔ Ҷумҳурии Белорус, андозаи калон андозае ҳисоб мешавад, ки аз андозаи бузургии базавӣ ҳазор маротиба зиёд мебошад, ки ин тақрибан ба 143 ҳазор сомонӣ баробар аст.

Ба сифати ҳолатҳои вазнинкунандай чинояти мазкур дар қ. 2 м. 223 КҔ Ҷумҳурии Белорус содир намудани чунин кирдорҳо такроран, ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ё ба андозаи маҳсусан калон пешбинӣ шудааст.

Ба сифати ҳолати вазнинкунанда муқаррар намудани содиршавии чинояти мазкур ба андозаи маҳсусан калон, ки дар қ. 2 м. 223 КҔ Ҷумҳурии Белорус муқаррар шудааст, асоснок ба назар мерасад. Зоро дараҷаи ба ҷамъият хафнокии чинояти мазкур, ки ба микдори маҳсусан калон содир мешавад бештар буда, ҳамчун ҳолати вазнинкунанда ҷудо намудани он ба мақсади фарқгузории чавобгарии чиноятӣ мувоғиқ мебошад.

КҔ Ҷумҳурии Қирғизистон аз 28-уми октябри соли 2021 ҷавобгарии чиноятро барои муомилоти гайриқонуни металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ муқаррар сохтааст. Чинояти мазкур дар фасли «Чиноятҳо ба муқобили моликият ва тартиби амалигардонии фаъолияти иқтисодӣ», боби «Чиноятҳо дар соҳаи пуливи қарзӣ ва асъорӣ» ҷойгир шудааст [9].

Дар м. 236 КҔ Ҷумҳурии Қирғизистон таркиби чинояти мазкур чунин муайян шудааст: «Бастани аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ бо роҳи қасдан ё аз беҳтиётӣ вайрон намудани қоидаҳои муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Қирғизистон, инчунин гайриқонунӣ нигоҳ доштан, кашонидан ё интиқол додани металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табиӣ дар ҳар намуду ҳолат ба истиснои маснуоти заргарӣ ва майшӣ ва пораҳои чунин маснуот».

Санксияи чинояти мазкур назар ба санксияи м. 284 КҔ ҶТ сабуктар буда, ҷазоро танҳо дар намуди ҷарима бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансаби муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян муқаррар менамояд.

Хусусиятҳои фарқунандаи муқаррар сохтани ҷавобгарии чиноятӣ барои муомилоти гайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои

қимматбаҳои табий мутобиқи КЧ Ҷумҳурии Қирғизистон аз он иборат мебошад, ки қонунгузор тарафи субъективии чинояти мазкурро мушаххасан дар шакли қасд ё аз беҳтиёти нишон додааст. Шакли гунохи беҳтиёти мумкин аст, дар вайрон намудани қоидаҳои муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Қирғизистон ҳангоми бастани аҳдҳо бо металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табий ифода гардад.

Ғайр аз ин, м. 236 КЧ Ҷумҳурии Қирғизистон танҳо аз як қисм иборат буда, дар он қонунгузор ҳолатҳои вазнинкунандай ин чиноятро ҷудо насохтааст. Ба андешаи мо, чунин муносибати қонунгузор ба амалишавии принсиби фарқгузории ҷавобгарии чиноятӣ вобаста ба хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият хафнокии чинояти содиршуда мувофиқат намекунад. Зоро ҳама ҳолатҳои содир намудани ин чиноят, масалан, чи ба миқдори калон ва чи ба миқдори маҳсусан калон як хел аз рӯйи қ. 1 м. 236 КЧ ҷазо дода мешаванд.

КЧ Ҷумҳурии Ӯзбекистон кирдорҳои марбут ба муомилоти гайриқонунии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳои табииро ҳамчун кирдори чиноятӣ эътироф намекунад, аммо мувофиқи м. 185, «Вайрон кардани қоидаҳои супоридани металлҳо ё сангҳои қимматбаҳо» (Фасли «Чиноятҳо дар соҳаи иқтисодӣ», боби «Чиноятҳо алайҳи асосҳои иқтисодиёт»), кирдорҳо дар шакли вайрон кардани қоидаҳои супоридани ин сарватҳо ба давлат чиноят ҳисобида мешавад, яъне, танзими ҳуқуқии ин муносибатҳо дар як модда ифода ёфтааст [3].

Дар м. 277 КЧ Ҷумҳурии Туркманистон, ки «Муомилоти гайриқонунии металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табий ё марворид» номгузорӣ шудааст, ҷавобгарии чиноятӣ барои додугирифти металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табий ё марворид бар хилофи қоидаҳои муқарраргардидаи қонунгузории Туркманистон, ҳамчунин гайриқонунии интиқол додан ё қашонидани металлҳои

қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табий ё марворид дар ҳар намуду ҳолат, ба истиснои маснуоти заргарӣ (ҷавоҳирот) ва майшиӣ ва пораҳои чунин маснуот пешбинӣ шудааст [5].

Аз рӯйи соҳт моддаи мазкур тақрибан ба м. 284 КЧ ҔТ монанд буда, дар он танҳо гайриқонуни нигоҳ доштани металлҳои қимматбаҳо, сангҳои қимматбаҳои табий ё марворид пешбинӣ нашудааст, яъне, ҷавобгарии чиноятӣ танҳо барои гайриқонуни интиқол додан ё қашонидани предметҳои зикршуда муқаррар шудааст.

Ҳолатҳои вазнинкунандай чинояти мазкур низ бо қ. 2 м. 284 КЧ ҔТ монанд мебошад. Фарқият танҳо дар он аст, ки ба сифати ҳолати вазнинкунандай ин чиноят дар б. «в» қ. 2 м. 277 КЧ Ҷумҳурии Туркманистон дар қатори содиршудани ин чиноят аз ҷониби гурӯҳи муташаккил, инчуни, аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шудани он низ ба сифати ҳолати вазнинкунанда нишон дода шудааст, ки бештар асоснок ба назар мерасад.

Дар КЧ Ӯзарбойҷон низ бевосита муомилоти гайриқонуни бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо чиноят эътироф нашуда, дар он ба монанди КЧ Ӯзбекистон танҳо барои саркашӣ намудан аз фурӯши металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо ба давлат ҷавобгарӣ муқаррар шудааст [7]. Мутобиқи м. 213–2 КЧ Ӯзарбойҷон, ба сифати субъекти ин чиноят нафароне баромад менамоянд, ки субъектони истехроҷкунанда, истехсолкунандаи металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо мебошанд. Кирдориҳои вобаста ба саркашӣ намудан аз фурӯши металлҳо ва сангҳои қимматбаҳо ба давлат танҳо дар ҳолате чиноят эътироф мешавад, ки агар он ба андозаи назаррас содир шуда бошад.

КЧ Ҷумҳурии Қазоқистон, ки 3-юми июли соли 2014 қабул гардидааст, дар аввал ҷавобгарии чиноятиро барои муомилоти гайриқонуни бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо муқаррар намесоҳт [8]. Кирдорҳои марбут ба муомилоти металлҳои

қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо аз ҳанӯз аз 9-уми июли соли 1998 [11] аз КҔ Ҷумҳурии Қазоқистон хориҷ карда шуда буданд ва нисбати он танҳо ҷавобгарии маъмурӣ муқаррар шуда буд. Бинобар ин, КҔ Ҷумҳурии Қазоқистон, ки 3-юми июли соли 2014 ҷунин таркиби ҷиноятро пешбинӣ наменамауд. Вале, ин боиси зиёдшавии содиршавии ҷунин кирдорҳо дар соҳаи муомилоти гайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо гардид ва қонунгузории Ҷумҳурии Қазоқистон маҷбур шуд, боз ба криминализатсия намудани кирдорҳои гайриқонунӣ дар соҳаи муомилоти бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо баргардад. Дар натиҷа, бо Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон аз 2-юми июли соли 2021 «Дар бораи тағијирот ва иловаҳо ба баъзе санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Қазоқистон оид ба масъалаҳои пурзӯр намудани мубориза бо рейдерӣ, ҳифзи фаъолияти соҳибкорӣ аз даҳолати гайриқонунии мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор ва пурзӯр намудани ҷораҳои монеъшаванда ба муомилоти гайриқонунии металлҳои қимматбаҳо» [12] ба КҔ Ҷумҳурии Қазоқистон м. 295-1(3) илова карда шуд, ки ҷавобгарии ҷиноятiro барои муомилоти гайриқонунии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо, ашёи хоми дорои металлҳои қимматбаҳо буда муқаррар менамояд.

Дар м. 295-1 КҔ Ҷумҳурии Қазоқистон таркиби ҷинояти муомилоти гайриқонунии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо, ашёи хоми дорои металлҳои қимматбаҳо бударо ҷунин муайян менамояд: гайриқонунӣ истихроҷ намудан, соҳиб шудан, ба соҳибияти каси дигар додан, нигоҳ доштан, интиқол додан, қашонидани металлҳои қимматбаҳо ё сангҳои қимматбаҳо, ашёи хоми дорои металлҳои қимматбаҳо. Санксияи модда барои содир намудани ҷунин кирдорҳо ҷазоҳои зеринро пешбинӣ менамоянд: ҷарима ё корҳои ислоҳӣ ё ҷалб намудан ба корҳои ҷамъиятӣ, маҳдуд кардани озодӣ ё маҳрум сохтан аз озодӣ бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансаби муайян ё

машғул шудан ба фаъолияти муайян ё бидуни он.

Чи тавре мебинем, КҔ Ҷумҳурии Қазоқистон дар фарқият аз м. 284 КҔ ҔТ ҷунин ҳаракатҳои алтеративиро ба монандӣ истихроҷ намудан, соҳиб шудан, ба соҳибияти каси дигар доданро бевосита дар таркиби ҷиноятি м. 295-1 КҔ Ҷумҳурии Қазоқистон ҷудо намудааст. Гарчанде соҳиб шудан ё ба соҳибияти каси дигар додани металлҳои қимматбаҳо ё сангҳои қимматбаҳоро мағҳуми «додуғирифти металлҳои қимматбаҳо ...», ки дар диспозитсияи м. 284 КҔ ҔТ омадааст, дар бар мегирад. Вале бевосита барои истихроҷи гайриқонунии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо дар фарқият аз м. 295-1 КҔ Ҷумҳурии Қазоқистон дар м. 284 КҔ ҔТ ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар нашудааст. Бинобар ин, ба мақсад мувофиқ мебуд, агар дар қ. 1 м. 284 КҔ ҔТ низ истихроҷи гайриқонунии металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо ба сифати алломати ҷиноятি мазкур доҳил карда мешуд.

Ғайр аз ин, бо мақсади ҳар чи пурратар анҷом додани фардиқунонидани ҷазо беҳтар мебуд агар ба санксияи қ. 1 м. 284 КҔ ҔТ ҷунин санксияи м. 295-1 КҔ ҔТ Ҷумҳурии Қазоқистон доираи васеи ҷазоҳои алтернативӣ маҳрум сохтан аз озодӣ, ба монанди корҳои ҳатмӣ ва корҳои ислоҳӣ ворид карда мешуданд. Зоро санксияи қ. 1 м. 284 КҔ ҔТ воқеан танҳо як ҷазои алтеративиро дар намуди ҷарима пешбинӣ месозад ва агар шаҳс имконияти пардоҳт намудани онро надошта бошад [14, с. 94-96], пас, суд маҷбур мешавад, танҳо ҷазои маҳрум сохтан аз озодиро таъйин намояд, ки ин «ба инсондӯстона (гуманизатсия) гардонидани қонунгузории ҷиноятӣ нисбат ба субъектони муайян, пеш аз ҳама, шахсони содирнамудаи ҷиноятҳои дараҷаи начандон вазнин ва (ё) дараҷаи миёна», ки дар Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст [2], мувофиқат намекунад. Ғайр аз ин, Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ «таҷдиди назар намудани

санксияҳои моддаҳои алоҳидаи Қисми маҳсуси Кодекси чиноятӣ ҷиҳати васеъ намудани ҷазоҳои алтернативии ба маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд набуда» (б. 26)-ро такозо менамояд.

Вобаста ба масъалаи мазкур Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҔТ аз 24-уми апрели соли 2010 чунин таъқид намуданд, ки «Чинояткориро танҳо бо пурзур намудани ҷазо барҳам додан гайримкон мебошад» [15]. Бинобар ин, дар шароити имрӯзai ҷомеаи башарӣ истифодаи васеи ҷорӯрои дорои ҳусусияти ҳуқуқӣ-чиноятидошта, ки ба маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд нестанд, мувофиқи мақсад мебошад [14, с. 96].

Ба сифати ҳолати вазнинкунандай чинояти муомилоти гайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо дар к. 2 м. 295-1 ҚҔ Ҷумҳурии Қазоқистон ҳолатҳои зерин муқаррар шудаанд: содир намудани чунин кирдорҳо ба андозаи калон ё боиси расонидани зиёни калон шуда бошад.

Содир намудани чинояти мазкур аз ҷониби гурӯҳи чиноятӣ ё ба андозаи маҳсусан калон ё расонидани зиёни маҳсусан калон ба сифати ҳолатҳои маҳсусан вазнинкунанда дар к. 3 м. 295-1 ҚҔ Ҷумҳурии Қазоқистон мустаҳкам шудаанд.

Дар қисмҳои алоҳида ҷудо намудани ҷавобгарии чиноятӣ барои муомилоти гайриқонунӣ металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо вобаста ба андозаи он (ба андозаи калон ва маҳсусан калон) аз нуқтаи назари фарқгузории ҷавобгарии чиноятӣ асоснок ба назар мерасад. Бинобар ин, дар м. 284 ҚҔ ҔТ низ дар қатори ба микдори калон содир намудани содиршавии чинояти мазкур ба сифати ҳолати маҳсусан вазнинкунанда пешбинӣ намудани содиршавии он ба микдори маҳсусан калон ба мақсад мувофиқ мебошад.

Кодекси чиноятии давлатҳои дигар ба монанди Ҷумҳурии Арманистон, Украина кирдорҳои марбут ба муомилоти гайриқонунӣ бо металлҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳоро ба сифати чиноят эътироф накарда, нисбати онҳо танҳо ҷавобгарии маъмурӣ муқаррар шудааст.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; ... Қонунҳои ҔТ с.2020. № 1. мод.8, мод.9; с.2020.№ 7-9, мод.607, мод. 623; с.2020 , №12, мод. 904; с.2021, № 4, мод.196.
2. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 аз 6-уми феврали соли 2018. № 1005 // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://mmk.tj/content/> (санай муроҷиат: 08.09.2025).
3. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Ӯзбекистон: бо Қонуни Ҷумҳурии Ӯзбекистон аз 22-юми сентябри с. 1994, №2012-XII тасдиқ шуд // [[Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://online.zakon.kz/Document> (санай муроҷиат: 06.09.2025).
4. Кодекси чиноятии Федератсияи Россия аз 13-уми июняи с. 1996, № 63-ФЗ // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: http://www.consultant.ru/document/_cons_doc_LAW_10699/ (санай муроҷиат: 06.09.2025).
5. Кодекси чиноятии Туркманистон аз 12-уми июняи с. 1997, № 222-I (бо тағириу иловаҳо аз 12.04.2025) // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://continent-online.com/Document/>(санай муроҷиат: 08.09.2025).
6. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Беларус аз 9-уми июляи соли 1999, № 275-З // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: https://pravo.by/document/?guid=3871&p0_hk9900275 (санай муроҷиат: 06.08.2025).
7. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Озарбойҷон: бо Қонуни ҔО аз 30-юми декабряи с. 1999, № 787-ИQ тасдиқ шуд (бо тағириу иловаҳо аз 11.04.2025) // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://continent-online.com/Document> (санай муроҷиат: 08.09.2025).

8. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон аз 3-юми июли с. 2014, № 226-В (бо тафйиру иловахо аз 12.09.2023) // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=201;-56#pos=201;-56 (санай муроҷиат: 02.07.2025)

9. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон аз 28-уми октябрис с. 2021, № 127 // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://online.zakon.kz/Document> (санай муроҷиат: 06.09.2025).

10. Модельный Уголовный кодекс государств – участников СНГ: принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ 17 февраля 1996 г. (с изменениями и дополнениями) // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30074120 (санай муроҷиат: 22.07.2025).

11. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования отношений, связанных с драгоценными металлами» от 9 июля 1998 г., № 277 // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1009801&pos=0;0#pos=0;0 (санай муроҷиат: 06.09.2025).

12. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления борьбы с рейдерством, защиты предпринимательской деятельности от незаконного вмешательства государственных органов и должностных лиц и усиления мер, препятствующих нелегальному обороту драгоценных металлов» от 2 июля 2021 года, № 62-VII ЗРК // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37399610&show_di=1 (санай муроҷиат: 06.09.2025).

13. Зокирзода, З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди ҷазои чинояӣ: дис. ... ном. илм. хуқӯқ: 12.00.08 / Зафар Хайрулло Зокирзода. – Душанбе, 2020. – 176 с.

14. Одиназода, Н.С. Ҳифзи хуқӯқӣ-чинояти гардиши металҳои қимматбаҳо ва сангҳои қимматбаҳо табиӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Н.С. Одиназода. – Душанбе, 2023. – 180 с.

15. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарар Ҷомӯи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 24-уми апрели соли 2010, шаҳри Душанбе [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.president.tj/event/missives/14> (санай муроҷиат: 08.09.2025).

16. Симоненко, И.В. Вопросы совершенствования уголовной ответственности по статье 191 УК РФ / И.В. Симоненко // Российский следователь. – 2011. – № 2. – С. 26-31.

17. Чернов, А.В., Габеев, С.В. Незаконный оборот янтаря, нефрита или иных полудрагоценных камней, драгоценных металлов, драгоценных камней либо жемчуга / А.В. Чернов, С.В. Габеев // Актуальные проблемы российского права. – 2021. – Т. 16. – № 3 (124). – С. 97-109.

18. Энциклопедия уголовного права. Т.19: Преступления в сфере экономической деятельности. – Спб., 2012. – 1218 с.

References

1. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, 1998, No. 9, Art. 68, Art. 69, No. 22, Art. 306; ... Laws of the Republic of Tajikistan, 2020. No. 1. Art. 8, Art. 9; 2020. No. 7-9, Art. 607, Art. 623; 2020, No. 12, Art. 904; 2021, No. 4, Art. 196.
2. Concept of Legal Policy of the Republic of Tajikistan for 2018-2028 dated February 6, 2018. No. 1005 // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://mmk.tj/content/> (access date: 08.09.2025).
3. Criminal Code of the Republic of Uzbekistan: approved by the Law of the Republic of Uzbekistan dated September 22, 1994, No. 2012-XII // [[Electronic resource]. – Access schedule: <https://online.zakon.kz/Document> (access date: 06.09.2025).
4. Criminal Code of the Russian Federation dated June 13, 1996, No. 63-ФЗ // [Electronic resource]. – Access schedule: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (access date: 06.09.2025).
5. Criminal Code of Turkmenistan dated June 12, 1997, No. 222-I (as amended and supplemented from 04/12/2025) // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://continent-online.com/Document/> (access date: 09/08/2025).
6. Criminal Code of Belarus dated July 9, 1999, No. 275-Z // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275> (access date: 08/06/2025).

7. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan: as amended by the Law of the Republic of Azerbaijan dated December 30, 1999, No. 787-IQ approved (as amended from 11.04.2025) // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://continent-online.com/Document> (access date: 08.09.2025).
8. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014, No. 226–V (as amended from 12.09.2023) // [Electronic resource]. – Access schedule: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=201;-56#pos=201;-56 (access date: 02.07.2025)
9. Criminal Code of the Kyrgyz Republic dated October 28, 2021, No. 127 // [Electronic resource]. – Access route: <https://online.zakon.kz/Document> (access date: 06.09.2025).
10. Model Criminal Code of the CIS Member States: adopted by the Resolution of the Interparliamentary Assembly of CIS Member Nations on February 17, 1996 (with amendments and additions) // [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30074120 (санай муроҷиат: 22.07.2025).
11. Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on the Regulation of Relations Related to Precious Metals” dated July 9, 1998, No. 277 // [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1009801&pos=0;0#pos=0;0 (санай муроҷиат: 06.09.2025).
12. Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Strengthening the Fight against Raiding, Protecting Entrepreneurial Activities from Unlawful Interference by State Bodies and Officials and Strengthening Measures to Prevent the Illegal Circulation of Precious Metals” dated July 2, 2021, No. 62-VII ZRK // [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37399610&show_di=1 (санай муроҷиат: 06.09.2025).
13. Zokirzoda, Z.Kh. Confiscation of property as a type of criminal punishment: dis. ...cand. legal sciences: 12.00.08 / Zafar Khairullo Zokirzoda. – Dushanbe, 2020. – 176 p.
14. Odinazoda, N.S. Legal and criminal protection of the circulation of precious metals and natural precious stones in the Republic of Tajikistan: monograph / N.S. Odinazoda. - Dushanbe, 2023. – 180 p.
15. Message of the Founder of Peace and National Unity - Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, Honorable Emomali Rahmon to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan dated April 24, 2010, Dushanbe [Electronic resource]. – Available source: <https://www.president.tj/event/missives/14> (access date: 08.09.2025).
16. Simonenko, I.V. Issues of improving criminal liability under Article 191 of the Criminal Code of the Russian Federation / I.V. Simonenko // Russian investigator. – 2011. – No. 2. – Pp. 26-31.
17. Chernov, A.V., Gabeev, S.V. Illegal trafficking of amber, jade or other semi-precious stones, precious metals, precious stones or pearls / A.V. Chernov, S.V. Gabeev // Current issues of Russian law. – 2021. – Vol. 16. – No. 3 (124). – Pp. 97-109.
18. Encyclopedia of criminal law. Vol. 19: Crimes in the sphere of economic activity. – St. Petersburg, 2012. – 1218 p.

ТДУ 342.537.31

НАҚШИ ПАРЛАМЕНТИ МАМЛАКАТ ДАР ҚАБУЛИ САНАДХОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР САМТИ МУҚОВИМАТ БА ТЕРРОРИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМ

РОЛЬ ПАРЛАМЕНТА СТРАНЫ В ПРИНЯТИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ АКТОВ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ И ЭКСТРЕМИЗМУ

THE ROLE OF THE PARLIAMENT OF THE COUNTRY IN ADOPTING LEGISLATIVE ACTS IN THE DIRECTION OF RESISTING TERRORISM AND EXTREMISM

РАҶАБЗОДА Р.М.

RAJABZODA R.M.

Профессори кафедраи назарияи давлат ва ҳуқуқи Академии идоракунии давлатии назди Президенти ВКД Ҷумҳурии

Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, доцент

Профессор кафедры теории государства и права Академии государственного управления при Президенте Республики

Таджикистан,, доктор юридических наук, доцент

Professor of the Department of State and Law of the Academy of

Public Administration under the President of the Republic of

Tajikistan,, Doctor of Law, Associate Professor

E-mail:
rmm_67@mail.ru

МУРТАЗОЗОДА Ч.С.

MURTAZOZODA J.S.

Профессори кафедраи ҳуқуқи гражданни факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Профессор кафедры гражданского права юридического факультета Таджикского национального университета,

доктор юридических наук, профессор

Professor of the Department of Civil Law, Faculty of Law, Tajik National University, Doctor of Law, Professor

E-mail:
jamshed_1972@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таъриҳӣ)

Научная специальность: 5.5.1. Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки)

Scientific specialties: 5.5.1. Theory and history of law and state; history of the doctrines of law and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences)

Тақриздиҳанда: НАЗАРЗОДА Н.Ч. – профессори кафедраи ташкили идоракунии фаъолияти хифзи ҳуқуқи факултети № 1-уми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милиитсия.

Рецензент: НАЗАРЗОДА Н.Дж. – профессор кафедры организаций управления правоохранительной деятельности факультета № 1 Республики Таджикистан, доктор юридических наук, полковник милиции.

Reviewer: NAZARZODA N.J. – Professor of the Department of Organization of Law Enforcement Management, Faculty No. 1 of the Republic of Tajikistan, Doctor of Law, Colonel of militia.

Аннотатсия: Дар мақола сухан дар бораи қабули санадҳои қонунгузорӣ дар самти муқовимат ба терроризм ва экстремизм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад. Қайд мегардад, ки таъмини сиёсати самарабахши давлатӣ оид ба пешгирии терроризм ва экстремизм яке аз самтҳои афзалиятноки амнияти давлатӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин робита, ба гуфтаи муаллифон, дар солҳои охир парламент ва ҳукумати ҷумҳурӣ корҳои зиёдеро барои пешгирӣ ва муқовимат ба терроризм ва экстремизм ва такмили қонунгузории миллӣ дар ин самт ба анҷом расонида шудааст.

Вожсаҳои қалидӣ: истиқолилияти давлатӣ, парламент, санадҳои қонунгузорӣ, ваҳдати миллӣ, муқовимат, ҷиноят, терроризм, экстремизм, давлати соҳибихтиёр.

Аннотация: В статье речь идет о принятии законодательных актов в сфере борьбы с терроризмом и экстремизмом в Республике Таджикистан. Отмечается, что обеспечение эффективной государственной политики по предотвращению терроризма и экстремизма является одним из приоритетных направлений государственной безопасности. В связи с этим, по утверждению авторов, за последние годы парламентом и правительством республики проделана большая работа по профилактике и противодействию терроризму и экстремизму по совершенствованию национального законодательства в этой области.

Ключевые слова: государственная независимость, парламент, законодательные акты, национальное единство, противодействие, преступление, терроризм, экстремизм, суверенное государство.

Annotation: The article discusses the adoption of legislation in the area of combating terrorism and extremism in the Republic of Tajikistan. It is noted that ensuring effective state policy to prevent terrorism and extremism is a priority area of national security. Therefore, according to the authors, in recent years, the parliament and government of the republic have made significant efforts to prevent and counter terrorism and extremism and improve national legislation in this area.

Key words: state independence, parliament, legislative acts, national unity, counteraction, crime, terrorism, extremism, sovereign state.

Пас аз ба даст овардани Истиқолилияти давлатӣ Тоҷикистон ба марҳилаи нави инкишофи таъриҳӣ, яъне, бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ ворид гардида, баҳри таҳқими ваҳдати миллӣ ва сулҳу суботи комил дар кишвар тамоми соҳаҳои фаъолияти ҳаётӣ давлатӣ ва ҷамъиятиро сафарбар менамояд.

Дар таҷрибаи конституционии мамлакати мо ва ислوҳоти конституционии минбаъда яке аз мақсадҳои асосӣ ин таъмини рушду таҳқими шоҳаҳои мустақили ҳокимиюти давлатӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, дар натиҷаи ислоҳоти конституционии соли 1999 муҳиммтарин рукни давлатдории мусосири Тоҷикистон – Парламенти касбӣ таъсис дода шуд, ки самаранок ва саривақтӣ будани онро таърихи фаъолияти 26 – солаи он исбот намудааст.

Ҳамзамон, ислоҳоти конституционии гузашта дар самти таҳқими поядои ҳокимиюти иҷроия ҳамчун шоҳаи мустақили ҳокимиюти давлатӣ ба хотири таъмини фаъолияти бомаром ва самараноки идораи давлатӣ равона гардида буданд.

Бунёди давлати навин дар замони мусосир талош ва заҳмати зиёдро тақозо мекунад ва барои амалӣ соҳтани раванди ислоҳоти сиёсиву иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангии кишвар ба вучуд овардани заминаи боэътиҳоди ҳукуқӣ зарур мебошад.

Бо дар назардошти ин, ҳанӯз аз оғози даврони соҳибиқиқолӣ барои таъмини фаъолияти мультадили ҳокимиюти қонунгузор тамоми шароити мусоид фароҳам оварда шудааст. Зеро танҳо бо роҳи танзими қонунии равандҳои муҳталифи ҳаёт ва муносибатҳои ташаккулӣбандай ҷомеа,

ки дар давраи гузариш қарор дошт ва мардуми кишвар ба марҳилаи созандагиву бунёдкорӣ қадамҳои нахустин мегузоштанд, ноил шудан ба пешравиҳо, амалигардонии ҳадафҳои стратегии давлат ва баланд бардоштани обрӯ ва этибори Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ имконпазир буд.

Дар ҷаҳони муосир равандҳо ва зуҳуроте мавҷуданд, ки на танҳо ба як кишвар ва ё минтақа, балки ба тамоми кишварҳои ҷаҳон ва дар маҷмуъ ба аксарияти мардумони сайёра таҳдид мекунанд. Яке аз ҷунин зуҳуроти номатлуб, ки ҳатари минтақавӣ ва байналмилалиро ба бор оварда, дар ҳама минтақаҳои олам тамоюли паҳншавиро дорад, терроризм ва экстремизм мебошад, ки боиси таваҷҷӯҳи ҳаматарафаи созмону ташкилотҳои минтақавӣ, байналмилалӣ ва давлатҳои ҷаҳон гардидааст.

Ҳарчанд падидаҳои ҷойдошта мавҷуди ин аср нестанд, vale дар баробари аспи нав симои навро ба худ гирифта, моҳияти онҳо шакли муташаккилтар ва мураккаби зоҳиршавиро пайдо карда истодааст. Имрӯз ва дар оянда низ терроризм ва экстремизм ҳамчун ҳавноктарин таҳдидҳо барои инсоният ва ҷомеаи умунибашарӣ бοқӣ монда, бо истифода аз технологияи муосир, ки босуръат рушд намуда истодааст, шакл ва усуљҳои нави истифодабариро ба худ қасб мекунад.

Ҷунонки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ифтиҳои конференсияи байналмилалии сатҳи баланд дар мавзуи «Муқовимат бо терроризм ва ифротгарои хушунатомез» зикр намуданд, ки «Тоҷикистон дар арсаи мубориза бар зидди терроризму ифротгароӣ, тундгароӣ ва дигар ҳатару таҳдидҳои замони муосир, аз қабили гардиши ғайриқонуни маводи мухаддир ва силоҳ, ҷинояткориҳои муташаккили фаромилӣ ва киберҷиноятҳо шарикӣ табиии ҳамаи давлатҳои дунё ва созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ мебошад» [9].

Дар ин ҷода раванди муқовимат ба терроризм ва экстремизм нишон медиҳад, ки имрӯз пешгирий аз ин зуҳуроти номатлуб муттаҳидӣ ва ҳамоҳангии фаъолияти тамоми мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва намояндагони гуногуни ҷомеааро тақозо дорад.

Тоҷикистон мисли давлатҳое, ки ҷаҳони шаҳрвандиро аз сар гузаронидааст, аз оқибатҳои фоҷиабори фаъолияти ташкилотҳои экстремистӣ-террористии байналмилалӣ хуб оғаҳ аст ва дар давоми солҳои соҳибистиқлолӣ тарафдори муборизаи беамон ва муташаккилонаи зидди терроризм ва экстремизм мебошад.

Борҳо таъқид гардид, ки муқовимати муташаккилонаи ба терроризм ва экстремизм яке аз мушкилоти асосии ҷомеаи ҷаҳон, аз ҷумла, Тоҷикистони муосир ба ҳисоб меравад. Аз рӯзҳои аввали ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ роҳбарияти сиёсии Тоҷикистон дар амалӣ соҳтани сиёсати босамари давлатӣ оид ба пешгирии терроризм ва экстремизм дар мамлакат ироди қавии сиёсӣ нишон дода истодааст.

Таъмини сиёсати самарабахши давлатӣ оид ба пешгирии терроризм ва экстремизм яке аз самтҳои афзалиятноки амнияти давлатӣ ба ҳисоб меравад. Дар давраи соҳибистиқлолӣ Тоҷикистон вобаста ба пешгирий ва муқовимат ба терроризм ва экстремизм дар сатҳи қонунгузории миллӣ аз ҷониби парламенти мамлакат корҳои зиёде ба анҷом расонида шудааст.

Мавриди зикр аст, ки дар давраи 15 соли охир ба қонунгузории амалкунандай мамлакат дар ин самт зиёда аз 50 маротиба, аз ҷумла, зиёда аз 10 маротиба ба қонуни соҳавӣ, 40 маротиба ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироту иловаҳои даҳлдор ворид карда шудааст.

Бо ташаббуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қонуни Ҷумурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҖ ҔТ) моддаҳои алоҳида (Моддаи 307(1) – «Даъвати оммавӣ барои амалӣ

намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкуни оммавии экстремизм», Моддаи 307(2) – «Ташкили иттиҳоди экстремистӣ (ифротгароӣ)» ва Моддаи 307(3). – «Ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ (ифротгароӣ)») вобаста ба фаъолияти терористӣ ва экстремистӣ ворид карда шуда, баъдан онҳо вобаста ба тағиیر ёфтани симои ин намуди чиноят боз ҳам такмил дода шуданд [1].

Инчунин, бо мақсади тақвият баҳшидани мубориза дар ин самт бо қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағииру иловаҳо ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2 августи соли 2011, № 750 ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаи 307(4) – «Ташкили таълим ё гурӯҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта» илова гардид [1].

Зарурати илова намудани моддаи мазкур дар он зоҳир мегардад, ки ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ аз аввали солҳои 90-уми асри гузашта то инҷониб бо роҳи таълимоти хонагии динӣ тафаккури ҷавононро ифротӣ гардонида истодаанд.

Инчунин, бо сабаби солҳои охир зиёд гардидани иштироки гайриқонуни шаҳрвандони Тоҷикистон дар задухӯрдҳои мусаллаҳона дар ҳориҷи қишвар, бо қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағииру иловаҳо ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, № 1088 ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаи 401(1) – «Ҷалб ва иштироки гайриқонуни шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони бешаҳрванд дар воҳиди мусаллаҳ, задухӯрди мусаллаҳона ё амалиёти ҷангӣ дар ҳудуди дигар давлатҳо» илова карда шуд [1].

Дар эзоҳи моддаи мазкур муайян гардидааст, ки «Шаҳсе, ки иштиёрӣ аз иштироки гайриқонунӣ дар воҳиди мусаллаҳ, задухӯрди мусаллаҳона ё амалиёти ҷангӣ дар ҳудуди дигар давлатҳо то қатъ гардидани фаъолияти воҳиди мусаллаҳ, анҷом ёфтани задухӯрди

мусаллаҳона, ё амалиёти ҷангӣ даст мекашад, агар дар кирдори ӯ аломатҳои таркиби чинояти дигар мавҷуд набошанд, аз ҷавобгарии чиноятӣ озод карда мешавад» [1].

Иловай мазкур дар баробари пешгирии кирдорҳои чиноятӣ, ҳамчунин ҳарактери тарбиявӣ дошта, ба шахсони раҳгумзада, ҳусусан, ҷавононе, ки ба доми фиреби гуруҳҳои манфиатҷӯ афтидаанд, имкон медиҳад, ки ҳатои ҳудро ислоҳ намоянд ва ба ҳаёти осуда баргарданд.

Дар натиҷаи ҷораҳои мақсадноки андешидашуда, шумораи шахсоне, ки ихтиёриз аз иштирок дар воҳидҳои мусаллаҳ даст мекашанд, мунтазам зиёд мегардад. «То имрӯз қарib зиёда 200 нафар аз ин роҳ бо ихтиёри ҳуд баргаштаанд» [8]. Ин муқаррароти қонунгузорӣ дар асоси принципи инсондустӣ роҳандозӣ гардида, нақши муҳимми давлатро дар тарбия намудани инсони комил собит месозад.

Дар баробари тақмili қонунгузории соҳавӣ бо мақсади пешгирий кардани ҷунун амалҳо, дигар қонунгузории мамлакат низ мунтазам тақмил дода мешаванд ва дар ин самт қабули қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» [5] ва «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар таҳрири нав ба шумор меравад, ки пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шудаанд [6].

Мутобиқи қисми 2 моддаи 32 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ», «дар ҳолати истифода гардидани хизматрасонии алоқаи барқӣ аз ҷониби фарзанди ноболиғ, ба истиснои ноболиғи дорои қобилияти пурраи амалқунӣ, падару модар ҳуқуқ доранд аз оператор ва провайдер оид ба истифодабарии хизматрасонии алоқаи барқӣ маълумоти даҳлдорро ба таври ройгон дастрас намоянд» [5]. Ҳамзамон, операторон ва провайдерон вазифадор шуданд, ки ба падару модарон маълумотро дар бораи истифодаи хизмати алоқаи барқӣ аз ҷониби фарзандашон ройгон пешниҳод кунанд.

Дар асоси бандҳои 19-ум ва 20-уми моддаи 16 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» бошад, падару модар дар тарбияи кӯдак уҳдадор карда мешаванд, ки «ба кӯдак тамошои филмҳои дорои хусусияти террористӣ, экстремистӣ, тундгароӣ, чудоихоҳӣ, порнографӣ, ваҳшатангезӣ, зӯроварӣ ва аксу наворҳои дигари манъщударо иҷозат надиҳанд» ва «аз тарафи кӯдак мақсаднок истифода шудани интернетро назорат намоянд».

Меърҳои зикр гардидаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» ва «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар вазъияти мураккаби авзои сиёсии ҷаҳон, саривақтӣ ва зарурӣ буда, барои тақвият баҳшидан ба масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд кумак менамояд ва ҷиҳати пешгирий намудани пайвастшавии ноболифон ва ҷавонон ба ҳар гуна турухҳои террористӣ ва экстремистӣ мусоидат меқунад.

Ҳамчунин, қайд кардан ба маврида аст, ки ворид намудани тағиیرу иловаҳо ба қонунгузории соҳавӣ талаботи замон мебошад, чунки тарзу усул ва шаклҳои ифодабии терроризм ва экстремизм низ доимо дар инкишоф мебошад.

Ҳамзамон бо пешниҳоди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таи солҳои охир қонунҳои соҳавии Ҷумҳурии Тоҷикистон: «Дар бораи муқовимат бо экстремизм» [2], «Дар бораи муқовимат ба терроризм» [3] ва «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунони) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағузории терроризм ва маблағузории паҳнкунии силоҳи қатли ом» [4] низ бо назардошти талаботи мусоир нисбат ба муқовимат ба терроризм ва экстремизм дар таҳрири нав аз тарафи парламенти кишвар қабул ва аз ҷониби Президенти мамлакат ба имзо расидааст, ки баҳри мубориза ба муқобили ин зуҳуроти номатлуб мусоидат хоҳад кард.

Хучҷати дигари муҳимми муқовимат бо терроризм ва экстремизм, ки ҳамчун асоси ҳуқуқии мубориза бар зидди ин зуҳуроти номатлуб ин

«Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад.

Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 ҷиҳати иҷрои дастуру супоришиҳо, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021 «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва ҳориҷии ҷумҳурий» зикр гардидаанд, мутобиқ ба иқдомоти Тоҷикистон доир ба амалисозии Стратегияи глобалии зиддитеррористии Созмони Миллали Муттаҳид ва қатъномаҳои Шурои амнияти Созмони Миллали Муттаҳид қабул гардидааст.

Лозим ба ёдоварист, ки тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2021-2025» [7] ва «Нақшай амал оид ба амалисозии он» ба вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи ҳокимиюти давлатии Вилояти Муҳтори Кӯҳистони Бадаҳшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳо дастур дода шудааст, ки дар доираи маблағҳои пешбинишудаи буҷети давлатӣ, маблағҳои маҳсус ва маблағҳои дигаре, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ накардааст, ҷиҳати амалисозии Стратегияи мазкур ҷорачӯй намуда, нақшаҳои дохилиидоравии худро таҳия ва тасдик намоянд ва корҳои фаҳмондадиҳиро дар байни ҷомеа ба роҳ монанд.

Стратегияи мазкур мақсад, вазифаҳо ва самтҳои асосии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи муқовимат ба экстремизм ва терроризм муайян намуда, ба муттаҳид намудани тадбирҳои мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракуни шаҳрак ва дехот, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байнамилалӣ дар ин самт равона шудааст.

Ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байнамилалӣ оид ба иҷрои Стратегияи мазкур,

инчунин назорат ба рафти амалишавии он аз ҷониби Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад.

Ҳамзамон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам баҳри иҷрои дастуру супоришҳои Роҳбари давлат амал карда, дар асоси маълумоти даҳлдор ҳамасола бо дъявати субъектони муқовиматкунданаи самти мазкур соатҳои парламентӣ ва муҳокимаҳои парламентӣ доир намуда, ҳисоботи мақомотро шунида, барои боз ҳам вусъат баҳшидан ба фаъолияти онҳо тавсияҳои даҳлдор медиҳад, ки таҷрибаи бениҳоят хуб ва муғиф дар самти муқовимат ба ин зуҳороти номатлуб ба шумор меравад.

Ғайр аз ин, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ ҳамкориро дар сатҳи байналмилалӣ дар ин самт бо Ассамблеяи байнипарламентии давлатҳои иштирокии ИДМ, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастанамъӣ ва дигар ташкилотҳои байналмилалӣ ба роҳ монда, солҳои охир

як қатор Созишинаҳо ва Протоколҳоро омода ва қабул (тасдиқ - ратификатсия) кардааст, ки баҳри фаврӣ ба роҳ мондани муносибатҳои дутарафа ва бисёртарафаи мақомоти муқовиматкунданаи терроризм ва экстремизм мусоидат менамояд.

Дар охир қайд кардан ба маврид аст, ки вазъияти бавучудомада талаб меқунад, ки дар ҳамкорӣ барои пешгирий намудани шомилшавии шаҳрвандон, ҳусусан ҷавонон ба иттиҳодияҳои ифратгаро, иштироки онҳо дар задухурдҳои мусаллаҳонаи дигар давлатҳо фаъолиятро боз ҳам ҷоннок намуда, омилҳои номатлуби терроризм ва экстремизм, ки барои амнияти давлат ва миллати мо ва умуман ба минтақа ва ҷаҳон ҳавф эҷод меқунанд, ҳамкории муштарақро бо ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ ба роҳ монда, чун гуфтаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хушӯрӣ ва зирақии сиёсиро аз даст надода, муқовиматро идома дихем.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; с.2004, №5, мод.346, №7, мод.452, мод.453; с.2011, №3, мод.161, №7- 8, мод.605; с.2014, №3, мод.141, №7, қ.1, мод.385, мод.386; аз 20.06.2024 № 2050, аз 15.04.2025 №2163.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат бо экстремизм» аз 2-юми январи с. 2020, № 1655 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2020, № 1, мод. 2.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба терроризм» аз 23-юми декабри с. 2021, № 1808 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2021, №12, қ. 2, мод. 682.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузории терроризм ва маблағгузории паҳнкунии силоҳи қатли ом» аз 15-уми марта с. 2023, № 1950 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2023, № 1-3, мод. 2.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» аз 22-юми июни с. 2023, № 1978 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2023, № 4-6, мод. 162.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълимӣ тарбияи қӯдак» аз 20-уми июни с. 2024, № 2049 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2024, № 5-6, мод. 250.
7. Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025: бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01-уми июни с. 2021, № 187 тасдиқ шуд // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://mmih.adlia.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=139588> (санаи муроҷиат: 12.09.2025).
8. Сомонаи расмии Агентии миллии иттилоотии Тоҷикистон «Ховар» // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://khovar.tj> (санаи муроҷиат: 16.09.2025).
9. Суҳанронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронси байналмилалии сатҳи баланд дар мавзуи «Муқовимат бо терроризм ва ифратгарии хушунатомез», 4 майи с. 2018, ш. Душанбе // [Манбаи

электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://president.tj/event/speeches/16064> (санаи муроҷиат: 23.08.2025).

References

1. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 1998, No. 9, Art. 68, Art. 69, No. 22, Art. 306; 2004, No. 5, Art. 346, No. 7, Art. 452, Art. 453; 2011, No. 3, Art. 161, No. 7-8, Art. 605; 2014, No. 3, Art. 141, No. 7, Part 1, Art. 385, Art. 386; 20.06.2024 No. 2050, 20.04.2025 No. 2163.
2. Law of the Republic of Tajikistan “On Counteracting Extremism” dated January 2, 2020, No. 1655 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2020, No. 1, Art. 2.
3. Law of the Republic of Tajikistan “On Counteracting Terrorism” dated December 23, 2021, No. 1808 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2021, No. 12, p. 2, Art. 682.
4. Law of the Republic of Tajikistan “On Counteracting the Legalization (Laundering) of Proceeds of Crime, Financing of Terrorism and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction” dated March 15, 2023, No. 1950 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2023, No. 1-3, art. 2.
5. Law of the Republic of Tajikistan “On Electrical Communications” dated June 22, 2023, No. 1978 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2023, No. 4-6, art. 162.
6. Law of the Republic of Tajikistan “On Responsibility for the Education and Upbringing of a Child” dated June 20, 2024, No. 2049 // Bulletin of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2024, No. 5-6, art. 250.
7. Strategy for Counteracting Extremism and Terrorism in the Republic of Tajikistan for 2021-2025: by the Decree of the President of the Republic of Tajikistan dated June 01, 2018, No. 187 approved // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://mmih.adlia.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=139588> (access date: 12.09.2025).
8. Official website of the National Information Agency of Tajikistan “Khovar” // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://khovar.tj> (access date: 16.09.2025).
9. Speech at the opening ceremony of the High-level International Conference on “Countering Terrorism and Violent Extremism”, May 4, 2018, Dushanbe // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://president.tj/event/speeches/16064> (access date: 08/23/2025).

УДК 340.114

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НЕПИСАННЫХ ЗАКОНОВ ХРИСТИАНСКОГО ЗАПАДА И МУСУЛЬМАНСКОГО ВОСТОКА ПЕРИОДА X-XV ВВ.

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ ҚОНУНҲОИ НОНАВИШТАИ ҒАРБИ МАСЕҲӢ ВА ШАРҚИ МУСУЛМОНӢ ДАР ДАВРАИ АСРҲОИ X-XV

ANALISES OF UNWRITED LAW IN CRISTIAN WEST AND MUSLIM EAST DURING THE PERIOD OF X-XV CENTURIES

Сайдасанов Ю.Ш.

SAIDASANOV Y.S.

Доцент кафедры истории таджикского народа и права
Хорогского государственного университета
имени М. Назаршоева, кандидат исторических наук
Дотсенти кафедраи таърихи халқи тоҷик ва ҳуқуқи Донишгоҳи
давлатии шаҳри Хоруг ба номи М. Назаршоев,
номзади илмҳои таърих

Assistant professor of the Department of Tajik people history Khorog
state university after M. Nazarshoev, candidate of history sciences

E-mail:
yusuf.saidasan.72@bk.ru

Научная специальность: 5.5.1. Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таъриҳӣ).

Scientific specialty: 5.5.1. Theory and history of law and state; history of the doctrines of law and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences).

Рецензент: ХАЙРУЛЛОЕВ Ф.С. – доцент кафедры государственно-правовых дисциплин факультета № 2 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук.

Тақриздиҳанда: ХАЙРУЛЛОЕВ Ф.С. – дотсенти кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии факултети № 2-юми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Reviewer: KHAIRULLOEV F.S. – Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines of Faculty No. 2 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences.

Аннотация: Основное содержание статьи составляют вопросы сравнительного анализа неписанных законов христианского запада и мусульманского востока периода X-XV вв. Автор исследует фактор развития подобной формы законотворчества восточной цивилизации, степень влияния религиозных деятелей ислама и христианства на развитие общества рассматриваемого периода. В статье рассматриваются также вопросы развития и влияния религии на законотворчество средневековья. Указывается на то, что ортодоксальные проповедники преследовали иакомыслие и под этим предлогом подвергали гонениям многих видных деятелей того времени.

Ключевые слова: неписанный закон, законотворчество, христианство, мусульманство, Восток, Запад, государство, сравнение, анализ, цивилизация.

Аннотатсия: Мазмуни асосии мақола ба таҳлили масъалаҳои муқоисавии қонунҳои нонавиштаи ғарби масеҳӣ ва шарқи мусалмонии асрҳои X-XV баҳшида шудааст. Муаллиф омили рушди ин шакли қонунгузорӣ дар тамаддуни шарқ, дараҷаи таъсири чехраҳои динии ислом ва масеҳиятро ба рушди ҷомеа дар давраи мавриди баррасӣ

таҳқиқот мегузаронад. Дар мақола, ҳамчунин, рушд ва таъсири дин ба қонунгузории асрҳои миёна таҳқиқ карда шудааст. Қайд карда мешавад, ки воизони ортодоксалӣ мухолифонро таъқиб мекарданд ва бо ин баҳона бисёре аз шахсиятҳои барҷастаи он замонро таъқиб мекарданд.

Вожаҳои қалидӣ: қонуни нонавишта, қонунгузорӣ, масеҳият, ислом, Шарқ, Фарб, давлат, муқоиса, таҳлил, тамаддун.

Annotation: The article focuses on a comparative analysis of the unwritten laws of the Christian West and Muslim East from the 10th to 15th centuries. The author examines the development of this form of lawmaking in Eastern civilization and the degree of influence of Islamic and Christian religious figures on the development of society during this period. The article also examines the development and influence of religion on medieval lawmaking. It points out that orthodox preachers persecuted dissent and, under this pretext, persecuted many prominent figures of the time.

Key words: unwritten law, lawmaking, Christianity, Islam, East, West, state, comparison, analysis, civilization.

В представленном исследовании мы рассмотрим способ определения цивилизационной принадлежности, опираясь на правовую основу их эволюций. В связи с этим, нами проведен сопоставительный анализ негласных правил и социальных норм, определявших жизнь христианского Запада и мусульманского Востока в X-XV столетиях. Напомним, что неписанные законы характеризуются отсутствием официального закрепления, однако формируются волей доминирующей социальной группы и преподносятся как закономерности, беспрекословное следование которым обязательно.

Следовательно, разграничение западной и восточной цивилизаций обусловлено их многочисленными различиями, важной частью которых является различие в подходах к созданию и развитию правовых норм. Разные пути законотворчества обусловили различия в ценностях, социальных институтах и общем развитии данных цивилизаций.

Предложенное нами разделение на «Восток» и «Запад» представляет собой устоявшуюся модель, обусловленную историческим развитием данных цивилизаций и формированием двух различных типов мироустройства и социальных связей. Так, С. Хантингтон вместо термина “Восток и Запад” предлагает использовать словосочетание “Запад и остальные”, что, подразумевает общность не западных народов. По его мнению, сложный мир для простоты решения вопроса обычно разделяется на Север и

Юг в плане экономики, а в культурном аспекте больше употребляется деление Запад и Восток [10, с. 12]. Дело в том, что если говорить о географии, то западная культура отличается наибольшей территориальной концентрацией, особенно если ее отождествлять с европейской культурой. В отличие от нее, восточная цивилизация охватывает более обширные регионы и отличается большим культурным разнообразием, поэтому мы предпочитаем использовать термин «мусульманский Восток».

Не секрет, что процессы,двигающие историю Запада и Востока имеют некоторые национальные и религиозные отличия, но с точки зрения содержания этих процессов они подчиняются единым законам развития человеческого общества. Особенностью развития законотворчества периода средневековья было то, что нормы общественных отношений регулировались клерикально-теологическими нормами поведения, которые не издавались официально, но составляли основу регулирования общественных отношений.

Страны и народы в период средних веков не могли развиваться в отдельности и поэтому их деятельность в сфере торговли, освоения новых земель, развитие наук, технологий и другие факторы масштабного характера требовали определенных норм права и этим правом стали нормы религии. Именно поэтому, при переходе к исследованию политических, идейных и других фак-

торов жизни этого периода, поле исследования сужается до уровня национального и религиозного, поскольку у разных народов разные формы религии, закона и государственного строя [8, с. 48].

В условиях военно-политической власти религиозных норм на Востоке было невозможным изменение строя, поскольку фундаментально настроенная часть духовенства отрицала другие формы власти, кроме власти султанов и халифата. Вместе с этим, они не понимали и не воспринимали сути других форм правления. Все, что было до Ислама (в том числе и греческая демократия), даже если оно было более прогрессивным, категорически не воспринималось духовенством. Исходя из такой позиции религии, тирания на Востоке, по сути, узаконила свою власть, при помощи духовенства, мнение которого для народа имело важное значение. Таким образом, можно сказать, что роль религии имела отличия в структурах власти этих обществ. Если в Европе роль религии была второстепенной после правителей, то на Востоке власть теократии и духовенства в некоторых случаях была выше, хотя формально она была ниже власти султана и к тому же, исламское духовенство не признавало отделения религии от политики, наглядным примером которого является правление халифата с нераздельной светской и духовной властью [6, с. 34].

Именно с целью сохранения монополии духовенства на толкование законов, знание текстов Корана и Библии было запрещено переводить на языки других народов. В таких условиях допускались злоупотребления при толковании священных текстов как со стороны духовенства, так и со стороны правителей, в зависимости от их целей. При этом каждая из сторон – как христиане, так и мусульмане не соблюдали толерантность по отношению к друг другу. Марко Поло сообщает, что в 1275 году в Багдаде жили около сто тысяч христиан, которых халиф ненавидел и все время под любым предлогом хотел разрушить их веру и заставить их принять ислам. Он пишет, что «По закону, что дал им Мухаммед, должны они творить всякое зло тем, кто не их зако-

на, вредить во всем, и в этом для них нет греха; если бы не власти их, много зла наделали бы они и все другие, сарацины повсюду злодействуют точно так же» [5, с. 56].

Арабы стремились создать унитаризм во всем – в религии, языке, письменности, одежде, архитектуре, песни, что отражалось на законах общества. Многие местные обычаи и правила или исчезали или принимали исламскую форму, сохраняя прежний смысл и содержание. На волне всеобщей арабизации исчезали книги и духовные памятники захваченных народов, что привело к культурной деградации автохтонного общества и создание вакуума духовности, которую заполняли арабскими нормами и традициями арабской культуры.

Будучи на более низкой стадии своего развития по сравнению с оседлыми персидско-сирийскими народами, арабы, не имея достаточных знаний о законотворчестве и системе управления государством, после захвата огромных территорий, в качестве образца использовали административное устройство Ахеменидской империи. Как отмечает А.Дж. Тойнби, есть поразительное сходство в системе управления халифата Аббасидов и империи Ахеменидов, которая отражает политическую структуру, социальную и духовную систему, разрушенную в ходе вторжения Александра Македонского [9, с. 102]. Принципиальным отличием империи Ахеменидов от арабского халифата было в том, что они не проводили унификацию религий и сохранили религиозные верования народов по всей империи. Арабы же создали принудительную форму исламизации покоренных народов и создали такую систему законотворчества, при которой представители мусульманского духовенства контролировали все общество.

Представители духовенства приняли на себя роль представителей халифата и контролировали соблюдение норм права и статуса арабского языка. Они также контролировали программу обучения в медресе, соответствие деятельности ученых требованиям религии, законотворчества, соответствие традиций, культуры и быта нормам права, которые были установлены в резуль-

тате нашествия арабов. Малейший уход от установленных ими правил признавалось ересью и подвергалось жестоким наказаниям, которое одобрялось не только правителями и духовенством, но и самим народом, поскольку «обвиняемый» в этом случае считался «неверным». В свою очередь, в условиях тотального контроля, религиозные нормы принимали форму неписанного закона и действовали как традиции, обычаи, общепринятые нормы, нарушение которых было равносильно объявлению войны нормам общества.

Также как и на Востоке, в западных странах перевод текстов Библии на языки других народов был запрещен, но начиная с X по XV вв. в разных странах, таких, например, как Англия, начали переводить тексты Библии, что снизило монополию духовенства и церкви на эти знания. В этом плане в мусульманских странах перевод священных текстов был под запретом вплоть до XX века, когда текст Корана был переведен на другие языки и этому во многом способствовали христианские исследователи, которые начали переводить Коран на европейские языки.

В отличие от мусульманских норм права, христианская цивилизация не отрицала дохристианские нормы права и культуру, которая сосуществовала наравне с христианскими нормами. Так, например, в эпоху возрождения греческий стиль и римские законы стали источником права во многих европейских странах. Исламский мир же отрицал все доисламское и даже те цивилизации, которые намного превосходили арабов до их вторжения. Так, они полностью уничтожили письменность, архитектуру и искусство персидских народов, отрицали национальные праздники, доисламские произведения литературы, культуры и искусства, которые были намного выше культуры арабов до их вторжения на эти территории. Отличались также отношение христианства и ислама по отношению к правам женщин в обществе. Христианское духовенство было более лояльным к правам женщин, которые были более активными при решении вопросов как семейных, так и общественных от-

ношений. На Востоке же женщина не принимала столь активного участия в общественной жизни, что на наш взгляд, отрицательно влияло на цивилизационную и культурную структуру общества.

Стоит отметить тот факт, что искаженная информация о сущности религии со стороны части духовенства и ее использование в достижении политических целей привели к нарастанию воинственных тезисов в содержание религиозных учений. Так, например, термины «газавват», «джихад», «кафир» и другие употреблялись в пользу определенных групп верующих, нарушая права другой части населения. Религиозные учения как нормы права, на Западе прекратили свое существование до конца XIV века, тогда как на Востоке эти течения сохраняются и в XXI веке.

Религиозный национализм, который провозгласил Ислам единственной основой легитимности и источником законной власти, во многом служило династиям средневековых правителей. Духовенство стало активно внедрять теократические принципы в структуру управления, активно распространять неприязнь к иным религиозным взглядам, кроме ислама, подчеркивать главенство мужского пола и отвергать западные культурные достижения, считая их деградацией, что способствовало изоляции восточного общества в рамках религиозного фанатизма. В условиях порабощения и отсутствия прав и свобод, сторонники исламской идеологии акцентировали внимание на роли национального государства как защитника не столько мусульман, сколько религии [2, с. 85]. Однако практика показывает, что принятие идей радикального мусульманства приводит к крайним движениям внутри общества, мало отражающих интересы нации как общности.

Хотя в средневековом обществе человек не был абсолютно свободным в силу его зависимости от законов, традиций, нравов и обычаяев, но объединение в группы и цеховые союзы дало возможность приобрести свободу самовыражения в рамках сообщества и реально воплотить в жизнь свои права и общественные цели. И вследствие это-

го, по утверждение Ф. Энгельса, народы начинают сами создавать свои сообщества и общества, создавая тем самым и свою историю [11, с. 288]. Так, например, согласно уголовным законам тюркских племен, бунт, измена, смертоубийство, прелюбодеяние с чужой женой, похищение стреноженной или привязанной лошади карались смертной казнью.

За нанесенное в дракеувечье, в зависимости от степени его тяжести, полагалось: за поврежденный глаз - отдать дочь, если дочери не было, то отдавалось имущество жены, за другие серьезные телесные повреждения отдавали коня [4, с. 99]. Эти законы не записывались в текстах, но имели устный характер и строго соблюдались в рамках племени. Также как и нормы религии, эти законы имели пользу в сторону улучшения морали общества. Эти законы доказывают, что до ислама как среди тюрков, так и у согдийцев были свои суровые законы и вопрос морали общества на Востоке до прихода арабов не стоял так остро, как на Западе.

До нашествия арабов здесь были распространены элементы монизма, зороастризма и других религий, мораль общества держалось на строгом требовании религиозных законов. В зороастризме действовал даже обряд принятия в религию, которая наступала в период совершеннолетия [3, с. 59]. В частности, найденный брачный договор из древнесогдийской крепости Муг, свидетельствует о высоком уровне отношений в доисламском обществе и равенстве прав женщин и мужчин при вступлении в брак [7, с. 67-69].

Толкование законов имело явно односторонний характер во многих случаях. Так, подробный анализ влияния закона о вакфах на медресе, проведенный Макдиси показывает, что основатель медресе имел широкие полномочия по управлению фондом, назначению представителей для управления имуществом и назначениям. Все эти вопросы обычно обозначались определенными положениями вакфов. Единственным ограничением свободы выбора основателя было общее мнение, что все эти ритуалы должны совершаться в соответствии с общими зако-

нами и методами ислама. В результате, способность учредителей влиять или определять стиль работы этих учреждений становится установленной практикой.

Однако уклонение от уплаты налогов или конфискации были другими мотивами, которые часто не декларировались, поскольку вакф рассматривался как наиболее эффективный способ защитить свою собственность от возможного вмешательства государства. Закон и практика вакфа в средневековых исламских обществах часто рассматривались как основа гражданского общества, поскольку юридически гарантировало признание сферы, независимой от прямого государственного вмешательства.

В этой связи можно сказать, что создание медресе в благотворительных фондах представителями политической и династической элиты с течением времени укрепило патронатные отношения между правителями и учеными, поскольку основатели имели большие полномочия при назначении преподавательского состава. Поэтому, в отличие от средневековых европейских университетов, медресе не имели законных прав и привилегий иметь свои внутренние правила и положения, права покупать и продавать имущество, законного представительства на собраниях, заключать договоры, судиться и обеспечивать исполнение. Правила работы и наставления основателя были проверены на практике.

В отличие от корпорации, вакф был лишен органа самоуправления, поскольку правила его деятельности были безвозвратно записаны в документе. Отсутствие идеи фиктивной корпоративной идентичности не позволяло медресе достичь корпоративного статуса и формальных процедур, позволяющих направлять институциональные изменения или влиять на них.

Для создания порядка в государстве создавались разные структуры, которые гарантировали исполнение законов. Например, в государстве Газневидов существовала разветвленная система тотального внутреннего шпионажа, которую осуществляли служба Сахиб барида и департамент Диван-и Шугл-и-Ишраф-и Мамлакат. Эти структу-

ры имели своих тайных агентов, которые, во-первых, следили за чиновниками и до-кладывали о всех случаях злоупотреблений, и, во-вторых, собирали информацию о различных аспектах жизни населения, о внут-риполитическом положении в стране, в це-лом, и т. д. Свойством неписанных законов было также то, что они применялись в зави-симости от воли правителей. Так, например, султан Махмуд казнил своего верного визи-ра Исфараини только за то, что тот не смог обеспечить поступление в казну установленной суммы налогов от провинции Герат и отказался заплатить недостающую часть за свой счет [1, с. 156].

Интересным фактом обеспечения выполнения порядков в средние века было квартальное управление, при котором со-блюдение законов возлагалось на старосту деревни или городского квартала. Напри-мер, у сельджуков он именовался кетхудо и избирали его из числа старейшин.

Также создавались молодежные орга-низации, которым руководил «старший джигит» (йигитбashi) и эти организации тюрки использовали для ликвидации беспорядков [4, с. 4].

Существовали также формы обжало-вания действий местных властей. Так, Ни-зам аль-Мульк - теоретик института икта, в своем трактате «Сиесатнаме», пишет, что

мукта должны собирать подать по закону и не допускать самоуправства вне рамок зако-на. В противном случае, народу было дано право жалобы на тех, кто собирает налоги. Для таких были определены наказания, чтобы показать пример другим [8, с. 156].

Подводя итоги применения неписан-ных законов в средневековом обществе, стоит отметить также и законные структу-ры, деятельность которых отражало законо-творчество и применение закона. Так, халиф и султаны держали при своём дворе муфти-ев, кази, уламо-ал-дин – ученых религии и других представителей исламского духовен-ства, которые составляли законы государ-ства. Таким же образом при дворе европей-ских королей были кардиналы и епископы, которые занимались составлением законов и духовная власть как на Западе, так и на Во-стоке стояла по иерархии выше власти ко-ролей и султанов. Поэтому никто не хотел иметь в качестве своего врага Багдадского халифа или Папы Римского. Отсюда можно сделать вывод, что в период средневековья в обеих цивилизациях влияние религии на светскую власть была крайне высокой и население, по сути, находилось под влияни-ем двойного гнета – как правителей, так и местных религиозных властей, каждая из которых имела свои законы и порядки.

Использованная литература

1. Бартольд, В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия / В.В. Бартольд. – М.: Академиче-ский проект, 2024. – 770 с.
2. Белокреницкий, В.Я. Особенности национализма и наций-государств на Востоке, в исламском мире (пример Пакистана) / В.Я. Белокреницкий // Россия и мусульманский мир. – 2017. – № 6(300). – С. 83-106.
3. Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана / И.Б. Буриев. – Т. 1, ч. 1-4. – Душанбе: РТСУ, 2016. – 352 с.
4. Запорожец, В.М. Сельджуки: монография / В.М.Запорожец. – М.: Военное издательство, 2011. – 294 с.
5. Марко Поло. Книга о разнообразии мира / М. Поло. – М.: Азбука, 2018. – 576 с.
6. Муллоджонов, С.К. Влияние религиозного фактора на политическую и социально-экономическую жизнь Хорасана и Мавароуннахра (IX-XI вв.): дис. ...д-ра истор. наук: 07.00.02 / Сай-фулло Кучакович Муллоджонов. – Душанбе, 2016. – 349 с.
7. Сайдасанов, Ю. Сходства шугнанского и древнесогдийского языков // Ю. Сайдасанов // Суханвар. – 2021. – № 4. – С. 67-69.
8. Султанов, Ш.З. Омар Хайям. Серия Жизнь замечательных людей: библиография / Ш.З. Султанов. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 313 с.

9. Тойнби, А.Дж Постижение истории: сборник; пер. с англ. / А.Дж. Тойнби. – М.: Академический проект, 2023. – 798 с.

10. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; пер. с англ. Ю. Новикова. – М.: Издательство АСТ, 2003. – 603 с.

11. Энгельс, Ф. Анти-Дюринг / Ф. Энгельс; Пер. Ю. Айхенвальда. – М.: Издательство АСТ, 2021. – 480 с.

References

1. Bartold, V.V. Turkestan in the era of the Mongol invasion / V.V. Bartold. – M.: Academichekiy proekt, 2024. – 770 p.
2. Belokrenitsky, V.Ya. Features of nationalism and nation-states in the East, in the Islamic world (the example of Pakistan) / V.Ya. Belokrenitsky // Russia and the Muslim World. – 2017. – No. 6 (300). – Pp. 83-106.
3. Buriev, I.B. History of the state and law of Tajikistan / I.B. Buriev. – Vol. 1, parts 1-4. – Dushanbe: RTSU, 2016. – 352 p.
4. Zaporozhets, V.M. Seljuks: monograph / V.M. Zaporozhets. – M.: Military Publishing House, 2011. – 294 p.
5. Marco Polo. Book on the Diversity of the World / M. Polo. – M.: Azbuka, 2018. – 576 p.
6. Mullojonov, S.K. The Influence of the Religious Factor on the Political and Socio-Economic Life of Khorasan and Mavarounnahr (9th-11th Centuries): Dis. ... Doctor of History: 07.00.02 / Saifullo Kuchakovich Mullojonov. – Dushanbe, 2016. – 349 p.
7. Saidasanov, Yu. Similarities between the Shughni and Old Sogdian Languages // Yu. Saidasanov // Sukhanvar. – 2021. – No. 4. – Pp. 67-69.
8. Sultanov, Sh. Z. Omar Khayyam. Series Lives of Remarkable People: bibliography / Sh. Z. Sultanov. – M.: Molodaya Gvardiya, 2007. – 313 p.
9. Toynbee, A. J. Understanding History: collection; trans. from English / A. J. Toynbee. – M.: Academichekiy Proekt, 2023. – 798 p.
10. Huntington, S. Clash of Civilizations / S. Huntington; trans. from English by Yu. - Moscow: AST Publishing House, 2003. - 603 p.
11. Engels, F. Anti-Dühring / F. Engels; Trans. by Yu. – M.: AST Publishing House, 2021. – 480 p.

ТДУ 342.59:351/354

**ТАВСИФИ МАЪМУРӢ-ҲУҚУҚИИ АҲАММИЯТИ ИСТИФОДАИ
ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТИ ДАР ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ**
**АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЗНАЧЕНИЯ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В
ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ**

**ADMINISTRATIVE AND LEGAL CHARACTERISTICS OF THE IMPORTANCE
OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN PUBLIC ADMINISTRATION**

Соибов З.М.
SOIBOV Z.M.

*Доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Академияи
идоракунии давлатии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон*

*Доктор юридических наук, профессор, Академия
государственного управления при Президенте
Республики Таджикистан*

*Doctor of Law, professor, Academy of Public Administration under
the President of the Republic of Tajikistan*

E-mail:
zayniddin.soibov.92@mail.ru

ШАРИФЗОДА Б.
SHARIFZODA B.

*Унвонҷӯи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-майори адлия*

*Соискатель Академии государственного управления при
Президенте Республики Таджикистан,
генерал-майор юстиции*

*Applicant at the Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan, major general justice*

E-mail:
Sh.musavvir@gmail.com

Ихтисоси илмӣ: 5.5.14. Ҳуқуқи маъмурӣ; ҳуқуқи мурофиаи маъмурӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ).

Научная специальность: 5.5.14. Административное право; административно-процессуальное право (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.14. Administrative law; administrative procedural law (5.1.2. Public legal (state legal sciences).

Аннотатсия: Дар мақола хусусиятҳои маъмурӣ-ҳуқуқии аҳаммият ва таъсири истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар таъмини самаранокии идоракунии давлатӣ баррасӣ гардида, вобаста ба он андешаҳои муаллифӣ манзур гардидааст. Қайд карда шудааст, ки дар шароити рушди технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ нақши онҳо дар рушди бахшҳои ҷамъиятӣ боло меравад. Ташкил ва амалисозии самараноки идоракунии давлатӣ тақозо менамояд, ки ба таври муносиб ичро кардани вазифаҳо ва ҳадафҳои давлатӣ, инчунин ҳалли мушкиниҳои дигар нисбат ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ таваҷҷуҳӣ хосса зохир карда шавад. Ҳулоса бароварда шуд, ки истифодаи технологияҳои мазкур имкон фароҳам меоварад, ки самаранокии идоракунии давлатӣ боло рафта, равандҳои гуногуни он танзим гарданд.

Вожсаҳои калидӣ: идоракуни давлатӣ, иттилоот, технологияҳои иттилоотӣ, самаранокӣ, принсип, таъсиррасонӣ, шаҳрванд, шафдоғият, амнияти иттилоотӣ.

Аннотация: В статье рассматриваются административно-правовые особенности значения и влияния использования информационных технологий в обеспечении эффективности государственного управления, изложена авторская позиция в этом направлении. Отмечается, что в условиях развития информационно-коммуникационных технологий возрастает их роль в развитии государственных секторов. Организация и эффективное осуществление государственного управления требуют особого внимания к использованию информационных технологий для адекватного выполнения государственных задач и целей, а также решению других проблем. Делается вывод о том, что использование этих технологий позволит повысить эффективность государственного управления и урегулировать различные их процессы.

Ключевые слова: государственное управление, информация, информационные технологии, эффективность, принцип, воздействие, гражданин, прозрачность, информационная безопасность.

Annotation: This article examines the administrative and legal aspects of the importance and impact of information technology in ensuring the effectiveness of public administration, and presents the author's position on this topic. It is noted that, as information and communication technologies develop, their role in the development of public sectors is increasing. The organization and effective implementation of public administration require special attention to the use of information technology to adequately fulfill state tasks and goals, as well as address other issues. It is concluded that the use of these technologies will improve the effectiveness of public administration and regulate its various processes.

Key words: public administration, information, information technology, efficiency, principle, impact, citizen, transparency, information security.

Дар ҷомеаи муосир падидаҳо ва зуҳуроти дори таъйиноти гуногун ба миён омадаанд, ки таъсири худро ба соҳаҳои ҷамъиятӣ мерасонанд. Ҳаҷои, бо пешрафти илму техника муносабатҳо ва соҳаҳои нав ба нав рӯйи кор омадаанд, ки нисбат ба онҳо ҷомеаи муосир таваҷҷуҳи хос намудааст. Иттилоот аз ҷумлаи падидаҳое мебошад, ки дар ҳама давру замон ҷой дошт, аммо дар шароити муосир воситаҳои коркард, пешниҳод, паҳнкунӣ, таъмини амният ва масъалаҳои дигари ба он марбут дар заминаи рушди илму техника дар шакли нав роҳандозӣ гардидааст. Асоси масъалаи мазкурро технологияҳои иттилоотӣ ташкил медиҳад, ки дар замони муосир бо суръати кайҳонӣ инкишоф ёфтааст ва дар тамоми соҳаҳои ҷамъиятӣ ба таври васеъ истифода мегарданд.

Барои марҳилаи муосири рушди ҷомеа вусъат ёфтани технологияҳои иттилоотӣ, истифодаи онҳо дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, ташаккули шакли

navi ҷомеа, яъне ҷомеаи иттилоотӣ, ки дар он захираи асосӣ иттилоот ба шумор меравад, муҳим мебошад. Ҳаёти инсонҳо дар ҷаҳони муосир аз омилҳои иттилоотӣ вобастагӣ дошта, барои давлат ва ҷомеа рушди технологияҳои иттилоотии муосир муҳим мебошад [12, с. 16-17]. Бинобар ҳамин, истифодаи технологияҳои муосир дар тамоми соҳаҳои ҳаёти давлатию ҷамъиятӣ ба таври васеъ истифода мегардад. Аз ҷумла, технологияҳои мазкур дар идоракуни давлатӣ ҳамчун василаи таъмини самаранокӣ ва иҷрои вазифаю ҳадафҳои муайянгардидаи он хидмат мекунад.

Дар шароити муосир омилҳои зиёде мавҷуданд, ки баланд бардоштани самаранокии идоракуни давлатӣ ва ташкили муносаби он таъсири ҷиддӣ мерасонад. Истифода аз воситаҳои муосири иттилоотӣ-техникӣ, ки бо рушди илму техника ва вусъатгардии аҳаммиятнокии иттилоот ва равандҳои иттилоотӣ алоқаманд аст, тадбири муҳимми таъмини самаранокии

идоракуни давлатӣ дар марҳилаи муосири рушди ҷомеа ва давлат маҳсуб меёбад.

Идоракуни давлатӣ яке аз шаклҳои муҳимми амалисозии ҳокимиюти давлатӣ маҳсуб меёбад ва ба таври доимӣ баланд бардоштани самаранокии он мақсади асосии мавҷудияти давлати муосир мебошад. Бештари муҳакқиқон ба он назаранд, ки идоракуни давлатӣ раванди мураккаб, бошуурона ва мақсадноки таъсиррасонии давлат ба ҷомеа мебошад, ки тавассути фаъолияти иҷроиявию амардиҳии мақомоти давлатӣ амалӣ мегардад [11, с. 252].

Дар ҳолати дигар идоракуни давлатӣ таърихан бо ташаккул ва рушди давлат ҳамчун ниҳоди сиёсӣ алоқаманд гардидааст, ки мазмунан роҳбаринамоӣ ва танзими соҳаҳои даҳлдори ҳаётӣ давлатию ҷамъиятиро таҷассум менамояд [19, с. 19]. Дар воқеъ, идоракуни давлатӣ ҳамчун василаи танзим ва банизомдарории муносибатҳо ва равандҳои ҷамъияти мебошад, ки тибқи талабот ва муқаррароти меъёрҳои қонунгузорӣ ба роҳ монда мешавад.

Қайд намудан зарур аст, ки самаранокии идоракуни давлатӣ яке аз сифатҳои асосии он мебошад, дар тамоми давраҳо нисбат ба беҳтаргардӣ ва баланд бардоштани тадбирҳо андешидан мешуданд. Самаранокӣ дар идоракуни давлатӣ масъалае мебошад, ки таъмини пурра ва ҳамаҷонибаи он ба амалишавии рисолати идоракуни давлатӣ дар ҷомеаи муосир равона мегардад. Ба мазмуни умумӣ самаранокӣ ҳамчун ҳарчи муносиби захираҳо баҳри расидан ба натиҷаи муайян [17, с. 58], имкони расидан ба натиҷаи муайян, аҳаммияти гирифтани натиҷа барои онҳое, ки муайян гардидааст, муносибати аҳаммиятнокии ин натиҷа ба ҳаҷми иқтидоре, ки барои расидан ба он сарф гардидааст, фахмида мешавад [7, с. 1]. Дар ҳолати дигар, самаранокӣ ифодагари мақсаднокӣ, ки инъикосгари сатҳи мутобиқатии мазмун ва натиҷаи идоракуни давлатӣ ҳамчун таъсиррасонии воқеи ба динамикаи мусбии идорашавандай зернизорӣ ва

ҳадафҳои фаъолияти мақомоти ҳокимиюти иҷроия, дараҷаи расидан ба мақсадҳои гузошташуда бо ҳарочоти ҳадди ақали захираҳои давлатӣ мебошад [25, с. 26].

Бо ба инобат гирифтани муҳиммият ва афзалияти категорияи самаранокӣ дар идоракуни давлатӣ қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон онро ҳамчун принцип дар сатҳи идоракуни давлатӣ муқаррар намудааст. Маҳсусан, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми мақомоти идоракуни давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» «самарабахшии ҳокимиюти давлатӣ ва самтгирий ба натиҷаҳои ниҳоӣ» [2] ба сифати принципи асосии фаъолияти мақомоти ҳокимиюти иҷроия пешбинӣ гардидааст, ки мазмунан ифодагари самаранокии идоракуни давлатӣ мебошад. Бинобар ҳамин, идоракуни давлатӣ раванди мақсаднок аст ва барои расидан ба ҳадафи муайян равона мегардад, ки сатҳи самаранокии он бевосита аз амалишавии ҳадафҳои муайяншуда вобастагӣ дорад.

Дар шароити муосир тадбирҳои гуногуне роҳандозӣ гардидаанд, ки ба баланд бардоштани сатҳи самаранокӣ ва сифати идоракуни давлатӣ равона мегарданд. Миёни тадбирҳо истифода аз воситаҳои иттилоотӣ-техникӣ тадбири муҳим ва муассир ба ҳисоб меравад, ки маҳз бо рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ алоқаи зич дорад. Чуноне маълум аст, ҷомеаи муосирро наметавон бе технологияи иттилоотӣ тавассур намуд, ки тамоми соҳаҳои фаъолияти инсон ба таври васеъ истифода мегардад.

Қайд намудан зарур аст, шарти муҳимми ташаккули давлатӣ ҳуқуқӣ, ҳамчунин таъсиси низоми демократӣ ва самаранокии идоракуни тамоми равандҳо дар давлатӣ, баланд бардоштани сатҳи маърифат ва фарҳанг иқтидори иттилоотии ҷомеа маҳсуб меёбад, ки ба талаботи сатҳи баланди пайвастагии илмӣ-техникӣ мутобиқ аст.

Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба рушди инсоният ба таври фаъол таъсир мерасонад. Сатҳи ҳимояи ҳуқуқии инсон дар вобастагии

бевосита аз ҳолати муносиби амалияи иттилоотӣ қарор дорад, зеро истифодаи онҳо алоқаи бевосита ва баръаксро миёни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ вусъат медиҳад [10, с. 3].

Ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати демократӣ тақозо менамояд, ки иштироки шаҳрвандон дар идоракуни давлатӣ ва корҳои дигари давлатӣ таъмин карда шавад. Ҳамгирии зич миёни давлат ва шаҳрвандон ба ҳалли масъалаҳои гуногуни давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ҳамзамон икрои вазифа ва ҳадафҳои давлатӣ метавонад мусоидат намояд. Бинобар ҳамин, дар ҷунин шароит шарти асосӣ ва муҳим таъмини ҳамаҷонибаи ширкати шаҳрвандон дар раванди идоракуни давлатӣ, тақвияти назорат ба фаъолияти тамоми ҳокимиюти давлатӣ, ҷалби шаҳрвандон дар раванди қабули қарорҳои муҳимми давлатӣ ба ҳисоб меравад. Яке аз асосҳои ташкили ҷунин муҳит гирифтани иттилооти расмӣ аз давлат мебошад, ки ифодагари воситаи вусъатбахшии шаффоғияти фаъолияти мақомоти ҳокимиюти давлатӣ аст. Дар алоқамандӣ бо ин, давлатро водор мегардад, ки дастрасии мунтазами шаҳрвандонро тавассути воситаҳои электронию коммуникатсионӣ ба тамоми ҳуҷҷатҳо таъмин намояд [10, с. 3].

Аз ҳамин лиҳоз, бо назардоши рушди технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, вусъатгардии фазои иттилоотӣ, талаботи мунтазам ба иттилоот дар ҷомеа, таъмини шаффият дар фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ, дар маҷмӯъ таъмини самаранокии идоракуни давлатӣ ва икрои вазифа ва ҳадафҳои идоракуни давлатӣ мақом ва нақши технологияҳои иттилоотӣ дар баробари масъалаҳои дигари барои идоракуни давлатӣ муҳим афзун мегарداد.

Бояд қайд намуд, ки солҳои охир масъалаи муҳиммият, мазмун ва табииати технологияи иттилоотӣ дар доираи илмҳои муҳталиф баррасӣ ва таҳлил гардидааст. Дар адабиёти илмӣ дар баробари мағҳуми технологияи иттилоотӣ, ҳамзамон мағҳумҳое чун «воситаҳои иттилоотӣ-техникӣ» [19, с. 19],

«технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ» [3, с. 53] ва ғ. ба таври васеъ мегарданд, ки мазмунан ба ҳаммаъноанд. Бинобар ҳамин, пеш аз таҳлили масъалаҳои маъмурӣ-ҳуқуқии истифодаи таҳнологиҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ моро зарур аст, ки моҳияти истилоҳи «технологияи иттилоотӣ»-ро ошкор намоем.

Мағҳуми технология аз ҷумлаи мағҳумҳои серистеъмол дар сатҳи илми мусоир, қонунгузорӣ ва амалияи фаъолияти ниҳодҳои давлатию ҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад. Дар умум мағҳуми «технология» ҳамчун усул ва равандҳои саноатӣ дар соҳаи мушаҳҳаси истехсолӣ, ҳамчунин тавсифи илмии воситаҳои истехсолот баҳогурӣ гардидааст [14, с. 364].

Аз мазмуни мағҳуми мазкур бармеояд, ки он категорияе мебошад, ки хусусияти ташкилӣ ва техникӣ дорад, ки ба ташкил ва амалисозии самараноки фаъолияти муайян мусоидат меқунад. Ба андешаҳо ва маълумоти болозикр метавон мувоғик шуд, ки дар меҳвари категорияи «технология» усул ва восита қарор дорад. Усул ва воситаҳо ташкили дуруст ва самараноки кору фаъолияти ба роҳ монда, ба таъмини ҳамаҷонибаи расидан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои таъингардида равона мегардад. Аз ин бармеояд, ки технология дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсонӣ ба таври васеъ истифода бурда мешавад, ки дар миёни онҳо соҳаи иттилоот истисно нест. Технологияҳои иттилоотӣ низ ҷузъи таркибии технологияи умумиро ташкил медиҳад, ки фарғири масъалаҳои гуногуни марбут ба иттилоот мебошад.

Тасдики гуфтаҳои боло дар адабиёти мавҷуда дарҷ гардида, бо равандҳои гуногуни иттилоотӣ алоқаманд аст. Дар асоси яке аз нуқтаҳои назари илмӣ «технологияи иттилоотӣ – маҷмӯи усулҳо, равандҳои истехсолӣ ва воситаҳои барномавӣ-техникӣ мебошад, ки аз лиҳози технологӣ муттаҳид буда, ҷамъоварӣ, коркард, нигаҳдорӣ, интиқол ва инъикоси иттилоотро таъмин менамояд» [22, с. 130]. Дар ҳолати дигар қайд гардидааст, ки «технологияи мазкур

ба ҷустуҷӯ, ҷамъоварӣ, нигаҳдорӣ, коркард, пешниҳод ва паҳн намудани иттилоот равона мегардад. Ин ҳама ба баланд бардоштани самаранокии рушди ин ё он соҳаи фаъолияти инсонӣ мусоидат мекунад. Ҳамзамон, технологияи иттилоотӣ ба беҳтар гардидани раванди коркарди иттилоот, истифодаи шаклҳои нави дастгирии иттилоотии дилҳоҳ намуди фаъолият, сарфа намудани вакт ва воситаҳои молумулӣ равона мешаванд» [15, с. 175].

Ба андешаи муҳаққиқ Ларин А.А., «технологияҳои иттилоотӣ аз як тараф имкон медиҳад то сарфай вакт, ки барои ин ё он раванди дохилии мақомоти давлатӣ зарур аст, таъмин гардад, аз тарафи дигар ба баланд бардоштани самаранокии иқтисодии фаъолияти мақомоти мазкур (масалан, тавассути озод намудани майдони нигаҳдории ҳуҷҷатҳо, баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат, ихтисор намудани ҳароҷот ба қоғаз ва нашри ҳуҷҷатҳо, муросилот) равона мегардад. Ба гайр аз ин, аҳаммиятнокии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ба коҳиши ҳароҷоти шаҳрвандон ва ташкилотҳо зимни дастрасӣ аз хизматрасониҳои давлатӣ, аз ҷумла коҳиши коррупсия мусоидат менамояд» [11, с. 253].

Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммиятнокии технологияҳои иттилоотиро ба инобат гирифта, мағҳуми онро дар сатҳи меъёри мустаҳкам намудааст. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ», зери мағҳуми технологияи иттилоотӣ «маҷмуи воситаҳои техникаи ҳисоббарор ва теленртиботӣ, воситаҳои барномавӣ ва тарзҳои истифодаи онҳо барои дарёфт, коркард, нигоҳдорӣ, ирсол ва қабули иттилоот» муқаррар гардидааст [1].

Дар асоси андешаи боло ва муқаррароти қонунгузорӣ ҳулюсабарӣ намудан мумкин аст, ки технологияҳои иттилоотӣ ифодагари маҷмуи усулҳо (тарзҳо) ва воситаҳои ҷустуҷӯ, ҷамъоварӣ, нигаҳдорӣ, коркард, пешниҳод, интиқол, инъикос ва паҳн намудани иттилоот мебошад, ки барои

ҳалли равандҳо ва вазифаҳои муҳим нигаронида шудаанд.

Бояд зикр кард, ки асоси технологияҳои иттилоотиро воситаҳо ва дастгоҳҳои даҳлдор ташкил медиҳад, ки таъинот ва ҳусусияти техникӣ, технологӣ ва иттилоотиро доро мебошанд. Дар амалия онҳоро унсурҳо, намудҳо ва қисматҳои технологияҳои иттилоотӣ низ зикр мекунанд. Дар шароити мусир ба сифати технологияҳои иттилоотӣ компьютер, таҷҳизотҳои маҳфуздоранд, чопӣ, аксгиранда, мушоҳидавӣ, мобилий ва гайра баромад мекунанд. Дар асоси андешаи илмии ҷойдошта, технологияҳои иттилоотӣ дар заминаи муттаҳидии воситаҳои ахбори оммаи анъанавӣ ва низоми компьютерии интиқоли иттилоот тавассути шабакаҳои телекоммуникационӣ асос меёбад.

Дар шароити имрӯза истифодаи технологияҳои иттилоотиро бе таваҷҷуҳ намудан ба шабакаи ҷаҳонии Интернет тасаввур кардан гайриимкон аст. Маҳсусан, дастгоҳи муҳимтарини технологияи иттилоотӣ компьютер баромад мекунад, ки таъинот ва самаранокии он дар бештар маврид бо шабакаи ҷаҳонии Интернет алокаманд аст. Бинобар ҳамин, технологияҳои иттилоотӣ тақозо менамояд, ки дар баробари воситаҳои ва дастгоҳҳои он, ҳамзамон низомҳо ва масъалаҳои дигар ба монанди, пайваст гардидан ба шабакаи ҷаҳонии Интернет, таъминот ва хифзи барномавӣ, ташкили маҳзани маълумот ва гайра таҳқим гарданд.

Барои тасдиқи ин, тибқи асоси андешаи илмии ҷойдошта, технологияҳои иттилоотӣ дар заминаи муттаҳидии воситаҳои ахбори оммаи анъанавӣ ва низоми компьютерии интиқоли иттилоот тавассути шабакаҳои телекоммуникационӣ асос меёбад [22, с. 3].

Дар баробари ин, истифода аз технологияҳои иттилоотӣ танҳо дар шароити муносиб ва амн метавонад, ки самаранок гардад. Дар чунин ҳолат, амнияти иттилоотӣ нақши муҳим дошта, дар заминаи коркарди барномаҳои хоси муҳофизатӣ ва ба роҳ мондани тадбирҳои муассири иттилоотӣ, ки ҳама гуна

таҳдидҳо ба амнияти иттилоотиро пешгирӣ ва бартараф мекунанд, таъмин мегардад.

Таҳлилҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки масъалаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ бештар дар сатҳи илми иқтисодӣ ва илмҳои техникӣ таҳқиқ гардиаанд [21, с. 331-337; 17, с. 18-25]. Дар илми ҳуқуқӣ бошад, солҳои охир дар риштаҳои гуногун таҳқиқоти илмӣ роҳандозӣ гардидааст, ки натиҷаҳои илмии гузаронидашуда манзур гардидаанд. Дар илми ҳуқуқи маъмурии ватани масъалаи мазкур дар сатҳи даҳлдор пажуҳиш нагардидааст. Таҳқиқи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ асосан дар илми ҳуқуқи маъмурии кишварҳои хориҷӣ ба назар мерасад [10, с. 55; 9, с. 24-29]. Бо назардошти он, ки дар шароити мусосир технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ ба таври васеъ истифода мегардад, истифодаи онҳо таҳти танзими маъмурий-ҳуқуқӣ қарор мегирад. Яъне истифодаи технологияҳои мазкур ҷанбаҳои маъмурий-ҳуқуқиро дар худ қасб намуда, дар субот, рушд ва самаранокии муносибатҳои маъмурий-ҳуқуқӣ, аз ҷумла идоракуни давлатӣ нақши хоссаро ишғол менамояд.

Бо назардошти муҳиммияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар муносибатҳои маъмурий-ҳуқуқӣ дар илми мусосир ҳуқуқи маъмурий андешаҳо роҷеъ ба эътирофи он ҳамчун мавзуи (предмети) илми мазкур аллакай ҷой доранд. Ҷунончи, ба ақидаи муҳаққиқи хориҷӣ Есимов С.С. «амалиётҳои моддӣ-техникӣ ба сифати мавзуи муносибатҳои маъмурий-ҳуқуқӣ имкон баромад намуданро дорад. Ба муносибатҳои мазкур истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар доираи фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ низ шомил мешавад, ки ҳусусиятҳои маъмурий-ҳуқуқиро дар худ инъикос менамонд» [9, с. 28].

Истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ ба назар менамояд, ки дар заминай вазифаҳои техникӣ ва ё ташкилий ҳал мегарданд. Аммо,

истифодаи васеи онҳо дар ҳалли масъалаҳои такмили танзими маъмурий-ҳуқуқӣ аҳаммияти муҳимро ишғол мекунад [5, с. 166]. Истифода аз технологияҳои мазкур дар амалишавии ҳадафҳои танзими маъмурий-ҳуқуқӣ, яъне фароҳам овардани низом ва субот дар ташкил ва амалисозии идоракуни давлатӣ, рушду мунаzzамии муносибатҳои маъмурий нақши хоссаро иҷро мекунанд.

Зикр намудани зарур аст, ки технологияҳои иттилоотӣ дар шароити мусосир барои идоракуни давлатии самаранок ва бонизом аҳаммиятнок буда, дар самтҳо ва раванди гуногуни он истифода мегардад. Ҳусусан, тибқи арзёбихои илмӣ истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ҳамчун шакли ташкилий ва ё ғайриҳуқуқии идоракуни давлатӣ эътироф гардидааст [19, с. 147; 8, с. 86].

Дар меҳвари истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ мағҳуми «иттилоот» қарор дорад ва дар робита бо ин дар адабиёти илмӣ муҳиммияти иттилоот дар раванди идоракуни давлатӣ тавсиф ёфтааст. Тавре дар яке аз адабиёти илмӣ дуруст иброз гардидааст, «дар шароити мусосир аҳаммиятнокии иттилоот то ҳадде баланд гардидааст, ки онро яке аз аломатҳои асосии раванди идоракунӣ эътироф мегардад, ки пайваста ва доимо дар миёни унсурҳои худи низомҳо, ҳамчунин миёни низомҳо ва муҳити беруна қарор дорад ва таъсиррасонии иттилоотӣ дар ин ҷо ҳамчун омили самаранокии амал ва фаъолияти унсурҳои низомҳо баромад мекунад» [5, с. 166]. Дар ҳолати дигар бошад, иттилоот (маҳсусан таъминоти иттилоотӣ) аломати чудонопазири таъмини фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ маҳсуб меёбад, ки самаранокиро дар ин самт фароҳам меорад [23, с. 69].

Ақидаи охирин ҷолиби диққат буда, нақши иттилоотро дар таъмини самаранокии фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ таҷассум менамояд, ки дар алоқамандӣ бо ин технологияҳои иттилоотӣ воситаи муҳимми иттилоотӣ

баромад мекунанд, ки амалан ва ё ба таври бевосита таъмини иттилоотии фаъолияти мақомоти мазкур ва дар маҷмуъ самаранокии фаъолияти онҳоро таъмин менамояд. Ин аз муҳиммияти иттилоот на дар танҳо дар фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ, балки тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ шаҳодат медиҳад, ки тибқи яке аз нуқтаҳои назари илмӣ «афзун гардидана нақши иттилоотӣ бо он асоснок мегардад, ки он асоси боигарии миллиро ташкил дода, барои соҳаҳои ҳаёти ҷомеа хидмат карда, амнияти иқтисодӣ, сиёсӣ, мудофиавӣ ва гайраро таъмин мекунад» [23, с. 66-70].

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ мазмuni ба худ хос дошта, масъалаҳои гуногунро таҷассум менамояд. Бо назардошти ин, муҳаққиқон дар ҷиҳати ошкор намудани мазмuni он мағҳуми истифодаи технологияҳои номбурдаро дар идоракуни давлатӣ пешниҳод намудаанд. Ҷунончи, дар асоси яке аз андешаҳои илмии ҷойдошта, «истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ фарогири низоми воситаҳо ва омилҳое мебошад, ки шароитҳои заруриро барои ташаккул ва қонеъгардонии талаботи иттилоотии истифодабарандагони иттилоот, аз ҷумла, таъмини талаботи иттилоотии мақомоти олии ҳокимиюти давлатӣ, назорати иттилоотӣ, ки дар сифат, усулҳо ва шаклҳои таъмини иттилоотии сиёсати давлатӣ ифода мейбад, таъмин менамоянд» [10, с. 11].

Зери мағҳуми технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ мутобиқи арзёбии илмии дигар бошад, «маҷмуу усулҳои нав ва воситаҳои иттилоотии ҷамъоварӣ, нигаҳдорӣ, мураттабсозӣ, интиқоли маълумот фахмида мешавад, ки дар соҳаи коркард ва қабули қарорҳои идоракунӣ татбиқ мегарданд» [21, с. 332].

Албатта, андешаҳои зикршуда қобили қабуланд ва бояд гуфт, ки ба мазмuni умумӣ истифода аз технологияҳои иттилоотӣ баҳри баланд бардоштани самаранокии идоракуни давлатӣ ва қонеъ гардонидани талаботи

иштирокчиёни равандҳои идоракуни давлатӣ дар соҳаи иттилоот мебошад. Мушаххасан бошад, истифодаи технологияҳои мазкур дар идоракуни давлатӣ ба ҷустуҷӯ, ҷамъоварӣ, нигаҳдорӣ, коркард, пешниҳод, интиқол, инъикос ва пахн намудани иттилоот нигаронида шуда, барои ташкили ва амалисозии босути идоракуни давлатӣ, хусусан фаъолияти бонизом ва устувори субъектони идоракуни давлатӣ, аз қабили рушди ҳамкориҳои иттилоотӣ миёни субъектони идоракуни давлатӣ, ичрои саривакӯи ваколатҳо, содагардонии расмиётҳои маъмурӣ, бартараф намудани мушкилиҳо ва монеагиҳо, ки ба самаранокии фаъолияти онҳо таъсири манғӣ мерасонанд, нигаронида мешавад.

Истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ бо омилҳои гуногун алоқаманд аст, ки муҳаққиқон онҳоро ба таври муҳталиф муайян намудаанд. Яке аз омилҳое, ки истифодаи онҳоро дар сатҳи зикршуда алоқаманд намудаанд, ин такмили пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ мебошад. Ақидаи мазкур аз ҷониби муҳаққиқ Смирнов А.О. ҷонибдорӣ гардидааст ва ба андешаи ӯ «технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ яке аз омилҳои ба таъмини афзалият дар шароити рақобат мусоидаткунанда маҳсуб мейбад. Талабот ба истифодаи онҳо бо такмили пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ алоқаманд аст» [18, с. 43-46]. Андешаи мазкур нисбатан қабили қабул аст. Зоро, хизматрасониҳои давлатӣ танҳо яке аз омилҳои хосси истифода аз технологияҳои иттилоотиро маҳсуб мейбад, ки дар баробари он омилҳои дигар низ вобаста ба ин масъала мавҷуданд.

Дар сарчашмаи илмии дигар омилҳои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатиро бо низоми сиёсӣ алоқаманд гардида, ба таври зайл муайян шудааст: назорати доимӣ ба равандҳои соҳаҳои мавҷуда дар речай вақти воқеӣ; дастрас намудани иттилооти воқеӣ, пурра ва саривакӯи оид

ба масоилҳои аҳолӣ, кори мақомоти ҳокимияти давлатӣ; бартарафсозии фаврии тамоюлоти манғӣ вобаста ба ҳамкории мақомоти давлатӣ бо аҳолӣ [4, с. 47].

Тавре маълум аст, ҳама гуна тадбire, ки барои беҳтар намудани ташкил ва амалисозии идоракуни давлатӣ ба роҳ монда мешавад, дар маҷмуъ баҳри таъмини самаранокии он равона мегардад. Яъне, таъмин ва баланд бардоштани самаранокӣ омили асосии истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар раванди идоракуни давлатӣ ба ҳисоб меравад. Истифодаи технологияҳои мазкур ба он равона мегардад, ки идоракуни давлатӣ маҳсулнок гардида, ба натиҷаҳо ва ё ҳадафҳои муайяншуда расад.

Ҳамзамон, омилҳои мушаххасе мавҷуданд, ки дар алоқамандӣ бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ қарор доранд. Аз қабили пайвастагии натиҷаҳои пешрафти илмию техниکӣ бо кори мақомоти идоракуни давлатӣ, талаботи чомеа вобаста ба муносиб будани истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ, ки дар алоқамандӣ қарор доштани институтҳои чомеа ва шаҳрвандонро бо мақомоти идоракуни таъмин менамояд, беҳтар намудани ташкил кор ва фазои иттилоотӣ дар мақомоти идоракуни давлатӣ, таъмини ичро ва риояи муқаррароти қонунгузорӣ, бартараф намудани мушкиниҳои мавҷуда дар фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ, баланд бардоштани обру ва эътибори кишвар дар арсаи байналмилалӣ, боло бурдани эътиими аҳолӣ ба фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ ва гайра. Бинобар ҳамин, истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ ба ташкили босубот ва бонизом, раванди муносиби идоракуни давлатӣ нигаронида шуда, тадбiri муҳимми амалишавии вазифа ва ҳадафҳои он маҳсуб меёбад.

Аз гуфтаи боло бармеояд, ки дар шароити муосир истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар ташкил ва

амалисозии идоракуни давлатӣ аҳаммияти маҳсусро касб менамояд. Аҳаммиятнокии истифода аз технологияҳои мазкур дар самти номбурда гуногунҷанба буда, дар умум ба тамоми паҳуҳои он таъсири мусбӣ мерасонад.

Бояд гуфт, ки муҳиммияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди идоракуни давлатӣ дар осори илмии ватанӣ ва хориҷӣ инъикос гардидааст. Чунончи, дар адабиёти илмии ҳуқуқии кишвар манфиатнокӣ ва аҳаммиятнокии истифодаи технологияҳои мазкур дар идоракуни давлатии муосир (дар мисоли идоракуни давлатии фаъолияти гумrukӣ) ба таври зайл муайян шудаанд:

- баррасии саривақтии ҳуҷҷатҳо ва муроҷиатҳои воридгардида ба мақомоти идоракуни давлатӣ;
- сарфа намудани вақт дар баамалбарории расмиётҳо ва равандҳои дигари фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ;
- сарфакории иқтисодӣ дар раванди идоракуни давлатӣ;
- пешгирии омилҳои коррупсий дар сатҳи идоракуни давлатӣ;
- бартараф намудани таъсиррасонии субъективӣ дар раванди фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ;
- таъмини дастрасии иттилоот оид ба фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ;
- таъмини босифати фаъолияти назоратӣ;
- ҷалби мутахассисони ботачриба ва дорои малакаи баланди корӣ ба мақомоти идоракуни давлатӣ;
- таъмини қонуният ва интизом дар идоракуни давлатӣ [19, с. 156-157; 20, с. 194-195].

Аҳаммиятнокии технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатиро ба инобат гирифта, яке аз муҳаққикон иброз менамояд, ки дар қабули қарорҳои маъмурӣ истифода аз технологияҳои мазкур ба содагардонӣ ва беҳтар

намудани раванд ва сифати идоракуни давлатӣ мусоидат менамояд [6, с. 108].

Тибқи арзёбии илмии дигар аҳаммиятнокии истифодаи воситаҳо иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ бо ҳолатҳои зерин алоқаманд аст: сарфа намудани вақти кормандон аз хисоби равандҳои автоматикунӣ; имкони ичрои функцияҳои иловагӣ аз ҷониби кормандон; баланд бардоштани сифати қарорҳои идоракунӣ; афзоши маҳсули меҳнат; ташкили назорати доимӣ [13, с. 139].

Албатта, тамоми давлатҳои дунё ба рушди соҳаи технологияи иттилоотӣ таваҷҷуҳи хосса намуда, аксари онҳо миёни самтҳои асосии сиёсати давлатӣ сиёсати иттилоотиро яке аз самтҳои муҳимми сиёсати дохилӣ ва хориҷии худ муайян намудаанд.

Ҳамзамон, дар заминаи муҳиммияти технологияҳои иттилоотӣ ва истифодаи самараноки онҳо мағҳуми «сиёсати рақами» рӯйи кор омадааст, ки рӯ овардан ба вусъатбахшии истифодаи технологияҳои рақами вадар заминаи он ташкили хосси фаъолият дар низоми идоракуни давлатро (ба тарики электронӣ сурат гирифтани хизматрасонихои давлатӣ, гардиши электронии ҳуҷҷатҳои дар мақомоти идоракуни давлатӣ, ба тарики электронӣ сурат гирифтани дигар самтҳои фаъолият) ифода мекунад.

Чунон ҳолатҳо аз аҳаммияти маҳсус додани истифодани технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ шаҳодат дода, дар шароити муосир ба таври муфассал аҳаммиятнокии онҳоро дар сатҳи мазкур метавон ба таври зайл муайян намуд:

1. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ба татбиқи пурра ва самараноки принсипҳои идоракуни давлатӣ (қонуният, волоияти Конститутсия ва қонунҳо, арзиши олий доштани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва

шаҳрванд, самаранокӣ, илмият ва гайра) равона мегардад.

2. Технологияҳои иттилоотиро дар шароити муосир метавон ба ҳайси объекти идоракуни давлатӣ эътироф намуд, ки нисбат ба онҳо таъсиррасонихои субъектони идоракуни давлатӣ, асосан дар заминаи меъёрҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ ба назар мерасад [10, с. 11].

3. Истифодаи самараноки иттилоотӣ ба бартараф намудани як қатор мушкилиҳо, ки солҳо дар таъмини самаранокии идоракуни давлатӣ монеа эҷод менамуданд (омилҳои инсонӣ, коррупсионӣ ва гайра), мусоидат менамояд.

4. Истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ раванди қабули қарорҳоро дар идоракуни давлатӣ метеzonад.

5. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ василаи муҳимтарини таҳқим ва амалисозии мунаzzами алоқаи бевосита ва алоқаи бозгашт мебошад.

6. Технологияҳои иттилоотӣ ба дастрасии фаврӣ ва саривақтии иттилоот, ки аз ҷониби субъектони идоракуни давлатӣ пешниҳод мегардад, равона мегардад.

7. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ба коҳиши ҳарочоти молиявӣ ва таъмини раванди муносаби фаъолияти мақомоти идоракуни давлатӣ мусоидат менамояд.

8. Технологияҳои иттилоотӣ дар идоракуни давлатӣ имкон фароҳам меоварад, ки ҳамкории миёни мақомоти идоракуни давлатӣ ва шаҳрвандон густариш ёбад.

Ҳамин тариқ, рушди илму техника, маҳсусан технологияҳои иттилоотӣ ба раванди босуботи идоракуни давлатӣ таъсири мусбӣ расонида, дар шароити муосир истифода аз онҳо шарти муҳимми баланд бардоштани самаранокӣ ва бартараф намудани мушкилию монеагиҳо дар идоракуни давлатӣ маҳсуб мейбад.

Адабиёти истифодашуда

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» аз 6-уми августи с. 2001, № 40 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2001, № 7, мод. 502; с. 2005, № 12, мод. 639; ҚҶТ аз 04-уми апрели с. 2019, № 1595.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми мақомоти идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 16-уми апрели с. 2012, № 828 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2012, № 4, мод. 278.
3. Гараев, С.Т. Сущность информационно-коммуникационных технологий / С.Т. Гараев // Инновационная наука. – 2016. – № 6. – С. 52-55.
4. Голик, В. Информационные технологии в государственном управлении / В. Голик // Наука и инновации. – 2011. - № 9 (1-3). – С. 46-47.
5. Долгопов, А.А., Белоконь, А.В. О теоретических проблемах административно-правового регулирования информационного обеспечения деятельности органов внутренних дел / А.А. Долгопов, А.В. Белоконь // Общество и право. – 2016. – №3 (57). – С. 165-170.
6. Дементьев, А.О. Информационные технологии в государственном управлении / А.О. Дементьев // Вопросы современной науки и практики. – 2008. – № 4 (14). – С. 108-112.
7. Дербетов, Т.Н. Оценка эффективности государственного управления: от общих подходов к конкретно-предметным / Т.Н. Дербетов // Науковедение. – 2012. – № 1. – С. 1-8.
8. Ерохина, Т.В. Государственное управление здравоохранением в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Татьяна Вячеславовна Ерохина. – Саратов, 2006. – 216 с.
9. Есимов, С.С. Использование информационных технологий как предмет административно-правового регулирования / С.С. Есимов // Вестник Национального университета «Львовская политехника». – 2015. – № 827 (8). – С. 24-29.
10. Ковалева, Н.Н. Административно-правовое регулирование использования информационных технологий в государственном управлении: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14 / Наталья Николаевна Ковалева. – Саратов, 2014. – 55 с.
11. Ларин, А.А. Информационные технологии и эффективность государственного управления / А.А. Ларин // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2010. – № 2 (1). – С. 252-255.
12. Логинова, Т.Д. Обеспечение права личности на информационную безопасность (теоретико-правовой аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Татьяна Дмитриевна Логинова. – Барнаул, 2019. – 182 с.
13. Никулина, И.Е., Николаенко, В.С. Государственное регулирование сферы информационных технологий в Российской Федерации / И.Е. Никулина // Государственное управление. – 2018. – № 67. – С. 137-149.
14. Ожегов, С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: «Русский язык», 1986. – 797 с.
15. Орехов, Г.С., Печенкова, В.А. Информационные технологии в современном мире: возможности, задачи, проблемы, перспективы / Г.С. Орехов, В.А. Печенкова // Современные материалы, техника и технологии. – 2015. – № 1 (1). – С. 175-177.
16. Раззоков, Б.Х. Проблемы теории и практики организации исполнительной власти Республики Таджикистан: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14 / Баходур Ҳаётович Раззоков. – М., 2014. – 458 с.
17. Рудченко, Т.И., Ретинский, С.Г. Информационно-коммуникационные технологии в государственном управлении социально-экономическими процессами / Т.И. Рудченко, С.Г. Ретинский // Вестник Института экономических исследований. – 2021. – № 1 (21). – С. 18-25.
18. Смирнов, О.А. Развитие государственного управления путем внедрения новейших информационных технологий / О.А. Смирнов // Инновационная наука. – 2020. – № 2. – С. 43-46.
19. Соибов, З.М. Идоракунии давлатии фаъолияти гумруқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳқиқоти маъмурӣ-хуқуқӣ: дис. ... д-ри илм. хуқуқ: 12.00.14 / Зайниддин Маҳмадшарифович Соибов. – Душанбе, 2023. – 446 с.
20. Соибов, З.М. Истифодаи воситаҳои иттилоотӣ-техниکӣ ҳамчун омили баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатии соҳаи гумruk дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / З.М. Соибов // Ҳаёти хуқуқӣ. – 2019. – № 4 (28). – С. 194-195.

21. Троянская, М.А., Еременков, А.А. Информационные технологии в государственном управлении: понятие, виды, задачи и направления государственного регулирования / М.А. Троянская, А.А. Еременков // Вестник Академии знаний. – 2022. – № 50 (3). – С. 331-337.
22. Федотов, Н.А. Информационная культура в системе информационной политики современного российского общества: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Николай Анатольевич Федотов. – М., 2003. – 32 с.
23. Хохлов, В.А. Информаци в системе государственного управления: понятие, значение / В.А. Хохлов // Социально-политические науки. – 2017. – № 3. – С. 66-70.
24. Чарыев, А. Информационные технологии / А. Чарыев // Символ науки. – 2023. – № 4 (2). – С. 130-31.
25. Шмалий, О.В. Правовое обеспечение эффективности исполнительной власти (теоретико-методологические аспекты): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14 / Оксана Васильевна Шмалий. – Ростов-на-Дону, 2011. – 48 с.

References

1. Law of the Republic of Tajikistan “On Information” dated August 6, 2001, No. 40 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2001, No. 7, Art. 502; 2005, No. 12, Art. 639; Official Gazette of the Republic of Tajikistan dated April 4, 2019, No. 1595.
2. Law of the Republic of Tajikistan “On the System of State Administration Bodies of the Republic of Tajikistan” dated April 16, 2012, No. 828 // Akhbori Majlisi Oliof the Republic of Tajikistan, 2012, No. 4, Art. 278.
3. Garayev, S.T. The essence of information and communication technologies / S.T. Garayev // Innovative science. – 2016. – №. 6. – Pp. 52-55.
4. Golik, V. Information technologies in public administration / V. Golik // Science and innovation. – 2011. – №. 9 (1-3). – Pp. 46-47.
5. Dolgopov, A.A., Belokon, A.V. On the theoretical problems of administrative and legal regulation of information support for the activities of internal affairs bodies / A.A. Dolgopov, A.V. Belokon // Society and law. – 2016. – №. 3 (57). – Pp. 165-170.
6. Dementyev, A.O. Information technologies in public administration / A.O. Dementyev // Issues of modern science and practice. – 2008. – №. 4 (14). – Pp. 108-112.
7. Derbetov, T. N. Evaluation of the effectiveness of public administration: from general approaches to specific subject-specific ones / T. N. Derbetov // Naukovedenie. – 2012. – №. 1. – Pp. 1-8.
8. Erokhina, T. V. Public administration of healthcare in the Russian Federation: dis. ... Cand. of Law: 12.00.14 / Tatyana Vyacheslavovna Erokhina. – Saratov, 2006. – 216 p.
9. Yesimov, S. S. Use of information technologies as a subject of administrative and legal regulation / S. S. Yesimov // Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». – 2015. – №. 827 (8). – Pp. 24-29.
10. Kovaleva, N.N. Administrative and legal regulation of the use of information technology in public administration: author's abstract. dis. ... Doctor of Law: 12.00.14 / Natalia Nikolaevna Kovaleva. – Saratov, 2014. – 55 p.
11. Larin, A.A. Information technology and the efficiency of public administration / A.A. Larin // Bulletin of the N.I. Lobachevsky University of Nizhny Novgorod. – 2010. – №. 2 (1). – Pp. 252-255.
12. Loginova, T.D. Ensuring the right of an individual to information security (theoretical and legal aspect): dis. ... Cand. of Law: 12.00.01 / Tatyana Dmitrievna Loginova. – Barnaul, 2019. – 182 p.
13. Nikulina, I.E., Nikolaenko, V.S. State Regulation of Information Technology in the Russian Federation / I.E. Nikulina // Public Administration. – 2018. – №. 67. – Pp. 137-149.
14. Ozhegov, S.I. Dictionary of the Russian Language / edited by N.Yu. Shvedova. – M.: «Russian Language», 1986. – 797 p.
15. Orekhov, G.S., Pechenkova, V.A. Information Technologies in the Modern World: Possibilities, Tasks, Problems, Prospects / G.S. Orekhov, V.A. Pechenkova // Modern Materials, Engineering and Technology. – 2015. – №. 1 (1). – Pp. 175-177.
16. Razzokov, B.Kh. Problems of Theory and Practice of Organization of Executive Power of the Republic of Tajikistan: dis. ... Doctor of Law: 12.00.14 / Bakhodur Khaetovich Razzokov. – M., 2014. – 458 p.

17. Rudchenko, T.I., Retinsky, S.G. Information and Communication Technologies in Public Administration of Socio-Economic Processes / T.I. Rudchenko, S.G. Retinsky // Bulletin of the Institute of Economic Research. – 2021. – No. 1 (21). – Pp. 18-25.
18. Smirnov, O.A. Development of Public Administration through the Introduction of the Latest Information Technologies / O.A. Smirnov // Innovative Science. – 2020. – No. 2. – Pp. 43-46.
19. Soibov, Z.M. State management of customs activities in the Republic of Tajikistan: administrative-legal research: dis. ... doctor of science. law: 12.00.14 / Zainiddin Mahmadsharifovich Soibov. – Dushanbe, 2023. – 446 p.
20. Soibov, Z.M. The use of information and technical means as a factor in increasing the efficiency of state management of the customs sector in the Republic of Tajikistan / Z.M. Soibov // Legal Life. – 2019. – No. 4 (28). – Pp. 194-195.
21. Troyanskaya, M.A., Eremenkov, A.A. Information technologies in public administration: concept, types, tasks and directions of state regulation / M.A. Troyanskaya, A.A. Eremenkov // Bulletin of the Academy of Knowledge. – 2022. – No. 50 (3). – Pp. 331-337.
22. Fedotov, N.A. Information culture in the system of information policy of modern Russian society: author's abstract. diss. ... candidate of political sciences: 23.00.02 / Nikolay Anatolyevich Fedotov. – M., 2003. – 32 p.
23. Khokhlov, V.A. Information in the system of public administration: concept, meaning / V.A. Khokhlov // Social and political sciences. – 2017. – No. 3. – Pp. 66-70.
24. Charyev, A. Information technologies / A. Charyev // Symbol of science. – 2023. – No. 4 (2). – Pp. 130-31.
25. Shmaliy, O.V. Legal support for the efficiency of executive power (theoretical and methodological aspects): author's abstract. dis. ... Doctor of Law: 12.00.14 / Oksana Vasilievna Shmaliy. – Rostov-on-Don, 2011. – 48 p.

УДК 343.3:351+351.77

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПРОЯВЛЕНИЙ КОРРУПЦИИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ И МЕХАНИЗМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

ТАҲЛИЛИ НАЗАРИЯЙӢ-ҲУҚУ҆ҚИИ ЗУҲУРОТИ КОРРУПСИЯ ДАР НИЗОМИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ ВА МЕХАНИЗМҲОИ МУ҆ҚОВИМАТ

THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF CORRUPTION MANIFESTATIONS IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM AND COUNTERACTION MECHANISMS

УМАРИ Х.А.

UMARI Kh.A.

*Доцент кафедры теории управления правоохранительными органами факультета № 1 Академии МВД Республики Таджикистан, магистрант «Школы государственности Эмомали Рахмона» Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, полковник милиции
Дотсенти кафедраи назарияи идоракунии мақомоти ҳифзи ҳуқуқи факултети № 1 Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, магистранти «Мактаби давлатдории Эмомалӣ Раҳмон»-и Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милиитсия
Associate Professor of the Department of Theory of Law Enforcement Management, Faculty No. 1 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Master's student of the Emomali Rahmon School of Statehood of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Police Colonel*

E-mail:

umarimuamar@gmail.com

ЮНУСОВ Э.А.

YUNUSOV E.A.

*Ведущий научный сотрудник Центра уголовного и уголовно-процессуального законодательства Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, кандидат юридических наук
Ходими пешбари илмии Маркази қонунгузории чиноятӣ ва мурофиавӣ- чиноятии Институти қонунгузорӣ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии назди Ҳукумати Федератсияи Россия, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Leading researcher at the Center for Criminal and Criminal Procedure Legislation of the Institute of Legislation and Comparative Law under the Government of the Russian Federation, Candidate of Legal Sciences*

E-mail:

emzariy@list.ru

Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи чиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи ичрои ҷазои чиноятӣ (5.1.4. Илмҳои чиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Рецензент: ЗОИР Дж.М. – заведующий отделом истории государства и права Института философии, политологии и права им. А. Баховадинова Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор.

Тақриздиҳанда: ЗОИР Ч.М. – мудири шӯъбаи таърихи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳовадинови Академияи миллӣ илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Reviewer: ZOIR J.M. – Head of the Department of History of State and Law Institute of Philosophy, political science and Law named after. A. Bakhovaddinov National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Law, Professor.

Аннотация: В статье проводится комплексный теоретико-правовой анализ феномена коррупции в системе государственного управления Республики Таджикистан. Исследование основывается на методологическом аппарате теории государства и права, включающем системный, деятельностный, структурно-функциональный и процессный подходы к пониманию природы и сущности государственного управления. Авторы детально рассматривает юридическое содержание понятия «коррупция» в широком и узком смыслах, раскрывая его как конфликт публичных и частных интересов. В исследовании выделяются и классифицируются ключевые формы проявления коррупции в органах государственной власти, а также анализируются ее системные причины. Особое внимание уделяется роли государства как основного субъекта, организующего и координирующего антикоррупционную политику. Обосновывается необходимость реализации комплексной стратегии противодействия коррупции, сочетающей правовые, политические, организационные и социальные меры. Делается вывод о важности интеграции институтов гражданского общества в этот процесс и внедрения принципов нового публичного менеджмента для повышения открытости и эффективности государственного управления.

Ключевые слова: государство, государственное управление, государственный аппарат, коррупция, антикоррупционная политика, противодействие, признаки, проявление коррупции, гражданское общество.

Аннотатсия: Дар мақола таҳлили ҳамаҷонибаи назариявӣ-ҳуқуқӣ оид ба падидай коррупсия дар низоми идоракуни давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст. Таҳқиқот ба аппарати методии назарияи давлат ва ҳуқуқ, аз ҷумла, равандҳои низомӣ, фаъолиятӣ, соҳторӣ-функционалӣ ва мурофиавӣ оид ба дарки табият ва моҳияти идоракуни давлатӣ асос ёфтааст. Муаллифон мазмуни ҳуқуқии мағҳуми «коррупсия»-ро ба маъни васеъ ва маҳдуд ҳамаҷониба баррасӣ намуда, онро ҳамчун зиддияти манғиатҳои ҷамъиятӣ ва шаҳсӣ ошкор месозанд. Дар таҳқиқот шаклҳои калидии коррупсия дар мақомоти давлатӣ муайян ва гурӯҳбандӣ шуда, инчунин, сабабҳои низомии он таҳлил карда шудаанд. Диққати маҳсус ба нақши давлат ҳамчун субъекти асосии ташкил ва ҳамоҳангозии сиёсати зиддикоррупсионӣ зоҳир карда мешавад. Зарурати татбики стратегияи ҳамаҷонибаи мубориза бо коррупсия, ки чораҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ, ташкилӣ ва иҷтимоиро муттаҳид месозад, асоснок карда шудааст. Оид ба аҳаммияти ҳамгирии институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ин раванд ва ҷорӣ намудани принсипҳои идоракуни давлатӣ барои баланд бардоштани ошкорбаёнӣ ва самаранокии идоракуни давлатӣ хулоса бароварда мешавад.

Вожсаҳои калидӣ: давлат, идораи давлатӣ, дастгоҳи давлатӣ, коррупсия, сиёсати зиддикоррупсионӣ, муқовимат, аломатҳо, зухуроти коррупсия, ҷомеаи шаҳрвандӣ.

Annotation: The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the phenomenon of corruption in the public administration system of the Republic of Tajikistan. The research is based on the methodological apparatus of the theory of state and law, including systemic, activity-based, structural-functional and process approaches to understanding the nature and essence of public administration. The authors examine in detail the legal content of the concept of "corruption" in the broad and narrow senses, revealing it as a conflict of public and private interests. The study identifies and classifies the key forms of corruption in public authorities, and also analyzes its systemic causes. Particular attention is paid to the role of the state as the main entity organizing and coordinating anti-corruption policy. The need to implement a comprehensive anti-corruption strategy that combines legal, political, organizational and social measures is substantiated. The conclusion is drawn about the importance of integrating civil society institutions into this process and introducing the principles of new public management to increase the openness and efficiency of public administration.

Key words: state, public administration, state apparatus, corruption, anti-corruption policy, counteraction, signs, manifestation of corruption, civil society.

В настоящее время государственные органы в Республике Таджикистан самым непосредственным образом влияют на характер происходящих в стране процессов, обеспечивают реализацию государственных решений во всех сферах жизнедеятельности общества, направленных на стратегические преобразования государственности в соответствии с конституционными установлениями Таджикистана как правового демократического государства. Именно поэтому основным направлением кадровой политики становится создание оптимальных условий для наиболее эффективной управленческой деятельности государственных органов.

Государственное управление является многогранным, сложным и уникальным явлением, которое очень трудно выразить единичным определением на современном этапе развития науки управления. Именно поэтому в научной и учебной литературе существует многообразие подходов к рассмотрению понятия «государственное управление», вследствие этого важным будет обратить внимание на основные методологии [5, с. 280].

Государственное управление не является застывшим явлением общественного бытия, оно развивается и постоянно совершенствуется с течением времени, приходом новых парадигм управления и складывающимися реалиями. Процессы модернизации, переход общественного развития в стадию постиндустриального мира, создание ин-

формационно открытого общества, привели к новому пониманию государственного управления. Его роль как социального феномена политически организованной цивилизации рассматривается через призму социального управления, которое нацелено на социальную эффективность, качественную реализацию и защиту общенациональных приоритетных интересов, прав и свобод человека, удовлетворение его потребностей, создание благоприятных и оптимальных условий для самореализации личности.

В этой связи, логичным является выделение в Законе Республики Таджикистан «О противодействии коррупции» одним из главных принципов в борьбе с коррупцией в системе государственного управления принципа защиты прав и свобод человека и гражданина [1].

Социальная природа государственного управления характеризуется его специфической социальной направленностью, сконцентрированной на упорядочении процессов поступательного развития в интересах всех институтов общества путем координации разнообразных требований и форм деятельности, где государственная служба выступает эффективным механизмом олицетворения публичной власти и обеспечивает осуществление политики, проводимой государством, через выстроенную систему административных учреждений.

В современных условиях складываются новые взаимоотношения между социальной средой, в которой происходит осу-

ществление государственного управления, на которую оно оказывает влияние и подвергается обратному воздействию, и публичной властью. Власть исходит не только от государства, но и от негосударственных институтов гражданского общества, обеспечивая принцип обратной связи и взаимодействие снизу вверх и сверху вниз. На основе эффективного взаимодействия можно вырабатывать цели обще-социального характера, вымерять пропорции и параметры государственного управления в отношениях между обществом и государством, находить оценки, критерии и ограничения использования государственных ресурсов для достижения выбранных целей. Представляется, что при таком подходе привлечение институтов гражданского общества в процесс противодействия коррупции в системе государственного управления является закономерным условием, поскольку, только устанавливая конструктивное сотрудничество с гражданами, власть может решить проблемы коррумпированности государственного аппарата.

Множество негативных тенденций, характерных для государственного управления, и в частности, коррумпированность государственного аппарата, не способствует повышению эффективности государственной управляемой деятельности. Коррупционная среда государственной службы резко снижает качество государственного управления, вызывает отторжение населения от власти, в обществе растет недоверие и социальная напряженность, падает авторитет институтов государства.

Современное таджикское государство, преодолевшее этап глубоких трансформаций, утвердилось в роли центрального института политической системы и субъекта сложноорганизованной социальной структуры. В этой связи именно на него возлагается задача формирования стратегий развития и определения ключевых приоритетов в различных областях. В числе наиболее значимых направлений — противодействие коррупции. Возрастающая роль государственного управления в данной сфере обусловлена его функциями по организации и

координации комплекса правовых, финансовых и управляемых мероприятий, реализуемых на всех уровнях публичной власти.

Несмотря на усилия государства, Таджикистан в новом Индексе восприятия коррупции остался на 150-м месте, набрав 24 балла. Данное положение может определить мнение экспертов, как усилие авторитаризма и недостаточность реформ для противодействия коррупции, отсутствие независимости и прозрачности в работе судебных, правоохранительных и других государственных органов, а также отсутствие реальной отчетности их перед обществом.

Коррупция — серьезный вызов для любого государства и общества. Масштабы этого социального явления способны заметно снизить эффективность государственных институтов, подорвать авторитет власти и в целом престиж страны. Без преодоления коррупции, ставшей системной проблемой, невозможно прогрессивное развитие страны [7, с. 7].

В современной научной литературе представлены два основных подхода к определению понятия коррупции. В широком смысле это понятие охватывает негативное социальное явление, поразившее публичный аппарат управления и выражющееся в разложении власти, умышленном использовании государственными и муниципальными служащими, иными лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, своего служебного положения, статуса и авторитета занимаемой должности в корыстных целях для личного обогащения или в групповых интересах [6, с. 150].

В узком (собственно юридическом) смысле коррупция рассматривается как совокупность составов правонарушений, предусмотренных в уголовном законодательстве и отличающихся таким важным квалифицирующим признаком, как использование должностным лицом своего публичного статуса в корыстных целях для личного обогащения или в групповых интересах, должностное злоупотребление [3, с. 36]. Например, отмечают, что коррупция —

социально-правовое или криминологическое явление, которое охватывает ряд преступлений, представляющих собой злоупотребление государственной властью и иными должностными полномочиями для получения материальной и иной выгоды в личных целях, в целях третьих лиц или групп [8, с. 110].

Эмпирические данные, полученные в ходе зарубежных исследований, демонстрируют, что наибольшей эффективности в противодействии коррупции добиваются страны, внедряющие целостную и комплексную стратегию. Сущность такого подхода заключается в системном и скоординированном применении мер политического, правового, институционального, экономического и информационного характера. Их конечной целью является не только устранение коренных причин коррупции и повышение эффективности госуправления, но и отлаженный механизм выявления, предупреждения, пресечения и расследования коррупционных деяний. Важным элементом успеха является также минимизация их последствий, достигаемая через активное взаимодействие государственных институтов, гражданского общества, бизнеса и отдельных граждан.

Современной характеристикой коррупции стала универсальность, обусловленная распространностью в государствах с неодинаковым уровнем социально-экономического развития, проникновением в различные сферы государственной и общественной жизни, наличием транснациональных форм. Признано, что в условиях глобализации коррупция в одной стране стала негативно сказываться на развитии многих стран [4, с. 301].

Осознание общемирового характера проблемы послужило импульсом для создания международной системы противодействия коррупции. Становление международно-правового механизма в этой сфере прошло несколько этапов: от актов по конкретным проблемам противодействия коррупции, от определения основных инструментов и задач борьбы с коррупцией в отдельных сферах жизни государства и обще-

ства до универсальной Конвенции ООН против коррупции [2].

Опасность современной коррупции – в ее массовости, проникновении в различные сферы жизни общества, приспособляемости к новым условиям. В связи с этим важно искоренить это опасное явление из сферы деятельности государственных органов.

Современная коррупция представляет собой сложный, многогранный системный феномен, давно вышедший за узкие рамки классического взяточничества и единичных злоупотреблений служебным положением. Ее проявления эволюционировали и институционализировались, охватывая такие формы, как коррупционный лоббизм, фаворитизм и протекционизм; непотизм и кумовство; противоправное распределение, перераспределение и присвоение общественных ресурсов и фондов; незаконная приватизация; теневое финансирование политических структур; вымогательство; предоставление неправомерных льгот, а также злоупотребление властью и использованием конфиденциальной информации в корыстных целях.

Широко распространена и практика использования неформальных связей («бллат») для получения неправомерного доступа к дефицитным благам и услугам. Указанное многообразие форм и механизмов детерминирует существование в научном дискурсе множества классификационных подходов, среди которых наиболее устоявшимся является дихотомия коммерческой и политической коррупции. Вместе с тем, учитывая латентный и адаптивный характер данного вида преступления, разработка их исчерпывающей типологии представляется методологически затруднительной, если не вовсе невозможной, в силу постоянного генезиса новых, зачастую гибридных, форм коррупционной деятельности.

Следует акцентировать внимание на то, что, несмотря на повсеместную распространенность коррупции как глобального явления, конкретные механизмы её возникновения и функционирования обладают выраженной национальной спецификой, вследствие чего идентичные регуляторные

меры демонстрируют различную эффективность в разных правовых системах. Данная вариативность обусловлена глубинной взаимосвязью коррупционных явлений с социокультурным и политическим контекстом, выступающим фундаментальной основой для любых форм социального поведения, в том числе девиантного.

Механизмы общественной регуляции коррупции неразрывно связаны с основаниями конкретного общества – уникальной системой ценностных ориентаций, культурных особенностей, традиций, а также сложившимся комплексом правовых и политических институтов, сформированных в процессе его исторического развития и продолжающих постоянную трансформацию. В этой связи, как комплексное исследование данного феномена, так и разработка адекватных подходов противодействия ему являются затруднительным без проведения тщательного анализа соответствующих фундаментальных основ общества.

Специфика проявления коррупции в современном социуме состоит в том, что она фактически институциализировалась в органах власти, препятствуя их результативности и эффективности. Коррупция становится явлением, в значительной мере пагубно влияющим на политическое, социально-экономическое и нравственное развитие общества в целом. Коррупция как устойчивое, многоаспектное, системное явление, порождающее непримиримый конфликт между общественным или государственным интересом и гражданским долгом, с одной стороны, и неуемной личной и групповой корыстью, с другой, представляет серьезную угрозу демократии, правовым ценностям и правам человека [11, с. 144].

В системе государственного управления чиновник обязан принимать решения, исходя из целей, установленных правом (конституцией, законами и другими нормативными актами) и общественно одобряемых культурными и моральными нормами. Коррупция начинается с подмены целей корыстными интересами должностного лица, воплощенными в конкретных действиях.

В научной литературе отмечено, что

истоки коррупции следует искать:

– в оторванности властных структур от населения. Фактически отказ государственных структур от заботы о базовых социальных потребностях людей, опора властей не на широкие социальные слои, а на собственную бюрократию, силовые структуры и политическую демагогию. Именно поэтому аппарат управления теряет контроль над ситуацией, не знает подлинных нужд населения, его трудности, занимаясь бумаготворчеством и заседаниями, пользуясь льготами, привилегиями, хотя официально и выступая против них;

– в расхождении между словом и делом. «Размывание» в обществе и на государственной службе таких норм нравственности, как порядочность, честность, ответственность, исполнительность [12, с. 128].

Указанные причины во многом объясняют, почему, вопреки комплексу мер в контексте реформ государственного управления и усиления внимания со стороны гражданского общества, коррупция все еще остается системной проблемой, пронизывающей аппарат власти. Ее последствия носят тотальный характер, снижая функциональность государственных институтов и подрывая основы жизнеспособности социума.

Существуют различные подходы к коррупции, которые выделены в научной литературе:

Сторонники функционального подхода (М. Вебер, Г.А. Сатаров, Т.Я. Хабриева) признают негативную сущность коррупции, которая препятствует поступательному прогрессивному развитию государства, модернизации общественных процессов, эффективности деятельности государственных и общественных институтов [14, с. 5-13]. Сторонники институционального подхода (С. Хантингтон, Г. Х. Попов и др.) видят в коррупции некоторые положительные моменты, считая ее конструктивным средством формирования институтов.

Представляется более значимым системный подход к коррупции: не как отдельный состав преступления, предусмотренный нормами различных отраслей права,

а как совокупность родственных деяний – канал незаконного обогащения путем теневого взаимодействия представителей власти с гражданами, хозяйственными и иными структурами, в основе которого сознательное корыстное подчинение публичных интересов интересам личным. При системном понимании коррупции важным считаем термин «интерес». Коррупцию представляем как подмену интересов, как конфликт общественного интереса в угоду личному [17, с. 286].

Явление коррупции многообразно на различных уровнях власти. С одной стороны оно включает неправовые этические коррупционные нарушения, с другой – коррупционные гражданско-правовые деликты; административные, в том числе дисциплинарные проступки; преступления. Содержание коррупции включает различные проявления эксплуатации служебного статуса вопреки интересам службы, государства и граждан.

Можно выделить следующие формы проявления коррупции в органах государственной власти: злоупотребление должностными полномочиями; получение взятки; коммерческий подкуп; дача взятки; служебный подлог; провокация взятки или коммерческого подкупа; протекции друзьям, родственникам и знакомым; получение «откатов» за предоставление государственных контрактов; опека служащих определенных госконтрактов, осуществляемых через подставные фирмы или так называемых «партнеров», либо непосредственно в форме «консультирования»; вымогательство незаконных вознаграждений за ускоренную выдачу документов и др. [10, с. 184].

При разработке антикоррупционных стратегий в системе государственного управления целесообразно учитывать множество условий, которые могут создавать предпосылки для соответствующих нарушений. Речь идет в том числе об устойчивых социокультурных установках, предлагающих недоверие к официальным институтам, склонности к интерпретации правовых норм в обход предписаний, а также о недостаточности внутреннего контроля в

ведомствах. Отдельные проявления таких нарушений могут получать распространение в условиях ослабления государственного надзора, снижения роли средств массовой информации и недостаточной вовлечённости институтов гражданского общества в вопросы публичного контроля.

Высокий уровень закрытости в работе органов власти, многоуровневая система отчетности, отсутствие должной прозрачности в системе принятия государственных решений, «нужная» кадровая политика органов, допускающая возможность продвижения по службе вне зависимости от действительных результатов работы служащих – эти и другие факторы способствуют коррупции и приводят к возникновению коррупционных составляющих.

На основании проведенного анализа представляется возможным выделить следующие системные детерминанты коррупции:

- доминирование частных интересов над публичными в деятельности руководящего состава государственных органов, усугубляемое чрезмерной бюрократизацией процессов и дефицитом независимого общественного и медийного контроля за действиями власти;
- наличие избыточных административных барьеров в экономической и предпринимательской сфере, создающее почву для неправомерных практик и стимулирующее бизнес к поиску коррупционных способов их преодоления;
- кризис доверия в отношениях «общество- власть», выражющийся в устойчивом скептическом отношении граждан к институтам публичной власти и их решениям;
- низкий уровень правовой культуры и грамотности как в массовом сознании, так и среди отдельных представителей власти, в сочетании с наличием правовых пробелов и декларативностью нормативных актов, допускающих их широкое и произвольное толкование;
- высокий уровень социальной толерантности к коррупционным действиям,

формирующий в обществе установку на их оправдание либо пассивное принятие как неизбежной нормы.

Коррупция в сфере государственного управления имеет место отчасти и потому, что существует возможность для служащего распоряжаться государственными ресурсами и принимать решения не в интересах государства и общества, а исходя из своих личных корыстных побуждений. Коррупция среди служащих сопряжена с принятием решений, имеющих высокую цену. К ним относятся вопросы, связанные с изменением формы собственности, государственные контракты, выделение земельных участков, субсидий, пролонгации действующей документации.

Коррупция в органах государственной власти ведет к неэффективной экономике и неоправданным расходам из-за своего влияния на распределение бюджетных средств, фондов, продукции и в сфере потребления. Потери от коррупции являются системными, их можно свести к следующему:

- нарушаются механизмы конкуренции, нормальной рыночной экономики. Коррупция тормозит экономический рост, экономическое развитие, увеличивая накладные расходы, уменьшая инвестиции, увеличивает риски;
- социальный эффект состоит в неоправданном расслоении доходов, вызывающих социальное напряжение в обществе;
- политические издержки, проявляющиеся в политической нестабильности, недееспособности органов власти, в угрозе демократии и др.

Выводы о состоянии коррупции в органах государственной власти и местного управления неутешительны: коррупция образует укорененную систему социальных отношений, метастазами пронизывающую все гражданское общество. Коррупция негативно влияет на правопорядок, воздействует на него как дестабилизирующий фактор. Приобретая системный характер, она вызывает изменения правопорядка, грозящие утратой правом своего регулятивного значения, а правопорядком – своего предназначения по организации общественных отно-

шений. Распространение коррупции может стать предпосылкой к кризису правовой системы и разрушению государства [15, с. 5].

Противодействие коррупции в системе государственного управления обусловлено, в первую очередь, тем, что коррумпированное государство не отстаивает ценности демократии, приоритета прав и свобод человека и гражданина, равенства всех перед законом и судом, неприкосновенности собственности, неотвратимости наказания, социальной справедливости. Коррупция дискредитирует аппарат государственного органа или местного органа государственной власти, подрывает его авторитет.

Главная цель мер анткоррупционного характера – с помощью правовых предписаний обеспечить невозможность отдельным должностным лицам злоупотреблять предоставленными полномочиями. Анткоррупционные меры государства должны способствовать развитию и защите тех ценностей, которые положены в основу существования любого демократического государства – обеспечение защиты прав человека, соблюдение законности, справедливости, гуманности и т.д. [15, с. 215].

Современные условия требуют совершенствования институтов уголовного права, повышение предупредительного и профилактического потенциала уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства. Однако эти шаги не должны порождать в обществе ощущения безнаказанности и дозволенности совершения общественно опасных деяний. Гуманизация исполнения уголовных наказаний в свою очередь не должна восприниматься как слабость правоохранительной системы в реализации своих функций [9, с. 22].

Однако, на наш взгляд, следует выделить значимый позитивный момент в системе противодействия коррупции как следствие проводимой в Республике Таджикистан административной реформы. В настоящее время в системе государственного управления реализуется модель нового публичного менеджмента, которая ввела в систему государственного управления рыноч-

ные механизмы и модель управления, основанную на принципе разделения властей, предполагающую участии институтов гражданского общества в управлении делами государства. Ключевыми характеристиками государственно-управленческой деятельности в таких условиях является законность, открытость, эффективность, активное участие общественных институтов и граждан в управление делами государства. Реализация данных принципов должна обеспечить достижение позитивных моментов в противо-

действии коррупции в системе государственного управления.

Совершенствование деятельности по борьбе с коррупцией надо связывать с комплексным осуществлением правовых, политических, организационных, технических и финансовых мероприятий, обеспечивающих развитие необходимых механизмов [13, с. 45-49], реализация которых позволит создать серьезные предпосылки для коренного изменения ситуации в сфере противодействия масштабным проявлениям коррупции.

Использованная литература

1. Закон Республики Таджикистан «О противодействии коррупции» от 07 августа 2020 года, № 1714 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ncz.tj/content/>
2. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции, принятая резолюцией Генеральной Ассамблеей ООН 58/4 от 31 октября 2003 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml
3. Аминов, Д.И., Гладких, В.И., Соловьев, К.С. Коррупция как социально-правовой феномен и пути его преодоления. – М.: Юрист, 2002. – 158 с.
4. Андрианов, В.Д. Коррупция как глобальная проблема: История и современность: монография В.Д. Андрианов. – М.: Экономика, 2011. – 301 с.
5. Атаманчук, Г.В. Сущность государственной службы: история, теория, закон, практика. [Серия: «Об управлении: избранное». В 6 книгах. Кн. 6] / Г. В. Атаманчук. – М.: Academia, 2018. – 440 с.
6. Каширкина, А.А., Морозов, А.Н. Международно-правовое регулирование борьбы с коррупцией: уровни взаимодействия и потенциал развития / А.А. Каширкина, А.Н. Морозов // Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2018. – № 2 (42). – С. 148-154.
7. Коррупция: природа, проявления, противодействие: монография / отв. ред. Т.Я. Хабриева. – М.: Юриспруденция, 2014. – 670 с.
8. Маказиева, З.Д. Коррупция как социально-негативное явление и пути его преодоления / З.Д. Маказиева // Наука без границ. – 2018. – № 10(15). – С. 109-112.
9. Овчинников, С.Н. Признаки национальной пенитенциарной политики и ее методологическое значение / С.Н. Овчинников // Пенитенциарная наука. – 2024. Т. 18. – № 1(65). – С. 21-31.
10. Противодействие коррупции в федеральных органах исполнительной власти: научно-практическое пособие / Т.А. Едкова, Н.В. Кичигин, А.Ф. Ноздрачев и др.; отв. ред. А.Ф. Ноздрачев. – М.: Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ «Анкил», 2012. – 210 с.
11. Умари, Х.А. Противодействие коррупции и реализация антикоррупционных механизмов в Республике Таджикистан: монография / Х.А. Умари. – Куляб - Душанбе: «Сифат-Офсет», 2022. – 190 с.
12. Умаров, Х.А. Уголовно-правовое противодействие коррупции в Республике Таджикистан: монография / Х.А. Умаров. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 178 с.
13. Хабибулин, А.Г. Коррупция как угроза национальной безопасности: методология, проблемы и пути их решения / А.Г. Хабибулин // Журнал российского права. – 2007. – № 2. – С. 45-49.
14. Хабриева, Т.Я. Коррупция и право: доктринальные подходы к постановке проблемы / Т.Я. Хабриева // Журнал российского права. – 2012. – № 6. – С. 5-17.
15. Хабриева, Т.Я. Коррупция и правопорядок в фокусе современной юридической доктрины / Т.Я. Хабриева // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2016. – № 4. – С. 5-13.
16. Юнусов, Э.А., Оленев, М.Г. К вопросу о классификации коррупции / Э.О. Юнусов, М.Г. Оленев // Вестник общественной научно-исследовательской лаборатории «Взаимодействие уголовно-исполнительной системы с институтами гражданского общества: историко-правовые и теоретико-методологические аспекты». – 2021. – № 21. – С. 213-219.

17. Юнусов, Э.А., Оленив, М.Г. Общие меры по противодействию коррупции в государстве / Э.О. Юнусов, М.Г. Оленив // Проблемы и перспективы уголовной юстиции. Сборник материалов круглого стола (Москва, 30 октября 2020 г.). – М.: ФКУ НИИ ВСИН России, 2020. – С. 286-291.

References

1. Law of the Republic of Tajikistan «On Combating Corruption» dated August 7, 2020, No. 1714 // [Electronic resource]. - Access mode: <http://ncz.tj/content/>
2. The United Nations Convention against Corruption, adopted by UN General Assembly resolution 58/4 of October 31, 2003 // [Electronic resource]. - Access mode: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml
3. Aminov, D.I., Gladkikh, V.I., Soloviev, K.S. Corruption as a socio-legal phenomenon and ways to overcome it. – М.: Jurist, 2002. – 158 p.
4. Andrianov, V.D. Corruption as a global problem: History and modernity: monograph by V.D. Andiranov. – М.: Economica, 2011. – 301 p.
5. Atamanchuk, G.V. The essence of civil service: history, theory, law, practice. [Series: «On Management: Selected». In 6 books. Book 6] / G.V. Atamanchuk. – М.: Academia, 2018. – 440 p.
6. Kashirkina, A.A., Morozov, A.N. International legal regulation of the fight against corruption: levels of interaction and development potential / A.A. Kashirkina, A.N. Morozov // Bulletin of the Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2018. – No. 2 (42). – Pp. 148-154.
7. Corruption: nature, manifestations, counteraction: monograph / ed. T.Ya. Khabrieva. – М.: Jurisprudence, 2014. – 670 p.
8. Makazieva, Z.D. Corruption as a socially negative phenomenon and ways to overcome it / Z.D. Makazieva // Science without Borders. – 2018. – No. 10 (15). – Pp. 109-112.
9. Ovchinnikov, S.N. Features of national penitentiary policy and its methodological significance / S.N. Ovchinnikov // Penitentiary science. – 2024. Vol. 18. – No. 1 (65). – Pp. 21-31.
10. Combating corruption in federal executive bodies: a scientific and practical manual / T.A. Edkova, N.V. Kichigin, A.F. Nozdrachev, et al.; ed. A.F. Nozdrachev. – М.: Institute of Legislation and Comparative Law under the Government of the Russian Federation «Ankil», 2012. – 210 p.
11. Umari, H.A. Anti-corruption and implementation of anti-corruption mechanisms in the Republic of Tajikistan: monograph / H.A. Umari. – Kulyab - Dushanbe: «Sifat-Offset», 2022. – 190 p.
12. Umarov, H.A. Criminal-legal counteraction to corruption in the Republic of Tajikistan: monograph / H.A. Umarov. – Dushanbe: Irfon, 2012. – 178 p.
13. Khabibulin, A.G. Corruption as a threat to national security: methodology, problems and solutions / A.G. Khabibulin // Journal of Russian Law. – 2007. – No. 2. – Pp. 45-49. 14.
14. Khabrieva, T. Ya. Corruption and Law: Doctrinal Approaches to Statement of the Problem / T. Ya. Khabrieva // Journal of Russian Law. – 2012. – No. 6. – Pp. 5-17.
15. Khabrieva, T. Ya. Corruption and Law and Order in the Focus of Modern Legal Doctrine / T. Ya. Khabrieva // Journal of Foreign Legislation and Comparative Law. – 2016. – No. 4. – Pp. 5-13.
16. Yunusov, E. A., Olenev, M. G. On the Classification of Corruption / E. O. Yunusov, M. G. Olenev // Bulletin of the Public Research Laboratory «Interaction of the Penal System with Civil Society Institutions: Historical, Legal, Theoretical and Methodological Aspects». – 2021. – No. 21. – Pp. 213-219.
17. Yunusov, E.A., Olenev, M.G. General measures to combat corruption in the state / E.O. Yunusov, M.G. Olenev // Problems and prospects of criminal justice. Collection of materials from the round table (Moscow, October 30, 2020). – М.: Federal State Institution Research Institute of the Supreme Penitentiary Service of Russia, 2020. – Pp. 286-291.

ТДУ 343.232:342.72/73

МАВҶЕИ ШАХС ВА ОИЛА ДАР КОНСТИТУСИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН (АЗ НИГОҲИ ТАҲЛИЛИ ЧИНОЯТИ “ДАР ХАТАР МОНОНДАН”)

ПОЛОЖЕНИЕ ЛИЦА И СЕМЬИ В КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН (С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ АНАЛИЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ “ОСТАВЛЕНИЕ В ОПАСНОСТИ”)

THE STATUS OF AN INDIVIDUALS AND FAMILY IN THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN (FROM THE POSITION OF THE CRIME OF «ABANDONMENT OF A PERSON IN DANGER»)

ШАРИФЗОДА Р.Ф.
SHARIFZODA R.F.

*Ассистент кафедраи ҳуқуқи чиноятӣ ва муқовимат бо
коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Ассистент кафедры уголовного права и противодействия
коррупции юридического факультета Таджикского
национального университета, кандидат юридических наук
Assistant Professor, Department of Criminal Law and Anti
Corruption, Faculty of Law, Tajik National University, Candidate of
Legal Sciences*

E-mail:
sharifzoda.05@mail.ru

*Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи чиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи ичрои ҷазои чиноятӣ
(5.1.4. Илмҳои чиноятӣ-ҳуқуқӣ).*

*Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-
исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).*

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

*Тақриздиҳанда: НАРЗУЛЛОЗОДА С.С. - сардори шуъбаи ташкилий-илмӣ ва табъу нашри
Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, подполковники
милиитсия.*

*Рецензент: НАРЗУЛЛОЗОДА С.С. - начальник организационно-научного и
редакционно-издательского отдела Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук, подполковник милиции.*

*Reviewer: NARZULLOZOEDA S.S. - Head of the Organizational, Scientific and Editorial-
Publishing Department of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of
Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Lieutenant Colonel of militia.*

*Аннотатсия: Дар мақола масоили таъмин ва ҳифзи ҳуқуқу озидиҳои инсон ва
шаҳрванд, ки дар Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, мавриди
таҳлилу омӯзиш қарор гирифтааст. Муаллиф вобаста ба ҳифзи ҳуқуқу озидиҳои инсон ва
шаҳрванд аз нигоҳи чинояти “Дар хатар монондан”, ки дар оила ҳаёт ва саломатиро зери
хатар мегузорад, таҳлил намуда, аз адабиёти доҳилӣ ва хориҷӣ самаранок истифода ва
масъалагузорӣ намудааст. Масъалаи махкуро таҳқиқ намуда, муаллиф мавҷеи худро оид
ба тавсияҳои илмӣ ва татбиқи амалии онҳо дар раванди пешгирии чинояткорӣ ва тарбияи
оилаи солим баён кардааст.*

Вожсаҳои калиди: Конститутсия, хуқуқ, озодӣ, оила, таҳдид, хатар, чиноят, зарар, кодекс, пешгирии чиноят, ҷавобгарии чиноятӣ.

Аннотация: This article analyzes and examines issues related to ensuring and protecting human and civil rights and freedoms from the perspective of the Constitution of the Republic of Tajikistan. The author examines issues related to the protection of human and civil rights and freedoms from the perspective of the crime of "abandonment in danger," which threatens family, life, and health. In examining this issue, the author effectively draws on domestic and international literature. In exploring this issue, the author formulates a position on scientific recommendations and their practical application in crime prevention and the promotion of healthy families.

Ключевые слова: Конституция, право, свобода, семья, угроза, опасность, преступление, ущерб, кодекс, профилактика преступления, уголовная ответственность.

Annotation: The article analyzes and studies the provision and protection of human and civil rights and freedoms provided for by the Constitution of the Republic of Tajikistan. The author analyzes issues related to the protection of human and civil rights and freedoms, the prevention of crimes that threaten family, life and health, effectively uses domestic and foreign literature and solves the problem. At the end of the article, the author managed to formulate practical scientific recommendations for crime prevention and raising a healthy family.

Key words: Constitution, law, freedom, family, threat, danger, crimes, damage, code, crime prevention, criminal liability.

Масъалаи бунёди давлат, махсусан давлати миллӣ, яке аз унсурҳои сиёсати ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад, зоро “инсоният дар руи ҳати қирмизии ҳатарнок қарор дорад ва олимон набояд онро убур намоянд” [6, с. 144], аммо ҳар як фарди миллӣ меҳоҳад дар давлати бо миллаташ номи яксон дошта зиндагии озоду осуда ба сар барад. Замони муосирро даврони ниҳоят пурташануҷ ном мебаранд, зоро “барои ташаккули давлатҳои миллӣ якчанд буҳрони замони муосир ба мисли муборизаи тезутунди давлатҳои абарқудрат, тағйирёбии мувозинати қувваҳои ҷаҳонӣ, ба вуҷуд омадани блокҳои ҳарбию иқтисодӣ ва муборизаҳои пуршиддати ширкатҳои фаромиллӣ таҳдид менамоянд” [7, с. 174], ки албатта, нодида гирифтани онҳо кори ниҳоят ҳатост.

Хушбахтона, барои мо, тоҷикон, дар охири асри XX бори дигар баҳт ба руямон ҳандид ва бо шарофату кӯшиш, матонат, ҷонбакағириҳои фарзанди фарзонаи миллат Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар байни 193 давлати ҷаҳон соҳиби давлати миллӣ гардидем ва аз ҳама асосаш “давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри

тарбияи насли ҳудогоҳу ватандӯст аз принципҳои ҷомеаи демокративу дунявӣ истифода мебарад” [14, с. 143], ки бо вуҷуди дар асри XXI зиндагӣ намуданамон барои шаҳрвандони бархе давлатҳо ин амал ҳамчун орзу боқӣ мондааст.

Яке аз руқнҳои асосии давлатсозӣ дар замони муосир ба вуҷуд овардани низоми қонунгузории мутобиқ ба қонунгузории байналмиллалӣ ба ҳисоб меравад. Давлату миллати мо зери роҳбарии Пешвои миллат тавонист, ки дар як муддати кутоҳи таъриҳӣ низоми қонунгузории давлати хешро ба низоми қонунгузории байналмиллалӣ ва давлатҳои пешрафта мувофиқ намояд.

Албатта, ба ҳамагон маълум аст, ки ҳама гуна давлати муосир қонуни асосии хешро дорад ва мо низ бо ташабbusi Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 1994 тавассути раъйпурсии умумиҳалқӣ Конститутсияи хешро қабул намудем, ки тамоми орзуву омоли ҷомеаи тоҷикистониёнро ба пуррагӣ фаро мегирифт. Илова бар ин, “вазифаи муассиси Конститутсия дар он зоҳир мегардид, ки вай дар натиҷаи табаддулоти куллии ҳаёти ҷамъиятий

қабул гардида, заминай хукуқиу сиёсии инкишофи зинаи ояндаи ҷамъиятро муайян менамуд” [8, с. 135].

Ҳанӯз соли 2010 Асосгузори сулху ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханрониашон дар Конференсияи байналмилалии илмию амалии “Мақомоти назорати конститутсионӣ дар шароити ҳамгирии системаҳои хукуқӣ: таҷрибаи байналмилалӣ ва амалияи Тоҷикистон” чунин қайд намуда буданд, ки “Конститутсияи мо аз таҷрибаи пешқадами конститутсионализми давлатҳои мутараққии дунё низ баҳраи фаровон гирифтааст. Беҳуда нест, ки он аз ҷониби созмонҳои бонуфуз ва коршиносони маъруфи ҷаҳон аз ҷумлаи конститутсияҳои беҳтарин ва демократӣ эътироф шудааст” [11], ки то ҳозир мавқеи худро дар сатҳи байналмиллалӣ боз ҳам мустаҳкамтар намудааст.

Конститутсия санади тақдирсоз ва кафили ҳифзи хукуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба шумор меравад. Маҳз ҷонғидоии шахси наҷиби кишвар Асосгузори сулху ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон буд, ки ҳалқи тоҷик ба ин санади олии хукуқӣ ва тақдирсоз мушарраф гардиданд.

Ба ҳамагон маълум аст, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон буми ноябрри соли 1994 бо тариқи раъйпурсии умуниҳалқӣ қабул карда шуд [1]. Қабул гардидани ин санади оллии хукуқӣ ҳангоми раванди ҷанги шаҳрвандӣ кори басо душвор буд.

Яке аз масъалаҳое, ки қисми марказии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил мекунад, ин кафолат, таъмин, ва ҳифзи хукуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба ҳисоб меравад. Кафолати гуфтаҳои болоро дар модаи 14-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон “Хукуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурӣ ва санадҳои хукуқии байналмилалие, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегарданду хукуқ

ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд бевосита амалӣ мешаванд. Онҳо мақсад, мазмун ва татбиқи қонунҳо, фаъолияти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракуниро муайян мекунанд ва ба воситаи ҳокимияти судӣ таъмин мегарданд. Маҳдуд кардани хукуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд танҳо ба мақсади таъмини хукуқ ва озодии дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи асосҳои сохтори конститутсионӣ, амнияти давлат, мудофиаи мамлакат, аҳлоқи ҷомеа, сиҳатии аҳолӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ раво дониста мешавад” [1], метавон воҳурд. Амалишавии ин вазифаи давлат албатта, ки ба зиммаи мақомоти ҳифзи хукуқ voguzor шудааст. Ҳангоми иҷрои вазифаи мақомоти ҳифзи хукуқ дар ҳама давру замон пешгирии ҷиноятҳо аввалиндарча шуморида мешавад.

Аз ин бармеояд, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолатдиҳандай ҳифзи ҳаёт ва саломатии инсон би ҳисоб меравад. Ҳамзамон, масъалаи мазкур дар моддаи 232 Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардидааст, ки «Ҳаёти инсон аз лаҳзаи обистан шудан дар батни модар то марги ў ҳифз карда мешавад. Хукуқ ба ҳаёт хукуки ҷудонашавандай инсон буда, ҳеч кас бе асоси қонунӣ аз ҳаёт маҳрум карда намешавад. Қонеъ намудани ҳоҳиши инсон оид ба қатъи ҳаёт манъ аст» [4], ки аз инсонмехварӣ будани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳодат медиҳад.

Пешгирии ҷинояткорӣ ин маҷмуи чораҳои аз ҷониби мақомотҳои салоҳиятдори давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, шахсони дар ин самт уҳдадорбуда, ки дар самти муқовимат бо раванди муайянкунӣ, ошкорнамоӣ ва бо мақсади коҳиш додани фаъолияти нави эҳтимолии ҷинояткорон ва пешгирии ҷиноятҳои нав мусоидат менамоянд, амалӣ карда мешавад.

Ҳусусият ва мушкилии пешгирии ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ дар он аст, ки ин кирдорҳо пеш аз содир кардани ҷиноят қарор мегиранд. Маврид ба зикр аст, ки “Дар ҳатар монондан ҷинояте мебошад, ки ба муносибатҳои

чамъиятии бо қонуни чиноятӣ хифзшаванде, ки дар вакти содир намудани чиноят ба ҳаёти шахс зарар мерасонад ё таҳди расонидани чунин зарарро ба миён меорад” [13, с. 173]. Чиноятҳои номбурда, на танҳо ҳаёт ва саломатии шахсро зери хатар мегузорад, балки амнияти давлатиро низ халалдор месозад.

Ҳангоми омӯзиши мағҳуми пешгирии чиноятҳо объекти ҳифзи ҳуқуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд фаҳмида мешавад. Зери таъмини амнияти чунин ҳуқуку озодиҳои инсон ва шаҳрвандон ҳолатҳои объективии ҳифзи ҳаёт ва саломатӣ, ҳифзи узвҳои ҳаётан муҳим ва дигар манфиатҳои шахсият, чомеа ва давлат, инчунин огоҳ намудани шаҳрвандон аз таҳдидҳои таҷовузкоронае, ки аз ҷониби гурӯҳҳои гуногун ба вучуд меоянд, фаҳмида мешавад.

Ҳамзамон дар сурати гузаронидани ҷораҳои пешгирикунанда, ҳангоми таҳди расидани хатар ба ҳаёт ва саломатӣ дар оила, сари вакт ноил шудан ба вокуниши мувофиқ ба маълумотҳои қаблан ба даст омада, ҳангоми оғоз ва сар задани муноқишаҳое, ки ҳаёт ва саломатиро зери хатар мегузоранд, бояд аз ҷониби шахсони дар ин самт масъул, пешгирий ва бартараф карда шавад, зеро аз рӯйи муқаррароти ҳуқуқи оилавӣ, “оила, ақди никоҳ, модар, падар ва қӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти муҳофизати давлат қарор доранд” [3], ба қонунгузории байналмилалӣ пурра мувофиқат менамояд.

Аз амалияи ҳуқуқтатбиқунӣ ба ҳамагон маълум аст, ки дар баъзе аз оилаҳое, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагӣ мекунанд чунин таҳдидҳои расонидани зарар ба ҳаёт ва саломатии узви оилаҳо дида мешавад. Гарчанде, ки Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон озодии интихоби динро пешбинӣ карда бошад ҳам, дар ҷамъият кам нестанд оилаҳое, ки бо унсурҳои динӣ зиндагӣ мекунанд.

Чунин таъсиррасонии динӣ баробархуқукии шаҳрвандонро дар дохили оила коста мегардонад (мисол, аз

нигоҳи дини мубини ислом, ки қисми зиёди шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон пайравӣ доранд ҳуқуқи мард аз ҳуқуқи зан болотар меистад). Бояд зикр намуд, ки новобаста аз эътиқоди ҳар як шахс ба дин, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд бояд риоя, ҳифз ва эҳтиром карда шавад. Одатан таҳдид ва ё расонидани зарар ба ҳаёт ва саломатии як узви оила аз ҷониби узви дигари ин оила мавриди амал қарор мегирад. Пешгирии чунин категорияҳои чиноят дар оила, низ яке аз масъалаҳои доди рӯз ба шумор меравад. Имрӯзҳо кам нестанд ҳолатҳое, ки ҳаёт ва саломатии як узви оила аз ҷониби узви дигари ин оила мавриди хатар ё таҳдид қарор мегирад, ки фазои маҷозии замони мусир шоҳиди хеле зиёди чунин ҳодисаҳо гаштааст.

Ҳангоми давра ба давра тезу тунд шудани муноқиша ва сипас бидуни тағиیرёбии шадид, аксуламали тасодуфӣ, хеле мувофиқ мебошад. Чунин рафтори пешгирикунандаро одатан дар бисёр мавридҳо нозирони минтақавии Шуъбаи вазорати корҳои дохилӣ дар ҷойи ҳодиса ва ё намояндагони ғайрирасмии ҷамъиятӣ (увви дигари ин оила, ҳамсаҳо ва ғ.), мавриди баррасӣ ва таҳлилу пешгирий қарор медиҳанд.

Усулҳои таъсиррасонии пешгирикунанда дар ҳолатҳои болозикр, алалхусус ҳангоми пешгирий намудани хатарҳо вобаста ба ҳаёт ва саломатии узви як оила аз ҷониби дигари он, ки зери хатар гузошта мешавад; маслиҳат, сухбатҳои муғид, расонидани ёрии зарурӣ (ёрии равоншиносӣ), безарарагардонии омилҳои номусоиди муҳити зист, назорати доимии минбаъдан шахси гумонбар ва ғайра мебошад. Агар дар чунин ҳолатҳо, яъне, муноқишаҳои оилавӣ, ки ҳаёт ва саломатии як шахс зери хатар гузошта шавад ва муҳолифат дар муддати тӯлони бад шавад, дар мадди аввал вобаста ба зарари сабук ҷораҳои муқарраркардаи қонунгузорӣ аз ҷониби шахсони босалоҳият мавриди истифода қарор мегирад.

Дар сурати бесамар будани ҷораҳои сабуктар ва поймол гардидан ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ки барои

вайрон кардани чунин муносибатҳои ҷамъиятӣ дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҔ ҔТ) ҷазо пешбинӣ шудааст, истифода карда мешавад:

– дар ҷаласаҳои корӣ, ҷои истиқомат, ҷамъомади маҳаллавӣ барраси намудани рафтори шахсе, ки муносибати ҷамъиятиро вайрон намудааст;

– расонидани маълумот ба қормандони мақомоти хифзи ҳуқуқ баҳри пешгирии ҷинояткорӣ дар ин самт;

– суд метавонад шахро расман огоҳ намояд, ки ҳангоми такроран содир намудани чунин кирдор аз манзили истиқоматиаш маҳрум гардида ва ё имконияти якҷоя зиндагӣ намуданро аз даст медиҳад ва ғ.

Агар пурратар аз нуқтаи назари ҳуқуқ (хифзи ҳуқуқи ҷабрди) сухан ронем, пас, бояд ин ду марҳиларо метавон номбар кард:

– ҳабар додан ба мақомотҳои салоҳиятдор, ки аз ҷониби онҳо ҳуқуқвайронкуни пешгирӣ ва ё нисбати ҷинояткор ҷораҳои даҳлдори ҳуқуқӣ андешида шавад;

– ҷуброни зараре, ки дар санадҳои меёри-ҳуқуқӣ дарҷ гардидааст.

Чунин пайдарҳамӣ дар низоми хифзи ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд, муҳим шуморида мешавад чун ки ҳангоми аз ҷониби милитсия ё дигар мақомотҳои хифзи ҳуқуқ, тафтиши маводҳои тартибдодашуда ва парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ метавонанд далелҳоеро ҷамъоварӣ намоянд, ки дар оянда ҷуброни зарарро дар низоми қонунгузорӣ ба таври назаррас шафофт ва осон мегардонад.

Дар маҷмуъ қонунгузор ҷинояти дар ҳатар мононданро дар м. 127 КҔ ҔТ пешбинӣ намудааст [2]. Дар диспозитсияи моддаи мазкур махсусан ҳангоми зери ҳатар монондани як узви оила пешбинӣ нагардидааст. Аммо дар шакли умумӣ муқаррар намудааст, ки дилҳоҳ шахси синнаш аз 16-сола боло, ки амали мазкурро содир менамояд ба ҳайси

субъекти ин ҷиноят баромад карда метавонад.

Аз гуфтаҳои боло муқаррар намудан мумкин аст, ки дар ҳатар монондан натанҳо дар садамаи нақлиётӣ ё дигар ҳолатҳои содирнамоии ҷиноят, балки дар оила низ содир карда мешавад. Аз рӯйи таҳлили амалияи судӣ муайян намудан мумкин аст, ки кирдори мазкур дар оила одатан аз ҷониби як ҳамсар нисбати ҳамсари дигар содир карда мешавад. Ҳамзамон ин ҷиноят метавонад аз беэҳтиётӣ нисбати фарзанди худ ё шахси дигаре, ки дар ин оила дар ҳолати очизӣ қарор дорад, содир карда шавад. Албатта, новобаста аз тарафи субъективии ҷиноят, ки дар шакли қасд содир мегардад ё аз беэҳтиётӣ, агар кирдори шахс дорои дигар аломатҳои таркиби ҷиноят бошад, ҳатман субъект бояд ба ҷавобгарӣ қашида шавад.

Ҳамчун, мисол парвандаи ҷиноятии В-ро овардан мумкин аст. В. дар воситаи нақлиёти ҳусусияш бо риояи талаботи қоидаҳои ҳаракат дар роҳ мерафт. Дар минтаҷае, ки гузаштани роҳгузар мумкин нест, нафаре пайдо гардид, ки роҳро бо суръати баланд убур намуд. В. имконияти пешгирӣ намудани ҳатарро надошт ва ғишишни тормози мошинро зер намуд, аммо дер шуд. Шаҳрванд аз зарбай нақлиёт ба дурии панҷ метр афтида, ба девори роҳ барҳӯрд. В. ба ҷабрди ёрий нарасонида, роҳро давом медиҳад. Дар натиҷа, ҷабрдида аз сабаби ёрий нарасонидан ба ҳалокат мерасад. В. тибқи м. 127 КҔ ҔТ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашида шуд.

Ба ҳамин монанд, Қ. аз рӯйи м. 104 КҔ ҔТ барои куштори ваҳшиёнаи фарзанди ноболигаш ба ҷавобгарӣ қашида шудааст. Номбурда фарзандашро якчанд рӯз дар аробача бе нигоҳубин ва обу ҳӯрок маҳкам намудааст, ки дар натиҷа ҳаёти ҷабрдида зери ҳатар қарор гирифта, ҷабрдида ба ҳалокат мерасад. Гуноҳи Қ. ба марғи фарзандаш дар асоси ташхиси тибби судӣ, нишондоди шоҳидон ва дигар ҳӯҷҷатҳои тасдиқунанда, қасдона собит гардид. Аз об ва ҳӯрок маҳрум гардонидани қӯдак боиси вайрон шудани кори система ва органҳои зарурӣ

гардид, ки онро ба марг оварда расонидааст.

Паҳлуи дигари масъала ин аст, ки дар таркиби чинояти мутобики м. 127 КҔ ҔТ тафсиршаванда, метавонад кутоҳандешӣ ҳамчун шакли аз беэҳтиёти ба гуноҳ расонидан баромад карда тавонад [2].

Чинояти содиргардида дар он ҳолат аз рӯйи кутоҳандешӣ тафсир карда мешавад, ки айборшаванда ҳолати ҳатарнок ба саломатӣ ва ҳаёти ҷабрдида дониста, аз рӯйи камтаҷрибагӣ ё умуман бетаҷрибагӣ даст ба корҳое мезанад, ки боиси зарари саҳти ҷисмонию рӯҳӣ ё марги ҷабрдида мегардад. Чунин шакли гуноҳҳоро дар амалияи тафтишотӣ-судӣ аз рӯйи м. 127 КҔ ҔТ дар таҷрибаи судии қишиварамон бисёр воҳӯрдан мумкин аст.

Мисоли равшанро дар парвандаи чиноятии Ҕ.А.К. дидан мумкин аст. Номбурда 6-уми марта соли 2010, таҳминан соатҳои 10:00 ҳангоми дар хонаи шахсиаш ҳузур доштан вазифаи модарии худро, ки мувофиқи м. 34-и Конститутсияи ҔТ, «падару модар барои таълиму тарбияи фарзандон... масъул мебошанд [1] ва ё мутобики қ. 1 м. 63 Кодекси оилаи ҔТ «Падару модар барои тарбия ва рушду камоли фарзандонашон масъулият дошта, вазифадоранд, ки дар бораи саломатӣ, такомули ҷисмонӣ, рӯҳӣ, маънавӣ ва ахлоқӣ, таълим, қасбомӯзии фарзандонашон ғамхорӣ намоянд.

Падару модар дар тарбияи фарзандони худ нисбат ба ҳамаи шахсони дигар ҳукуқи афзалиятнок доранд» [3], инчунин қ. 2 м. 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи қӯдак», «Вазифаи падару модар фароҳам овардани шароити моддӣ, молиявӣ, маънавӣ ва равонӣ дар таълиму тарбияи дурусти фарзанд мебошад» [5], вайрон намудааст. Вай фарзанди ноболигро маъюби худро дар аробача гузошта, бо ду кампал бор кардааст, ки ҳарорати хона баробари панҷ дараҷа гармиро ташкил медод. Дар чунин вазъ ноболигро танҳо гузошта, аз соати 10:00 то соати 21:00 ба берун меравад.

Модар метавонист дар ин ҳолат дигар хел рафтор намуда, ҳаёт ва саломатии ноболигро дар ҳатар нагузорад, вале Ҕ.А.К. нисбати фарзандаш чунин рафтор намуд. Дар натиҷа, қӯдак вафот менамояд. Қирдори Ҕ.А.К.-ро суд аз рӯйи ду моддаи КҔ ҔТ, яне, м. 127 ва м. 109 КҔ ҔТ бандубаст намуда, ҳукмашро баровардааст.

Ба андешаи мо, муносибати айборшаванда баҳри расонидан ба марг аз рӯйи кутоҳандешӣ дида мешавад, вай намедонист то ин андоза ҳарорати панҷ дараҷагӣ боиси марги қӯдак мегардад ва баҳри гарм нигоҳ доштанаш пеш аз хона баромадан ду кампалро ба рӯи вай бор кардааст. Бовар дошт, ки ду кампал қӯдакро аз хунуқӣ начот медиҳанд, аммо ҷабрдида аз сардзани фавтидааст. Ба ҳамин монанд аз таҷрибаи судии Тоҷикистон мисолҳои зиёд овардан мумкин аст.

Вобаста ба гуфтаҳои болозикр, ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки ба эътибор гирифтани Конститутсия ва санадҳои меъёрии ҳукуқӣ барои пешгирии чинояткорӣ дар оила пеш аз ҳама, ба баланд гардидани маърифати ҳукуқии шаҳрвандон заминаи хуб ба пой мегузорад ва ба паст намудани сатҳи умумии чинояткорӣ дар давлат оварда мерасонад. Моро мебояд оилаи солимро тарбия намоем, зеро оила пойдевори асоси давлат ва миллат ба ҳисоб меравад ва ки оилаҳои тоҷикон бо вуҷуди гуногуниашон бойигарии миллат ва арзиши пурқимматтарини тоҷикон мебошанд. Ба ҳамин мазмун умед ба он мебандем, ки дар «дили ҳар як фарди барномуси ин миллат боварӣ ва эътиқод ба ояндаи некро қишил намоем» [9, с. 351], то ин ки сатҳи чинояту чинояткорӣ дар байни оилаҳои тоҷик ниҳоят паст гарданд.

Яке аз унсурҳои таъсиргузор ба рафти кам кардани чинояткорӣ ва маҳсусан, чинояти дар ҳатар монондан, баланд бардоштани маъnaviёti аҳолӣ дар оила ба ҳисоб меравад, зеро «Барои мо, тоҷикон, дарки пурраи ҳастии маъnavии фардӣ ва миллиамон баъд аз ба даст овардани истиқлоли давлатӣ боз ҳам

муҳиммтар гардид, зеро инсоният кайҳо боз дарк намудааст, ки танҳо инсони дорои маънавиёти олӣ метавонад, куллаҳои гуногуни фаъолиятро фатҳ намояду маъруф гардад” [8, с. 59].

Маҳз баланд бардоштани маънавиёт тавассути усулҳои мухталифи илмӣ дар ҳама ҷодаҳои фарогирандай шаҳрванд (оила, боғча, мактаб, донишгоҳ, коргоҳ, қӯча ва ғ.) айни мудао ҳисобида мешавад.

Илова бар ин, “дунё дар як ҷой намеистад, пас, маорифро низ мебояд ҳамқадами замон бошад ва технологияҳои навинро такя ба пешравиҳои илмҳои педагогӣ ва психологӣ дар раванди таълиму тарбия васеъ ба кор баранд” [12, с. 96] то ин ки насли нараси мо дар рӯҳияи инсондӯстӣ ва донандаи ҳуқуқҳои хеш ба воя расанд.

Адабиёти истифодашуда

1. Конститутсиияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябрி с. 1994 (26-уми сентябрி с. 1999, 22-юми июни с. 2003 ва 22-юми майи с. 2016 бо тариқи раъипурсии умумиҳалқӣ ба он тағириру иловаваҳо ворид карда шудаанд) // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://www.mfa.tj/tg/main/view/70/konstitutsiyai-jumhurii-tojikiston> (санай муроҷиат: 06.09.2025).
2. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; ... Қонунҳои ҔТ с.2020. № 1. мод.8, мод.9; с.2020.№ 7-9, мод.607, мод, 623; с.2020 , №12, мод. 904; с.2021, № 4, мод.196. Қ ҔТ аз 20.06.2024. № 2050, аз 15.04.2025 № 2163.
3. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13-уми ноябрӣ с. 1998 // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://mmk.tj/content/> (санай муроҷиат: 27.09.2025).
4. Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24-уми декабри с. 2022, № 1918 (бо тағироту иловаваҳо бо Қонуни ҔТ аз 13.11.2024, № 2089, аз 14.05.2025 № 2171 // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://mmk.tj/content/> (санай муроҷиат: 23.09.2025).
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” аз 02-уми августи с. 2011, № 762 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №, 7-8, мод. 616 (аз эътибор сокит догоиста шуд).
6. Рахимов, М.Х., Тураев, Ф.Р. Трансгуманизм и будущее человечества / М.Х. Рахимов, Ф.Р. Тураев // Вестник Таджикского национального университета. – 2019. – № 4. – С. 141–144.
7. Сайдумаров, С. С. Давлати миллӣ: мушкилот ва таҳдидҳои замони мусоир (дар мисоли Тоҷикистон) / С.С. Сайдумаров, А.Қ. Умаров, А.Ш. Абдуллоев // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баховаддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – 2023. – №. 3. – С. 173-179.
8. Сайдумаров, С.С. Маънавиёти миллӣ - моҳият ва соҳтори он (таҳлили иҷтимоӣ - фалсафӣ) / С.С. Сайдумаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши илмҳои фалсафа, ҳуқуқ ва сиёсатшиносӣ. – 2025. – № 3(19). – Р. 59-64.
9. Сайдумаров, С.С. Традиция - основная опора самопознания / С.С. Сайдумаров, Р.Ф. Шарифзода // Национальное самосознание в условиях глобализации: Материалы международной научно-практической конференции, Душанбе, 03 октября 2023 года. – Душанбе: Таджикский национальный университет, 2023. – С. 348-353.
10. Сайдумаров, С.С. Шуури ҳуқуқӣ ифодакунандай ҳудшиносии миллӣ / С.С. Сайдумаров, Ф.Р. Тураев, Р.Ф. Шарифзода // Паёми Донишгоҳи Ҳоруғ. – 2024. – №. 2(30). – С. 135-143.
11. Суҳанронӣ дар Конференсияи байналмилалии илмию амалии “Мақомоти назорати конститутсионӣ дар шароити ҳамгироии системаҳои ҳуқуқӣ: таҷрибаи байналмилалий ва амалии Тоҷикистон” // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://president.tj/event/speeches/100> (санай муроҷиат: 4.09.2024).
12. Умаров, А.К. Просвещение Республики Таджикистан в начальный период государственной независимости / А.К. Умаров // Вестник Таджикского национального университета. – 2017. – № 3–4. – С. 91–97.
13. Шарифзода, Р. Масоили объект дар таркиби ҷинояти дар ҳатар монондан / Р. Шарифзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2019. – № 3(31). – С. 169-173.
14. Шарифзода, Р.Ф., Сафарзода, А.И. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҷинояти дар ҳатар монондан мутобики қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ӯзбекистон / Р.Ф.

Шарифзода, А.И. Сафарзода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2023. – № 2(58). – С. 141–148.

References

1. Constitution of the Republic of Tajikistan of November 6, 1994 (as amended by a national referendum on September 26, 1999, June 22, 2003 and May 22, 2016) // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://www.mfa.tj/tg/main/view/70/konstitutsiyai-jumhurii-tojikiston> (access date: 06.09.2025).
2. Criminal Code of the Republic of Tajikistan of May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, 1998, No. 9, Art. 68, Art. 69, No. 22, Art. 306; ... Laws of the Republic of Tajikistan of 2020. No. 1. Art. 8, Art. 9; of 2020. No. 7-9, Art. 607, Art. 623; of 2020, No. 12, Art. 904; of 2021, No. 4, Art. 196. Law of the Republic of Tajikistan of 20.06.2024. No. 2050, of 15.04.2025 No. 2163.
3. Family Code of the Republic of Tajikistan of November 13, 1998 // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://mmk.tj/content/> (access date: 27.09.2025).
4. Civil Code of the Republic of Tajikistan of December 24, 2022, No. 1918 (as amended and supplemented by the Law of the Republic of Tajikistan dated 13.11.2024, No. 2089, dated 14.05.2025 No. 2171 // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://mmk.tj/content/> (access date: 23.09.2025).
5. Law of the Republic of Tajikistan “On the Responsibility of Parents in the Education and Upbringing of Children” dated August 02, 2011, No. 762 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, 2011, No. 7-8, Art. 616 (repealed).
6. Rakhimov, M.Kh., Turaev, F.R. Transhumanism and the Future of Humanity / M.Kh. Rakhimov, F.R. Turaev // Bulletin of the Tajik National University. - 2019. - No. 4. - Pp. 141-144.
7. Saidumarov, S. S. National state: problems and threats of the modern era (on the example of Tajikistan) / S. S. Saidumarov, A. Q. Umarov, A. Sh. Abdulloev // News of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bahovaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan. – 2023. – No. 3. – Pp. 173-179.
8. Saidumarov, S. S. National spirituality - its essence and structure (social and philosophical analysis) / S. S. Saidumarov // Message of the pedagogical university. Department of philosophy, law and political science. – 2025. – No. 3(19). – Pp. 59-64.
9. Saidumarov, S.S. Tradition is the main support of self-knowledge / S.S. Saidumarov, R.F. Sharifzoda // National self-awareness in the context of globalization: Proceedings of the international scientific and practical conference, Dushanbe, October 3, 2023. - Dushanbe: Tajik National University, 2023. - Pp. 348-353.
10. Saidumarov, S.S. Legal consciousness expressing national self-awareness / S.S. Saidumarov, F.R. Turaev, R.F. Sharifzoda // Bulletin of Khorog University. – 2024. – No. 2(30). – Pp. 135-143.
11. Speech at the International Scientific and Practical Conference “Constitutional Control Bodies in the Conditions of Integration of Legal Systems: International Experience and Practice of Tajikistan” // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://president.tj/event/speeches/100> (access date: 4.09.2024).
12. Umarov, A.K. Education of the Republic of Tajikistan in the initial period of state independence / A.K. Umarov // Bulletin of the Tajik National University. - 2017. - No. 3-4. - Pp. 91-97.
13. Sharifzoda, R. Issues of the object in the composition of the crime of endangerment / R. Sharifzoda // Academic Journal of Law. – 2019. – No. 3(31). – Pp. 169-173.
14. Sharifzoda, R.F., Safarzoda, A.I. Comparative legal analysis of the crime of endangerment according to the legislation of the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan / R.F. Sharifzoda, A.I. Safarzoda // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2023. – No. 2(58). – Pp. 141–148.

МИНБАРИ МУҚАРРИЗОН

ТРИБУНА РЕЦЕНЗЕНТОВ
TRIBUNE OF REVIEWERS

ТДУ 343.97

БОБОЧОНЗОДА И.Х.
BOBOJONZODA I.H.

*Мудири шуъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи мусоиди
Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба
номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор*

*Заведующий отделом теоретических проблем современного
государства и права Института философии, политологии и
права имени А. Баховаддина Национальной академии наук*

*Таджикистана, доктор юридических наук, профессор
Head of the Department of Theoretical Problems of the Modern
State and Law of the Institute of Philosophy, Political Science and
Law named after A. Bahovaddinov of the National Academy of
Sciences of Tajikistan, Doctor of Law, Professor*

E-mail:
bobojonov_i@mail.ru

ТАҚРИЗ

**ба китоби дарсии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор сардори раёсати илм ва
инноватсияи Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва сохибкории Тоҷикистон
Қудратзода Н.А. (Криминология. Қисми умумӣ. – Душанбе, 2025. – 456 с.)**

ОТЗЫВ

**на учебник доктора юридических наук, профессора, начальника Управления науки и
инноваций Международного университета туризма и предпринимательства
Таджикистана Н.А. Қудратзода (Криминология. Общая часть. – Душанбе,
2025. – 456 с.)**

REVIEW

**of the textbook by Doctor of Law, Professor, and Head of the Science and Innovation
Department at the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan
N.A. Kudratzoda (Criminology. General Part. – Dushanbe, 2025. – 456 pages)**

Самти асосии таъмини амнияти шахс, чомеа ва давлат ин пурзӯр намудани нақши мақомоти хифзи ҳуқуқ ҳамчун кафили амалишавии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, беҳтар намудани батанзимдарории ҳуқуқии

пешгирии ҷинояткорӣ, аз ҷумла, дар соҳаи иттилоот, коррупсия, тероризму экстремизм, муомилоти гайриқонунии воситаҳои нашъадор, савдои одамон ва бартараф намудани сабабу шароитҳои ба ин гуна зухурот мусоидаткунанда, рушди

ҳамкории мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бо чомеаи шаҳрвандӣ, баланд бардоштани боварии шаҳрвандон нисбати мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва низоми судии Ҷумҳурии Тоҷикистон, самаранок ҳифз намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон дар хориҷи кишвар ва таҳқим бахшидани ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи таъмини амнияти миллӣ ба ҳисоб меравад.

Пешгирии ҷинояткорӣ дар шароити мусир яке аз омиљои асосии таъмини субот ва оромӣ дар ҷомеа ба ҳисоб рафта, он ба таъмини ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои шаҳрвандон, баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва тарбияи ҳуқуқии аҳолӣ бояд мусоидат намояд.

Ҳадафҳои болозикр бе гузаронидани таҳқиқоти илмӣ ва навиштани китобҳои дарсӣ имконнопазир мебошад. Бояд қайд намуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон китоби дарсӣ аз фанни “Криминология” то имрӯз вуҷуд надошт, танҳо Бахридинов С.Э. соли 2002 аввалин маротиба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон воситаи таълимии “Криминология”-ро (134 саҳифа) бо забони давлатӣ навиштааст. Воситаи таълимии мазкур то имрӯз ягона сарчашмаи таълимӣ аз фанни “Криминология” ба ҳисоб меравад.

Китоби дарсии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Н.А. Қурдратов қадами навбатӣ дар самти рушди фанни “Криминология” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, он дар асоси стандартҳои мавҷудаи давлатӣ ва доктринаи криминология навишта шудааст.

Китоби дарсӣ аз 10 боб иборат буда, қисми умумии фанни таълимии криминологияро пурра фарогир мебошад. Дар китоби дарсӣ доираи васеи адабиёти илмӣ, таълимӣ, омори ҷинояткорӣ, таҷрибаи тафтишотию судӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, стратегияву барномаҳои давлатӣ дар самти пешгирии ҷинояткорӣ истифода гардида, мазмуни ҳар як мавзӯро боз ҳам ғанӣ гардонидаанд.

Китоби дарсӣ бо забони равон ва дастрас навишта шудааст ва хонандагон метавонанд ба осонӣ мазмуну

мундариҷаи онро фаҳманд. Забони мураккаби ҳуқуқӣ ба таври содда ва фаҳмо дар китоб оварда шудааст. Ҳамчунин, барои осон кардани ҷараёни омӯзиш ва такрор кардани мълумоти омӯхташуда, дар китоби дарсӣ саволҳо барои худсанҷии донишҷӯён ва рӯйхати адабиёти тавсияшаванда ҷой дода шудааст.

Китоб бо таври ҳамаҷониба ва систематикӣ ба мавзуъҳои гуногуни криминология, аз ҷумла ба предмет ва методологияи ин илм, таърихи криминология ва инкишофи назарияҳо ва мактабҳои илмӣ, инчунин мавзуъҳои ҷинояткорӣ ҳамчун зуҳороти иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, шахсияти ҷинояткор, сабаб ва шароитҳои ҷинояткорӣ ва виктимологияи криминологӣ, пардохта шудааст. Муаллиф тавассути таҳлили муфассал ва дақиқ ҷанбаҳои муҳталифи ин соҳаи илмро шарҳ дода, таҳқиқоти барҷастаи илмӣ ва таҷрибаи амалиро ба таври амиқ ва мукаммал истифода бурдааст.

Китоби дарсии “Криминология. Қисми умумӣ” дорои аҳаммияти илмӣ ва амалӣ дар самти пешгирии ҷинояткорӣ мебошад. Пеш аз ҳама, он ба таври ҳамаҷониба масъалаҳои сабаб ва шароитҳои ҷинояткориро таҳлил намуда, асосҳои назариявии пешгирии ҷинояткориро шарҳ медиҳад. Ин китоб ба таври муфассал методҳо ва стратегияҳои пешгирии ҷинояткориро шарҳ медиҳад ва ҳамзамон, дарк ва таҳлили дақиқи сабабҳои аслии ҷинояткориро пешниҳод менамояд, ки барои коркарди барномаҳои самарабахши пешгирикунанда нақши муҳим мебозанд.

Китоб инчунин дар бахши виктимологияи криминологӣ ва ҳифзи ҳуқуқии қурбониён низ нақши муҳим дорад. Бо баррасии тарзу усулҳои пешѓии ҷинояткорӣ ва методҳои банақшагирии криминологӣ, он роҳҳои коромад ва амалии коҳиш додани сатҳи ҷинояткориро нишон медиҳад. Таҳлили таҷрибаҳои байналмилалӣ ва ҳамкорӣ бо ташкилотҳои дигар кишварҳо дар самти муқовимат бо ҷинояткорӣ низ барои

такмил додани донишҳои амалии мутахассисон кӯмак мерасонад.

Цузъиёти илми асар ба инобат гирифта шуда, мавзӯъҳои пешгӯй ва банақшагирии криминологӣ, ташкил ва гузаронидани таҳқиқоти криминологӣ ва ҳамкории байналмилалӣ дар самти пешгирӣ ва муқовимат бо ҷинояткорӣ ба таври васеъ баррасӣ гардидаанд. Ин муҳиммият ва аҳаммияти васеи ин асарро дар соҳаи таҳсилоти ҳуқуқӣ таъкид менамояд, зоро он хонандаро на танҳо бо асосҳои назариявии илм ошно мекунад, балки онро бо роҳҳои амалӣ барои мубориза бо ҷинояткорӣ низ мучажҳаз месозад.

Китоби дарсии мазкур барои донишҷӯён, омӯзгорон ва мутахассисони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ва сотсиология як манбаи боэътиҷод ва дорои аҳаммияти васеъ аст. Китоби дарсии мазкур на танҳо талаботи таълимии донишҷӯёнро қонеъ мегардонад, балки барои мутахассисони соҳа низ як манбаи пурмазмун ва боарзиш мебошад. Он ба баланд бардоштани сатҳи маърифат ва таҳқиқот дар ин самт мусоидат намуда, роҳҳои самараноки кам кардани ҷинояткорӣ ва ҳифзи амнияти ҷомеаро пешниҳод мекунад. Аз ин рӯ, китоби "Криминология. Қисми умумӣ" барои истифодаи васеъ ва ҳамчун манбаи таълимиӣ ба нашр тавсия дода шудааст.

УДК 342.52

МАНСУРЗОДА А.М.
MANSURZODA A.M.

*Начальник факультета № 2 Академии МВД
Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, доцент,
подполковник милиции*

*Сардори факултети № 2-юми Академияи ВКД
Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,
подполковники милиитсия*

*Head of the faculty No. 2 of the Academy of the MIA of the Republic of
Tajikistan, candidate of Law, associate professor,
lieutenant colonel of militia*

e-mail:
mam300986@mail.ru

ОТЗЫВ

на автореферат диссертации Умедова Кадриддина Минходжидиновича на тему «Технология оперативного законотворчества (на примере Республики Таджикистан)», представленную на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (юридические науки)

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Умедов Қадриддин Минҳоджидинович дар мавзуи «Технологияи қонунэҷодкуни фаврӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)» барои дарёғти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат (илмҳои ҳуқуқшиносӣ)

REVIEW

of the dissertation abstract of Umedov Kadriddin Minkhodzhidinovich on the topic «Technology of operational lawmaking (on the example of the Republic Tajikistan)» for the degree of candidate of legal sciences in the specialty 12.00.01 - Theory and history of law and state; history of doctrines on law and state (legal sciences)

А втореферат диссертационного исследования Умедова Кадриддина Минходжидиновича на тему «Технология оперативного законотворчества (на примере Республики Таджикистан)», представленная на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (юридические науки) соответствует научно-исследовательским требованиям, стилю и этике исследований.

Исследуемая тема является актуальной, обладает новизной, имеет теоретическую пользу и непосредственно практический характер.

Актуальность работы выражается в том, что от качества правотворчества, а если быть точнее, от результатов правотворчества, то есть «созданного законодательства» непосредственно зависит вся жизнедеятельность гражданского общества и публично-государственная деятельность. Создание права – это особая и достаточно сложная публично-общественная деятельность, правотворчество, это особая государственная функция, которая осуществляется на основании ряда требований, принципов и правил в целом, которые мы можем назвать техникой или технологией.

Новизна работы проявляется в том, что автор исследования пробует сформировать такие юридические понятия как, 1)

«оперативное законотворчество», где диссертант предлагает следующую трактовку: оперативное законотворчество – это вид законотворчества, который производится в чрезвычайных случаях, сама природа возникнувших общественных отношений требует экстренных подходов с целью предотвращение негативных последствий (социальных, политических, национальных, экономических, экологических, юридических и т.д.). Она осуществляется в скоростном режиме отличающийся от текущего законотворчества, так как она, производится скрестном порядке, то больше всего подвергается риску ошибок.

Оперативное (чрезвычайное) законотворчество является видом законотворчества, которое обладает своими специфическими чертами. Одной из характеристик оперативного законотворчества является то, что по результатам законотворческого процесса в законах наличествуют правовые изъяны. Дефектность норм, изданных оперативным законотворчеством, нужно рассматривать как неотъемлемый элемент оперативного законотворческого процесса, так как вышеназванный процесс протекает в нестандартной ситуации. Дефектность законов в его части или в целом обусловлена, во-первых, тем, что оперативное законотворчество протекает в спешке, во-вторых, в определенном «хаосе», в-третьих, игнорируется законотворческая технология. Законотворческий процесс, даже в текущих обстоятельствах, является сложной деятельностью, а при реализации оперативного законотворчества такая сложность вырастает в несколько раз. Оперативное законотворчество, предполагает координацию всего законотворческого процесса и юридического технологического потенциала (с. 3 автореф.).

2) Автор предлагает ввести в научный оборот такое понятие, как «технология оперативного законотворчества». Если оперативная законотворческая деятельность выражается содержанием, то технология оперативного законотворчества – это форма, в рамках, которой должно реализоваться оперативное законотворчество. Основной целью технологии оперативного законотвор-

чества является исправление существующих дефектов в законодательстве и минимизирование законотворческих рисков при оперативном законотворчестве. Она применяется к специально образованной законотворческой группой и основано на принципах права, правотворчества, собственных принципах и проводится поэтапно. Также обладает юридическими инструментами – методами, средствами (юридическая техника), прогнозированием, мониторингом, стратегией, тактикой и направлено на создание цивилизованных, высокотехнологических законов либо на изменение и отмену правовых норм (с. 7 автореф.)

3) Юридические дефекты – это недостатки как содержательного, так и технического характера права, которые в совокупности минимизируют его качество и соответственно снижают эффективность правового регулирования. Юридические дефекты смыслового характера выражаются в неполноте или излишестве содержания правовой нормы, регулирующие общественные отношения, языковые, категориальные, логические, коллизионные и пробельные дефекты. К техническим дефектам закона можно отнести дефекты конструкции как самого закона в целом, так и его отдельного института или правовой нормы (с. 10 автореф.).

Автором разработано три законопроекта, которые направлены на усовершенствование законодательства Республики Таджикистана (с. 46, 47, 48 автореф.).

Наряду с научными достижениями, зафиксированных в автореферате диссертации, в нем имеются и некоторые незначительные недостатки:

Так, диссидентом в работе недостаточно использована юридическая литература национального характера, например, можно было бы использовать работы таких учёных, как М.А. Махмудова, С. Назарова, М.Н. Халифаева и других.

В автореферате диссертации присутствуют некоторые грамматические ошибки, например, на странице 24 в предложении «Направленна на ликвидацию коллизий, пробелов, неопределенностей и других

юридических дефектов» в слове «юридических» допущена ошибка.

На странице 90 таджикского текста автореферата диссертации, где приводится список публикаций диссертанта в названии раздела «VIII. Ресензияҳои кори илмии таҳассусии, ки дар кафедраи назарияи ҳукуқ ва давлати Институти ҳукуқшиносии Донишгоҳи Россия дӯстии халқҳо анҷом ёфт» заменить слово «Ресензияҳои» на «Тақризҳои».

Перечисленные замечания не влияют на качество автореферата диссертации и исследования в целом, и в целом легко исправимы.

В автореферате диссертации изложены основные результаты диссертационного исследования, в том числе, краткое и достаточное содержание глав и подразделов диссертации. Данное исследование является

завершенным научным трудом, обладает внутренним единством и научной новизной, является важным и перспективным направлением в юридической науке и практике.

Исходя из этого, исследование К.М. Умедова можно оценить как комплексное и завершенное исследование, поэтому считаем автора достойным получения ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 - Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве.

Содержание автореферата диссертации соответствует действующим положениям Порядка присуждения ученых степеней, утвержденного постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2021 года, № 267 (с изменениями и дополнениями от 26 июля 2023 года, № 295).

УДК 340:9 (576.3)

РАХМАДЖОНЗОДА Р.Р.
RAKHMADZHONZODA R.R.

Заместитель начальника Академии МВД Республики
Таджикистан по науке, доктор юридических наук, доцент,
полковник милиции
Муовини сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба
илем, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,
полковники милиитсия
Deputy Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Tajikistan for Science, Doctor of Law, Associate
Professor, Colonel of militia

E-mail:
reefat@yandex.ru

ОТЗЫВ

на автореферат диссертации Нозакзода Зулхии Загирдавлат на тему «Институт профессиональных союзов в Таджикистане (историко-правовое и сравнительно-правовое исследование), представленную на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история государства и права; история учений о праве и государстве

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Нозакзода Зулхия Загирдавлат дар мавзуи «Институти иттифоқҳои қасаба дар Тоҷикистон (таъриҳӣ-ҳуқуқӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат

REVIEW

to the abstract of the dissertation of the Nosakzoda Zulhiya Zagirdavlat on the topic «Institute of trade unions in Tajikistan: (historical-legal and comparative-legal research)» for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.01 - Theory and history of state and law; history of the doctrines of law and the state

Актуальность диссертационного исследования З.З. Нозакзоды, несомненно, доказывается профессиональным подходом проведенного научного исследования и достигнутыми результатами. Безусловно, содержание автореферата, оформленные выводы и положения, выносимые на защиту, строго диктуют необходимость признания результатов диссертационного исследования как состоявшиеся. В этой части, наши выводы сочетаются с выбором и названием диссертационного исследования, посвященному актуальному вопросу теории и истории государства и права – институт профессиональнных союзов в истории нашего государства.

Диссертант также особенно подчеркивает, что история формирования государ-

ственности таджикского народа, правовых основ независимой Республики Таджикистан, и демократического общества всегда основывалась на гуманистических началах, присущих цивилизации таджиков от времени арийцев и вплоть до сегодняшнего дня. За этот огромный исторический период поколениями был накоплен бесценный опыт, который стал фундаментом современного таджикского государства. Изучение этого опыта и выявление возможности его использования в будущем с учетом достижений нынешнего мирного строительства в стране (стр. 3 автореферата).

Научная новизна диссертационного исследования З.З. Нозакзоды обосновывается тем, что это первая комплексная научная работа о правовых основах деятельности

института профессиональных союзов в Таджикистане. В ней впервые приводится обоснованная периодизация истории возникновения и развития института профсоюзов в Таджикистане и дается авторское определение основных понятий профсоюзного законодательства. В диссертации, на основе изучения и всестороннего и объективного анализа разных точек зрения, законодательств разных стран, посвященных институту профсоюзов, научно обоснована позиция автора по многим проблемам исследования (стр. 10 автореферата).

Дополнительно новизна диссертационного исследования раскрывается в разработанных положениях, выносимых на защиту, которые соответственно разделены на цельные разделы. Их количество достаточно и репрезентативно раскрывает новизну и качественность проведенного диссертационного исследования.

Другие структурные компоненты автореферата диссертационного исследования изложены последовательно, отличаются высокой степенью проработанности, которые свидетельствуют о комплексном подходе диссертанта.

Исходя из структуры, достаточной апробированности, степени разработанности, количества и качества положений, выносимых на защиту, а также качества и сущности проведенного исследования, следует особо отметить, что диссертационное исследование 3.3. Нозакзоды заслуживает достойной положительной оценки.

Вместе с тем, в контексте дискуссии, нам бы хотелось услышать авторскую интерпретацию некоторых утверждений диссертанта, которые нуждаются в соответствующих разъяснениях в рамках публичной защиты.

1. Диссертант в рамках рассмотрения правовой базы (положение № 11) указывает на ряд отраслевых законов, где ею используются два варианта названия одного и того же закона: «О профсоюзах» и «Закон о профессиональных союзах в Республике Таджикистан». Нам кажется, что это один закон, или все-таки есть два закона в тех ре-

дакциях, которые приводит наш уважаемый соискатель. Мы убеждены, что публичное разъяснение данного спорного момента расставит все на свои места.

2. В положении № 12, выносимом на защиту, диссертант предлагает принять Закон «О медиации» или специальный Закон «О посредничестве в трудовых спорах». С первым законом понятно, что проект закона разрабатывается и будет принят в ближайшее время. Со вторым специальным законом как быть, не будет ли он дублировать основополагающие нормы и механизмы Трудового кодекса Республики Таджикистан. В контексте публичной защиты требуется авторская интерпретация предлагаемых законопроектов.

Постановленные вопросы для публичного разъяснения не колеблют общего положительного вывода о диссертации по результатам ознакомления с ее авторефератом.

Вышеизложенное позволяет прийти к следующим выводам: содержание автореферата диссертационного исследования Нозакзода Зулхии Загирдавлата на тему «Институт профессиональных союзов в Таджикистане (историко-правовое и сравнительно-правовое исследование), представленной на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история государства и права; история учений о праве и государстве, является завершенной научно-квалификационной работой, в полной мере соответствует требованиям, предъявляемым к диссертациям на соискание ученой степени кандидата юридических наук, установленным Положением о порядке присуждения ученых степеней утвержденного постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2021 года № 267 (в редакции 26 июня 2023 г., № 295), является самостоятельно выполненным и завершенным исследованием, а ее автор заслуживает присуждения искомой ученой степени кандидата юридических наук по специальностям: 12.00.01 – Теория и история государства и права; история учений о праве и государстве.

ТДУ 34(575.3)+342+347.33+550:34

ШАРИФЗОДА П.Р.
SHARIFZODA P.R.

*Сардори кафедраи пешгирии ҷиноятаҳои террористӣ ва
таъмини бехатарии ҷамъиятии факултети № 6-уми
Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, подполковники милиитсия
Начальник кафедры предупреждения террористических
преступлений и обеспечения общественной безопасности
факультета № 6 Академии МВД Республики
Таджикистан, кандидат юридических наук,
подполковник милиции*

*Head of the Department of Prevention of Terrorist Crimes
and Public Safety of faculty №6 of the Academy of the Ministry
of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of
Law, Lieutenant Colonel of militia*

e-mail:
Sharifzoda.parvin@mail.ru

ТАҚРИЗИ

мукарризи расмӣ ба диссертасияи Раҷабзода Ҳайём Раҷаб дар мавзуи «Вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки барои дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.14 – Ҳукуки маъмурӣ; ҳукуки мурофиаи маъмурӣ пешниҳод шудааст

ОТЗЫВ

официального оппонента на диссертацию Раджабзода Хайёма Раджаба на тему “Административно-правовой статус налоговых органов в Республике Таджикистан”, представленную на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.14 – Административное право; административно-процессуальное право

REVIEW

of the official opponent on the dissertation of Rajabzod Khayyom Rajab on the topic “Administrative and legal status of tax authorities in the Republic of Tajikistan”, submitted for the degree of candidate of legal sciences in the specialty 12.00.14 – Administrative law; administrative and procedural law

Мутобиқати диссертасия ба ихтинос са самти илм, ки аз рӯи он диссертасия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Диссертасияи Раҷабзода Ҳайём Раҷаб дар мавзуи «Вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки барои дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ пешниҳод гардидааст, бо шиносномаи ихтисоси 12.00.14 – Ҳукуки маъмурӣ; ҳукуки мурофиаи маъмурӣ, ки аз рӯи он ба шурои диссертационӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 апрели соли 2022, №128/шд ҳукуки қабули дода диссертасияҳо барои ҳимоя дода

шудааст, мутобиқ мебошад. Маврид ба зикр аст, ки диссертасияи тақризашаванда дар доираи барномаи таҳқиқоти диссертационӣ дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи конституционӣ ва маъмурӣ факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон «Рушди падидаҳои конституционализм ва давлатдории миллӣ, равандҳои демократӣ, таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, такмили қонунгузорӣ дар таъмини амалисозии ҳокимияти давлатӣ дар ҶТ барои солҳои 2021-2025» омода шудааст.

Мубрам будани мавзуи диссертасия.
Дар замони соҳибистиколии Тоҷикистон

бинобар сабаби ворид шудан ба низоми нави муносибатҳои бозорӣ тамоми ҷараёнҳои молиявӣ ва иқтисодӣ бознигарӣ шуда, такмили низоми андозбандӣ ва маъмурикунонии он вобаста ба талаботи замон мубрамтар мегардад, ки ин мазмун мустақиман аз дастуру иршодоти Пешвои муazzами миллат вобаста ба зарурати таҳриру бозбинии муқаррапоти Кодекси андоз бармеояд.

Содда кардини расмиёти андоз ва такмили қонунгузорӣ барои соҳибкорон метавонад рушди иқтисодиро тавассути мусоидот ба афзоиши корхонаҳо ва ҷойҳои корӣ ҳавасманд кунад ва дар ин раванд нақш ва мавқеи мақомоти андоз хусусияти қалидӣ дорад.

Ҳамзамон, мубрамии мавзуи таҳқикгардида аз муқаррапоти асноди барномавии рушд, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлолият қабул гардидааст, бармеояд. Муаллифи таҳқиқот исбот соҳтааст, ки сарфи назар аз таҳрирҳои ҷандинкаратаи Кодекси андоз ҳанӯз ҳам дар меъерҳои қонунгузории андоз ва мутаносибан дар вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти соҳавӣ – Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон камбуҷидҳо ва рахнаҳо ба назар мерасанд, ки таҳқиқ ва исботи илмиро металабанд. Аз ин рӯ, ба хотири таъмини суботи молиявии қишвар ва фаъолияти муназзами ниҳодҳои давлатӣ дар ин самт зарурати омӯхтан, таҳқиқ кардан ва баррасии вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз Ҷумҳурии Тоҷикистон дуруст ва саривақтӣ ба назар мерасад.

Диссертатсияи Раҷабзода Х.Р. аз феҳристи ихтисорот, муқаддима, се боб, ҳафт зербоб, хулоса, тавсияҳои амалӣ, рӯйхати адабиёт иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва пайдарҳамии мантиқии таҳқиқот мутобиқат менамояд.

Дар **муқаддима** мубрамии мавзуи таҳқиқот асоснок карда шуда, дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барнома ва мавзуи илмӣ, мақсад, вазифа, объекти таҳқиқот, мавзуи таҳқиқот, асосҳои методологии таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқот

муайян карда шуда, тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот, саҳми шаҳсии довталаб ва соҳтори диссертатсия баён гардидааст.

Боби якуми диссертатсия “**Асосҳои назариявӣ ва меъёрии хуқуқии ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**” ном дошта, аз се зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби аввали боби якуми диссертатсия – “**Мазмун ва табииати маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз**” ҷанбаҳои назариявии вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар падидаҳои ба он алоқаманд матраҳ гардидааст. Муаллиф дар доираи зербоби мазкур самтҳои гуногуни ба табииати ҳуқуқии вазъи ҳуқуқии мақомоти андоз алоқамандро мавриди таҳлил қарор додааст. Аз ҷумла, диссертант алоқамандии фаъолияти мақомоти андозро ба худи падидаи андоз иброз дошта, мағҳум ва хусусиятҳои андозро дар асоси нуктаҳои назари олимон, қонунгузории қишвар ва таҷрибаи як қатор давлатҳои хориҷӣ (саҳ. 34-38) таҳқиқ намуда, консепсияҳои ҷолиби илмиро дар робита ба ин масъала баён доштааст. Дар баробари ин, диссертант барои мукаммал гардонидани қонунгузории қишвар низ тақлифҳои асосноки худро манзур намудааст, ки муҳим мебошанд (саҳ. 29).

Ҳамзамон, бо назардошти он, ки зербоби мазкур ба омӯзиши табииати ҳуқуқии вазъи ҳуқуқии мақомоти андоз баҳшида шудааст, диссертант нисбат ба ин масъала низ таваҷҷӯҳ намуда, дар асоси нишона ва хусусиятҳои алоҳидай мақомоти андоз мағҳуми илмӣ-назариявии мақомоти мазкурро манзур доштааст: «мақомоти андоз – мақомоти ҳокимияти иҷроия мебошад, ки амалисозии ваколатҳоро дар соҳаи андоз бо мақсади татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи андоз таъмин менамояд»; «мақомоти дигари ваколатдори давлатӣ дар соҳаи андоз – мақомоти идоракуни давлатие мебошанд, ки ситонидани андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмиро ба буҷети давлатӣ таъмин менамоянд» (саҳ. 36).

Зербоби дуюми боби якуми диссертатсия – “**Асосҳои меъёрии ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз**” ном дошта, асосан ба танзими ҳуқуқӣ ва марҳилаҳои ташаккули мақомоти мазкур баҳшида шудааст. Диссертант ташаккули мақомоти андозро дар марҳилаҳои алоҳидай таърихӣ ба қабули қонунгузории танзимкунандай муносибатҳои андозӣ алоқаманд намуда, иброз медорад, ки “мо ташакkul ва инкишофи асосҳои меъёрии ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти мақомоти андозро бо дарназардошли рушди санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандай мақомоти андози кишвар ба марҳилаҳои зерин чудо менамоем: марҳилаи якум, то соли 1992 мебошад; марҳилаи дуюм, аз соли 1992 то соли 1998-ро фаро мегирад; марҳилаи сеюм, аз соли 1998 шурӯъ мегардад, ки солҳои минбаъдаро фаро мегирад” (саҳ. 50). Дар робита ба ин гурӯҳбандӣ диссертант ҳар як марҳиларо бо назардошли ислоҳот ва тағиরотҳои бавучудомада таҳлил ва хulosаборӣ намудааст, ки аҳаммияти муҳимми илмӣ дорад.

Дар қисмати дигари зербоб масъалаи танзими ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз мавриди таҳқик қарор дода шудааст. Муаллиф доираи санадҳои меъёрии ҳуқуқиро аз нигоҳи илмӣ таснифбандӣ намуда, дар алоҳидагӣ ҳар яки онҳоро омӯхта, алоқамандии онҳоро дар робита ба фаъолияти мақомоти андоз таҳлил намудааст. Таҳлили қонунгузорӣ боиси ошкор гардиданӣ як қатор масъалаҳои баҳснок ва коркард гардиданӣ таклифҳои илман асоснок барои таклими қонунгузорӣ гардидааст, ки диссертант аз уҳдаи он баромадааст.

Таклифу пешниҳоди манзурнамудаи муаллиф асоснок буда, исботи худро дар мазмуни рисолаи диссертационӣ ёфтаанд.

Зербоби сеюми боби якуми диссертатсия “**Принципҳои ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз**” номгузорӣ гардида, дар он моҳият ва аҳаммияти принципҳои ҳуқуқӣ дар раванди ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз

баррасӣ гардидааст. Албатта, категорияи «принцип» аз ҷумлаи мағҳумҳои серистеъмол дар илмҳои мусир ба таври васеъ истифода мегардад. Дар илми ҳуқуқшиносӣ, маҳсусан дар соҳаҳои ҳуқуқ принципҳои ҳуқуқӣ, аз ҷумлаи категорияҳои марказӣ ба ҳисоб меравад, ки заминай муҳимтарини танзими ҳуқуқии босамар ва муносиб ба ҳисоб мераванд.

Диссертант қайд менамояд, ки бо назардоши муҳиммияти принципҳо, ки ҳамчун ғояҳои асосӣ, меъёрҳои роҳбариқунанда маҳсуб мейбанд, принципҳои ҳуқуқӣ чун дигар мақомоти идоракунии давлатӣ дар ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз ба роҳбарӣ гирифта шуда, тадбири муҳимтарини амалигардии ваколат, функсия, вазифа ва мақсадҳои мақомоти мазкур маҳсуб мейбанд (саҳ. 76). Яке аз муваффақиятҳои диссертант дар ин қисмат чудо намудани принципҳо ба принципҳои конститутсионии ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз ва принципҳои андозбарнӣ, ки бевосита ба муносибатҳои андозбандӣ алоқаманд буда, рафтору фаъолияти ҳамаи субъектони иштирокии ин муносибатҳоро фаро мегиранд, ба ҳисоб меравад (саҳ. 82).

Таҳлили масъалаи принципҳои ташкил ва фаъолияти мақомоти андоз дар зербоби мазкур бо истифода аз сарчашмаҳои мӯтамади илмӣ, таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ ва муқаррароти қонунгузории ватанӣ сурат гирифта, мазмун, моҳият ва аҳаммияти принципҳоро аз нигоҳи илмӣ ва амалӣ дар раванди фаъолияти мақомоти андоз баҳогузорӣ намудааст, ки арзандай баҳои баланд мебошад. Андеша ва таклифҳои диссертант дар ин маврид метавонанд ҳамчун саршмай илмӣ ва амалӣ барои мутахассисон хизмат намояд.

Боби дуюми диссертатсия “**Маҳсусияти вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз дар ҶТ**” ном дошта, ду зербобро дар бар мегирад.

Зербоби якуми боби дуюми диссертатсия “**Табиат ва унсурҳои вазъи маъмурӣ-ҳуқуқии мақомоти андоз**” ном

гирифта, дар он мағхум ва унсурҳои вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлилу баррасӣ гардида, дар он вазифа, мақсад, функсия ва салоҳияти мақомоти андоз таҳлил гардидааст. Муаллиф қайд менамояд, ки “вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз гуфтан зарур аст, ки чунин намуди вазъи хуқуқӣ муайянкунандай мақом ва ҷойгоҳи мақомоти мазкур дар низоми идоракунии давлатӣ ва умуман муносибатҳои маъмурӣ-хуқуқӣ мебошад” (саҳ. 110).

Дар доираи зербоби мазкур диссертант унсурҳои алоҳидай вазъи маъмурӣ-хуқуқӣ – мақсад, вазифа, функсия, ваколат ва салоҳияти мақоми мазкуро тоҷиҳати ҷудо намуда, бо такя ба санадҳои меъёрии хуқуқии фаъолияти мақомоти андоз онҳоро таҳлил намудааст. Аз ҷумла, мақсадҳои мақомоти андозро таҳқиқ ва таҳлил намуда, ба ҳулоса омадааст, ки мақомоти андозро метавон ба мақсадҳои умумӣ, маҳсус ва хос ҷудо намуд. Мақсадҳои умумии мақомоти мазкур он мақсадҳое мебошанд, ки аз ҳадафҳои умумии давлат дар марҳилаи муосир бармеоянд. Мақсадҳои маҳсус он мақсадҳое мебошанд, ки хусусияти байнисоҳавӣ дошта, ба мақсадҳои якчанд соҳаҳои кишвар мувоғиқ меоянд.

Мақсадҳои хос бошад, мақсадҳоеро дар назар дорад, ки бевосита ба соҳаи андоз марбут буда, расидан ба натиҷаҳои ин соҳаро дар назар дорад (саҳ. 113). Бо ҳамин тартиб унсурҳои дигари вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз аз ҷониби муаллиф матраҳ гардида, баҳои хуқуқӣ дода шуда, барои такмили онҳо ва тағирии санадҳои меъёрии хуқуқи таклифҳои асоснокнаудаи худро манзур намудааст.

Зербоби дуюми боби дуюми диссертасия **“Нақш ва мавқеи мақомоти андоз дар низоми мақомоти идоракунии давлатӣ”** номгузорӣ гардидааст. Диссертант дар доираи зербоби мазкур ҷанбаҳои амалии фаъолияти мақомоти андоз, хусусан ҳамкории мақомоти андозро бо дигар мақомоти идоракунии давлатӣ мавриди таҳлил қарор додааст.

Маҳсусан дар самти ҳамкории мақомоти андоз бо мақомоти маҳалӣ, ки имрӯз аз ҷумлаи мавзухои меҳварии илми хуқуқи маъмурӣ мебошад диққат додааст.

Вобаста ба ин, диссертант менависад, ки ҳамкории мақомоти андоз бо мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ асосан вобаста ба муқаррар намудани объекти андозбандӣ, муқаррар намудани меъёр ва маблағи андоз ва дигар масъалаҳои марбут ба соҳаи андоз роҳандозӣ мегардад. Ҷунончи, объекти бизнеси бозӣ ва меъёру маблағи андоз барои он аз ҷониби мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ муқаррар мегардад, ки ҳангоми ситонидани андозҳо аз ҷунун фаъолият барои мақомоти андоз ба инобат гирифта мешаванд (саҳ. 157).

Ба назари диссертант, меъёри Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 165), ки танзими ҳамкории мақомоти андозро муқаррар намуда, “ҳамкории мақомоти андоз бо мақомоти давлатии дигар” ном гирифтааст тақмилталаб мебошад. Зоро, аз мазмуни меъёри мазкур бармеояд, ки ҳамкории мақомоти андоз на танҳо бо мақомоти дигари давлатӣ, балки бо мақомоти худидоракунии шаҳрак ва дехот ва ташкилотҳои даҳлдор низ пешбинӣ намудааст, ки ба номи меъёри мазкур мутобиқат намекунад. Бо дарназардошти мазмуни ҳамкории мақомоти андоз диссертант зарур шуморида мешавад, ки ин масъала мавриди ислоҳот қарор гирифта, пешниҳод менамояд, ки моддаи 165 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти зерин ворид карда шавад: “Ҳамкории мақомоти андоз бо мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва дехот ва ташкилотҳои дигар” (саҳ. 158). Таклифи мазкур қобили дастгирӣ буда, мазмунан ва моҳиятан метавонад фаъолияти мутақобилаи мақомоти андозро бо дигар мақомот, ташкилоту идораҳо фаро гирад.

Дар қисмати ҳулоsavӣ ҳамкории мақомоти андозро бо дигар мақомоти идоракунии давлатӣ диссертант ҷунун баҳо додааст, ки ҳамкории мақомоти андоз бо мақомоти идоракунии давлатӣ баҳри таъмини самаранокии фаъолият,

татбиқ ва таъмини самаранокии қонунгузории андоз, ситонидани саривақтӣ ва пурраи андозҳо ва рушди муносибатҳо дар соҳаи андоз ба роҳ монда шуда, дар маҷмуъ ба амалигардии босуботи функсияи ҳамоҳангсозии идоракуни давлатӣ ва дар ин замина ичрои самараноки ҳадафҳо ва вазифаҳои муайянгардида равона мегардад.

Боби сеюми диссертатсия “**Такмили вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**” номгузорӣ шудааст. Он фарогири ду зербоб буда, аслан мушкилоти ҷойдошта дар самти асосҳои ташкилӣ ва фаъолияти мақомоти андоз ва коркарду пешкаш намудани таклифҳои зарурӣ барои такмили минбаъдаи фаъолияти мақомоти мазкур ва қонунгузории танзимкуннадаи он дар он матраҳ гардидааст.

Ҷолиби диққат зебоби дуюми боби сеюми диссертатсия буда, диссертант дар доираи он самтҳои асосии такмили вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андозро дар ҷунин бандҳо, бо асоснок намудани мавқеи илмии худро муайян намудааст, ки воқеан қобили дастгирӣ мебошад. Аз ҷумла: таҳқими заминаҳои меъёрии мустаҳкамсозии вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз; такмили қасбияти кормандони мақомоти андоз; таъмини самаранокии татбиқи расмиётҳои маъмурӣ дар доираи фаъолияти мақомоти андоз; таъмини самарабахшии танзими маъмурӣ-хуқуқии фаъолияти мақомоти андоз; истифодай васеи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва рақами дар раванди фаъолияти мақомоти андоз; муайян намудани дурнамои рушди мақомоти андоз, ки метавонад барои такмили вазъи маъмурӣ-хуқуқии он замина гузорад.

Бо итминони комил гуфтан мумкин аст, ки бо байнобат гирифта шудани таклифҳои пешниҳоднамудаи муаллифи диссертатсия дар самти танзими фаъолияти мақомоти андоз навгониҳои назаррас ба вуқӯъ омада, боиси дигаргун ва ба талаботи замон мутобиқ гардидаи самтҳои зикршуда гардад.

Ҳамин тарик, дар натиҷаи омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии вазъи

маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андози Ҷумҳурии Тоҷикистон муаллиф як катор **хулосаҳои илмӣ** ва **тавсияҳои амалиро** манзур намудааст, ки онҳо аз мазмуну моҳияти вазифаҳои гузошташуда бармеоянд.

Дараҷаи навғонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд. Таҳқиқоти диссертационии Раҷабзода Х.Р. нахустин таҳқиқоти мукаммал ва алоҳидаи диссертационӣ мебошад, ки ба вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳшида шудааст. Таҳқиқот ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии мавзуи баррасишавандаро дар бар гирифта, аҳаммияти он барои илми хуқуқи маъмурӣ ва рушди фаъолияти мақомоти мазкур мухим арзёбӣ мегардад.

Диссертант вазифаҳои барои таҳқиқот гузошташударо тавассути нуктаҳои илмӣ ва амалии ба ҳимоя пешниҳоднамудааш пурра инъикос намуда, ҷиҳати расидан ба мақсадҳои гузошташуда диссертант аз адабиёти илмӣ, қонунгузории ватанӣ ва давлатҳои ҳориҷӣ, санадҳои меъёрии хуқуқии байналмилалӣ ва таҷрибаи фаъолияти мақомоти андоз – Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро истифода намудааст, ки ҳамаи ин дар маҷмуъ навғонии таҳқиқоти диссертациониро ташкил медиҳанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодгардида фарогирӣ паҳлуҳои назарӣ ва амалии мавзуи таҳқиқшавандаро буда, вазифа ва мақсадҳои таҳқиқоти диссертациониро таҷассум менамоянд.

Асоснокӣ ва эътиmodнокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Зикр намудан ба маврид аст, ки асоснокӣ ва эътиmodнокии натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинона ва ҳаматарафai пажуҳиши назарӣ ва амалии марбут ба паҳлуҳои гуногуни вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлили натиҷаҳои хулосаҳои дар илм пазишуфташуда, мағҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои назарию амалии муаллиф, нуктаҳои илмии таҳқиқот ва тавсияҳо, таҳлили

муқоисавӣ-хуқуқии қонунгузории миллӣ, санадҳои меъёрии хуқуқии байналмилалӣ ва таҷрибаи давлатҳои алоҳида, таҳқиқи ҳолати кунунӣ, дурранамо ва самтҳои такмили вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, асос мейбанд.

Аҳаммияти илмӣ ва амалии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии Раҷабзода Х.Р. аҳаммияти баланди илмӣ ва амалий дорад, зоро масъалаҳои дар он баррасигардида ва хulosаву тавсияҳои пешниҳодгардида барои такмили қонунгузорӣ ва рушди илми хуқуқи маъмурӣ ватаний метавонанд мусоидат намоянд. Дар баробари ин, маводи таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад ҳамчун сарчашмаи илмӣ барои пажуҳишгарон ва муҳаққикони соҳа баромад намояд. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ имкон медиҳанд, ки вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз дар илми хуқуқи маъмурӣ дақиқ омӯхта шуда, дар рушди илми хуқуқи маъмурӣ ва таълими он дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ саҳм гузорад. Инчунин, натиҷаҳои рисоларо ҳамчун маводи илмӣ ва таълими дар донишгоҳҳои олии касбӣ метавон ба роҳ монд.

Нашри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандай илмӣ. Доир ба мавзуи диссертатсия ва моҳияти он унвончӯ 13 мақолаҳои илмӣ ба нашр расонидааст, аз чумла 6 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандай тавсиянамудаи Комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 7 мақола дар нашрияҳои дигар ба табъ расидаанд. Теъдоди маводи чопшуда ба банди 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдик шудааст, мувофиқ мебошад.

Дар интишорот натиҷаҳои асосӣ, хulosсаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои амалии муаллиф инъикоси худро ёфтаанд. Автореферат ва корҳои илмие, ки дар мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ рӯйи чоп омадаанд, мазмуну моҳияти рисолаи

илмиро ба таври зарурӣ инъикос менамоянд.

Масъалаҳои баҳснок дар таҳқиқот. **Таҳлили таҳқиқоти** диссертатсионии Раҷабзода Х.Р. нишон медиҳад, ки дар доираи он як қатор ҳолатҳои баҳснок чой доранд, ки ба таври зайланд:

1. Дар нуктаи 2-юми ба ҳимоя пешниҳодшавандада дар робита бо табии таҳқиқоти диссертатсионии Раҷабзода Х.Р. аҳаммияти баланди илмӣ ва амалий дорад, зоро масъалаҳои дар он баррасигардида ва хulosavu тавсияҳои пешниҳодгардида барои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад ҳамчун сарчашмаи илмӣ барои пажуҳишгарон ва муҳаққикони соҳа баромад намояд. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ имкон медиҳанд, ки вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз дар илми хуқуқи маъмурӣ дақиқ омӯхта шуда, дар рушди илми хуқуқи маъмурӣ ва таълими он дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ саҳм гузорад. Инчунин, натиҷаҳои рисоларо ҳамчун маводи илмӣ ва таълими дар донишгоҳҳои олии касбӣ метавон ба роҳ монд.

2. Муаллиф дар зербоби 2.2. боби 2-юми таҳқиқоти диссертатсионӣ низоми мақомоти андозро баррасӣ намуда, омилҳои ба бон таъсиррасонро муайян кардааст. Аз чумлаи омилҳои мазкур тибқи андешаи ў «ичрои вазифа ва ҳадафҳои дар соҳаи муносибатҳои андозӣ пешбинигардида» ва «таъмини самаранокии вазифа, функсияҳо ва ваколатҳои мақомоти андоз» маҳсуб мейбанд. Ин омилҳо дар алоҳидагӣ муайян шудаанд. Аммо, ба назари мо омилҳои мазкур дар маҷмуъ ҳаммазмунанд. Онҳо аслан бо фаъолияти самараноки мақомоти андоз алоқаманд буда, зарурати дар алоҳидагӣ баррасӣ намуданро надоранд.

3. Дар алоқамандӣ бо таҳлили шакли ташкилӣ-хуқуқии мақомоти андоз муаллиф омилҳои тағйирёбии шакли ташкилӣ-хуқуқии мақомоти мазкурро

баррасӣ кардааст. Ба назари ў яке аз омилҳо вобаста ба масъалаи мазкур эътирофи принсиби таҷзияи ҳокимияти давлатӣ, ки дар доираи он ҳокимияти икроия ҳамчун шоҳай мустақили ҳокимияти давлатӣ муайян гардидааст. Тавре маълум аст, шакли ташкилий-хуқуқӣ бо назардошти маҳсусияти фаъолияти мақомоти давлатӣ муайян карда мешавад. Аммо, принсиби таҷзияи ҳокимияти давлатӣ ва дар доираи он эътирофи ҳокимияти икроия ҳамчун шоҳай ҳокимияти давлатӣ то қадом андоза метавонад ҳамчун омил дар тағиیرёбии шакли ташкилий-хуқуқии мақомоти андоз баромад намояд. Аз сабаби оне, ки масъалаи мазкур дар таҳқиқоти диссертационӣ ба таври мушаххас ошкор нагардидаст, лозим шумурда мешавад, ки муаллиф андешаҳои худро ҳангоми ҳимояи ошкоро зикр намояд.

Ҳолатҳои мазкур ҳусусияти баҳснокӣ дошта, ба мазмуни таҳқиқоти диссертационӣ таъсири ҷиддӣ намерасонанд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертация ба талаботи Комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Зикр бояд қард, ки таҳқиқоти диссертационии Раҷабзода Х.Р. ба талаботи бандҳои 31 ва 33 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267 тасдик шудааст, мутобиқат менамояд. Диссертация бо риояи қоида ва услуби даҳлдори илмӣ таҳия гардида, мазмуни

баланди илмиро дар худ таҷассум менамояд. Муаллиф тавассути таҳияи мақолаҳои илмӣ, бо маърӯзаҳо иштирок намудан дар конференсияҳо ва ҷорабиниҳои дигари илмӣ саҳми шахсии худро дар таҳия ва пажуҳиши масъалаи таҳқиқгардида инъикос намудааст.

Қисми хотимавии тақриз. Натиҷаҳои аз таҳқиқоти диссертационии унвонҷӯ бадастомадаро метавон дар раванди тақмили қонунгузории андоз, санадҳои меъёрии хуқуқии марбут ба фаъолияти мақомоти андози кишвар ва санадҳои меъёрии хуқуқии дигар ба таври васеъ истифода намуд. Ҳамзамон, масъалаҳои доираи таҳқиқот баррасигардида аз нигоҳи илмӣ мубрам буда, андешаҳои муаллифӣ ва хулосабарориҳои дар натиҷаи он ҳосилгардида аҳаммияти баланди илмӣ ва амалиро дар худ қасб мекунанд.

Таҳқиқоти диссертационии Раҷабзода Ҳайём Раҷаб дар мавзуи «Вазъи маъмурӣ-хуқуқии мақомоти андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки аз рӯйи ихтисоси 12.00.14. – Ҳуқуқи маъмурӣ; хуқуқи мурофиаи маъмурӣ манзур гардидааст, ба муқаррарот ва талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз 30 июни соли 2021, № 267 тасдик гардидааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дараҷаи илмии номзади илмҳои хуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.14. – Ҳуқуқи маъмурӣ; ҳуқуқи мурофиаи маъмурӣ мебошад.

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН

ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

ТДУ 342.951:343.985

ТАҲЛИЛИ ТАЪСИРИ СИЁСАТИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БА
САМАРАНОКИИ ҚАРОРҲОИ ИДОРАКУНӢ ДАР СОҲАИ ПЕШГИРИИ
ЗӮРОВАРИЙ ДАР ОИЛА

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ
В ОБЛАСТИ ПРОФИЛАКТИКИ НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ

ANALYSIS OF THE IMPACT OF STATE POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
ON THE EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT DECISIONS IN THE FIELD
OF DOMESTIC VIOLENCE PREVENTION

АБДУЛАҲАДЗОДА А.А.
ABDULAKHADZODA A.A.

*Муовини сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди
кор бо ҳайати шаҳсӣ, подполковники милиитсия
Заместитель начальника Академии МВД Республики
Таджикистан по работе с личным составом,
подполковник милиции*
*Deputy Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Tajikistan for work with personnel,
lieutenant colonel of militia*

E-mail
vohid.0303@mail.ru

*Ихтисоси илмӣ: 5.5.14. Ҳуқуқи маъмурӣ; ҳуқуқи мурофиаи маъмурӣ (5.1.2. Илмҳои
хуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ).*

*Научная специальность: 5.5.14. Административное право; административно-
процессуальное право (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые науки).*

*Scientific specialty: 5.5.14. Administrative law; administrative procedural law; (5.1.2. Public
legal (state legal sciences).*

Тақриздиҳанда: СУЛАЙМОНЗОДА М.С. – сардори кафедраи ҳуқуқи конституционӣ ва
маъмурии факултети ҳуқуқшиносии Дошишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои
хуқуқшиносӣ, дотсент.

Рецензент СУЛАЙМОНЗОДА М.С. – начальник кафедры конституционного и админи-
стративного права юридического факультета Таджикского национального университета,
кандидат юридических наук, доцент.

Reviewer: SULAIMONZODA M.S. - Head of the Department of Constitutional and Administrative Law, Faculty of Law, Tajik National University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor.

Аннотатсия: Мақола оид ба таҳлили чой ва таъсири қарорҳои идоракунии давлатӣ дар самти пешгирии зӯроварӣ дар оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар асоси маълумоти оморӣ ва таҳлили қонунгузории миллӣ муаллиф ба хулоса меояд, ки пешгирии зӯроварӣ дар оила барои мақомоти давлатӣ афзалиятнок боқӣ мемонад. Муаллиф мавқеи худро оид ба мағҳуми «зӯроварӣ дар оила» пешниҳод мекунад ва дар асоси ин, андешаи худро дар бораи самаранокии ҷораҳои андешидашуда ва аҳаммияти он дар таҳқими амнияти ҷамъияти барои давлат ва ҷомеа пешниҳод мекунад.

Вожаҳои қалидӣ: қонунгузорӣ, сиёсати давлат, қарорҳои идоракунӣ, ҷамъият, оила, зӯроварӣ, пешгириӣ

Аннотация: Статья посвящена анализу места и влияния управленческих решений государства в области профилактики семейного насилия в Республике Таджикистан. На основе представленных автором статистических данных и анализа законодательства республики, автором обосновывается вывод о том, что профилактика семейного насилия остается приоритетным направлением деятельности государственных органов республики. Предлагается авторская позиция относительно понятия «насилие в семье» и на этом основании представляется мнение автора относительно эффективности принимаемых мер и их значения для укрепления общественной безопасности государства и общества.

Ключевые слова: законодательство, политика государства, управленческие решения, общество, семья, насилие, профилактика.

Annotation: The article is devoted to the analysis of the place and influence of state management decisions in the field of domestic violence prevention in the Republic of Tajikistan. Based on statistical data and an analysis of national legislation, the author concludes that domestic violence prevention remains a priority for government agencies. The author offers her position on the concept of «domestic violence» and, based on this, presents her opinion on the effectiveness of the measures taken and their importance in strengthening public security for the state and society.

Key words: legislation, government policy, management decisions, society, family, violence, prevention.

Оила ҳамчун ниҳоди муҳимми ҷамъиятийӣ дар ташаккули шаҳсият, таълиму тарбияи дурусти фарзандон, омодасозии насли ояндаи ҷамъият, таъмини амнияти суботи давлат нақши муҳим мебозад. Аз ин ҷиҳат, давлату Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи ташаккули оилаи солим дикқат хосса зоҳир менамояд. Давлат оиласро ҳамчун асоси ҷамъият ҳимоя мекунанд [1]. Дар ҳамин замона, замони истиқлолияти давлатӣ ҷиҳати танзиму таҳқими муносаботи оилавӣ қарҳои зиёде анҷом дода шуда, натиҷаҳои мусбии зиёд ба даст оварда шудааст [8].

Аммо новобаста аз ин, дар муносаботи оилавӣ мушкилоти ҳалталаб ба назар мерасад. Яке аз ҷунин масъалаи

муҳим ин проблемаи зӯроварӣ дар оила мебошад. Ин зуҳороти номатлуб таъсири манғии худро ба заминаҳои бунёдии оилаҳо мерасонад.

Дар натиҷаи зӯроварӣ оилаҳо вайрон ва ақди никоҳ бекор мегардад, фарзандон аз таълиму тарбияи дуруст, меҳру муҳаббати волидон, фазои солими ҳонаводагӣ бенасиб шуда, баъзан ба оворагардию, талбандагӣ ва дигар кирдорҳои зиддиҳуқӯқӣ даст мезананд. Заноне, ки маълумоти олий ва ҷои кори доимӣ надоранд, баъди вайроншавии оила ба фоҳишагӣ машғул шуда, имкони таълиму тарбияи дурусти фарзандро аз даст медиҳанд. Ҳулас, душворӣ ва оқибати манғии зӯроварӣ дар оила ба фарзандони ноболиғ, зану шавҳар ва дигар аъзоёни

оила ва дар маҷмуъ, ба ҷомеа ва давлат бетаъсир намемонад.

Аз рӯйи омори ҷаҳонӣ дар даҳсолаи охир 30-40% ҷиноятҳои вазнин дар, оила ба вуқӯъ омадаанд; 27% қушторҳо дар доҳили оила содир мешаванд; аз шумораи умумии қурбониёни зӯроварӣ занон ва ноболифон тақрибан 70 % ташкил медиҳанд; аз 10 зан 9 нафараш мавриди зӯроварии ҷисмонӣ ва равонӣ қарор гирифтаанд; 26,14% зӯровари дар оила – зӯроварии иқтисодӣ аст; 18,7% зӯроварӣ дар оила – зӯроварии ҷисмонӣ мебошад [11, с. 246].

Ҳамзамон қайд кардан ба маврид аст, ки аз рӯйи маълумоти Ташкилоти байналмилалии тандурустӣ, тақрибан 736 миллион зан ё аз се як нафар зан, дар давоми зиндагӣ ба зӯроварии ҷисмонӣ ё шаҳвонӣ аз ҷониби ҳамсари худ ё дигар шахсон дучор мешаванд. Ин нишондихандаҳо амалан дар давоми даҳсолаи охир тағйир наёфтааст [9].

Нишондихандаҳои мазкур далели равшани он аст, ки масоили зӯроварӣ дар оила воқеан яке аз мушкилоти асосӣ ба ҳисоб меравад.

Аз рӯйи маълумоти пешниҳодгардида маълум мегардад, ки аслан ба ҳолати зӯроварӣ нисбат ба занҳо таваҷҷӯҳ шудааст. Яъне, айни замон бештари ҷабрдиҳои зӯроварӣ дар оила занҳо мебошанд. Таҷриба нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҷабрдиҳагони зӯроварӣ дар оила бештар занон мебошанд. Аммо ин маънои онро надорад, ки нисбати мардон ва дигар аъзоёни оила зӯроварӣ намешавад. Онҳо низ дар навбати худ мавриди зӯроварӣ қарор мегиранд.

Маълумоти зикршуда аз он шаҳодат медиҳад, ки масъалаи зӯроварӣ дар оила, аз ҷумла, нисбат ба занон натанҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дорад, балки аз рӯйи миқёси фарогирӣ дар тамоми давлатҳо, тамаддунҳо ва фарҳангҳо ба ин падидай номатлуб рӯ ба рӯ шудан мумкин аст.

Агар ба масири таърихи падидай зӯроварӣ дар оила назар афканем, маълум мегардад, ки он аз замонҳои дури таърих бо шаклҳои хосси худ дар ҳар

давру замон ва фарҳангу тамаддунҳо вуҷуд дошт. Таърихи ҳуқуқи Оилаи Рум ду намуди никоҳро медонад:

– *sunt mani* – ақди никоҳе, ки ҳукмронии шавҳарро бар занаш муқаррар карда буд;

– *sine mani*, ки барои шавҳар чунин ҳукмрониро муқаррар намекард.

Дар ақди никоҳи *sunt mani*, шавҳар ҳақ дошт, ки нисбати занаш ҳамагуна ҷазоро таъйин кунад, аз ҷумла, аз ҳаёт маҳрум карданро, аммо урғу одатҳо шавҳарро вазифадор мекард, ки занашро, бидуни шунидани фикри суди оилавӣ, ки аз ҳисоби аъзои оилаи кӯҳнаи ў, ки пас аз издивоҷ бокӣ монда буданд, ҷазо надиҳад [7, с. 37-38]. Ин шакли ақди никоҳ, ки занон дар ҳолати вазъи бехӯқуқии қарор доштанд, талаботи духтарон аз оилаҳои бонуфуз (ашрофзодангон) ва сарватмандонро, ки ба роҳ мондани муносибатҳои оилавиро аз рӯйи принсипҳои комилан дигар афзал медонистанд, қонеъ карда наметавонист.

Агар чунин тарзи оиладориро ба шароити имрӯза, аз ҷумла, қонунгузории оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқоиса намоем, маълум мегардад, ки дар он замон (дар муносибатҳои оилавӣ) зӯроварӣ нисбат ба занҳо ба назар мерасид. Чунки дар чунин ҳолат озодии зан ҷиҳати ҳалли ин ё он масъалаи оилавӣ маҳдуд буда, ў пурра дар зери ҳокимияти шавҳар қарор дошт.

Тибки муқаррароти моддаи 32 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, зану шавҳар ҳар қадомашон дар интиҳоби шуғл, таҳсилот, қасб, намуди фаъолият, маҳалли истиқомат ва будубош озод аст. Масъалаҳои падариву модарӣ, таълиму тарбияи фарзандон ва масъалаҳои дигари ҳаёти оилавиро зану шавҳар якҷоя, бо назардошти принсипи баробарҳуқуқии зану шавҳар ҳал менамоянд [2].

Ё дар низоми ҳуқуқии шариат то ҳадду андозаи шаръӣ задани зан ҳамчун ҷори ислоҳшавии зан иҷозат дода шудааст. Яъне, вакте зан аз анҷоми масъулиятаи ҳамсарӣ саркашӣ намояд ва хостаҳои машруъи шавҳараширо ба ҷой наоварад, дар марҳалай аввал шавҳар

бояд ўро дилсӯзона насиҳат намояд ва зарурати пойбандӣ ба тааҳҳудот ва масъулиятҳои заношавҳариро барои вай ёдовар шавад. Агар насиҳат дар вай таъсир накард, то муддате ҳамбистариро бо ў тарк намояд, то ғуруру ҳавобаландиаш шикаста шавад, аммо беш аз се шабонарӯз қаҳрӣ кардан ва бо ҳам сухан нагуфтан ҳаром аст. Агар пас аз чанд муддате ба худ наомад ва худро ислоҳ накард, мард метавонад ба ғайр аз рӯй ва қисматҳои ҳассоси бадан, ўро ба таври ғайридардовар бизанад ва дуруст танбех диҳад [6, с. 738-739].

Агар ба маънии луғавии вожаи зӯроварӣ назар кунем, он дар Фарҳанги тафсирӣ забони тоҷикӣ бо маънои зӯрӣ ба кор бурдан ба касе, фишор овардани касе ба дигаре маънидод шудааст [10, с. 531]. Фаҳмиши забонӣ ва истифодаи вожаи мазкур дар ҳуқуқшиносӣ мазмунӣ якхела доранд. Дар муносибатҳои оилавӣ низ зӯроварӣ бо ҳамон мазмун, яъне, зӯрӣ ба кор бурдан нисбати ягон узви оила ё, фишор овардани як узви оила ба дигар аъзои оила маънидод мешавад.

Боиси қайд аст, ки бе муайян кардани мафҳуми расмии зӯроварӣ дар оила дар қонунгузорӣ, пешгирӣ ва мубориза бурдан бо он мушкил мегардад. Бо ҳамин мақсад ва ҷиҳати фаҳмиши дуруст ва бандубости кирдори зӯроварӣ дар оила аз ҷониби кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз ҷумла, кормандони милитсия (нозирони пешгирии зӯроварӣ дар оила ва нозирони минтақавии милитсия), инчунин, дигар субъектоне, ки дар самти пешгирии зӯроварӣ дар оила фаъолият менамоянд, дар қонунгузорӣ мафҳуми расмии зӯроварӣ дар оила муқаррар шудааст.

Мутобики зербанди 1 қисми 1 моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила», зӯроварӣ дар оила «кирдори зиддиҳуқуқии қасдана ё таҳдиidi содир намудани кирдори дорои ҳусусияти ҷисмонӣ, равонӣ, иқтисодӣ ва шаҳвонӣ, инчунин, муносибати беэътиноёнаи аз ҷониби як узви оила нисбат ба узви дигари оила, ки ҳуқуку озодиҳои ин шахсонро поймол мекунанд ва ё поймол

карда метавонанд, шаъну шарафи онҳоро паст мезананд, заари ҷисмонӣ ва ё рӯҳӣ мерасонанд ва ба маҷбуран ё қасдан маҳрум соҳтан аз озодӣ оварда мерасонанд» [4].

Мафҳуми зикршуда аз ҷиҳати мазмуну соҳтор қалонҳаҷм буда, дар якҷоягӣ таҳлил кардани он мушкил мебошад. Аз ин ҷиҳат, бо мақсади таҳлили ҳуқуқии мафҳуми зикршудаи зӯроварӣ дар оила, онро ба ҷунин қисматҳои ҷудо кардан ва ин қисматҳоро нишонаҳои асосии таркиби кирдори зӯроварӣ дар оила гуфтан мумкин аст, ки ҳангоми мавҷудияти онҳо ва оқибатҳои ба вучудомада кирдори содиршуда, зӯроварӣ дар оила эътироф мешавад:

1. зиддиҳуқуқӣ будани кирдори зӯроварӣ дар оила;
2. қасдана будани зӯроварӣ;
3. муносибати беэътиноёнаи аз ҷониби як узви оила нисбат ба дигар узви оила;
4. мавҷуд будани зарари ҷисмонӣ ва ё рӯҳӣ;
5. таҳдиidi содир намудани кирдори дорои ҳусусияти ҷисмонӣ, равонӣ, иқтисодӣ ва шаҳвонӣ;
6. маҷбуран ё қасдан ба маҳрум соҳтан аз озодӣ оварда расонидан.

Вобаста ба қисмати аввал, яъне, зиддиҳуқуқӣ будани кирдори зӯроварӣ дар оила қайд кардан зарур аст, ки воқеан, он бояд зиддиҳуқуқӣ бошад. Ин яке аз нишонаҳои асоси зӯроварӣ дар оила мебошад. Дар рафтори шахсе, ки зӯроварӣ дар оиларо содир менамояд, бояд ҳолатҳои вайронкунии ин ё он талаботи қонун дида шаванд. Масалан, маҳдуд кардани ҳуқуқу озодиҳои ҷабрдидаи зӯроварӣ дар оила, расонидани зарари ҷисмонӣ, рӯҳи нисбати ў ва ғ.

Қисматҳои дуюми ва сеюми мафҳуми зӯроварӣ дар оила қасдана ва аз беэътиноӣ содир шудани кирдори зӯроварӣ дар оиларо пешбинӣ кардааст. Қасдана будани рафтори зӯровар яке аз нишонаҳои асосии зӯроварӣ дар оила мебошад. Қасдана будани зӯроварӣ дар оила маънои онро дорад, ки шахси зӯроварикунанда дидаю дониста ин амалро анҷом медиҳад.

Ҳамзамон дар мағҳуми расмӣ ҳолатҳои аз беътиноӣ (бепарвой, бетаваҷҷӯҳӣ) содир шудани зӯроварӣ дар оила пешбинӣ шудааст. Яъне, муносибати беътиноёнаи узви оила, ки ҳуқуқу озодиҳои дигар узви оиларо поймол мекунанд ва ё поймол карда метавонанд, шаъну шарафи онҳоро паст мезананд, зарари ҷисмонӣ ва ё рӯҳӣ мерасонанд ва ба маҷбуран ё қасдан маҳрум сохтан аз озодӣ оварда мерасонанд, зӯроварӣ дар оила мебошад.

Боиси қайд аст, ки ҳангоми аз беътиноӣ содир кардани кирдори зӯроварӣ дар оила расонидани зарари ҷисмонӣ ва ё рӯҳиро пешбинӣ карда, мавҷудияти зарари иқтисодӣ ва шаҳвонӣ сарфи назар шудааст. Яъне, агар аз беътиноӣ зарари иқтисодӣ ё шаҳвонӣ расонида шавад, шахсро барои зӯроварӣ дар оила дар ҳамин маврид ҷавобгар кардан ғайри имкон мебошад. Дар ин ҷо суоле ба миён меояд, ки аз муносибати беътиноёнаи зарари иқтисодӣ ё шаҳвонӣ расонидан мумкин аст, ё не. Ба андешаи мо, зарари иқтисодӣ аз беътиноӣ расонида мешавад.

Аммо масъалаи аз беътиноӣ расонидани зарари шаҳвонӣ баҳсӣ мебошад, ҷонки беътиноӣ дар муносибатҳои машруъӣ (шаҳвонии) зану шавҳар метавонад дар шакли қонеъ накардани талаботи шаҳвонии яқдигар, зоҳир шавад. Аммо агар аз нуқтаи назари озодии ҷинсӣ ин масъаларо таҳдил намоем, маълум мегардад, ки водор намудан барои қонеъ кардани талаботи шаҳвонӣ хилоғи қонун мебошад.

Аз рӯйи урфу одати миллати мо ин масъала хеле масъалаи ҳассос мебошад. Ҷонки дар муносибатҳои оилавии миллати тоҷик, ки аксарият мусулмонон мебошанд, аз ҷумла, барои занон ҳангоми дар ақди никоҳ қарор доштан, қонеъ кардани талаботи шаҳвонӣ бо шаҳси дигар (ғайри шавҳари ҳуд) як одати нанговар мебошад. Аз ин ҷиҳат, таҷриба нишон медиҳад, ки бештари маврид занҳо ҳангоми дар ақди никоҳ қарор доштан имкони истифода аз озодии ҷинсии ҳудро надоранд. Ягона роҳи муносиб ва амни қонеъ кардани та-

лаботи шаҳвонӣ ба воситаи шавҳари никоҳии ҳуд мебошад.

Боиси ёдоварст, ки дар низоми ҳуқуқии шариат то муддате бо зан ҳамбистариро тарқ кардан як навъи ҷазо барои ислоҳи зан мебошад [6, с. 738]. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки муносибати беътиноёна барои қонеъ кардани талаботи шаҳвонӣ дар муносибатҳои оилавӣ масъалаи хеле муҳим мебошад, ки чунин рафткор дорои ҳусусияти мӯҷозотӣ мебошад. Ҳатто дар низоми ҳуқуқии шариат аз се рӯз зиёд идома додани онро манъ мекунад.

Аз ин нуқтаи назар ба андешаи мо, аз беътиноӣ расонидани зарари шаҳвонӣ низ имконпазир мебошад. Ҳуб мешавад, ки дар мағҳуми мазкур баъди вожаҳои «зарари ҷисмонӣ ва ё рӯҳӣ» вожаҳои «иқтисодӣ ва шаҳвонӣ» низ илова карда шаванд.

Қисмати дигари мағҳуми расмии зӯроварӣ дар оила, ки мазмуни он баъзе ҳолатҳои нофаҳмо ва душворфаҳм мебошад, содир намудани кирдори зиддиҳуқуқии қасдана ё таҳдиди содир намудани кирдори дорои ҳусусияти ҷисмонӣ, равонӣ, иқтисодӣ ва шаҳвонӣ, инчунин, муносибати беътиноёнаи аз ҷониби як узви оила нисбат ба узви дигари оила мебошад.

Агар мушаҳҳаҳстар гӯем, аз рӯйи мағҳуми «узви оила», ки дар мағҳуми расмии зӯровари дар оила ва дар матни Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» даҳ маротиба зикр шудааст, аниқ муайян кардан душвор аст, ки қадом шахсонро дар назар дорад. Оё бобою бибӣ, наберагон, келину ҳуҷдоман, бародару ҳоҳар ва дигар шахсонеро, ки бо ҳам зиндагӣ мекунанд ё на, узви оила гуфтан мумкин аст, ё не? Яъне, гарчанде, ки ибораи «узви оила» дар Қонун тақроран ҷандин маротиба истифода гардида бошад ҳам, аммо дар мағҳумҳои асосӣ дақиқ нашудааст, ки қадом шахсон ба сифати узви оила эътироф карда мешаванд.

Тибқи қ. 2 м. 49 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», матни санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд бо риояи услуби расмии за-

бони адабӣ, содда ва равону фаҳмо баён карда шавад, ки тафсири ҳархелаи меъёрҳоро истисно намояд [5]. Корбурди ибораи «узви оила»-ро дар муқоиса ба муқаррароти меъёри мазкур таҳлил намоем, маълум мегардад, ки он аз ҷиҳати тафсири ҳуқуқӣ душворфаҳм ва боиси тафсири ҳархела шуда метавонад. Чунки номгӯйи хешовандони дуру наздик аз ҳамсару фарзанд сар карда, то ҳолаву амма, тағову амак ва ғ. хеле зиёд мебошанд. Ҳангоми дар қонун мушаххас накардани доираи шахсоне, ки онҳоро «узви оила» гуфтан мумкин аст, барои ба мақсаду мазмуни қонун сарфаҳм рафтани душворӣ эҷод менамояд. Ҳар нафар аз рӯйи фаҳмиши худ метавонад доираи шахсонеро, ки узви оила шуда метавонанд, бо тарзҳои гуногун маънидод намояд. Чунин мағҳумҳо муракқаб буда, сабаби тафсири ҳархелаи меъёрҳо шуда метавонанд.

Дар иртибот ба ҳамин масъала, яъне, муайян намудани мағҳуми «узви оила» дар муқоиса ба дигар соҳаҳои ҳуқуқ назар афканем, маълум мегардад, ки муродифи ибораи мазкур дар шакли дигар, яъне «аъзои оила» дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ корбурд шудааст. Ҳаммаънои ибораи «узви оила», яъне «аъзои оила» дар Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон ба такрор хеле зиёд истифода мегардад.

Тибқи м. 24 Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамсар, фарзандон, падару модар, бобо, бибӣ, наберагон ва aberagoni молик, ки дар манзили истиқоматии молик бо ў доимӣ истиқомат мекунанд, аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ эътироф карда мешаванд. Дар ҳолатҳои истисной шахсони дигар низ метавонанд аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ эътироф карда шаванд, агар онҳо бо розигии соҳибмулк дар ҳамин манзили истиқоматӣ ба таври доимӣ бо молики манзил истиқомат карда бошанд [3].

Дар қисми якуми меъёри мазкур аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ ба таври мушаххас дарҷ гардидаанд. Дар қисми дуюми моддаи зикршуда бошад, салоҳияти судро муайян ва шартҳои ди-

гар шахсро аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ эътироф кардан муайян шудааст. Яъне, суд метавонад шахси бегонаero, ки ба ғурӯҳи аъзои оила доҳил намешавад, ҳангоми мудддати муайян бо молики манзили истиқоматӣ якҷо зиндагӣ кардан аъзои оилаи ў эътироф намояд. Бояд қайд намуд, ки ин тартиб барои аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ эътироф кардан даҳл дорад, яъне, муносибатҳои ҷамъиятиро ҳангоми аъзои оилаи молики манзили истиқоматӣ эътироф кардан танзим менамояд.

Робитаи муқаррароти м. 24 Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон бо падидай зӯроварӣ дар оила бо он алоқаманд аст, ки агар шахси бегона дар асоси ҳалномаи суд аъзои оила эътироф шуда бошад ҳангоми содир намудани зӯроварӣ нисбати ў аз ҷониби дигар аъзоёни оила мақомоти ҳуқуқтатбиқунанда, аз чумла, кормандони милитсия, метавонанд ин ҳолатро ҳамчун кирдори зӯроварӣ дар оила ба расмият дароранд.

Аз таҳлили ҳолатҳои мазкур маълум мегардад, ки аъзои оила ҳам хешони наздик (ҳамсар, фарзандон, падару модар ва ғ.) ва ҳам шахсони бегона, ки ба ғурӯҳи хешовандони дуру наздик доҳил намешаванд, шуда метавонанд. Барои муайян кардани ҳолати зӯроварӣ дар чунин маврид кормандони милитсия ва дигар субъектҳои самти зӯроварӣ дар оиларо зарур аст, ки ба масъалаи робитаи хешутабории шахсони зӯровариқунанда, мавҷудияти санадҳои судӣ оид ба аъзои оила эътироф намудан, инчунин, новобаста аз мавҷудияти робитаи хешутаборӣ ба ҳолати дар қайди манзили истиқоматӣ будан ва якҷоя зиндагонӣ кардан, дикқат диханд.

Муродифи ибораи «узви оила», яъне, «аъзои оила» дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ истифода бурда мешавад. Аммо дар муқоиса ба Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аъзоёни оилаи молики манзили истиқоматиро муайян намудааст (дар боло таҳлил шуд), Кодекси оила аъзоёни оиларо васеътар нишон додааст.

Моддаи 2 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аъзои оиларо муайян наму-

дааст, ки инҳо мебошанд: зану шавҳар, падару модар, фарзандон, дигар аъзои оила. Ба дигар аъзои оила дар қонунгузории оилавӣ зану шавҳар ва зану шавҳари собик, бародарону хоҳарон, бобою бибӣ ва набера, писарандар ва духтарандар, падарандару модарандар метавонад доҳил шавад [2].

Ҳолати дигари муҳимме, ки вобаста ба содир намудани зӯроварӣ дар оила аз ҷониби як узви оила нисбат ба дигар узви оила дарҷ шуда ба такмил ниёз дорад, ин муқаррароти «аз ҷониби як узви оила» мебошад. Агар зӯроварӣ аз ҷониби якчанд узви оила содир карда шавад, чӣ мешавад? Яъне, дар ин маврид нишон додани рақами «як» зарурат надорад, чунки зӯроварӣ метавонад ҳам аз ҷониби як узви оила ва ҳам аз ҷониби ду ва ё зиёда аъзоёни оила содир карда шавад.

Мафҳуми «зӯроварӣ дар оила» дар баробари амали зӯроварӣ, таҳди迪 содир намудани кирдори дорои ҳусусияти ҷисмонӣ, равонӣ, иқтисодӣ ва шаҳвониро ҳамчун зӯроварӣ эътироф намудааст. Барои таҳди迪 содир намудани зӯроварӣ дар оила, ки дорои ҳусусияти ҷисмонӣ, рӯҳӣ, шаҳвонӣ ва иқтисодӣ мебошад, имкон дорад, ки нисбати зӯровар ҷораи қонунӣ андешида шавад.

Таҳлилҳои овардашуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар мағҳуми расмии зӯроварӣ дар оила баъзан нофаҳмӣ ва номукаммалӣ ҷой дошта, ба такмилдихӣ ниёз дорад. Бо ҳамин мақсад ва бо назардошти гуфтаҳои боло мағҳуми зӯровари дар оиларо дар шакли зерин пешниҳод менамоем: «Зӯроварии дар оила – кирдори қасданаи зиддиҳукукии (ҳаракат ва беҳаракатӣ) шахси воқеӣ дар доираи муносибатҳои оилавӣ нисбати шахси дигар, ки дорои ҳусусияти ҷисмонӣ, равонӣ, иқтисодӣ ва шаҳвонӣ мебошад ё таҳди迪 расонидани чунин зарарро дорад».

Ҳамзамон бо мақсади муайян кардани доираи шахсоне, ки кирдори онҳоро зӯроварӣ дар оила гуфтан мумкин аст, дар мағҳумҳои асосӣ ворид кардани мағҳуми муносибатҳои оилавиро дар шакли зерин зарур мешуморем: «Муносибатҳои оилавӣ – муносибатҳо байни ҳамсарон, собик ҳамсар, шахсоне, ки якҷоя зиндагӣ мекунанд ё мекарданд, хешони наздик, шахсоне, ки кӯдаки умумӣ доранд».

Дар чунин маврид кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқук, аз ҷумла, кормандони милитсия барои муайян кардани кирдори зӯроварӣ дар оила аз дигар кирдорҳо ба мушкилӣ рубарӯ намешаванд.

Адабиёти истифодашуда

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябрис 1994 (бо назардошти тағйироту иловаҳо аз солҳои 1999, 2003, 2016). – Душанбе: Паёми Сомониён, 2016. – 135 с.
2. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13-уми ноября с. 1998, № 682 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, №22, мод. 303.
3. Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18-уми марта с. 2022, № 1852 (Қонуни ҶТ аз 2.01.2018 № 1489, аз 01.10.2025 № 2187) // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://mmk.tj/content/> (санай муроҷиат: 12.08.2025).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» аз 19-уми марта с. 2013, № 954 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2013, №3, мод. 197.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30-юми майи с. 2017, № 1414 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2017, №5, к. 1, мод. 271.
6. Абдушариф, Б. Фикҳи исломӣ бар асоси мазҳаби Ҳанафӣ (ибодот ва аҳволи шаҳсӣ) / Б. Абдушариф. – М., 2022. – 912 с.
7. Гиро, П. Быт и нравы древних римлян / П. Гиро: перевод с франц. – Смоленск: Русич, 2002. – 571 с.
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати доҳилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 28-уми декабря с. 2024 // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <https://khovar.tj/2023/12/payomi-prezidenti-um-urii-to-ikiston/> (санай муроҷиат 21.10.2024).

9. Повсеместная опасность: каждая третья женщина в мире подвергается насилию // [Электронный источник]. – Режим доступа: <https://www.who.int/ru/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence/> дата обращения: 22.03.2025).

10. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Аз 2 ҷилд. Ҷ. 1 / Зери таҳрири Сайфиддин Н., Аҳмадҷон С., Каримов С., Мирзо Ҳ.С. – Душанбе, 2008. – 950 с.

11. Холостова, Е.И. Социальная работа: учебник для вузов / Е.И. Холостова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2020. – 746 с.

References

1. Constitution of the Republic of Tajikistan dated November 6, 1994 (as amended in 1999, 2003, 2016). – Dushanbe: Payomi Somoniyon, 2016. – 135 p.
2. Family Code of the Republic of Tajikistan dated November 13, 1998, No. 682 // News of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 1998, No. 22, Art. 303.
3. Housing Code of the Republic of Tajikistan dated March 18, 2022, No. 1852 (Law of the Republic of Tajikistan dated January 2, 2018 No. 1489, dated October 1, 2025 No. 2187) // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://mmk.tj/content/> (access date: 12.08.2025).
4. Law of the Republic of Tajikistan “On Prevention of Domestic Violence” dated March 19, 2013, No. 954 // News of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2013, No. 3, Art. 197.
5. Law of the Republic of Tajikistan “On Regulatory Legal Acts” dated May 30, 2017, No. 1414 // News of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2017, No. 5, p. 1, Art. 271.
6. Abdusharif, B. Islamic Jurisprudence Based on the Hanafi School (Worship and Personal Conditions) / B. Abdusharif. – M., 2022. – 912 p.
7. Guiro, P. Everyday life and customs of the ancient Romans / P. Guiro: translation from French. – Smolensk: Rusich, 2002. – 571 p.
8. Message of the President of the Republic of Tajikistan, Honorable Emomali Rahmon “On the main directions of the domestic and foreign policy of the Republic”, December 28, 2024 // [Electronic resource]. – Access schedule: <https://khovar.tj/2023/12/payomi-prezidenti-um-urii-to-ikiston/> (access date 21.10.2024).
9. Danger everywhere: every third woman in the world experiences violence // [Electronic source]. – Access mode: <https://www.who.int/ru/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence/> date accessed: 22.03.2025).
10. Explanatory Dictionary of the Tajik Language. In 2 volumes. Vol. 1 / Edited by Sayfiddin N., Ahmadjon S., Karimov S., Mirzo H.S. – Dushanbe, 2008. – 950 p.
11. Kholostova, E.I. Social work: a textbook for universities / E.I. Kholostova. - 2nd ed., revised and enlarged. – M.: Yurait, 2020. – 746 p.

УДК 343.98

ВИДЫ НЕПРОЦЕССУАЛЬНЫХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ, ПРОВОДИМЫХ НА СТАДИИ ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА И ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОЛУЧЕННЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В ДОКАЗАТЕЛЬНЫХ ЦЕЛЯХ

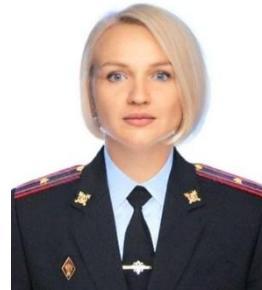
НАМУДҲОИ ТАҲҚИҚОТҲОИ ИЛМИЙ-ТЕХНИКИИ ҒАЙРИМУРОФИАВӢ, КИ ДАР
МАРҲИЛАИ ОҒОЗ НАМУДАНИ ПАРВАНДАИ ЧИНОЯТӢ ГУЗАРОНИДА
МЕШАВАНД ВА МУШКИЛОТИ ИСТИФОДАИ НАТИЧАҲОИ БАДАСТОМАДА
БО МАҚСАДИ ИСБОТ

**TYPES OF NON-PROCEDURAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL RESEARCH
CONDUCTED AT THE STAGE OF INITIATION OF A CRIMINAL CASE
AND PROBLEMS OF USING THE RESULTS OBTAINED FOR
EVIDENTIARY PURPOSES**

ГЛУХОВА Д.А.
GLUKHOVA D.A.

*Преподаватель кафедры исследования документов
учебно-научного комплекса экспертино-криминалистической
деятельности Волгоградской академии МВД России,
майор полиции*

*Омӯзгори кафедраи тадқиқоти ҳуҷҷатҳои
Комплекси илмий-таълими фаъолияти эксперти-криминалистики
Академияи ВКД Россия дар ш. Волгоград, майори политехни
Lecturer at the Department of Document Research
of the educational and scientific complex of expert and criminalistic
activities Volgograd Academy of the Ministry of Internal
Affairs of Russia, police major*

e-mail: ya.kulikova212
@yandex.ru

*Научная специальность: 5.5.12. Криминалистика; судебно-экспертная деятельность;
оперативно-розыскная деятельность (5.1.4 Уголовно-правовые науки).*

*Ихтисоси илми: 5.5.12. Криминалистика; фаъолияти судӣ-эксперти; фаъолияти
оперативӣ-чустуҷӯй (5.1.4. Илмҳои чиноятӣ-хукуқӣ).*

*Scientific specialty: 5.5.12. Criminalistics; forensic expertise; operational investigative activities
(5.1.4 Criminal Law sciences).*

*Рецензент: ВНУКОВ В.И. - доцент кафедры процессуального права и криминалистики
Института права Волгоградского государственного университета, кандидат юридических наук.*

*Тақриздиҳанда: ВНУКОВ В.И. - дотсенти кафедраи хуқуқи мурофиавӣ ва
криминалистикаи Донишкадаи хуқуқи Донишгоҳи давлатии Волгоград, номзади илмҳои
хуқуқшиносӣ.*

*Reviewer: VNUKOV V.I. - Associate Professor of the Department of Procedural Law and Crimi-
nalistics at the Institute of Law of Volgograd State University, Candidate of Law.*

*Аннотация: Автор статьи отмечает, что в действующих нормативных правовых актах
трактуются разные подходы к пониманию самой сущности непроцессуальных научно-
технических исследований, проводимых при возбуждении уголовного дела, их целевой
направленности, особенности методического и технического обеспечения, а также места их
проведения. Значительная часть статьи посвящена обсуждению предложений по вопросу
использования в уголовном процессе данных, полученных в ходе проведения непроцессуальных*

исследований следов в «полевых» и лабораторных условиях.

Ключевые слова: раскрытие и расследование преступлений, нормативные правовые акты, правовое регламентирование, научно-техническое обеспечение, предварительные непротцессуальные исследования, доследственная проверка.

Аннотация: Муаллифи мақола қайд мекунад, ки дар санадҳои меъёрии ҳукуқии амалкунанда равишҳои гуногун оид ба фаҳмиши моҳияти таҳқиқоти илмӣ-техникии ғайримурофиавие, ки ҳангоми оғози парвандаи чиноятӣ гузаронида мешаванд, самти мақсадноки онҳо, хусусиятҳои таъмини методологӣ ва техникӣ, инчунин, чойи гузаронидани онҳо, шарҳ медиҳад. Қисми зиёди мақола ба муҳокимаи пешниҳодҳо вобаста ба масъалаи дар мурофиаи чиноятӣ истифодаи маълумоте, ки дар ҷараёни гузаронидани таҳқиқоти ғайрирасмӣ дар шароити «саҳроӣ» ва лабораторӣ ба даст оварда шудааст, бахшида мешавад.

Вожаҳои қалидӣ: ошкор ва тафтиши чиноятҳо, санадҳои меъёрии ҳукуқӣ, танзими ҳукуқӣ, таъминоти илмӣ-техникӣ, тафтиши пешакии ғайримурофиавӣ, санчиши пешакии тафтиш.

Annotation: The author of the article notes that current regulations interpret different approaches to understanding the very nature of non-procedural scientific and technical research conducted during criminal proceedings, their target focus, the specifics of their methodological and technical support, and the location where they are conducted. A significant portion of the article is devoted to a discussion of proposals for the use of data obtained during non-procedural trace evidence examinations in field and laboratory settings in criminal proceedings.

Key words: detection and investigation of crimes, regulatory legal acts, legal regulation, scientific and technical support, preliminary non-procedural research, pre-investigation check.

Раскрытие и расследование преступлений осуществляется в определенных рамках, регламентированных уголовно-процессуальным законом страны. То есть деятельность государственных органов, связанная с применением мер принуждения в отношении лиц, совершивших преступление, предполагает ответственное отношение к соблюдению их конституционных прав и законных интересов. Поэтому и научно-техническое обеспечение как специфический вид деятельности, направленный на использование научно-технических средств и рекомендаций в процессе раскрытия и расследования преступлений, также должно соответствовать законам и подзаконным (ведомственным) нормативным правовым актам порядка действий в системе возникающих при этом процессуальных и организационно-управленческих отношений, причем, правовой элемент занимает в системе научно-технического (далее - НТО) приоритетную, ключевую роль.

Главный недостаток существующей регламентации использования технических средств в уголовном процессе заключается в том, что отдельные статьи Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации (далее - УПК РФ) содержат перечень допустимых к применению средств [1]. Это предполагает, по сути, невозможность применения новых технических средств, т.к. они не указаны в законе.

Криминалисты неоднократно выступали против подобной законодательной практики. Поэтому вполне обоснованными представляются мнения известных юристов, обоснованно считающих целесообразным указать в УПК лишь основополагающие критерии, которым должны соответствовать применяемые в уголовном судопроизводстве технические средства, методы, методики, приемы. К числу таких критериев, чаще всего, относят:

- законность, научную обоснованность применяемых технических средств и методов;

- достоверность получаемых результатов;
- объективную целесообразность;
- безопасность применяемых средств для жизни и здоровья граждан.

Однако в действующем УПК РФ предписания, касающиеся принципа допустимости использования технических средств и методов в уголовном процессе, непоследовательны и порой противоречивы [4, с. 65].

Так, в статье закона идет речь о возможности участия специалиста при рассмотрении сообщения о преступлении (ст. 144 УПК РФ), а также в таких следственных действиях, как освидетельствование, осмотр, следственный эксперимент и получение образцов для сравнительного исследования (ст. 164, 168, 202 УПК РФ). В то же время странно, что его участие как сведущего лица не предусмотрено при осмотре места происшествия (ст. 177), проверке показаний на месте (ст. 194), следственном эксперименте (ст. 181). Непоследовательность в законе просматривается и в отношении использования технических средств при осуществлении различных следственных действий. Наиболее полный перечень таких средств представлен, почему-то в ст. 190, посвященной содержанию протокола допроса, и в ст. 189, регламентирующей порядок проведения допроса - далеко не самого технически емкого следственного действия.

Тщательный анализ текста ст. 58 УПК РФ также вызывает вполне обоснованные замечания к его содержанию. Правоведы справедливо отмечают, что ч. 1 этой статьи, по существу, исключает возможность применения технических средств непосредственно самим специалистом, привлеченным к участию в процессуальных действиях, ограничивая его полномочия оказанием помощи следователю при их применении [6, с. 68]. То есть не учитывается, что указанное сведущее лицо, обладающее в отличие от следователя глубокими специальными знаниями, способно обеспечить высокую эффективность применения технических средств.

Рассматривая проблемы правового регулирования научно-технического обеспе-

чения раскрытия и расследования уголовных дел, нельзя обойти дискуссионные вопросы, касающиеся предварительных исследований, осуществляемых путем использования специальных знаний на стадии до следственной проверки и возбуждения уголовного дела.

Анализ юридической литературы и действующих нормативных правовых актов, в том числе с грифом «Для служебного пользования», показывает, что в них трактуются разные подходы к пониманию самой сущности таких исследований, их целевой направленности, методического и технического обеспечения, а также места его проведения.

Так, в пункте 39.3 Наставления по организации экспертно-криминалистической деятельности в системе МВД России говорится, что «Предварительные исследования проводятся в срок до 5 суток, а в случае задержания лица - в течение суток, в исключительных случаях по мотивированному рапорту сотрудника экспертно-криминалистических подразделений (ЭКП) - до 10 суток либо в течение времени, необходимого для воспроизведения применяемой экспертной методики» [3]. По сути, это указания на осуществление такого вида исследования следов в лабораторных условиях.

В других же нормативных правовых актах, в том числе, с грифом «Для служебного пользования», указывается, что «специалист по указанию руководителя следственно-оперативной группы (далее - СОГ) проводит исследования следов и иных предметов», подразумевая, по существу, что местом проведения предварительного исследования служит только место происшествия. Этой позиции придерживаются и авторы многочисленных публикаций.

Учитывая вышеизложенное, представляется обоснованным с позиции практической целесообразности предложение дифференцировать виды не процессуального исследования материальных следов преступлений на стадии возбуждения уголовного дела на:

– предварительные исследования материальных следов, проводимые на месте их обнаружения;

– научно-технические исследования, осуществляемые в лабораторных условиях [4, с. 23; 10, с. 23].

Предварительные исследования осуществляются, как правило, в условиях острого дефицита времени, всегда с использованием не экспертных, а облегченных методик, и с применением простейших технических средств [11, с. 179].

Сторонники придания силы доказательств таким сведениям отмечают нелогичность положений действующего законодательства, согласно которому признается доказательством заключение и показание специалиста (п. 3. 1., ч. 2 ст. 74 УПК РФ) без проведения исследования, но не признается в этом статусе результаты исследования, проведенным специалистом с использованием инструментальных криминалистических методов и средств.

А.Ф. Волынский говорит о том, что существует явное противоречие в том, что в соответствии с уголовно-процессуальным законодательством результаты исследований специалистов, проводимых ими на стадии возбуждения уголовного дела, могут служить основанием для принятия важнейшего из процессуальных решений, определяющего начало уголовного преследования человека. Однако после возбуждения уголовного дела эти результаты уже не признаются в качестве доказательства по делу, хотя в дальнейшем на экспертизу направляются те же объекты, их исследуют зачастую те же специалисты (эксперты), применяя те же методики, и фактически переписывают справку об исследовании в виде заключения эксперта [5, с. 53]. Естественно, никакой новой доказательственной информации оно не может содержать.

Такой же позиции и придерживаются многие другие ученые, которые доказывают необходимость изменения правовой оценки результатов специальных исследований, осуществляемых на стадии возбуждения уголовного дела и признания их доказательственного значения, при четко определенных условиях, например, касающихся тяже-

сти предполагаемого преступления, вида предварительного расследования, методики исследования [9].

Несомненно, такие точки зрения заслуживают внимания, что, в частности, подтверждается результатами проведенного нами опроса следователей и сотрудников ЭКП. 76% опрошенных следователей и 83% сотрудников ЭКП считают, что такое решение данного вопроса способствовало бы сокращению сроков следствия, устранило бы дублирование значительного объема работы соответствующих подразделений. Тем не менее, предложения, направленные на изменение правового статуса результатов не-процессуальных исследований, проводимых на стадии до следственной проверки, нуждаются в серьезном обсуждении.

Если говорить о предварительном исследовании следов, обнаружение и осмотр которых производится в полевых условиях, то данный факт указывает на то, что перечисленные мероприятия осуществляются без соблюдения процессуальных требований, предъявляемых к экспертизе, начиная с «облегченных» методик исследования и заканчивая сотрудниками ЭКП, не имеющими права самостоятельного производства соответствующих экспертиз [10, с. 18]. Поэтому выводы по результатам такого вида исследований формулируются, чаще всего, в предположительной (вероятной форме), что, по существу, исключает возможность рассматривать соответствующий документ в качестве доказательства по делу. В связи с чем представляются неприемлемыми предложения о придании процессуального статуса предварительным исследованиям и признании в качестве доказательства заключения специалиста, оформленного по результатам этих исследований.

К тому же, реализация такого рода предложений, по убедительному мнению, известных правоведов не только «разрушает существующую в настоящее время и приносящую реальную пользу систему этих исследований, но и дискредитирует заключения специалиста как новый источник доказательств» [10, с. 28].

Достоверность информации, получаемой в процессе научно-технических исследований, осуществляемых в лабораторных условиях, в отличие от предварительных исследований, вполне сопоставимо с достоверностью информации, добываемой экспертами, поскольку в обоих случаях и методики, а исследование проводит специалист, имеющий право производства соответствующей экспертизы. Учитывая это В.Н. Хрусталев, В.Д. Корма, И.Д. Моторный и другие ученые считают, что по результатам научно-технических исследований, следует оформлять документ в виде «Заключение специалиста» [8, с. 38-39].

Но в документах под таким же названием в соответствии с Федеральным законом № 23-ФЗ от 2013 года фиксируются суждения специалиста по вопросам, поставленным перед ним сторонами при судебном разбирательстве [2]. Поэтому, во избежание путаницы в использовании в практической деятельности результатов научно-технических исследований, целесообразно оформлять, по нашему мнению, в виде Справки специалиста - «О результатах проведения специалистом научно-технических исследований материальных следов», что необходимо закрепить в нормативных правовых актах.

Касаясь вопросов использования в уголовном процессе данных, полученных в ходе проведения не процессуальных научно-технического исследований следов, многие процессуалисты придерживаются мнения о принципиальной возможности «процессуальной легализации» результатов специальных исследований в рамках ныне действующего УПК РФ. В частности, добывая свидетельства, предлагается рассматривать в качестве «иных документов» (ст. 74 УПК РФ), причисленных законодателем к числу доказательств [10].

Нам представляется убедительным мнение правоведов о том, что возникновение проблемы процессуальной легализации результатов научно-технических исследований, проводимых специалистом, во многом обусловлено неопределенностью правовой регламентации двух разных видов специали-

стов: в контексте ст. 58 УПК РФ и ст. 74 УПК РФ. По мнению А.Ф. Волынского, в целях подтверждения объективности полученных этим лицом результатов достаточно допросить его после возбуждения уголовного дела, предупредив об уголовной ответственности за дачу ложных показаний [4, с. 68]. Кстати, мы полагаем, что нет необходимости проведения такой процедуры в отношении специалиста - сотрудника ОВД, поскольку при поступлении на службу он принимал присягу с обязательством добровольно исполнять свой служебный долг, за нарушение которой возможна ответственность, вплоть до уголовной.

Несмотря на наличие правовых проблем в использовании в доказательных целях результатов исследования, осуществляемых специалистом на стадии возбуждения уголовного дела, количество таких исследований, ежегодно проводимых сотрудниками экспертных подразделений МВД России, вполне сопоставимо с количеством выполненных судебных экспертиз. Это свидетельствует о существенной роли исследований материальных следов на начальном этапе, характеризующемся острым дефицитом информации, имеющейся в распоряжении субъекта расследования.

В результативности указанных непроцессуальных исследований находят свое соответствующее отражение разные факторы, в том числе и положения нормативно-правовых актов, регламентирующих организационное обеспечение оптимального взаимодействия между участниками следственно-оперативной группы при осмотре места происшествия.

Особое значение имеет взаимодействие следователя с лицами, обладающими специальными знаниями. В частности, при расследовании мошенничества, связанного с использованием документов, изготовленных с помощью компьютерной техники. Компьютер представляет собой сложную электронную систему, поэтому для его осмотра и изъятия в качестве вещественного доказательства необходимо незамедлительное привлечение квалифицированного по компьютерным системам специалиста [5, с. 54].

Несомненно, что деятельность следователя должно быть нацелена, прежде всего, на организацию согласованного взаимодействия между участниками следственно-оперативной группы, при которой они, выполняя собственные функции, учитывают специфику задач, решаемых другими участниками, и оказывают им при необходимости посильную помощь, и не создают своими действиями дополнительные проблемы.

В приказе МВД России от 17 января 1993 г. за № 261 «О повышении эффективности экспертно-криминалистического обеспечения деятельности органов внутренних дел», ранее регламентировавшем экспертно-криминалистическую деятельность ОВД, и утратившем свою силу, отмечалось, что «специалист, по согласованию со следователем (лицом, производящим дознание), проводит на месте происшествия предварительное исследование следов в целях принятия неотложных мер по раскрытию преступления и розыску преступника» (См.: п. 2.2.6). Это предполагало определенную самостоятельность специалиста при выполнении им своих функциональных обязанностей. Ведь «согласовать» – это значит обсудить и выработать единое мнение о чем-либо [7, с. 19-20].

Применительно к обсуждаемому вопросу это означает, что специалист, прежде чем приступить к выполнению своих функциональных обязанностей на месте происшествия, предварительно обсуждает со следователем план своих предполагаемых действий. А следователь как руководителем следственно-оперативной группы, несущий персональную ответственность за результаты следственного действия, должен согласовывать деятельность всех участников следственно-оперативной группы, добиваясь должного уровня взаимодействия между ними, нацеленного на получение по его итогам наибольшего объема ориентирующей и доказательственной информации.

Но важно отметить, что согласование – это не самоцель, а инструмент достижения указанного результата, поэтому согласованию должны подвергаться только вопросы организации данного взаимодействия как

условие высокой эффективности в работе группы.

В отличии от выше указанного приказа, утратившего свою силу, тексты отдельных ныне действующих нормативных правовых актов содержат фразу «специалист по указанию руководителя следственно-оперативной группы проводит исследования следов и иных предметов на месте происшествия», что трактуется отдельными следователями как необходимость жесткого диктата с их стороны за действиями специалиста. Такой контроль, по сути, полностью исключает проявление инициативы следователя в осмотре места происшествия, хотя специалист в отличие от следователя обладает более глубокими специальными знаниями необходимыми для квалифицированного собирания и предварительного исследования материальных следов.

В связи с этим, выглядят неуместными попытки следователей, чаще всего малоопытных, навязывать специалисту свою точку зрения по вопросам, полностью входящим в компетенцию специалиста, как носителя специальных знаний, которыми сам следователь не обладает. Это касается, прежде всего, действий специалиста-криминалиста по недопущению физического контакта участников СОГ с элементами вещественной обстановки места происшествия, которые еще не осмотрены им на предмет выявления на них следов преступления. Нарушение этого требования может привести, и на практике нередко приводит, к уничтожению этих следов и появлению новых, оставленных участниками СОГ в пост криминальный период, необоснованное приобщение которых к делу крайне нежелательно.

Недопустимым представляется также диктат со стороны недобросовестных следователей, проявляющийся в игнорировании ими мнения специалистов-криминалистов о необходимости приобщения к материалам дела, к примеру, определенных предметов или документов, обнаруженных на местах происшествия, и предположительно являющихся источниками уголовно-релевантной информации.

На практике следователи нередко игнорируют мнение специалистов о целесообразности приобщения к делу комплекса следов различной природы, принимают решение об изъятии одной группы следов, например, следов папиллярных узоров, причем не на предметах-носителях, а откопированных на дактилопленку, чтобы впоследствии минимизировать проблемы с транспортировкой вещественных доказательств, назначением различных судебных экспертиз по ним, использованием их результатов в системе доказательность по делу. И при этом таких следователей совершенно не волнует, что подобными действиями они сводят практически к нулю вероятность успешного раскрытия и расследования многих неочевидных преступлений.

В связи с вышеизложенным заслуживает внимания предложение В.Н. Хрусталева, А.В. Калякина, Л.Б. Сыромля о включении в текст соответствующих нормативных актов следующего содержания: «специалист, по согласованию со следователем (личом, производящим дознание), проводит предварительное исследование материальных следов на месте их обнаружения «в полевых условиях» в целях принятия неотложных мер к раскрытию преступления и розыску преступника»[10, с. 26-27].

Итак, анализ вышесказанного свидетельствует о наличии проблем в правовом и организационном обеспечении экспертно-криминалистической деятельности правоохранительных органов, что диктует необходимость совершенствования всей совокупности правовых предписаний, регламентирующих допустимость и порядок использования специалистом криминалистических методов, средств и рекомендаций в раскрытии и расследовании преступлений.

Особое внимание должно быть обращено на: выработку четкого и логически обоснованного с позиции права, механизма внедрения и использования в доказательных целях результатов не процессуального исследования материальных следов преступления, осуществляемого специалистом на стадии до следственной проверки и возбуждения уголовного дела; на использование в текстах нормативно-правовых актах терминологии, исключающей возможность по разному трактовать само понятие «специалист» и его задачи как сведущего лица.

При всей сложности этого процесса в конечном итоге он должен быть результатом анализа и оценки с учетом реального состояния научно-технического обеспечения как вида системной деятельности и его влияния на результаты раскрытии и расследования преступлений.

Использованная литература

1. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 г., № 174-ФЗ // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://base.garant.ru/12125178/> (дата обращения: 12.09.2025).
2. Федеральный закон «О внесении изменений в статьи 62 и 303 Уголовного кодекса Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации» от 4 марта 2013 г., № 23-ФЗ (с изменениями и дополнениями) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/36860> (дата обращения: 12.09.2025).
3. Приказ МВД Российской Федерации «Об утверждении Наставления по организации экспертно-криминалистической деятельности в системе МВД России» от 11 января 2009 г., № 7.
4. Волынский, А.Ф. Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: монография / А. Ф. Волынский. – М.: Московский университет МВД России им. В.Я. Кикотя, 2018. – 219 с.
5. Волынский, А.Ф. УПК РФ: этот исправлять или новый разрабатывать/ А.Ф. Волынский // Вестник Московского университета МВД России. – 2012. - № 2. – С. 50-54.
6. Глушков, А.И. Реализация в уголовно-процессуальном доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности / А.И. Глушков // Вестник Московского университета МВД России. – 2012. - № 2. – С. 67-69.
7. Зайцева, Е.А. Непроцессуальная форма экспертных исследований / Е.А. Зайцева // Судебная экспертиза. – 2011. – № 4 (28). – С. 16-24.

8. Корма, В.Д. Предварительные криминалистические исследования следов применения оружия: учебно-практическое пособие / В. Д. Корма; под ред. Е. П. Ищенко. – М.: ПРИОР-издат, 2005. – 143 с.
9. Расулова, Н.С. Заключение специалиста как форма доказывания в уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Наталья Сергеевна Расулова. – М., 2022. – 237 с.
10. Хрусталев, В.Н., Калякин, А.В., Сыромля, Л.Б. Транспортная трасология: предварительное исследование следов транспортных средств: учебное пособие / В.Н. Хрусталев, А.В. Калякин, Л.Б. Сыромля. – М.: КНОРУС. 2023. – 214 с.
11. Хрусталев, В.Н., Щеглов, О.А. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях и оперативно-розыскных мероприятиях: учебное пособие / В. Н. Хрусталев, О. А. Щеглов. – М.: Юстиция, 2019. – 716 с.

References

1. Criminal Procedure Code of the Russian Federation of December 18, 2001, No. 174-FZ // [Electronic resource]. – Access mode: <https://base.garant.ru/12125178/> (date of access: September 12, 2025).
2. Federal Law “On Amendments to Articles 62 and 303 of the Criminal Code of the Russian Federation and the Criminal Procedure Code of the Russian Federation” dated March 4, 2013, No. 23-FZ (with amendments and additions) // [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/36860> (date of access: September 12, 2025).
3. Order of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation «On Approval of the Instructions for the Organization of Forensic Activity in the System of the Ministry of Internal Affairs of Russia» dated January 11, 2009, No. 7.
4. Volynsky, A.F. Forensic Support for Solving and Investigating Crimes: Monograph / A.F. Volynsky. – Moscow: Kikot Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2018. – 219 p.
5. Volynsky, A.F. Criminal Procedure Code of the Russian Federation: Should This One Be Amended or Newly Developed / A.F. Volynsky // Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2012. – No. 2. – Pp. 50-54.
6. Glushkov, A.I. Implementation of the Results of Operational-Investigative Activities in Criminal Procedure / A.I. Glushkov // Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2012. - No. 2. – Pp. 67-69.
7. Zaitseva, E.A. Non-procedural form of expert examinations / E. A. Zaitseva // Forensic examination. – 2011. – No. 4 (28). – Pp. 16-24.
8. Korma, V.D. Preliminary forensic studies of traces of weapon use: a training and practical manual / V.D. Korma; edited by E.P. Ishchenko. – М.: PRIOR-publishing house, 2005. – 143 p.
9. Rasulova, N.S. Expert opinion as a form of evidence in criminal proceedings: dis. ... Cand. of Law: 12.00.09 / Natalya Sergeevna Rasulova. – М., 2022. – 237 p.
10. Khrustalev, V.N., Kalyakin, A.V., Syromlya, L.B. Transport traceology: preliminary examination of vehicle traces: a tutorial / V.N. Khrustalev, A.V. Kalyakin, L.B. Syromlya. - М.: KNORUS. 2023. - 214 p.
11. Khrustalev, V.N., Shcheglov, O.A. Participation of a forensic specialist in investigative actions and operational-search activities: a tutorial / V.N. Khrustalev, O.A. Shcheglov. – М.: Yustitsiya, 2019. – 716 p.

ТДУ 343.102

**ТАҲЛИЛИ МУҶОИСАВИИ АМАЛҲОИ ТАФТИШОҶ ВА ЧОРАҲОИ
МУРОФИАВИИ ШАБЕҲИ ЧОРАБИНИҲОИ ОПЕРАТИВӢ-ЧУСТУҶӮЙ**

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ И
ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ МЕР, АНАЛОГИЧНЫХ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫМ
МЕРОПРИЯТИЯМ**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF INVESTIGATIVE ACTIONS AND PROCEDURAL
MEASURES SIMILAR TO OPERATIONAL-SEARCH ACTIVITIES**

ИСОЗОДА Н.

ISOZODA N.

Унвонҷӯи Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон,
полковники милиитсия
Соискатель Академии МВД Республики Таджикистан,
полковник милиции
Applicant of the Academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Tajikistan, Colonel of militia

e-mail:
ziskan@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.9. Ҳуқуқи мурофиаи чиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-чиноятӣ).

Научная специальность: 5.5.9. Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 5.5.9. Criminal procedure law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиҳанда: ИСКАНДАРОВ З.Х. - профессори кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурории факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор;

Рецензент: ИСКАНДАРОВ З.Х. – профессор кафедры судебного права и прокурорского надзора юридического факультета Таджикского национального университета, доктор юридических наук, профессор

Reviewer: ISKANDAROV Z.H. - Professor of the Department judicial law and prosecutorial supervision of the faculty of law of the Tajik National University, doctor of law, Professor

Аннотатсия: Дар мақола ҳусусиятҳои фаъолияти мурофиавии чиноятии мақомоти ваколатдори давлатӣ ва қисмҳои таркибии он, аз ҷумла, пешбурди таъхирнопазири амалҳои тафтишӣ ва ҷораҳои ба фаъолияти оперативӣ-чустуҷӯй шабоҳатдошта мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Дар натиҷаи таҳлили меъёрҳои ҳуқуқӣ ва амалияни тафтиши пешакӣ ва бо назардошти нуқтаи назари муҳаққиқон, муаллиф асоснок мекунад, ки вазифаи саривақт ва пурра қушодани чиноят аз саривақт ва самаранок гузаронида шудани маҷмуи амалҳои тафтишӣ ва ҷораҳои мурофиавии чиноятӣ вобаста аст, ки баргузорӣ ва натиҷаи онҳоро ҷораҷонҳои оперативӣ-чустуҷӯй тақвият мебахшанд. Лекин, ҷораҷонҳои оперативӣ-чустуҷӯй ва ҷораҳои мурофиавии чиноятии ба онҳо шабоҳатдошта, ҳамдигарро иваз ё тақрор намекунанд. Баробари шабоҳат, як қатор ҳусусиятҳои фарқунандаи онҳо номбар мешаванд. Бинобар ин, таҳлили танзими ҳуқуқӣ, муайян кардани шабоҳат, ҳусусият ва аҳаммияти ҷораҷонҳои таъхирнопазири мурофиавӣ ва оперативӣ-чустуҷӯй дар раванди пешбурди парвандаҳои чиноятӣ мавзуи таҳқиқоти муаллифро ташкил медиҳад.

Вожаҳои калидӣ: амалҳои тафтишотӣ, ҷорабинихо, фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, мурофиаи ҷиноятӣ, маълумот, далелҳо, ҳимояи ҳуқуқи инсон, ҷиноят, парвандаи ҷиноятӣ.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности уголовно-процессуальной деятельности уполномоченных государственных органов, ее структурные компоненты, в том числе, производство неотложных следственных действий и процессуальных мер, схожих с оперативно-розыскными мероприятиями. В результате анализа правовых норм, с учетом следственной практики и точки зрения исследователей, автором обоснована позиция, согласно которой, для решения задач по своевременному полному раскрытию преступления необходимо неотложное проведение следственных и процессуальных действий, качество производства и результаты которых во многом обеспечиваются оперативно-розыскными мероприятиями. Однако, по мнению автора, процессуальные меры не могут заменить оперативно-розыскные мероприятия, так как несмотря на некоторое сходство, они имеют свои характерные особенности. В связи с этим, правовое регулирование, сходство и различие неотложных процессуальных и оперативно-розыскных мер и их значение при производстве по уголовному делу являются предметом исследования автора.

Ключевые слова: следственные действия, мероприятия, оперативно-розыскная деятельность, уголовный процесс, сведения, доказательства, защита прав человека, преступление, уголовное дело.

Annotation: This article examines the specifics of criminal procedural activities of authorized state bodies, its structural components, including the implementation of urgent investigative actions and procedural measures similar to operational-search activities. Based on an analysis of legal norms, taking into account investigative practice and the views of researchers, the author substantiates the position that, in order to achieve the timely and complete resolution of a crime, urgent investigative and procedural actions are necessary, the quality of the proceedings and the results of which are largely ensured by operational-search activities. However, in the author's opinion, procedural measures cannot replace operational-search activities, since despite some similarities, they have their own distinctive features. Therefore, the legal regulation, similarities and differences between urgent procedural and operational-search measures, and their significance in criminal proceedings are the subject of the author's research.

Key words: investigative actions, activities, operational-search activities, criminal proceedings, information, evidence, protection of human rights, crime, criminal case.

Самаранокии муқовимат ба падидаҳои ҳавғонӣ, тафтиши ҷиноятҳо, пешгириӣ ва огоҳ кардани ҷинояту ҷинояткорӣ чун ҷузъҳои таркибии адлии ҷиноятӣ рушди пайваста ва беҳтар кардани сатҳу сифати фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ, аз ҷумла, пешбурди амалҳои тафтишотӣ ва фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯро (минбаъд – ФОЧ) тақозо мекунад.

Дар ин ҷода ба натиҷаҳои назаррас муваффақ шудан - омузиш ва таҳлили моҳият ва мазмун, таҳия ва амалий намудани барномаҳои замонавии рушди муосири фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ ва оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, бартараф намудани ихтилофҳои назариявӣ,

меъёрии ҳуқуқӣ ва амалия, ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти таҳқик, тафтиши пешакӣ ва ФОЧ-ро ба миён меорад. Бинобар ин, таҳлили манбаъҳои пайдоиш ва зинаҳои инкишофи фаъолияти мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба пешбуруди амалҳои тафтишӣ ва оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, муайян кардани шабоҳат, ҳусусият ва аҳаммияти онҳо дар раванди рушди ҷомеа ва муқовимат ба ҷинояткорӣ мавзуи тадқиқотҳои илмии муҳаққиқон карор дода шудааст [17, с. 320; 18, с. 74].

Вобаста ба рушди қонунгузории миллӣ, дар адабиёти ҳуқуқии муосир аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ оид ба мағҳум ва мазмуни амалҳои тафтишотӣ

ва алоқамандии онҳо бо ФОҶ, инчунин роҳҳои такмил дода шудани онҳо нуқтаи назари ҷолиб ва мубрам баён шудаанд [19, с. 60], лекин шабоҳати онҳо бо ҳамдигар, ҳусусан, бо ҷораҳои мурофиавии шабеҳ ба ФОҶ бо назардошти амалияи муосир тафтишоти пешакӣ мавриди таҳқиқоти фарогир қарор нағирифтааст.

Дар меъёрҳои Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳории Тоҷикистон (м. 73) (минбаъд – КМҔ ҶТ) [1] ва Қонуни Ҷумҳории Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй” (м. 5) [1] низ амалҳои тафтишотӣ дар радифи ҷорабинҳои оперативӣ-чустучӯй дар марҳилаи оғози парвандai ҷиноятӣ, раванди исбот ва боздошта шудани пешбуруди парвандai ҷиноятӣ пешбинӣ мешавад.

Қаблан олим рус Белкин Р.С. дар доираи тафтишоти пешакӣ ва пешбуруди амалҳои тафтишотӣ истифодаи низоми ҷораҳои чустучӯй, оперативӣ-чустучӯй, тарзу услуг ва амалиётҳои тактико “комбинатсияҳои оперативӣ-тактиқӣ” номидӣ буд, ки онҳо ба таъмини самаранокӣ ва ба ҳадафи тафтишот расидан ёрӣ мерасонанд. Онҳо самараноканд, агар бо назардошти ҳусусиятҳои ҳам амалҳои тафтишотӣ ва ҳам оперативӣ-чустучӯй татбиқ шаванд [3, с. 146]. Лекин, Строгович М.С., Любичев С.Г., ногузирии татбиқи комбинатсияҳоро раво донанд ҳам, такая ба меъёрҳои маънавӣ ба истифодаи бе ҳадду ҳудуди «ҳиллаҳои тафтишотӣ» ва «доми психиологӣ» дар пешбуруди амалҳои тафтишотӣ муқобил баромада қайд карда буданд, ки ҳама гуна шаклҳои таҳриф карда шудани маълумот ва ё баёни ғалати он ба гурмоҳӣ моил мекунад, аз ҷумла, ба таври сунъӣ барпо кардани шароит воқеяти аслиро руйпуш мекунад ва татбиқи онҳо истифодаи фиребро монанд аст [21, с. 19-20; 11, с. 14].

Дар адабиёти муосир, аз нуқтаи назари Раҳмадҷонзода Р.Р., амалҳои тафтишӣ ин фаъолияти мурофиавии муфаттиш (таҳқиқбаранда) буда, онҳо “воситаҳои асосии” муайян кардани ҳолатҳои барои парвандai ҷиноятӣ

моҳиятан аҳаммиятдошта мебошад, яъне, ки мавҷудияти роҳу воситаҳои дигари исбот, аз ҷумла, ҷораҳо дигари мурофиавиро аз назар дур накардааст. Амалҳои тафтишӣ “амалиёти” бо риояи қатъии қонун гузаронидашаванде мебошанд, ки ба бозёфт кардан, мустаҳкам намудан ва санҷида баромадани далелҳо нигаронида шудаанд. Дар зери мағҳуми “амалиёти” муаллифони дигар ҳам амалҳои комплексии (маҷмуӣ) тафтишотӣ, оперативӣ-чустучӯй, ҷораҳои мурофиавӣ, коркард ва истифодаи тарзу услубҳои тактико ҷонибдорӣ кардаанд [10, с. 107; 5, с. 23-27].

Аз ин рӯ, Раҳмадҷонзода Р.Р. ба ҳулоса омадааст, ки амалҳои тафтишотӣ ва ҷораҳои оперативӣ-чустучӯй дорон мустақилияти нисбӣ бошанд ҳам, вазифаҳои онҳоро уҳдадории амалий намудани таъқиби ҷиноятӣ ва тафтиши ҷиноят муттаҳид кардааст [14, с. 335].

Ақидаҳои номбаршударо ҷонибдорӣ намуда, гуфтан мумкин аст, ки “амалиёти мурофиавӣ” дар маҷмуъ сафарбар ва роҳандозӣ шудани неру ва имкониятҳои соҳторҳои таҳқиқ, тафтишотӣ ва оперативӣ-чустучӯй, истифода шудани воситаҳои ҳуқуқии ҳамкорӣ ва ҳамоҳангсозӣ ва татбиқи ҷамъи имкониятҳои мавҷудаи мурофиавӣ, оперативӣ-чустучӯиро ҷиҳати ҳалли таъчилии вазифаҳои мурофиавӣ ҷиноятӣ, бартараф карда шудани мушкилоти ба миёномада ва пешгирии оқибатҳои рафъонпазир фарогир аст.

Аз ҳамин мавқеъ, муҳаққики дигар Ҳочаева Н. андешаи ҳудро иброз кардааст, ки “ҷамъ кардани далелҳо асосан дар давраи тафтишоти пешакӣ, омодагӣ ба ҷаласаи судӣ ва муҳокимаи судӣ бо роҳи гузаронидани амалҳои тафтишӣ ва дигар амалҳои мурофиавӣ, ки қонунгузорӣ пешбинӣ намудааст, ба амал бароварда мешавад” [24, с. 96-103].

Дар натиҷаи таҳлили ин масъалаҳо Қобилов Б.Қ. ба ҳулоса омадааст, ки “ба амалҳои тафтишӣ танҳо амалҳое дохил мешаванд, ки бевосита ба ҷамъоварӣ ва тафтиши далелҳо нигаронида шудаанд. Аз ин рӯ, амалҳои мурофиавӣ на аз сабаби он, ки аз ҷониби муфаттиш анҷом

дода мешаванд, балки барои муайян кардани «изу осори чиноят» нигаронида шудаанд, тафтишӣ ҳисобида мешаванд. Ба ин маъно, чунин амалҳои мурофиавӣ, аз қабили оғоз намудани парвандai чиноятӣ, татбиқи чораи пешгириӣ, пешниҳоди айб ва гайра ба амалҳои тафтишӣ дохил намешаванд” [8, с. 309-313].

Тибқи меъёрҳои муқарраркардаи КМҶ ҔТ, ҳама амалҳои мурофиавии муфатишро “тафтишотӣ” номидан ҳатто аст, лекин дар м. 171 КМҶ ҔТ дар таркиби амалҳои мурофиавии чиноятӣ, алоҳида ва дақиқ номбар нашудани амалҳои тафтишотӣ боиси иштибоҳи назар ва андешаҳои гуногун мегардад [1].

Дар шакли ҷамъ “тафтишотӣ” ифода шудани қисми амалҳои мурофиавиро ҷонибдорӣ карда, илова кардан лозим аст, ки чунин шакли ифодаёбӣ аз рӯи мазмуну мантиқ ҷамъи амалҳои тафтишотӣ ва ҷораҳои мурофиавии шабехӣ оперативӣ-чустучӯро, ки пешбуруди онҳо дар мурофиави судии чиноятӣ имконпазир аст, дарбар мегирад.

Муаллифони дигар асоснок мекунад, ки «амалҳои тафтишотӣ танҳо бо мақсади ҷамъоварии далелҳо гузаронида мешаванд» [9, с. 12]. Радченко В.И. даркномоиро ҳамчун нишонаи асосии амалҳои тафтишотӣ маънидод мекунад [22, с. 365]. Аз ҷумла, ба назари муллифон «натиҷаи амалҳои тафтишотӣ бевосита бо имконияти гирифтани маълумоти минбаъд ҳамчун далел эътирофшаванда алоқаманд мебошанд» [4, с. 72-73]. Ин хусусият қобили ҷораҳои шабехӣ оперативӣ-чустучӯй ҳам аст.

Аз ҳамин ҷиҳат, назару таърифҳое, ки ба мағҳуми амалҳои тафтишотӣ, ки вобаста бо ҷамъоварии маълумоти воқеӣ баён шудаанд, нисбати ҷораҳои мурофиавии шабехӣ ба ФОҶ ҳам даҳл доранд. Лекин, ҳулосаҳоро нисбати фахмиши фаъолияти ҷораҳои мурофиавии шабехӣ ба ФОҶ (бинобар хусусияти оперативӣ-чустучӯй доштани онҳо) истифода намудан

нодуруст аст, дар акси ҳол ҷунин назар аз рӯи тартиби баргузорӣ ва натиҷаи онҳо ба фахмиши ғалат оварда мерасонад.

Ягонагии ин гуна ақидаҳо дар он зоҳир мешавад, ки муаллифон тайиноти (функцияи) амалҳои тафтишотӣ ва ҷораҳои оперативӣ чустучӯро ҳамчун ҷузъи фаъолияти мақомоти ваколатдори давлатӣ дар раванди таъқиби чиноятӣ ва исботи ҳолатҳои содир шудани чиноят шарҳ медиҳанд [13, с. 336]. Лекин, дар ақидаҳои номбаршуда, мазмун, моҳият ва мағҳуми амалҳои тафтишотӣ ва ҷораҳои мурофиавии шабехӣ ба ФОҶ бо назардошти қаробат, тафовути онҳо бо ҷораҳои оперативӣ-чустучӯй ва бо ҳама хусусиятҳои пайвастагии онҳо ифода наёфтааст.

Олимони соҳа Раҳимзода Р.Х.ва Зоир Ҕ.М. (Маҷидзода Ҕ.З.) **ФОҶ-ро ҳамчун шакли фаъолияти мустақили мақомоти ваколатдорӣ давлатӣ нишон додаанд, ки** дар доираи салоҳияти худ бо роҳи (ошкоро ва ғайриошкоро) гузаронидани ҷорабинҳои оперативӣ-чустучӯй бо мақсади ҳифзи ҳаёт, саломатӣ, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, моликият, таъмини амнияти ҷамъият ва давлат аз таҷовузҳои чиноятӣ амалӣ мешавад [17, с. 18; 12, с. 12].

Дар муқоиса бо ҷунин таърифи ҷораҳои оперативӣ-чустучӯй, ки моҳияти расмӣ дорад, ба андешаи мо, амалҳои тафтишотӣ ва ҷорабинҳои мурофиавии чиноятӣ, ки дар доираи талаботи меъёрҳои КМҶ ҔТ иҷро мешаванд, ба ҷорабинҳои оперативӣ-чустучӯй бо як зумра хусусиятҳои худ шабоҳат доранд. Дар қиёс ҷорабинҳои оперативӣ-чустучӯй низ бо натиҷа ва хусусиятҳои хосси худ ба амалҳои тафтишотӣ ва ҷораҳои мурофиавии чиноятӣ шабоҳат ва пайвастагӣ доранд. Онҳо ҷун ҷузъи таркибии таъқиби чиноятӣ мебошанд, ки самаракнокии натиҷаҳои онҳоро дар ягонагӣ ва ҳамbastagӣ татбиқ гаштани онҳо таъмин мекунанд.

Дар сатҳи меъёрӣ, масалан, м. 21 КМҶ ҔТ имконияти прокурор, муфатиш ва таҳқиқбараандаро барои ҳамаҷониба, пурра ва ҳолисона тафтиш кардани ҳолатҳои парвандai чиноятӣ танҳо бо

пешбурди амалҳои тафтишотӣ маҳдуд накардааст, балки имконият додааст, ки тамоми чораҳои пешбининамудаи қонунро андешанд, ки ҳолатҳои ошкоркунанда, сафедкунанда, вазнинкунанда, сабуккунанда ва ҷавобгарии айбдоршаванда муайян исбот карда шаванд. Тибки м. 231 КМҖ ҔТ муфаттиш мустақиман, ҳамчунин аз тариқи мақомоти таҳқиқ барои муайян кардани шахсе, ки бояд ба сифати айбдоршаванда ба ҷавобгарӣ қашида шавад, барои муайян кардани маҳалли будубоши айбдоршаванда, агар ўпинҳон шуда бошад, барои ҷустуҷӯи ўпинҳон шуда бошад, барои ҷустуҷӯи ўпинҳон шуда бошад. Яъне, иҷрои вазифаҳои пешбурди парвандаи ҷиноятӣ бе пешбурди чораҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй бе самар ва ҳатто гайриимкон мегардад.

Муаллифон қайд мекунанд, ки ҳангоми мавҷуд будани ҳавфи воқеӣ, ки объекти ҷустуҷӯшаванда ва ё дарёftашаванда аз сабаби сари вақт ошкор накардан гум ё вайрон карда мешавад ё ба мақсадҳои ҷиноятӣ истифода мегардад ё шахси ҷустуҷӯшаванда пинҳон мешавад ё ин ки часад, силоҳ нобуд карда мешаванд зарурати пешбурди амали таъхирназари тафтишотӣ ба миён меояд, дар акси ҳол ба ҳаёту тандурустии иштирокчиёни мурофиа ҳавфу хатар таҳдид мекунад, пешбурди амалҳои тафтиши мазмуни таъхирназарии ҳудро гум мекунанд ё амалҳои тафтишотӣ бе ҷиноят мегардад [13, с. 67-71; 15, с. 247]. Дар ҷунин маврид ба таври таъчили, бе таъхиргузорӣ гузаронида шудани амалҳои тафтишотиро бо ҳусусияти оперативӣ (фаврӣ) доштан, сирри тафтишот будани маълумот дар бораи ҷиноятӣ баргузории амалҳои таъхирназари тафтишотиро бо ҳусусияти гайриошкоро ташбех додан мумкин аст, ки ба ҷорабинҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй хоссанд.

Дар муқоиса бо амалҳои тафтишотие, ки мақомоти пешбурди парвандаи ҷиноятӣ “дар ҳолатҳои таъхирназар” (м.м. 153, 192 КМҖ ҔТ) мегузаронанд ва ҷиноятӣ ҳамчун сарчашмаи далел эътироф мешаванд, пешбурди ҷорабинҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй на танҳо

“дар ҳолатҳои таъхирnазар”, балки ба таври доимӣ фавран ва таъчили, гайриошкоро ва ошкоро баргузор мешаванд, лекин ҷиноятӣ онҳо ҳамчун сарчашмаи далелҳо дар қонун (м. 72 КМҖ ҔТ) дақиқ нашудааст [12, с. 8-9].

Ба андешаи мо, дар қисми 2 м. 72 КМҖ ҔТ нишон дода шудани сабтҳои пинҳонӣ; гуфтугӯи телефонии гӯшкардашуда ва сабтгардида; мушоҳидаҳои электронӣ, видео ва магнитофонӣ; ҳуҷҷатҳои дигар ҳам ҷиноятӣ ҷорабинҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй ва ҳам ҷораҳои мурофиавии шабеҳи онҳо мебошанд, ки бевосита ҳолатҳои содир шудани ҷиноятро инъикос мекунанд. Аз ин лиҳоз, онҳо зими пешниҳод шудани ҷиноятӣ онҳо дар шакли “маълумоти воқеӣ” ба мақомоти пешбурди парвандаи ҷиноятӣ (м. 86 КМҖ ҔТ) бо қарори муфаттиш бояд далел эътироф ва ба парвандаи ҷиноятӣ ҳамроҳ карда шаванд.

Таҳлили муқаррароти меъёрҳои мурофиавии ҷиноятӣ нишон медиҳад, ки баробари пешбурди амалҳои тафтишотӣ андешидани ҷораҳои мурофиавии ба ФОҖ шабоҳат дошта аз ҷониби муфаттиш, прокурор ё таҳқиқбаранда, ки парвандаи ҷиноятӣ дар пешбурди онҳо қарор дорад, раво доноста шудааст, лекин онҳо тамоми қоида ва ҳусусиятҳои ҷорабинҳои оперативӣ-ҷустуҷӯро такрор намекунанд ва набояд онҳоро иваз намоянд. Дар баробари ин, албатта роҳҳои васеъ ва такмил дода шудани тартиби пешбурди онҳо, дар сатҳи меъёри шакли мурофиавӣ гирифтани ҷиноятӣ онҳо ба таҳқиқот ниёз дорад.

Ба андешаи мо, васеъ ва саҳех ифода кардани шакли меъёри мурофиавии ҷораҳои мурофиавии ба ФОҖ шабоҳат дошта, мазмуни онҳоро ба принципҳо, ҳадаф ва вазифаҳо, тайинот ва кафолатҳои мурофиавии ҷиноятӣ мутобиқ намуда, тартиби баргузорӣ, ҳадди салоҳияти мақомоти ваколатдор ва рафттори (хуқуқу уҳдадориҳо) иштирокчиёни онро дақиқ мекунад [20, с. 73-80].

Амалҳои тафтишотиро Раҳмадҷонзода Р.Р. ва Раҳматулоев А.Э.,

маҷмуи амалҳои мурофиавии ҷиноятӣ номиданд, ки бо ёрии онҳо бо тартиби муқарраркардаи қонун исботи ҳолатҳои содир шудани ҷиноят ва ба парвандай ҷиноятӣ аҳаммиятдошта, ҳалли масъалаҳои мурофиавии ҷиноятӣ ва иҷрои вазифаҳои мурофиаи ҷиноятӣ таъмин карда мешавад [14, с. 331; 16, с. 324].

Аз ҳамин мавқеъ, қаробати амалҳои тафтишотӣ, аз ҷумла, ҷораҳои мурофиавии шабех ба ФОҶ аз ҷорабинҳои оперативӣ-чустучӯй ҳам возех зоҳир мешаванд, ки онҳо бо асосҳои ҳуқуқӣ; ҳадаф ва вазифаҳо; самти фаъолият; тарзи амалишавӣ (ошкоро, гайриошкоро); раванди баргузорӣ; ҷатиҷаҳои амалишавӣ умумият доранд.

Дар сатҳи меъёри, м. 88(1) КМҔ ҶТ имконпазирии пешбурди ҷораҳои шабехи оперативӣ-чустучӯро бо мазмуни умумӣ бо истилоҳи “амалҳои мурофиавӣ”, м. 231 КМҔ ҶТ онҳоро ба сифати “ҷораҳои чустучӯи айборшавандай пинҳоншуда” пешбинӣ мекунанд [1]. Ба андешаи мо, дар қатори “амалҳои мурофиавӣ”, “ҷораҳои андешидашаванд”, “ҷораҳои чустучӯи айборшаванд” ҷораҳои шабехи оперативӣ-чустучӯй низ аз таъсири танзимёбӣ ва назари меъёри (дар доираи қоидаҳо) дур нестанд.

Ба андешаи мо, дар м.м. 41, 88(1) КМҔ ҶТ пешбинӣ шудани “амалҳои мурофиавӣ” ба дар таркиби худ ҳам амалҳои тафтишотӣ ва ҳам ҷораҳои андешидашавандай мурофиавиро дарбар гирифтааст. Аввал, ифода шудани “ҷораҳо” ва “амалҳо” нишон медиҳад, ки мағҳуми охирон ҷузъи фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ тамоми иштирокчиёни он мебошад. Дар сатҳи мурофиавӣ ифодаи истилоҳи “ҷораҳо” мазмуни нисбатан маҳдуд ва мушаххас (бо номбар шудани ҷораҳои алоҳидаи пешгири, маҷбури, таъмини даъво) дошта, андешидашавандай онҳо (татбиқ) ба амалишавии фаъолияти мурофиаи ҷиноятӣ ва пешбурди амалҳои мурофиавӣ (аз ҷумла, амалҳои тафтишотӣ), инчунин ба риояи дақиқ ва иҷро шудани тартиби муқарраркардаи қонун шароит барпо мекунанд.

Дар ҷатиҷаҳои таҳлили таҷрибаи давлатҳои собиқ шуравӣ (Қазоқистон, Латвия, Литва, Қирғизистон, Молдова, Украина) [5, с. 220], аз ҷумла, шабоҳати амалҳои тафтишотӣ ва ҷораҳои оперативӣ-чустучӯро ба назар гирифта, муҳаққикон мағҳуми “амалҳои гайриошкорои тафтишотиро” пешбарӣ карда, вобаста ба талаботи мусир зарурати пешбурд ва аҳаммияти онҳоро дар исботи ҳолатҳои содир шудани ҷиноят ва пешгирии он асоснок мекунанд [7, с. 151-157; 23, с. 130-135].

Аз таҳлили меъёрҳои ҷорӣ ва мавқеи муаллифони ватанӣ бармеояд, ки вазифаҳои пешбурди амалҳои тафтишотиро (ба сифати ҷузъи ҷудонашавандай фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ) ҳамчунин вазифаҳои ФҔ-ро муқовимат (таъқибот, пешгири, огоҳонидан, тафтиш) ба ҷиноят ва ҷинояткорӣ, саривақт ва пурра кушодани ҷиноят ва вазифаҳои дигаре, ки ба амалбарории адолати судиро оид ба парвандҳои ҷиноятӣ имконпазир мегардонад, ташкил додааст.

Аз ин рӯ, ба андешаи мо, вазифаҳои ҷораҳои мурофиавии ба ФОҶ шабоҳат дошта, ки ҳусусияти мурофиавии ҷиноятӣ доранд, аз ҳадаф ва вазифаҳои мурофиаи ҷиноятӣ, аз ҷумла, амалҳои тафтишотӣ ҷудо нестанд, бинобар ин, онҳо набояд танҳо бо шабоҳат ва ҳусусиятҳои худ ҷорабинҳои оперативӣ-чустучӯро иваз ва ё такрор намоянд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки ФОҶ шакли фаъолияти мустақили мақомоти ваколатдорӣ давлатӣ аст, ки танҳо ҳангоми пешбурди парвандҳои ҷиноятӣ дар радифи фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ амалий мешавад ва таъқиби ҷиноятиро тақвият мебахшад. Бинобар ин, ФОҶ-ро қисми таркибии фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ донистан хуносай маҳдуд ва ғалатро ба миён меорад. Чунки ин шакли фаъолият новобаста аз пешбурди парвандҳои ҷиноятӣ амалий мешавад ва назар ба мурофиаи ҷиноятӣ ҳадаф ва вазифаҳои нисбатан васеъро дорад.

Айни ҳол, ФОҶ бо ҳусусиятҳои зерин аз фаъолияти мурофиавии ҷиноятӣ ва

чораҳои мурофиавии шабех ба чораҳои оперативӣ-чустучӯй фарқият дорад:

- 1) Танзими мөъёрий-хукуқӣ (қонунгузорӣ);
- 2) Ҳадаф ва вазифаҳо;
- 3) Тартиб ва тарзи амалишавӣ (ошкоро, гайриошкоро);
- 4) Мақомоти салоҳиятдор, доираи салоҳият;
- 5) Доираи иштирокчиён ва вазъи хукуқии онҳо;

- 6) Мавзуъ ва самти фаъолият;
- 7) Расмиёти ҷараён ва натиҷаи фаъолият;
- 8) Истифодай натиҷаҳои фаъолият, дастрасии натиҷаҳои онҳо;
- 9) Муҳлат ва давомнокӣ;
- 10) Истифода ва татбиқи воситаҳои техникӣ ва тарзу услубҳо, ки мавзуи таҳқиқоти минбаъда қарор дода мешаванд.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси мурофиавии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми декабри соли 2009, таҳти № 564 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз соли 2009, №12, мод. 815, мод. 816 (бо тағйиру иловаҳо аз 03.01.2024 № 2017).
2. Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй” аз 25 марта соли 2011, таҳти №687 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2011, №3, мод. 155; 2014, №7, қ. 1, мод. 387; Конуни ҶТ аз 18. 07. 2017, №1447.
3. Белкин, Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Р.С. Белкин. – М.: Юридическая литература, 1988. – 302 с.
4. Гутерман, М.П. Следственные действия и некоторые спорные вопросы, связанные с их системой / М.П. Гутерман // Вопросы борьбы с преступностью. – 1985. – Вып. 42. – С. 72-75.
5. Дулов, А.В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений / А.В. Дулов // 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. – Л., 1972. – С. 23-27.
6. Коновалов, С.Г. Элементы германской модели досудебного производства в уголовном процессе постсоветских государств: дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.09 / Коновалов Сергей Геннадьевич. – М., 2018. – 220 с.
7. Кулобиев, Ё.А., Ҳакимов, Я.Б. Ҷанбаҳои назариявии амалҳои тафтишии гайриошкоро: мағҳум ва моҳияти он / Ё.А. Кулобиев, Я.Б. Ҳакимов // Қонунгузорӣ. – 2020. – № 4 (40). – С. 151-157.
8. Қобилов, Б.Қ. Мағҳум ва низоми амалҳои тафтишӣ дар мурофиаи чиноятӣ / Б.Қ. Қобилов // Қонунгузорӣ. – 2024. – №4 (56). – С. 309-313.
9. Қобилов, Б.Қ., Қориев, Ҳ. Тактикаи амалҳои алоҳидаи тафтишотӣ / Б.Қ. Қобилов, Ҳ. Қориев. – Ҳуҷанд: Ношир, 2015. – 232 с.
10. Лузгин, И.М. Методологические проблемы расследования / И.М. Лузгин. – М.: Юридическая литература, 1973. – 215 с.
11. Любичев, С.Г. Этические основы следственной тактики / С.Г. Любичев. – М.: Юридическая литература, 1980. – 95 с.
12. Майдзода, Ҷ.З. Тафсир ба Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй». – Душанбе: Аndonab-P, 2015. – 440 с.
13. Муродзода, Ф.Г. Процессуальный порядок производства следственных действий / Ф.Г. Муродзода // Проблемы и перспективы совершенствования законодательства и правоприменительной практики органов внутренних дел: Материалы дистанционной международной научно-практической конференции / под общ. ред. С.А. Адилова. – Караганда: Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, 2024. – С. 67-71.
14. Мурофиаи чиноятӣ: китоби дарсӣ / муҳаррири масъул Р.Р. Юлдошев. – Душанбе: ЭР-граф, 2018. – 552 с.
15. Научно-практический комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РФ / под общей ред. В. М. Лебедева, В.П. Божьева. - 9-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2014. – 851 с.
16. Раҳматулоев, А.Э. Мурофиаи чиноятӣ: китоби дарсӣ. Нашри 2. – Ҳуҷанд: Ҳурросон, 2019. – 665 с.
17. Рахимзода, Р.Х. Оперативно-розыскная деятельность: история и современность: монография / Р.Х. Рахимзода. – Душанбе: «ЭР-граф». 2016. – 320 с.

18. Раҳмаджонзода, Р.Р. Ученіе об уголовном преследовании в уголовном процессе Республики Таджикистан: автореф. дис. ...д-ра. юрид. наук: 12.00.09 / Рифат Раҳмаджон Раҳмаджонзода. – Душанбе, 2023. – 74 с.
19. Раҳматджонзода, Р.Р., Арипов, А.Л., Самиев, Н.М., Махмадализода, А.М., Касимова, М.А. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовном процессе Республики Таджикистан: аналитический обзор / Р.Р. Раҳмаджонзода [и др.]. – Душанбе: Эр-граф, 2019. – 60 с.
20. Скобкарева, Е.А. Природа и предназначение уголовно-процессуальной формы / Е.А. Скобкарева // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2018. – №4 (40). – С. 73-80.
21. Строгович, М.С. [и др.] Проблемы судебной этики. – М.: Наука, 1974. – 271 с.
22. Уголовный процесс // Под общ. ред. Радченко В.И. – М.: Юстицинформ, 2006. – 783 с.
23. Ҳакимов, Я.Б., Ақбарализода, Дж.А. Негласные следственные действия как одно из средств выявления коррупционных действий / Я.Б. Ҳакимов, Дж.А. Ақбарализода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2021. – № 3 (51). – С. 130-135.
24. Ҳоҷаева, Н. Мағҳуми чамъ кардан ва тафтиши далелҳо дар мурофиаи чиноятӣ / Н. Ҳоҷаева // Қонунгузорӣ. – 2020. – № 3 (39). – С. 96-103.

References

1. Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan dated December 3, 2009, No. 564 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, dated 2009, No. 12, Art. 815, Art. 816; (as amended and supplemented from 03.01.2024 No. 2017).
2. Law of the Republic of Tajikistan “On operational-search activities” dated March 25, 2011, No. 687 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, 2011, No. 3, Art. 155; 2014, No. 7, p. 1, Art. 387; Law of the Republic of Tajikistan dated 18. 07. 2017, No. 1447.
3. Belkin, R.S. Forensic Science: Problems, Trends, Prospects. From Theory to Practice / R.S. Belkin. – M.: Legal Literature, 1988. – 302 p.
4. Guterman, M.P. Investigative Actions and Some Controversial Issues Related to Their System / M.P. Guterman // Issues of Combating Crime. – 1985. – Issue 42. – Pp. 72-75.
5. Dulov, A.V. On the Development of Tactical Operations in Crime Investigation / A.V. Dulov // 50 Years of the Soviet Prosecutor's Office and Problems of Improving Preliminary Investigation. – Leningrad, 1972. – Pp. 23-27.
6. Konovalov, S.G. Elements of the German Model of Pre-Trial Proceedings in Criminal Procedure of Post-Soviet States: dis. ... Cand. Law. Sciences: 12.00.09 / Konovalov Sergey Gennadevich. – M., 2018. – 220 p.
7. Kulobiev, Y.A., Khakimov, Y.B. Theoretical aspects of non-disclosure investigative actions: their concept and essence / Y.A. Kulobiev, Y.B. Khakimov // Legislation. – 2020. – No. 4 (40), – Pp. 151-157.
8. Qabilov, B.K. The concept and system of investigative actions in criminal proceedings / B.K. Qabilov // Legislation. – 2024. – No. 4 (56). – Pp. 309-313.
9. Qabilov, B.K., Koriev, H. Tactics of individual investigative actions / B.K. Qabilov, H. Koriev. – Khujand: Publisher, 2015. – 232 p.
10. Luzgin, I.M. Methodological Problems of Investigation / I.M. Luzgin. – M.: Legal Literature, 1973. – 215 p.
11. Lyubichev, S.G. Ethical Foundations of Investigative Tactics / S.G. Lyubichev. – M.: Legal Literature, 1980. – 95 p.
12. Majidzoda, J.Z. Commentary on the Law of the Republic of Tajikistan “On Honorary and Search Activities”. – Dushanbe: Andaleb-R, 2015. – 440 p.
13. Murodzoda, F.G. Procedural order of investigative actions / F.G. Murodzoda // Problems and prospects for improving legislation and law enforcement practice of internal affairs bodies: Materials of the distance international scientific and practical conference / edited by S.A. Adilov. – Karaganda: Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, 2024. – Pp. 67-71.
14. Criminal procedure: textbook / editor-in-chief R.R. Yuldashev. – Dushanbe: ER-graf, 2018. – 552 p.

15. Scientific and practical commentary to the Criminal Procedure Code of the Russian Federation / edited by V. M. Lebedev, V. P. Bozhev. - 9th ed., revised and enlarged. – M.: Yurait, 2014. – 851 p.
16. Rakhmatuloev, A.E. Criminal trial: textbook. 2nd edition. – Khujand: Khuroson, 2019. – 665 p.
17. Rahimzoda, R.Kh. Operational-search activity: history and modernity: monograph / R.Kh. Rahimzoda. – Dushanbe: ER-graf, 2016. – 320 p.
18. Rahmadzhonzoda, R.R. The doctrine of criminal prosecution in the criminal procedure of the Republic of Tajikistan: author's abstract... dis. ...Dr. of Law: 12.00.09 / Rifat Rahmadzhon Rahmadzhonzoda. – Dushanbe, 2023. – 74 p.
19. Rahmadzhonzoda, R.R., Aripov, A.L., Samiev, N.M., Makhmalalizoda, A.M., Kasimova, M.A. Using the Results of Operational-Investigative Activities in Criminal Procedure of the Republic of Tajikistan: An Analytical Review / R.R. Rahmadzhonzoda [et al.]. – Dushanbe: Er-graf, 2019. – 60 p.
20. Skobkareva, E.A. The Nature and Purpose of the Criminal Procedure Form / E.A. Skobkareva // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2018. – No. 4 (40). – Pp. 73-80.
21. Strogovich, M.S. [et al.] Problems of Judicial Ethics. – M: Nauka, 1974. – 271 p.
22. Criminal Procedure // Under the general editorship of V.I. Radchenko – M.: Yustitsinform, 2006. – 783 p.
23. Khakimov, Ya.B., Akbaralizoda, J.A. Covert investigative actions as one of the means of identifying corrupt actions / Ya.B. Khakimov, J.A. Akbaralizoda // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2021. – No. 3 (51). – Pp. 130-135.
24. Khojaeva, N. The concept of collecting and verifying evidence in criminal proceedings / N. Khojaeva // Legislation. – 2020. – № 3 (39). – Pp. 96-103.

УДК 343.611.63

ДУРНАМОИ РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ ЧИНОЯТИ ВОБАСТА БА ЧИНОЯТИ ТАХРИБКОРӢ

ПЕРСПЕКТИВА РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА, КАСАЮЩЕГОСЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ДИВЕРСИИ

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LEGISLATION CONCERNING THE CRIME OF SABOTAGE

ҚУРБОНЗОДА А.А.
KURBONZODA A.A.

Декани факултети педагогика ва психологии Донишкадаи
омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент

Декан факультета педагогики и психологии Таджикского
педагогического института города Пенджикента

Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of the Tajik
Pedagogical Institute of the city of Penjikent

E-mail:
afzuna.kurbanova@bk.ru

*Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Хуқуқи чиноятӣ ва криминология; хуқуқи иҷрои ҷазои чиноятӣ
(5.1.4. Илмҳои чиноятӣ-хуқуқӣ).*

*Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-
исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).*

Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиҳанда: ФАЙРАТОВ Т.М. – дотсенти кафедраи хуқуқи тиҷоратӣ ва
зиддикоррупсиионии Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон, номзади илмҳои
хуқуқшиносӣ.

Рецензент: ГАЙРАТОВ Т.М. – доцент кафедры коммерческого и антикоррупционного
права Таджикского государственного университета коммерции, кандидат юридических
наук

Reviewer: GAYRATOV T.M. – Associate Professor of the Department of Commercial and
Anti-Corruption Law of the Tajik State University of Commerce, Candidate of Law

Аннотатсия: Мақолаи таҳлилшаванд ба дурномои рушди қонунгузории чиноятии
Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба чинояти таҳрибкорӣ дар партави таҳдидҳои мусоири
амнияти бахшида шудааст. Дар асоси таҳлили криминологӣ ва ҳуқуқӣ нишон дода
мешавад, ки шаклҳои нави таҳрибкорӣ, аз ҷумла, таҳрибкории киберӣ, иттилоотӣ,
иқтисодӣ ва экологӣ бо суръат рушд ёфта, зарурати васеъ намудани доираи таърифӣ ва
таснифоти чиноятро ба миён меоранд. Муаллиф масъалаҳои таҳқими ҷавобгарӣ, аз ҷумла,
нисбат ба шахсони мансабдор ва субъектҳои дорои имкониятҳои маҳсус, ҷорӣ намудани
меъёрҳои алоҳида барои омодасозӣ ва таълими шаҳс ба таҳрибкорӣ, инчунин,
мутобиқсозии қонунгузории миллӣ ба санадҳои байналмилалиро баррасӣ намудааст.
Таваҷҷуҳи маҳсус ба холигии меъёрӣ дар ҳусуси шаклҳои таҳрибкории дорои оқибатҳои
оммавӣ дода шудааст, ба монанди заҳролудсозии оммавӣ, ҳамчунин, амалҳое, ки ба
паҳншавии эпидемия, эпизоотия ва эпифитотия равона мешаванд. Ҳулосаҳои мақола ба
такмили категорияҳои ҳуқуқӣ, ташкили механизмҳои пешгирии институтсионаӣ

(мониторинг, хушдордии бармаҳал, ҳифзи инфрасохтор) ва баланд бардоштани иқтидори ҳукуқии муқовимат ба таҳдидҳои гибридӣ равона шудаанд.

Вожаҳои калидӣ: таҳрибкорӣ, амнияти миллӣ, ҷинояткории фаромилӣ, таҳрибкории киберӣ, таҳди迪 иттилоотӣ, инфрасохтори ҳаётан муҳим, омодасозӣ ба таҳрибкорӣ, заҳролудсозии оммавӣ, эпидемия, эпизоотия, эпифитотия, криминализатсия, меъёрҳои байналмилаӣ.

Аннотация: В рассматриваемой статье анализируются перспективы развития уголовного законодательства Республики Таджикистан, касающегося диверсии в свете современных угроз безопасности. На основе криминологического и правового анализа показано, что стремительно развиваются новые формы диверсий, включая кибердиверсии, информационный, экономический и экологический его виды, что обуславливает необходимость расширения сферы определения и классификации этого преступления. Автор рассматривает вопросы усиления ответственности, в том числе в отношении должностных лиц и субъектов, обладающих специальными полномочиями, введения отдельных стандартов подготовки и обучения лиц, совершающих диверсии, а также адаптацию национального законодательства к международным инструментам. Особое внимание уделяется нормативному пробелу в отношении форм диверсии с массовыми последствиями, таких, как массовое отравление, а также действия, направленные на распространение эпидемий, эпизоотий и эпифитотий. Выводы статьи направлены на совершенствование правовых категорий, создание институциональных механизмов предотвращения (мониторинг, раннее предупреждение, защита инфраструктуры) и повышение правовой способности противодействовать гибридным угрозам.

Ключевые слова: диверсия, национальная безопасность, транснациональная преступность, кибердиверсия, информационные угрозы, критическая инфраструктура, подготовка к диверсии, массовое отравление, эпидемия, эпизоотия, эпифитотия, криминализация, международные нормы.

Annotation: This article analyzes the prospects for the development of the criminal legislation of the Republic of Tajikistan regarding sabotage in the light of modern security threats. Based on criminological and legal analysis, it is shown that new forms of sabotage are rapidly developing, including cyber sabotage, informational, economic and environmental types, which necessitates the need to expand the scope of definition and classification of this crime. The author considers the issues of strengthening responsibility, including in relation to officials and entities with special powers, the introduction of separate standards for training and education of persons committing sabotage, as well as the adaptation of national legislation to international instruments. Particular attention is paid to the regulatory gap in relation to forms of sabotage with mass consequences, such as mass poisoning, as well as actions aimed at the spread of epidemics, epizootics and epiphytoties. The conclusions of the article are aimed at improving legal categories, creating institutional mechanisms for prevention (monitoring, early warning, infrastructure protection) and increasing the legal ability to counter hybrid threats.

Key words: sabotage, national security, transnational crime, cyber sabotage, information threats, critical infrastructure, preparation for sabotage, mass poisoning, epidemic, epizootic, epiphytoty, criminalization, international norms.

Дурнамои рушди қонунгузории ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ (м. 309 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) [1] имрӯз дар партави таҳдидҳои муосири амнияти, рушди технологияҳои иттилоотӣ ва зухуроти нави ҷинояткории

фаромилӣ ба як самти афзалиятноки ислоҳоти ҳукуқӣ ҷиноятӣ мубаддал шудааст. Таҳлил ва арзёбии илмии ин дурнамо дар асоси принципҳои ҳифзи амнияти миллӣ, таъмини пешгирии самараноки ҷиноятҳо ва мутобиқшавии меъёрҳои ҳукуқӣ ба воқеятаҳои муосир сурат мегирад. Аз ҷумла:

1) васеътар намудани доираи таърифии чинояти таҳрибкорӣ дар Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КҔ ҔТ) муосир бояд бо назардошти шаклҳои нави таҳрибкорӣ, аз ҷумла, таҳрибкории киберӣ, иттилоотӣ, экологӣ ва иқтисодӣ, таъриф ва таснифи чиноятро васеъ намояд. Масалан, дар баробари таҳриби физикии объект, воридсозии вирусҳои рақамӣ ба зерсохторҳои ҳаётан муҳимми давлатӣ низ бояд расман ба сифати шакли таҳрибкорӣ эътироф карда шавад.

2) Мустаҳкам намудани масъулияти шахсони ҳуқуқӣ ва мансабдорон дар шароити нави геополитикӣ, ки гурӯҳҳои таҳрибкор ва экстремистиу террористӣ метавонад бо дастгiriи ниҳоди давлати ҳориҷӣ ё ҳусусӣ амал кунанд, қонунгузорӣ бояд ҷавобгарии саҳти шахсони мансабдорро дар ташкили чунин амалҳо пешбинӣ намояд.

3) Ҷорӣ намудани меъёрҳои алоҳида барои омодасозӣ ва таълими шаҳс барои таҳрибкорӣ, чунин раванд, ки метавонад дар шакли омӯзиш, машқҳои ҳарбӣ, тартиб додани нақшаҳо ва озмоиши воситаҳои таҳрибӣ сурат гирад, бояд ҳамчун чинояти алоҳида танзим шавад, ҳатто агар худи амали таҳрибкорӣ ҳанӯз содир нашуда бошад. Қабул кардани чунин меъёр бо таҷрибаи қонунгузории давлатҳои пешрафта (масалан, ИМА, Олмон, Британияи Кабир) мувоғиқ аст.

4) Мутобиқсозии қонунгузории миллӣ ба санадҳои байналмилалӣ. Қонунгузории чиноятӣ бояд бо конвенсияҳо ва қатъномаҳои СММ, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, ташкилотҳои зиддитеррористӣ мувоғиқ карда шавад. Қатъномаи Шӯрои Амнияти СММ № 1373 (2001) талаб мекунад, ки кишварҳо ҷораҳои зидди фаъолиятҳои таҳрибкорию террористӣ, аз ҷумла, маҳдуд кардани дастрасӣ ба захираҳо, таҷхизот ва технологияҳои ҳавфнокро андешанд.

5) Таҳияи механизмҳои таҳқиқ, ҷилавгирӣ ва ҳифзи инфрасохтор, дар баробари санкцияҳои чиноятӣ, бояд дар қонунгузорӣ маҷмуи тадбирҳои пешгирии институтионаӣ (мониторинг,

назорати техники, ҳушдордиҳии бармаҳал) пешбинӣ карда шавад. Дар ин замина, ташкили соҳторҳои таҳассусии зиддитаҳрибӣ ва марказҳои таҳлили ҳавфҳо аҳаммияти хосса пайдо мекунад.

Ҳамин тавр, дурнамои рушди қонунгузории чиноятӣ вобаста ба чинояти таҳрибкорӣ аз такмили доимии категорияҳои ҳуқуқӣ, шинохти шаклҳои нави таҳдид, таҳқими ҳамкории байналмилалӣ ва мутобиқсозии воситаҳои мубориза ба сатҳи рушди технологияҳои муосир иборат аст. КҔ ҔТ бояд дар ин раванд на танҳо таъқиби чиноятро таъмин намояд, балки воситаи муассири пешгирий ва ҳифзи амнияти давлатӣ, иттилоотӣ ва стратегӣ бошад.

Мавриди зикр аст, ки яке аз кирдорҳои ҳавфноки чиноятие, ки дар замони муосир метавонад бо мақсади заиф кардани амнияти иқтисодӣ ва иқтидори мудофиавии ҔТ истифода гардад, захролудсозии оммавӣ мебошад. Ин амал, ки метавонад бо истифодаи моддаҳои кимиёвӣ, биологӣ ё заҳрҳои синтетикӣ ба таври маҳфӣ ва густарда анҷом дода шавад, ба шумори шаклҳои мураккаби таҳрибкорӣ доҳил мешавад. Аммо дар назар доштани он муҳим аст, ки ин навъи таҳрибкорӣ дар м. 309 КҔ ҔТ ҳамчун шакли алоҳида ва мустаким зикр нагардидааст. Тибқи таҳлили мазмунии ин модда, таърифи амалҳои таҳрибкорона бештар ба таркиш, сӯхтор, ҳаробсозии иншоот ё дигар шаклҳои бевоситаи осебрасонии физики ба объектоҳо рабт дода шудааст. Дар ҳоле ки захролудсозии оммавӣ, новобаста аз он ки он метавонад дар сатҳи инфрасохтори обтаъминкунӣ, низоми озуқаворӣ, захираҳои стратегӣ ё воситаҳои ҳаётан муҳимми тиббӣ сурат гирад, ба таври мустаким дар доираи моддаи мазкур пешбинӣ нашудааст.

Маҳз аз ҳамин рӯ, зарурати таҳияи меъёри ҳуқуқии маҳсус ё ворид намудани ислоҳот ба м. 309 КҔ ҔТ ба миён меояд, то ки чунин амалҳо ба таври мушахҳас ва бевосита ҳамчун шакли таҳрибкорӣ бо интиҳои захролудкуни оммавӣ дар қонунгузорӣ танзим шаванд. Илова бар ин, дар таҷрибаи қонунгузории бисёре аз

кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла ИМА, Британия Кабир, Федератсия Россия ва Олмон, истифодаи моддаҳои захролудкунанда бо мақсади таҳриб ва террор ҳамчун ҷинояти алоҳида тасниф карда мешавад. Ҳулоса, захролудсозии оммавӣ ҳамчун шакли таҳрибкорӣ дори ҳавфи баланди иҷтимоӣ ва геостратегӣ буда, ба унсури муҳимми ҷангӣ гибридӣ, терроризми кимиёвӣ ва амалиёти диверсионӣ табдил ёфтааст. Аз ин рӯ, бо дарназардошти таҷрибаи байналмилалӣ ва таҳдидҳои афзояндай амниятӣ, ворид намудани тағиирот ба м. 309 КҔ ҔТ бо иловаи муқаррароти маҳсус оид ба захролудсозии оммавӣ зарур ва саривақтӣ мебошад.

Чи тавре Қудратов Н.А. дуруст менависад, чунин намуди таҳрибкорӣ дар КҔ ҔШС Тоҷикистон соли 1961 ҷой дошт ва ба таври қонунӣ ҳамчун «захролудшавии оммавӣ» тавсиф шуда буд. Ибораи «захролудшавии оммавӣ» аз қалимаҳои «омма» иборат аст, ки барои ифодаи шумораи зиёд истифода мешавад [3, с. 120; 4, с. 204]. Захролудшавии оммавӣ ҳамчун бемориҳои оммавии гайрисироятӣ, ки пайдоши онҳо бо омилҳои биологӣ, физикӣ, кимиёвӣ ё иҷтимоии муҳити зист, аз ҷумла, объектҳои фаъолияти иқтисодӣ ва дигар фаъолиятҳо, маҳсулот, корҳо, хидматрасониҳо ба амал омадааст. Дар захролудшавии оммавӣ ҳеч аломати сироятёбӣ вучуд надорад, ки қобилияти ба вучуд овардани раванди сироятиро дар табиат ифода мекунад. Маҳз ин ҳусусият захролудшавии оммавиро аз дигар навъҳои бемориҳои оммавӣ, аз ҷумла, эпидемия фарқ мекунанд.

Асосан захролудшавии оммавӣ тавассути истифодаи моддаҳои захролуд, ки ҳангоми ворид шудан ба организмҳои зинда бо системаҳои биохимиявии организм, ки вазифаҳои ҳаётӣ онро танзим мекунанд, боиси фалаҷ шудани баъзе вазифаҳои бадан ё инҳирофи назарраси онҳо мегардад. Дар қонунгузории дохилӣ фаҳми ягонаи моддаҳои захролуд вучуд надорад. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ моддаҳои захрнок низ ба таври гуногун таъриф карда

мешаванд. Моддаҳои захрнок моддаҳое мебошанд, ки ба бадани инсон таъсири бад доранд, ки истифодаи онҳо ҳатто дар вояи ҳурд ё бо миқдори каму зиёд метавонад боиси захролудӣ ё марг гардад. Ҳангоми омӯзиши моддаҳои захролуд ҳамчун ашёи қочоқ ва гайриқонунӣ истеҳсол, истеҳсол, ҳарид, интиқол, интиқол, нигоҳдорӣ ё фурӯши моддаҳои захролуд, ё қавӣ, ё доруҳои захролуд ё саҳттаъсир нишон медиҳад, ки инҳо аз рустаний ё аъзои бадани ҳайвонот ва минералий иборат мебошанд.

Усули маъмултарини захролудшавии оммавӣ ҳаво ва ғизои моеъ мебошанд. Усули ҳавоӣ паҳн шудани моддаҳои захролудро тавассути пошиданӣ онҳо дар ҳаво дар шакли газ, буг ё туман дар бар мегирад, ки бемамониат ворид шудани онҳоро тавассути роҳҳои нафас ба бадан таъмин мекунад. Усули ғизои моеъ аз олуда шудани бо моддаҳои захрноки манбаъҳои нӯшокӣ, ғизо, ҳӯроки чорво иборат аст, ки ҳангоми захролудшавӣ тавассути рӯдаву месъда ба бадани одамон ё ҳайвонот ворид мешаванд. Ҳавфи зиёди ҷамъиятии кирдорҳои мавриди баррасӣ қарор гирифта дар он аст, ки онҳо метавонанд ба саломатӣ ё ҳаёти одамони зиёд ва ё ҳайвонот зарари ҷиддӣ расонанд. Расонидани чунин зарар дараҷаи ҳавфи амалҳоро зиёд мекунад ва бояд ҳангоми ҷазо додани шахси гунахкор банаҳазар гирифта шавад ва кирдори мазкур ба андешаи мо бояд дар қисмати бандубастшавандай м. 309 КҔ ҔТ ҷиноят криминализатсия карда шавад.

Ба андешаи мо, криминализатсия намудани таҳрибкорӣ, ки бо роҳи паҳн шудани эпидемия, эпизоотия ё эпифитоз амалӣ мегарданд дар қонунгузории ҷиноятии ҔТ саривақтӣ мебошад. Ҳар як амал таҳрибкорӣ ба он муттаҳид карда мешавад. Онҳо амалҳое мебошанд, ки мутаносибан дар байни одамон, ҳайвонот ва рустаниҳо паҳн кардани баъзе бемориҳоро дар бар мегиранд. Ин шаклҳои таҳрибкорӣ дар моддаи 60 КҔ соли 1961 низ пешбинӣ шуда буданд. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ эпидемия ҳамчун

раванди паҳншавии оммавии бемориҳои сироятӣ дар одамон фаҳмида мешавад, ки дар як муддати кӯтоҳ, вақте ки сатҳи бемории сироятӣ дар байни аҳолӣ дар як вақт аз сатҳи муқаррарӣ зиёдтар аст, рух медиҳад.

Бемориҳои сироятӣ боиси вайрон шудани саломатии инсонанд, ки барангезандагони микроорганизмҳои зинда (вирусҳо, бактерияҳо, риккетсияҳо, протозоаҳо, занбӯруғҳо, гелминтҳо, фулусҳо, дигар паразитҳои патогенӣ), маҳсули фаъолияти онҳо (токсинҳо), сафедаҳои патогенӣ (прионҳо) мебошанд, ки аз шахсони солим сироят ёфтаанд ва моил ба паҳншаванданд. Микроорганизмҳое, ки ин гуна бемориҳоро ба вучуд меоранд, бо патогенӣ тавсиф мешаванд, яъне қобилияти потенсиалий барои ба вучуд овардани бемории сироятӣ дар макроорганизми як навъи мушаххас. Патогенӣ як хусусияти хоси генетикии микроорганизм аст, ки бо бисёр омилҳо муайян карда мешавад, ки асосии онҳо сироятёбӣ, инвазивӣ ва токсикӣ мебошанд.

Бемориҳои сироятӣ ба навъҳои зер тақсим мешаванд:

а) хатарнок – ихтилоли шадид ва (ё) доимии саломатии беморони алоҳида, ки ба ҳайт ва саломатии онҳо хатар эҷод мекунанд;

б) маҳсусан хавфнок (аз чумла карантин: вабо, вабо, табларзай зард) – ихтилоли шадид ва (ё) доимии саломатӣ дар шумораи зиёди беморон, ки бо фавти баланд ва паҳн шудани босуръати байни аҳолӣ тавсиф мешавад.

Паҳн шудани эпидемия одатан аз паҳн шудани бемориҳои маҳсусан хатарноки сирояткунандай микроорганизмҳои онҳо иборат аст ва қодиранд дар як муддати кӯтоҳ паҳн шаванд. «Тарафи объективии таҳрибкориро таҳлил карда, олимон ёдовар мешаванд, ки амалҳое, ки ба паҳн шудани эпидемия нигаронида шудаанд, бояд паҳншавии микроорганизмҳои бемориҳои даҳлдори сироятӣ ё қӯшиши паҳн кардани онҳо тавассути олуда кардани физо, об, ҳӯрокӣ, дору, таҷхизоти

тиббиро дар бар гранд, ё аз сабаби паҳн шудани векторҳои сироятёftai бемориҳои мувоғиқ (ҳашарот ва ғ.)» [8].

Хавфи иҷтимиоии амалҳое, ки ба паҳн кардани эпидемия нигаронида шудаанд, бештар дар хусусияти хатарноки бемориҳои сироятӣ ва қобилияти пешгирии онҳо зоҳир мешавад, на дар шумораи қурбониён. Ҳамин тавр, ҳатто чанд ҳолати бемории инсон бо бемориҳои маҳсусан хатарноки сироятӣ, ба монанди вабо эпидемия шумурдамешавад. Хусусияти хоси амалҳое, ки ба паҳн шудани эпидемия нигаронида шудаанд, дар он аст, ки онҳо одатан нисбат ба шумораи номаҳдуди одамон барои ноил шудан ба густариши бештари бемориҳои сироятӣ анҷом дода мешаванд.

Албатта, чунин ба назар мерасад, ки дар м. 309 КҔ ҶТ пешбинӣ намудани чунин як шакли алоҳидаи таҳрибкорӣ шубҳанок аст, зеро амалҳое, ки ба паҳн кардани эпидемия нигаронида шудаанд, яке аз зуҳуроти амалҳое мебошанд, ки ба күштори оммавӣ, осеби ҷисмонӣ ё зарари дигари саломатии онҳо нигаронида шудаанд. Яъне, дар эпизоотия паҳншавии назарраси бемориҳои сироятии ҳайвонот мушоҳида мешавад. Дар адабиёти илмӣ таърифҳои гуногуни эпизоотика мавҷуданд, ки ба таърифи ҳуқуқии ин мағҳум мухолиф нестанд, балки онро танҳо бо баъзе аломатҳои хоси он комил мекунанд. Дар илми қонуни ҷиноятӣ, аксари муаллифон эпизоотияро ҳамчун ҷараёни муттасили паҳnшавии оммавии бемориҳои сирояткунандай ҳайвонот мефаҳманд, ки дар як муддати нисбатан кӯтоҳ дар як минтақаи калон рух медиҳад.

Хусусияти муҳимми хатари иҷтимиоии амалҳое, ки ба паҳnшавии эпизоотия нигаронида шудаанд, дар он аст, ки онҳо метавонанд ба саломатӣ ва ҳайти бисёр ҳайвоноти ваҳшӣ ё хонагӣ зарар расонанд ё таҳти расонидани зарар карор диханд ва аз ин рӯ дар муносибатҳои гуногуни иҷтимоӣ, аз чумла муҳити зист ё иқтисодӣ. «Аз ин рӯ, кримнилизатсия намудани ин кирдори ҷиноятӣ зарур мебошад, зеро ин

метавонад оқибатҳои хатарноки иҷтимоию иқтисодӣ дар шакли аз даст додани имконият барои таъмини мардум, масалан бо гизои гушти мегардад. Бояд дар назар дошт, ки бемориҳои сирояткунандай ҳайвонот низ метавонанд ба одамон интиқол дода шаванд, яъне, ин амалҳои таҳрибкорона инчунин метавонанд хатари эпидемияро ба вучуд оранд, ки мисолаш ҳолатҳои маъруфи сирояти одамон ба бемориҳои парандад, ба истилоҳ зукоми парандад (вируси зукоми А (H5N1)» [6] мебошад.

Инчунин, ба андешаи мо, кримнилизатсия намудани амалҳое, ки ба паҳншавии эпифитотия нигаронида шудаанд, мувоғики мақсад мебошад. Эпифитотия дар як ё якчанд воҳиди маъмурий-худудии бемориҳои сирояткунандай рустаниҳо паҳн шудааст, ки он аз паҳншавии маъмулии ин беморӣ дар қаламрав хеле зиёдтар аст. Олимони соҳаи мудофиаи шаҳрвандӣ эпизоотияро ҳамчун як омили васеъ, ки дар замон ва фазо паҳншуда, бемории сирояткунандай рустаниҳо, ки бо марги сершумори зироатҳо ва нобуд шудани борварии онҳо, ки ба зиёда аз 50% сатҳи онҳо таъсир мерасонанд, мефаҳманд.

Ҳангоми таҳлили ин шакли таҳрибкорӣ, олимони криминалӣ ба эпифитотия таърифҳои гуногун медиҳанд. Ҳамин тавр, паҳн шудани бемории сирояткунандай рустаниҳост, ки иқтисод, ноҳия, вилоят ё қишварро фаро мегирад. Маълум аст, ки паҳн шудани бемории сирояткунандай рустаниҳо, ки хочагиро фаро гирифтааст, эпифитотия дониста намешавад, зеро он бояд паҳншавии паҳншавии бемории сироятий дар ҳадди ақал як воҳиди маъмурий-худудӣ бошад. Баъзе олимон эпифитотияро ҳамчун паҳн шудани назарраси бемориҳои fungal, вирусӣ ё бактериологии зироатҳои қишоварзӣ, ҷангалҳо, обӣ ва дигар рустаниҳо медонанд. Тавре ки қаблан дида будем, мавзуи таҳрибкорӣ дар ин шакл, дар аксари ҳолатҳо дар рустаниҳои баланд тар аст. Усулҳои сироят кардан рустаниҳо ба бемориҳои сироятий ва паҳн шудани сироят метавонанд гуногун бошанд, аз ҷумла:

1) хок – ба рустаниҳо тавассути хок ва ҳошоқи рустаниҳо сироят кардан, ки дар он ҷо микроорганизмҳо метавонанд ором бошанд;

2) тавассути ҳаво (барге-поя), ки дар он патогенҳо ба ҳаво пошида мешаванд ё тавассути моеъ паҳн мегардад;

3) тухмӣ (матритса-дуҳтар) – сирояти қишиш ва маводди ниҳолшинонӣ;

4) интиқолшаванд – паҳн шудани микроорганизмҳои бемориҳои сирояткунандай рустаниҳо аз ҷониби векторҳо (ҳашарот, фулус ва г.)

Хусусияти ҳавфи иҷтимоии амалҳое, ки ба паҳн шудани эпифитотия нигаронида шудаанд, дар он аст, ки онҳо метавонанд ба бисёр рустаниҳо дар муносибатҳои муҳталифи иҷтимоӣ, аз ҷумла, экологӣ ё иқтисодӣ ширкат варзанд, ё зарар расонанд. Аз ин рӯ, оқибатҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ ҳавғонок, ки ҳангоми ҳукми ҷинояткор бояд ба назар гирифта шаванд, инчунин паҳн шудани эпифитотия метавонад гуногун бошанд. Масалан, паҳн шудани эпифитотия метавонад ба буҳрони озуқаворӣ ё ғуруснагӣ боис гардад. Баъзе бемориҳои сирояткунандай рустаниҳои мазкур метавонанд ба бадани инсон таъсири бад расонанд. Ҳамин тавр, ғалладонаҳо, ки аз зардоб зарар мебинанд, ки аз як шакли муайянни занбӯруғҳо ба вучуд омадаанд, дар донаҳои онҳо моддаҳои заҳрнок мавҷуданд, ки агар онҳо ба орд, маводҳои гизоӣ ҳӯрок ворид шаванд, боиси бемории ҷиддӣ дар ҳайвонот ва одамон мешаванд. Паҳн шудани эпифитоз метавонад на танҳо ба сарвати мавҷудаи миллӣ, балки ба зарари иқтисодӣ ва экологӣ анҷом ёбад.

Дар хотима гуфтани зарур аст, ки дар амал ҳолатҳое метавонанд ҷой дошта бошанд, ки дар якчанд шаклдар як таҷовузи ҷиноятӣ муттаҳид карда шаванд ва он ҳам дар як шакли ҷиноят хотима меёбад ва ҳам шакли нотамом дорад. Масалан, шаҳсе, ки бо мақсади нобуд карданни объекти дорои аҳаммияти иқтисодӣ дар назди нерӯгоҳи барқ обӣ маводди тарканда гузошт, аммо боздошт шуд ва бино бар ин, таркишро анҷом дода ната-

вонист. Дар асл ин кирдор дар бар мегирад:

а) кӯшиши анҷом додани таркиш, ки ҳадафи он нобуд кардани объекти дорои аҳаммияти иқтисодӣ мебошад;

б) чинояти анҷомёфта дар шакли амалҳое, ки ба обхезии нигаронида шудаанд. Дар ин ҳолат чиноятро ҳамчун таҳрибкории анҷомёфта дар шакли амалҳое, ки ба обхезӣ ва қатъ гардиданӣ фаъолият мӯътадили иншоотҳо ва дигар амалҳо нигаронида шудаанд, бояд шумурд ва ҳангоми мавҷуд будани суюқасд содир кардани чиноят бояд ба сифати аломати вазнинкунанда ба назар гирифта шавад.

Ҳолатҳои бандубастшаванда барои таҳрибкорӣ, ки дар қ. 2 м. 309 КҔ ҔТ пешбинӣ шудаанд, айни ҳол танҳо такроран ва аз ҷониби гуруҳи муташаккил содир кардани ин чиноятро дар бар мегиранд [1]. Бо назардошти хусусияти махсусан ҳавғонки таҳрибкорӣ ва оқибатҳои эҳтимолии он, зарур аст, ки доираи ҷунин ҳолатҳои бандубастшаванда густариш дода шавад. Ин пешниҳод ба талаботи таҳқими хифзи амнияти миллӣ, иқтисодӣ ва қобилияти мудофиавии қишвар ҷавобӣ мебошад.

Ба андешаи мо, зарур аст, ки қ. 2 м. 309 КҔ ҔТ бо назардошти ҳавғи ҷамъиятии кирдорҳои таҳрибкорона такмил дода шавад ва ҷунин аломатҳои иловагӣ ба унсурҳои бандубастшаванда ворид карда шаванд:

1. Содир намудани таҳрибкорӣ (қ. 1 м. 309 КҔ ҔТ) бо истифода аз мақоми хидматӣ, ҷунин ҳолатҳо метавонанд ба василаи суюистифода аз ваколатҳои хидматӣ, дастрасӣ ба иттилооти махфӣ ва заҳираҳои инфрасоҳтории муҳими давлатӣ амали гарданд, ки ҳавғи онҳоро дучанд зиёд мегардонад. Содир намудани таҳрибкорӣ бо истифода аз мақоми хидматӣ яке аз шаклҳои махсусан ҳавғонк ва мураккаби чинояти таҳрибкорӣ ба шумор меравад, зеро дар ин ҳолат шахс на ҳамчун чинояткори инфириодӣ, балки ҳамчун намояндаи соҳтори давлатӣ, хизматчи давлатӣ ё шахси дорои ваколати расмӣ амали чиноятиро содир мекунад. Ҳатарнокии ҷунин шакли таҳрибкорӣ аз он

иборат аст, ки он тавассути суюистифода аз ваколатҳои хизматӣ, дастрасии махсус ба заҳираҳои муҳими давлатӣ, иттилооти махфӣ, инфрасоҳтори энергетикӣ, алоқа ва мудофиавӣ, инчунин қобилияти пинҳон нигоҳ доштани омодагӣ ва пайомадҳои амалиёт амали мегардад. Аз нигоҳи ҳуқуқи чиноятӣ, ҷунин амал бояд ҳамчун аломатҳои вазнинкунандаи ҷавобгарии чиноятӣ шинохта шавад, зеро:

– шахс ба ҳангоми иҷрои уҳдадориҳои хизматӣ ва дар асоси ҷӯзномои расмии давлат ба ў амал мекунад;

– истифодаи имкониятҳои хизматӣ имкони таъсири бештар, зарари қалонтар ва пинҳон кардани чиноятро афзоиш медиҳад;

– ҷунин амали шахс метавонад ба беъҷтимодӣ нисбат ба ниҳодҳои давлатӣ, фалаҷ шудани соҳторҳои қалидӣ ва аз байн рафтани суботи сиёсӣ оварда расонад.

Дар ин замина, таҳлили муқоисавӣ нишон медиҳад, ки дар қонунгузории бисёре аз давлатҳо, аз ҷумла, Россия (м. 281 КҔ РФ), ИМА ва қишварҳои Иттиҳоди Аврупо, таҳрибкорӣ бо истифода аз мақоми расмӣ ҳамчун чинояти вазнин ва ба унвони «ҳиёнат ба давлат» ё «амали диверсионӣ бо суюистифода аз ваколат» таҳлил мешавад [7, с. 112]. Дар шароити ҔТ, зарурати ҷорӣ намудани муқаррароти иловагӣ дар м. 309 КҔ ҔТ ё илова кардани қисми махсуси марбут ба содир гардиданӣ таҳрибкорӣ тавассути истифодаи мақоми хидматӣ хеле муҳим мебошад. Ин тағиирот имкон медиҳад, ки қонунгузорӣ ба воқеяти таҳдидҳои мусоир мутобиқ гардида, барои муқовимат бо таҳрибкории институционалӣ ва чиноятҳои фарохшабакаи давлатӣ шароити ҳуқуқии устувор фароҳам гардад.

Ҳамин тавр, содир кардани таҳрибкорӣ тавассути истифодаи мақоми хидматӣ на танҳо чинояти хусусияти таҳрибкорӣ доштааст, балки ҳамчун шакли ҳоссаи ҳиёнат ба боварии давлатӣ, ҳатар ба амнияти миллӣ ва хилоғи арзишҳои хидматӣ арзёбӣ мешавад ва бояд бо

меъёри алоҳида ё бо таъкиди маҳсус дар м. 309 КҔ ҏТ инъикос ёбад.

2. Содир намудани таҳрибкорӣ дар ҳолати ҷангӣ ё дар замони ҷанг – дар ҷунин шароитҳо, таҳрибкорӣ метавонад ба ноустуории низоми мудофиавӣ, ҳаробшавии инфрасохтори муҳим ва паст шудани қобилияти мудофиавии кишвар оварда расонад.

Содир намудани таҳрибкорӣ дар ҳолати ҷангӣ ё дар замони ҷанг яке аз хатарноктарин шаклҳои ҷинояти таҳрибкорӣ маҳсуб ёфта, дорои ҳусусияти маҳсусан вазнин ва таъсири стратегӣ мебошад. Дар ҷунин шароитҳо, таҳрибкорӣ на танҳо амали зиддиқонунӣ, балки як унсури ҷангӣ гибридӣ ё асимметрӣ шуда, ба устувории низоми мудофиавии давлат, қобилияти муқовимат бо душман ва ҳифзи амнияти миллӣ таъсири мустақим мерасонад. Дар шароити ҷангӣ, ки кишвар дар ҳолати изтигории ҳарбӣ қарор дорад, ҳама гуна амале, ки ба фалаҷ шудани инфрасохтори низомӣ, вайрон карданি алоқаҳои стратегӣ, ҳаробсозии пойгоҳҳо, пулҳо, анборҳои ҳарбӣ ё муассисаҳои давлативу мобилизатсионӣ оварда мерасонад, метавонад оқибатҳои фочеавӣ дошта бошад.

Таҳрибкорӣ дар ин давра боиси заиф шудани қобилияти муқовиматӣ, паст шудани рӯҳияни нерӯҳои мусаллаҳ ва ҳалалдор шудани иртиботи сиёсӣ ва ҳарбӣ бо шарикон ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мегардад. Аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҷунин амалиёт бояд ба сифати ҷинояти маҳсусан вазнин бо муқаррароти вазнинтарини ҷавобгарӣ шинохта шавад. Бисёре аз қонунгузориҳои ҷиноятии кишварҳои ҷаҳон (аз ҷумла, КҔ Россия, Литва, Кодекси низомии ИМА) таҳрибкории амалий дар шароити ҷангро ҳамчун шакли маҳсуси ҷиноят алайҳи амнияти давлат ва ҳамчун хиёнат ба Ватан арзёбӣ мекунанд.

Дар ин замина, КҔ ҏТ низ бояд ҷунин ҳолатро ба таври мушаҳҳас бо илова ба м. 309 КҔ ҏТ инъикос намояд, масалан дар шакли қисми иловагӣ дар шакли «Содир намудани таҳрибкорӣ дар шароити ҷангӣ ё вазъияти низомии маҳсус», ки боиси ҷавобгарии шадидтар гардад. Ҳулоса, содир кардани таҳрибкорӣ дар ҳолати ҷангӣ як навъи маҳсуси диверсия

мебошад, ки ба устувории мудофиавӣ ва бақоӣ давлат таҳдид мекунад. Мутобик кардани қонунгузорӣ ба ҷунин ҳолат зарурати ҳаётан муҳим дошта, воситаи ҳуқуқии муҳофизати иқтидори мудофиавии кишвар ва таҳқими муқовимати миллӣ ба шумор меравад.

3. Таҳрибкорӣ, ки боиси күштори оммавии одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ё зарар ба саломатии онҳо шудааст, ҷунин ҳолатҳо ҳавфи маҳсусан баланд дошта, на танҳо ба ҷони одамон, балки ба устувории суботи ҷамъиятӣ таҳдид мекунанд. Таҳрибкорие, ки боиси күштори оммавии одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ё зарар ба саломатии онҳо шудааст, дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ба сифати яке аз шаклҳои маҳсусан ҳавфнок ва оқибатбахши ҷиноят шинохта мешавад. Ин навъи таҳрибкорӣ бо ҳусусияти оммавӣ ва таъсири бевосита ба ҳаёт ва саломатии инсонҳо фарқ карда, бо худ на танҳо зарари моддӣ, балки фалокати ба-шариро дар пай дорад.

Дар ҷунин ҳолат, шаҳс бо қасди пешакӣ ва оғоҳона даст ба амале мезанад, ки оқибати он метавонад талафоти инсонӣ, тарси густарда, нооромии ҷамъиятӣ ва ҳатто парокандашавии низоми иҷтимоиву сиёсиро ба вучуд орад. Аз дидгоҳи тарафи объективии ҷиноят, ҷунин таҳрибкорӣ бо истифода аз воситаҳои ҳавфнок, яъне моддаҳои тарканда, заҳролудкунанда, оташгиранда, химиявӣ ё ҳатто кибердастгоҳҳое, ки инфрасохтори ҳаётан муҳимро фалаҷ мекунанд, анҷом дода мешавад ва на танҳо ба молу мулӯқ, балки ба ҷони шаҳрвандон низ зарари саҳт мерасонад. Аз нигоҳи тарафи субъективӣ, ҷунин ҷиноят бо қасди бевосита, ғаразнокӣ ва нияти маҳсус содир мешавад. Ҕинояткор пешакӣ медонад ва меҳоҳад, ки амали вай метавонад боиси марги одамон ва заҳролудшавии оммавӣ гардад, вале ба ҳар ҳол даст ба он мезанад. Ин нишондиҳандай дараҷаи ниҳоии ҳавфи иҷтимоии шаҳс аст.

Дар КҔ ҏТ, ҷунин ҳолат бояд бо муқаррароти маҳсус дар м. 309 КҔ ҏТ мустаҳкам карда шавад. Ҳулоса, таҳрибкорие, ки ба күштори оммавӣ ва осеби саломатии инсонҳо меорад, хатар на

танҳо ба ҳаёти шахсони алоҳида, балки ба суботи умумии ҷамъият ва амнияти миллӣ мебошад. Барои ҳифзи давлат ва шаҳрвандон аз ҷунин таҳдидҳо, мустаҳкамсозии ҷиноятшиносии ҳуқуқӣ ва механизми ҷавобгарӣ амри зарурист, то қонунгузорӣ тавонад ба воқеятаҳои муосир ҷавобгӯ бошад.

4. Таҳрибкорие, ки ба олудагии радиоактивӣ, заҳролудии оммавӣ, паҳн шудани эпидемияҳо, эпизоотияҳо ё эпифитотияҳо равона шудааст, ин гуна кирдорҳо метавонанд ба фоциаҳои оммавӣ оварда, ба ҳифзи саломатии аҳолӣ ва муҳити зист ҳатар эҷод кунанд.

5. Таҳрибкорие, ки бо мақсади паҳншавии оммавии дигар бемориҳои сироятӣ дар байни одамон ва ҳайвонот содир шудааст, ҷунин амалҳо на танҳо ба амнияти саломатӣ, балки ба иқтисодӣ миллӣ, ки аз саломатии аҳолӣ ва захираҳои инсонӣ вобаста аст, таҳдид мекунанд.

Ворид намудани ин аломатҳои бандубастшаванда ба қ. 2 м. 309 КҔ ҶТ имконият медиҳад, ки ҳифзи амнияти миллӣ, иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ дар шароити муосири таҳдидҳои глобалиӣ ба таври муассир таъмин гардад. Илова бар ин, ҷунин тақмилҳо ба мукаммалгардии таркиби ҷинояти таҳрибкорӣ ва мутобиқати он бо меъёрҳои байналмилалии ҳуқуқи ҷиноятӣ мусоидат ҳоҳанд кард.

Содир кардани таркиш, сӯхтор ё дигар амалҳое, ки ба вайрон кардан ё зарар расонидани корхонаҳо, иншоот, ҳатсайрҳо, воситаҳои алоқа, иншооти таъмини зиндагии аҳолӣ ва объектҳои муҳими инфрасоҳторӣ равона гардидаанд, дар аксари ҳолатҳо метавонад ба оқибатҳои вазнин, аз ҷумла ҳалокати оммавии одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ё саломатии онҳо, олудагии радиатсионӣ, заҳролудии оммавӣ, паҳн шудани эпидемияҳо, эпизоотияҳо, эпифитотияҳо ва дигар бемориҳои сироятии ҳатарнок дар байни одамон ва ҳайвонот оварда расонад. «Ин гуна кирдорҳо, ки маъмулан бо мақсади заиф кардани қобилияти мудофиавии давлат, ҳалалдор кардани амнияти миллӣ ё ноором кардани суботи ҷамъиятӣ содир мегарданд, дорои ҳусусияти маҳсусан

ҳавфнок буда, ҳамчун ҷиноятҳои вазнин ё маҳсусан вазнин ба ҳисоб мераванд. Аз ин рӯ, криминализатсияи ҷунин кирдорҳо саривақтӣ ва зарурӣ мебошад, зоро танҳо тавассути таъмини ҷавобгарии ҷиноятӣ ва татбиқи ҷораҳои самараноки пешгири метавон таҳдидҳои мазкуро бартараф намуда, амнияти ҷамъиятиро таъмин кард» [5, с. 242-248].

Ҳамин тавр, таҳлили дурнамои рушди қонунгузории ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкориро баррасӣ намуда, хулосаҳои зеринро баровардан мумкин аст:

1) Дар шароити тағиیرёбанди амнияти ҷаҳонӣ ва афзоиши таҳдидҳои нави гибридӣ, таҳқими низоми ҳуқуқии муқовимат бо ҷинояти таҳрибкорӣ ба яке аз сamtҳои афзалиятноки сиёсати қонунгузории ҶТ табдил ёфтааст. Рушди фанноварии рақамӣ, вусъати ҷинояткории трансмиллӣ ва истифодаи воситаҳои гайримаъмулии таъсир ба зерсоҳторҳои давлатӣ талаб менамояд, ки қонунгузории ҷиноятӣ ба воқеятаҳои муосир мутобиқ карда шуда, шаклҳои нави таҳрибкорӣ, аз ҷумла таҳрибкории киберӣ, иттилоотӣ ва иқтисодӣ, расман дар доираи ҳуқуқӣ эътироф гарданд.

Илова бар ин, зарурати мустаҳкам намудани ҷавобгарии шахсони мансабдор ва ҳуқуқӣ, ҷорӣ кардани меъёрҳои алоҳида барои омодасозии ҷинояткорӣ, ҳамоҳангозии қонунгузорӣ бо санадҳои байналмилалиӣ ва таъсиси механизмҳои муосири мониторинг ва таҳқиқи ҳавфҳо мавқеи калидӣ дорад. КҔ ҶТ бояд на танҳо воситаи таъсирӣ ҷазодиҳанда, балки абзори муассири пешгири ва муқовимат бо зухуроти муосири таҳрибкорӣ, ҳифзи амнияти иттилоотӣ, иқтисодӣ ва мудофиавии қишвар бошад. Танҳо бо назардошти дурнамои таҳаввулоти геополитикӣ ва фанноварӣ имкон аст, ки муқаррароти ҷиноятӣ самаранок ва мутобиқ ба манфиатҳои стратегии давлатӣ амал намоянд.

2) Таҳлил нишон медиҳад, ки таърифи ҳозираи ҷинояти таҳрибкорӣ дар м. 309 КҔ ҶТ асосан ба шаклҳои классикии таҳрибкорӣ, аз қабили таркиш, сӯхтор ва ҳаробсозии иншоот нигаронида

шуда [2, с. 55], шаклҳои нави таҳдидноки таҳрибкориро, ки дар шароити мусоир васеъ истифода мешаванд, фаро намегирад. Дар ҳоле ки амалҳо чун захролудсози оммавӣ, паҳнсозии бемориҳои сирояти одамон (эпидемия), ҳайвонот (эпизотия) ва рустаниҳо (эпифитотия), ки тавассути усулҳои биологӣ, химиявӣ, радиологӣ ва ҳатто киберӣ содир мешаванд, аз ҷиҳати ҳавфнокии иҷтимоӣ ва стратегӣ дорои таъсири азим мебошанд. Аз ин рӯ, ворид намудани ин шаклҳои таҳрибкорӣ ба таркиби м. 309 КҔ ҔТ зарур аст, то ки қонунгузорӣ ба сатҳи таҳдидҳои воқеии амнияти мутобиқ гардад.

3) Шахсони дорои мақоми хизматӣ, ки дастрасӣ ба иттилооти маҳфӣ, захираҳои инфрасоҳторӣ ва иқтидорҳои муҳими давлатӣ доранд, метавонанд бо истифода аз ваколатҳои худ ба содир намудани таҳрибкорӣ даст зананд. Дар ҷунин ҳолатҳо, зарар метавонад фоҷиабортар ва оқибатҳо, сартосарӣ бошанд.

Аз ин рӯ, истифодаи мақоми расмӣ ҳамчун воситаи содир кардани таҳрибкорӣ бояд ба сифати аломати вазнинкундандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ ба таври равshan дар м. 309 КҔ ҔТ муқаррар карда шавад. Ин тағиирот на танҳо ба таҳқими ҳифзи амнияти давлатӣ кумак мекунад, балки боварии ҷомеаро ба соҳторҳои давлатӣ ҳифз менамояд.

4) Дар шароити ҷангӣ ва вазъи изтиории ҳарбӣ, ҳар гуна амали таҳрибкорона, новобаста аз шакли зоҳирӣ он, метавонад ба фалачи низоми мудофиавӣ, суст шудани қобилияти муқовимат бо душман ва афзоиши осебпазирии давлат оварда расонад. Дар ҷунин ҳолатҳо, таҳрибкорӣ ба сифати ҷинояти маҳсусан ҳавфнок шинохта мешавад ва бояд ҷавобгарии шадидтар дар назар гирифта шавад.

Ҷорӣ намудани қисми маҳсус дар м. 309 КҔ ҔТ бо номи “таҳрибкорӣ дар шароити ҷанг ё вазъи ҳарбӣ” мувофиқ ва саривақтӣ мебошад, зоро ҷунин амалҳо метавонанд ҳатто боиси шикасти давлатӣ

гарданд.

5) Дар шароити мусоир, ки ҷаҳон бо таҳдидҳои нави биологӣ ва экологӣ рӯ ба рӯст, паҳн шудани моддаҳои захролудкунанда ва бемориҳои сирояти метавонад ҳамчун силоҳи таҳрибкорӣ истифода шавад. Ҷунин шаклҳои таҳрибкорӣ то ҳол дар м. 309 КҔ ҔТ ба таври алоҳида пешбинӣ нашудаанд, ки ин ҳолигии ҳуқуқиро ба вучуд меорад. Дар қонунгузории кишварҳои ҳориҷӣ, ба мисли Россия, ИМА, Олмон ва дигар давлатҳои Иттиҳоди Аврупо, ҷунин амалҳо ҳамчун ҷиноятҳои алоҳида шомил ва ҷиддан ҷазо дода мешаванд. Бинобар ин, ба КҔ ҔТ низ бояд ин меъёрҳо ворид карда шаванд ва амалҳои зикршуда ба таври мустақим криминализатсия шаванд.

6) Қонунгузории ҔТ бояд ба равандҳои тағиирёбанди амнияти глобалий ва талаботи конвенсияҳо ва созишино-маҳои байналмилалӣ мувофиқат кунад. Мисоли равshan дар ин самти истифодаи васеи воситаҳои биологӣ, кимиёвӣ ва радиоактивӣ дар ҷангҳои асимметрӣ, амалиёти гибридӣ ва терроризми мусоир мебошад.

Ин таҳдидҳо, ки ба амнияти ҷамъияти, саломатии омма ва муҳити зист таъсири бевосита мерасонанд, бояд ба таври равshan дар қонунгузории миллӣ танзим шаванд. Ворид намудани муқаррароти нав ва таҳрири м. 309 КҔ ҔТ бо дарназардошти таҷрибаи ҳуқуқии давлатҳои пешрафта имконият медиҳад, ки ҔТ низ сиёсати ҳуқуқии худро ба сатҳи байналмилалӣ расонад ва ба таҳдидҳои нави амнияти омодагии ҳуқуқӣ дошта бошад.

7) Рушди қонунгузории ҷиноятӣ дар самти такмил додани м. 309 КҔ ҔТ на танҳо талаботи вакти имрӯза, балки ҷавоби мустақим ба таҳдидҳои воқеии гибридӣ, киберӣ, экологӣ ва биологӣ мебошад. Танҳо тавассути ин тадбирҳо метавон амнияти давлат ва ҷомеаро дар шароити ҷаҳони ноором ва рӯ ба муташаниҷ таъмин намуд.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; ... Қонунҳои ҔТ с.2020. № 1.

мод.8, мод.9; с.2020.№ 7-9, мод.607, мод, 623; с.2020 , №12, мод. 904; с.2021, № 4, мод.196. К ЧТ аз 20.06.2024. № 2050, аз 15.04.2025 № 2163.

2. Бободжонзода, И.Х. Некоторые вопросы совершенствования общей части нового проекта Уголовного кодекса Республики Таджикистан / И.Х. Бободжонзода, Н.А. Кудратов // Вестник Академии Следственного комитета Российской Федерации. – 2023. – № 4(38). – С. 50-58.

3. Кудратов, Н.А. Новеллы и проблемы преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства в новом проекте Уголовного кодекса Республики Таджикистан / Н.А. Кудратов // Уголовная юстиция. – 2025. – № 25. – С. 118-124.

4. Кудратов, Н.А. Уголовная ответственность за диверсию по уголовным законодательствам Таджикистана и Украины: компаративистский анализ / Н.А. Кудратов // Теоретические и прикладные вопросы комплексной безопасности: Материалы III Международной научно-практической конференции, Санкт-Петербург, 20 марта 2020 года. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет Государственной противопожарной службы Министерства Российской Федерации по делам гражданской обороны, чрезвычайным ситуациям и ликвидации последствий стихийных бедствий, 2020. – С. 203-206.

5. Кудратов, Н.А., Зохидова, М.М. Уголовно-правовая характеристика объективной стороны диверсии / Н.А. Кудратов, М.М. Зохидова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. – № 8. – С. 242-248.

6. Назари Саймуъмин Ятимов дар бораи нақши илм, иттилоъ ва китоб дар таъмини амнияти миллӣ // [Манбаи электронӣ]. – Речай воридшавӣ: <http://old.kmt.tj/nazari-saymumin-yatimov-dar-borai-nakshi-ilm-ittilo-va-kitob-dar-tamini-amniyati-milli> (санаси муроҷиат: 26.10.2025).

7. Уголовная политика: основные направления на современном этапе / Н.Ю. Лебедев, П. В. Яковинов, Е. Н. Петухов [и др.]. – Новосибирск : Сибирский университет потребительской кооперации, 2023. – 169 с.

8. Уголовное право России. Особенная часть: учебник / Под ред. Ф.Р. Сундурова, М.В. Талан. – М.: Статут, 2012. – 943 с.

References

1. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 1998, No. 9, art. 68, art. 69, No. 22, Art. 306; ... Laws of the Republic of Tajikistan s.2020. No. 1. Art.8, Art.9; s.2020. No. 7-9, Art.607, Art. 623; s.2020, No. 12, Art. 904; s.2021, No. 4, Art.196. Laws of the Republic of Tajikistan dated 20.06.2024. No. 2050, dated 15.04.2025 No. 2163
2. Bobojonzoda, I.Kh. Some issues of improving the general part of the new draft Criminal Code of the Republic of Tajikistan / I.Kh. Bobojonzoda, N.A. Kudratov // Bulletin of the Academy of the Investigative Committee of the Russian Federation. - 2023. - No. 4 (38). - Pp. 50-58.
3. Kudratov, N.A. Novels and problems of crimes against the foundations of the constitutional order and state security in the new draft Criminal Code of the Republic of Tajikistan / N.A. Kudratov // Criminal Justice. - 2025. - No. 25. - Pp. 118-124.
4. Kudratov, N.A. Criminal liability for sabotage under the criminal legislation of Tajikistan and Ukraine: a comparative analysis / N.A. Kudratov // Theoretical and Applied Issues of Integrated Security: Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference, St. Petersburg, March 20, 2020. - St. Petersburg: St. Petersburg University of the State Fire Service of the Ministry of the Russian Federation for Civil Defense, Emergencies and Elimination of Consequences of Natural Disasters, 2020. - P. 203-206.
5. Kudratov, N.A., Zokhidova, M.M. Criminal-legal characteristics of the objective side of sabotage / N.A. Kudratov, M.M. Zokhidova // Bulletin of the Tajik National University. Series of socio-economic and social sciences. - 2018. - No. 8. - Pp. 242-248.
6. Sight, Saymumin Yatimov on the role of science, information and books in ensuring national security [Electronic resource]. – Source of access: <http://old.kmt.tj/nazari-saymumin-yatimov-dar-borai-nakshi-ilm-ittilo-va-kitob-dar-tamini-amniyati-milli> (access date: 26.12.2025).
7. Criminal Policy: Main Directions at the Current Stage / N. Yu. Lebedev, P. V. Yakovinov, E. N. Petukhov [et al.]. – Novosibirsk: Siberian University of Consumer Cooperatives, 2023. – 169 p.
8. Criminal Law of Russia. Special Part: Textbook / Ed. by F. R. Sundurov, M. V. Talan. – Moscow: Statut, 2012. – 943 p.

ТДУ 342.951:351

МУХОЛИФАТҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ОИД БА ПЕШГИРӢ ВА РАФӮИ ҲОЛАТҲОИ ФАВӮЛОДДАИ ТАБИИЮ ТЕХНОГЕНӢ ВА ДУРНАМОИ ҲАЛЛИ ОНҲО

ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ В СФЕРЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ЛИКВИДАЦИИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ ПРИРОДНОГО И ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРА И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ РАЗРЕШЕНИЯ

LEGISLATIVE CONTRADICTIONS IN THE SPHERE OF PREVENTION AND LIQUIDATION OF EMERGENCY SITUATIONS OF NATURAL AND MAN-MADE NATURE AND PROSPECTS FOR THEIR RESOLUTION

НУРУЛЛОЗОДА М.
NURULLOZOZADA M.

*Сардори Муассисаи давлатии таълимии Коллеҷи
милитсияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қароргоҳ дар
ш. Кӯлоб, унвонҷӯи Академияи ВКД Ҷумҳурии
Тоҷикистон, майори милитсия
Начальник Государственного образовательного учреждения
Колледж милиции МВД Республики Таджикистан,
расположенного в г. Куляб, соискатель Академии МВД
Республики Таджикистан, майор милиции
Head of the State Educational Institution Police College of the
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan,
located in Kulyab, applicant for the Academy of the MIA of the
Republic of Tajikistan, Major of militia*

e-mail: hifzf5@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.5.11. Фаъолияти судӣ; фаъолияти прокурорӣ; фаъолияти ҳимояи ҳукуқ ва фаъолияти ҳифзи ҳукуқ (5.1.2. Илмҳои ҳукуқӣ-оммавӣ (ҳукуқӣ-давлатӣ)).

Научная специальность: 5.5.11. Судебная деятельность; прокурорская деятельность; правоохранительная деятельность и правозащитная деятельность (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки).

Scientific specialty: 5.5.11. Judicial activity; prosecutorial activity; law enforcement activity and human rights activities (5.1.2. Public law (state-legal) sciences).

Тақриздиҳанда: Рустамзода А.К. – сардори кафедраи назарияи идоракуни мақомоти ҳифзи ҳукуки факултети № 1-уми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳукуқшиносӣ, подполковники милитсия.

Рецензент: Рустамзода А.К. – начальник кафедры теории управления правоохранительной деятельности факультета № 1 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, подполковник милиции.

Reviewer: RUSTAMZODA A.K. – Head of the Department of Theory of Law Enforcement Management, Faculty No. 1 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of Law, lieutenant colonel of militia.

Аннотатсия: Дар мақола баъзе муҳолифатҳои қонунгузорӣ оид ба батанзимдарории заминаҳои ташкили идоракунӣ ва ҳамоҳангозии фаъолияти мақомоти давлатӣ дар пешгирий ва рафӯи ҳолатҳои фавӯлоддаи табииву техногенӣ мавриди баррасӣ қарор дода шуда, мавқеи муаллиф вобаста ба мукаммалгардонии онҳо равшан карда шудааст.

Вожсаҳои қалидӣ: танзими ҳукуқӣ, мукаммалсозӣ, ҳолатҳои фавӯлоддаи табиӣ ва техногенӣ, вазифа ва функция, сухторхомӯшкунӣ, наҷотдиҳӣ, милитсия, мақомоти давлатӣ.

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые законодательные противоречия, касающиеся регулирования основ управления и координации деятельности государственных органов по предупреждению и ликвидации чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, а также разъясняется авторская позиция по их совершенствованию.

Ключевые слова: правовое регулирование, совершенствование, чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера, задачи и функции, пожаротушение, спасение, милиция, государственные органы.

Annotation: The article examines some legislative contradictions concerning the regulation of the principles of management and coordination of the activities of state bodies in the prevention and liquidation of emergency situations of natural and man-made nature, and also explains the author's position on their improvement.

Key words: legal regulation, improvement, emergency situations of natural and man-made nature, tasks and functions, fire extinguishing, rescue, militsia, state bodies

Давлат тибқи меъёрҳои хуқуқии худ қоидаҳои умумии ҳатмии рафтторро дар ҷойҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла, дар ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ муқаррар қарда, маҳдудиятҳои муайянро барои содир қардани баъзе амалҳо ҷорӣ менамояд, барои хуқуқвайронкуниҳо ҷавобгарӣ муқаррар намуда, вазифа, салоҳият, шакл ва усулҳои фаъолияти мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдори онҳо ва ташкилоти ҷамъиятиро оид ба муҳофизати тартиботи ҷамъиятӣ, пешгирий ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ муайян мекунад. Аз ин ҷост, ки «муҳиммтарин шакли фаъолияти мақомоти корҳои доҳилӣ дар пешгирий ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ татбиқи меъёрҳои хуқуқ маҳсуб мейбанд» [17, с. 62].

Чи тавре ки Жаворонкова Н.Г. зикр менамояд, «Вобаста ба ҳусусияти манбаи пайдоиш ҳолатҳои фавқулоддаи техногенӣ дар натиҷаи фаъолияти антропогении инсон ва ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ новобаста аз иродаи инсон ва дар натиҷаи равандҳои табиӣ ба вучуд омада, оқибатҳои онҳо ба муҳити зист таъсиргӯзор мебошанд» [16, с. 9-10]. Аммо ҳарду ҳолат ҳам метавонанд барои ҳаёту саломатии инсон ва молу мулки у оқибатҳои ногуворро ба бор оранд. Инчунин, оқибатҳои ҳолатҳои фавқулодаи техногенӣ боиси оқибатҳои манғии муҳити зист шуда метавонанд.

Жаворонкова Н.Г. комилан дуруст меафзояд, ки «барои одам вазифаи аз ҳама муҳим дар ҳолатҳои фавқулодай табиӣ пешгӯй ва кам кардани оқибатҳои онҳо ва дар ҳолати фавқулоддаи техногенӣ - пешгирий (стандартизатсия, экспертиза, иҷозатномадиҳӣ, назорат ва ғ.) аз пайдоиши он ва рафъи тағириоти манғии ҳолати муҳити зист мебошад» [16, с. 10].

Аз ин лиҳоз, накши хуқуқ дар таъмини бехатарӣ дар ҳолатҳои фавқулодда дар он зохир мегардад, ки талабот ба хуқуқ меафзояд, хуқуқ ҳусусияти дорматикӣ, зӯроварӣ ва ҳудкомай пайдо мекунад. Мазмуну раванди татбиқи хуқуқ тағирир ёфта, дар шакли режими фавқулоддаи маъмурии вазъияти маҳсусро қасб менамояд, ки ҳусусияти он дар ҳар як вазъияти мушахҳаси ҳолатҳои фавқулодда аз ҷониби роҳбари корҳои садамавӣ-наҷоттиҳӣ муайян қарда мешавад. Аммо ҷунин шакли корбари бояд тағирир дода шуда, ҳуқуқ ҳусусияти оммавӣ ва ошкоро будани ҷунин ҷорабиҳоро қаблан муайян ва батанзим дарорад.

Мавқеи Устинов А.А. вобаста ба он, ки «айни замон масъалаҳои ҳусусияти маҳаллидошта, вобаста ба ҳифзи аҳолӣ аз ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ бинобар надоштани захираҳои зарурии моливу пулий, бояд аз салоҳияти мақомоти худидоракуни аҳолӣ бардошта шаванд» [19, с. 8], ҷолиби дикқат аст. Ба андешаи олим, ҳифзи аҳолӣ аз ҳолатҳои фавқулодай табиӣ ва техногенӣ бояд бевосита ба

души мақомоти маҳалии ҳокимияти давлатӣ гузошта шуда, мақомоти худидоракуни маҳаллӣ бояд корҳои таъхирнопазирро то расида омадани кормандони Хадамоти наҷотдиҳӣ-садамавӣ бо аҳолии маҳал ба роҳ монда, бештар барои омодабоши қишири бекори аҳолӣ барои ҳали чунин вазифаҳо машғул бошад.

Вобаста ба номукаммал будани вазъи таъмини ҳуқуқии фаъолияти мақомоти худидоракуни маҳаллӣ дар кишвари Россия дар соҳаи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудудҳо аз ҳолатҳои фавқулодда Дягиров Ш.Ш. бист сол мукаддам зикр карда буд. Аз чумла, у чунин иброз дошта буд: «Асоси такмили қонунгузорӣ дар соҳаи таъмини бехатарӣ аз ҳолатҳои фавқулодда дар сатҳи маҳаллӣ бояд принсипи якпорчагӣ ва ягонагии системи давлатии пешгирий ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда бошад [15, с. 9]. Ба ҳайси чорабиниҳои асосии мақомоти худидоракуни маҳаллӣ дар ҳолатҳои фавқулодда ташкили мақомоти ҳамоҳангиз, мақомоти доимоамалкунандаи идоракунӣ, мақомоти идоракунандаи ҳамарӯзai қувва ва воситаҳо, заҳираҳои моддӣ-техниқӣ, низоми алоқа, огоҳикунонӣ ва таъминоти иттилоотиро эътироф менамояд [15, с. 9].

Дар ҳамин массир, бояд зикр кард, ки яке аз вазифаҳои муҳимми бо сифати баланд пешгӯй ва пешгирий кардани ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ, наҷот додани шаҳрвандон дар чунин ҳолатҳо ва омода намудани кадрҳои касбӣ мебошад. Зоро яке аз ҳусусиятҳои муҳимми фаъолияти касбии кормандоне, ки барои бартараф кардани ҳолатҳои фавқулодда ҷалб карда мешаванд, ин пеш аз ҳама, ба вучуд омадани ҳатар ба ҳаёт ва саломатии худи онҳо мебошад. Инчунин, қабул кардани қарорҳои дурусти идоравӣ зери таъсири психологӣ ва масъулият барои иҷрои вазифаи ба миён гузошташуда дучанд мегардад. Аз ин рӯ, дар соҳтори сифатҳои аз ҷиҳати касбӣ муҳими онҳо омодагӣ ба фаъолияти касбӣ дар шароити маҳсус ва шадид ҷойгоҳи маҳсусро ишғол мекунад [13, с. 8].

Дар баробари омода соҳтани мутахассисони касбӣ барои амалисозии корҳои наҷотдиҳӣ-садамавӣ, арзёбии ха-

тарҳо дар асоси тартиби муайяни ҳатмӣ барои ҳама намудҳои фаъолияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва г. дар қаламрави ҷумҳурӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Аз ин лиҳоз, «маълумоте, ки ҳангоми таҳлил ва арзёбии ҳатарҳо ба даст омадааст, бояд ҳангоми банақшагирӣ ва қабули қарорҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ дар ҳамаи сатҳҳо ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ дар соҳаи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулодда дар доираи ваколатҳои мукарарнамудаи қонунгузории амалкунанда ба назар гирифта шаванд» [14, с. 8].

Яке аз масъалаҳои мубрам дар шароити муосир ин истифодаи ҷузъу томҳои соҳторҳои гуногун дар ҳолатҳои фавқулоддаи марбут ба сухторҳои қалонҳаҷми ҷангалзорҳо, корҳонаҳои қалони саноатӣ ва биноҳои баладошёна мебошад, ки тайёрии касбии на танҳо кормандони Хадамоти давлатии оташнишонӣ, балки дигар мақомоти давлатиро низ тақозо менамояд, аз чумла, батанзимдарории ҳуқуқии фаъолияти онҳоро. Аз ин лиҳоз, мавқei муҳаққиқ Чагалидзе Д.Н. вобаста ба он, ки барои ислоҳ намудани чунин вазъият ба «самъи субъектони иштироккунанда расонидани талаботи санадҳои меъёрии батанзимдарорандай ин самт, коркард намудан ва мукаммалгардонидани барномаҳо вобаста ба омодагии касбии кормандон ва такмили ихтисоси кормандони КҲФ, мақомоти назорат ва ҳифзи меҳнат ва амнияти техниқӣ, Кумитаи ҳифзи ҷангал, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракуни маҳаллӣ амири зарурӣ», хеле иқдоми муҳим арзёбӣ мегардад» [20, с. 9-10].

Олими мазқур зикр менамояд, ки «роҳбарони мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ, ки ба ҳайати Ситоди фаврӣ вобаста ба бартараф намудани оқибатҳои сӯхторҳо шомил мегарданд, бояд ҳатман омӯзонда шуда, аз такмили ихтисос гузаронида шаванд. У омӯзиши чунин кормандонро дар базаҳои мактабҳои олии назди КҲФ Федератсия Россия ҷонибдорӣ менамояд» [20, с. 9]. Инчунин, пешниҳоди Чагалидзе Д.Н. вобаста ба қабул намудани Қарори Ҳукумати Феде-

ратсияи Россия вобаста ба танзим дарвардани фаъолияти муштараки сохторҳои гуногун дар доираи Низоми ягонаи давлатии пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда вобаста ба хомуш намудани сухторҳои ҷангалзорҳо боиси эътироф ва пазироист [20, с. 9-10].

Инчунин барои бо таври муташаккилона ва бо таври бонизом ба роҳ мондани корҳои марбут ба ҳифзи аҳолӣ аз ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ ба андешаи Удалцова Н.В. оид ба «қабули санади меъёрии ҳуқуқие, ки тартиби ҳамкории сохторҳои муҳталифи дар Системаи ягонаи давлатии пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда амалкунандаро танзим менамояд (аз ҷумла, Вазорати корҳои дохилӣ ва Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда) зарур аст» [18, с. 8]. Зоро ҷунин раванд барои бо таври мушаххас муйян намудани вазифаҳои асосӣ ва иловагии ҳар як мақомоти давлатӣ ва истифодаи оқилонаи таҷрибаи муштарак ва заҳираҳои моддии онҳо барои бартараф намудани оқибатҳои оқибатҳои ҳодиса мусоидат ҳоҳад кард.

Бояд зикр кард, ки тибқи б. 1 м. 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои ҳусусияти табиӣ ва техногенӣ», Низоми ягонаи давлатии пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда, мақомоти идоракунӣ, қувваю воситаҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ташкилотҳоро, ки ҳалли масъалаҳои ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулодда ба салоҳияти онҳо марбутанд, муттаҳид месозад [4].

Моддаи 9 Қонуни мазкур бошад, роҳбарии бевосита ва назорати вазорату идораҳо, мақомоти икроияи маҳаллии ҳокимияти давлатиро ҷиҳати бартараф намудани ҳолатҳои фавқулодда ва расонидани ёрӣ ба заардидагон ҳангоми рӯҳ додани онҳо (б. 7, 8) ба уҳдаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор менамояд.

Тибқи талаботи б. 1 м. 11 Қонуни мазкур бошад, «барои ба амал баровардани идоракуни давлатӣ ва ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти икроияи ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳо-

латҳои фавқулодда мақомоти давлатии махсус ваколатдоршуда ташкил карда мешавад». Ба ҳайси чунин мақомот Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда ва мудофиаи гражданини назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад намуда, идоракунии қувваю воситаҳоро оид ба рафъи ҳолатҳои фавқулодда ба амал бароварда, нуктаҳои идоракунӣ, системаҳои ҳабардоркунӣ ва алоқаро ташкил намояд, дар доираи ваколатҳои ҳуд қарорҳоеро қабул менамояд, ки иҷрояшон барои вазоратҳо, идораҳо, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо, шахсони мансабдор ва шаҳрвандон ҳатмист (б. 2 м. 11).

Моддаи 12 ҳамин Қонун вазорату идораҳоро дар соҳаи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулодда муваззаф месозад, ки дар доираи фаъолияти ҳуд ва соҳаҳои иқтисодии ба онҳо вогузоршуда, дар баробари дигар вазифаҳояшон дар ин самт, барои таҳия ва татбиқи ҷорабиниҳоро оид ба таҳқими бехатарии радиатсионӣ, кимиёвӣ, тиббию биологӣ, таркишӣ, сӯхторӣ, экологӣ масъул бошанд. Инчунин риояи меъёрҳо ва қоидаҳои ҷорабиниҳои муҳандисию техникии мудофиаи гражданиро ҳангоми лоиҳакашӣ, соҳтмон ва истифодабарии иншооти таъиноти истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ таъмин намоянд.

Яъне, тибқи қонунгузории амалкунанда ҳар як субъекти Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда масъул мебошад, ки дар доираи салоҳиятҳои ҳуд ҷорабиниҳои ташкилӣ-идоракунӣ ва фаврӣ-тактико дар ин самт роҳандозӣ намояд. Аз ҷумла, мутобиқи талаботи ҳамин модда, вазорату идораҳо дар иншоотҳои эҳтимолан ҳатарнок, ки номгӯйи онҳоро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдик мекунад, вазифаҳои штатии мутахассисонро оид ба ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулодда ворид менамоянд. Дар иншооти дигар шахсони масъул таъин карда мешаванд.

Моддаи 14 Қонуни мазкур иштироки иттиҳодияҳои ҷамъиятий, моддаи 15 истифода бурдани Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар

кушунҳо ва сохторҳои ҳарбӣ ва моддаи 16 истифодаи қувваю воситаҳои ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои рафъи ҳолатҳои фавқулодаро танзим менамоянд.

Циҳати дар амал татбиқ намудани талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ» ва тибқи банди 39 Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирий ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда, қувва ва воситаҳои ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, мақомоти ҳудудӣ, ҳангоми рафъи ҳолатҳои фавқулодда тибқи талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда, истифода карда мешаванд. Яъне, тамоми вазорату идораҳои даҳлдор бояд низомҳои дохилиидоравии ҳудро ташкил кунанд, ки онҳо зерсистемаҳои Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирий ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда мебошанд.

Тибқи Низомномаи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, яке аз вазифаи асосии милитсия ҳангоми рӯҳ додани ҳолатҳои фавқулодда - иштирок дар рафъи ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ мебошад. Дар санади мазкур кайд карда мешавад, ки тадбирҳои рафъи ҳодисаҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ, ки дар онҳо ҷузъу томҳои МКД иштирок доранд, аз тарафи Комиссияи давлатии ҳолатҳои фавқулоддаи маҳаллӣ муайян карда мешавад.

Яъне, волояти ҳамоҳангсозии фаъолият ба Комиссияи давлатии ҳолатҳои фавқулоддаи маҳаллӣ дар сатҳи қонунгузорӣ ба ин Комиссия вогузор гардидааст.

Бо мақсади такмил додани омодагии қувва ва воситаҳои МКД, қӯшунҳои дохилӣ [2, м. 2] ва муассисаҳои таълимии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳри ичрои вазифаҳо ҳангоми ҳолатҳои фавқулодда санадҳои меъёрии дохилиидоравӣ ва нақшаҳо амал менамоянд, ки тибқи талаботи бандҳои алоҳидаи онҳо ҷузъу томҳои МКД дар бартарафсозии оқибатҳои ҳолатҳои фавқулоддаи

хусусияти табиӣ ва техногенӣ омода карда мешаванд.

Тибқи талаботи б. 2 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31-уми декабри соли 2014, № 833, ВКД вазифадор аст, ки дар муҳлати муайян сохтор ва тартиби фаъолияти зернизорҳои вазифавӣ ва ҳудудии Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирий ва рафъи ҳолатҳои фавқулоддаро тасдиқ намуда, ба Комиссияи давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳолатҳои фавқулодда ҷиҳати вазифаҳо, қувва ва воситаҳо пешниҳодот манзур намоянд.

Нақши асосӣ ва идоракуни умумии Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирий ва рафъи ҳолатҳои фавқулоддаро Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда ва мудофиаи гражданини назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба уҳда дорад [4]. Аз ин лиҳоз, тамоми вазорату идораҳои давлатии марбути ин Низом ҳангоми пешгирий ва рафъи ҳолатҳои фавқулода дар назди Кумита масъул мебошанд.

Аmmo аз талаботи м. 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии саноатии объектҳои истеҳсолии ҳатарнок» бармеояд, ки тартиби ошкор кардан ва ҳифзу пешгирии садамаю ҳодисаҳои ноҳуши дар объекти истеҳсолии моддаҳои ҳатарнокро руҳдиҳандаро мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи бехатарии саноат муайян менамояд ва ба зиммаи он ичрои корҳои даҳлдори танзими меъёрий, инчунин вазифаҳои маҳсуси иҷозатдигӣ, санчиш ва назоратиро дар соҳаи бехатарии саноатӣ мегузорад [3, м. 2]. Мақоми ваколатдор воҳидҳои тобеи ҳудро дорад, ки тибқи тартиби муқарраргардида таъсис дода мешаванд (Қонуни ҶТ аз 2.01.2020, № 1682).

Тибқи талаботи Қонуни мазкур, корҳои қуҳӣ, маъданозакунӣ ва объектҳои гидотехникӣ низ ҳамчун объектҳои истеҳсолии саноатии ҳатарнок эътироф гардида, зери назорати доимии мақомоти ваколатдори давлатӣ қарор дода мешаванд. Аз мазмуни Қонун бармеояд, ки агар ҳодисаҳои

фавқулоддаи техногенӣ дар объекти истеҳсолии моддаҳои хатарнок ба вуқӯй пайванданд, пас, мақоми ҳамоҳангсозӣ ва волояти роҳбариву идоракуни умумӣ ба мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи бехатарии саноат вогузор карда шавад.

Инчунин, тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истифодаи энергияи атомӣ», масъалаи таъмини ҳифзи ҷисмонии дастгоҳҳои ядроӣ, манбаъҳои радиатсия, маҳалҳои нигоҳдории маводди ядроӣ ва моддаҳои радиоактивӣ дар ҳама давраҳои истеҳсолот, бунёд кардани объектҳо, ба истифода додан ва аз истифода гирифтани объектҳое, ки дар онҳо бо маводди радиоактивии ядроӣ амалиёт гузаронида мешавад, ба мақоми ваколатдори давлатӣ оид ба истифодаи энергияи атомӣ вогузор гардидааст [11]. Аммо ваколатҳои ВКД дар мавриди таъмини бехатарии ҳамлу нақли ингуна моддаҳо дар Қонуни мазкур мушаххасан дарҷ нагардидааст, ки ин аз нокомилии санади меъёрии болозикр шаҳодат медиҳад.

Дар м. 12 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии иншоотҳои гидротехникӣ» низ мақомоти назорати давлатии бехатарии иншоотҳои гидротехникӣ назоратро нисбати моликони иншоотҳои гидротехникӣ ва истифодабарандагон оид ба риояи меъёрҳо ва қоидаҳои бехатарии иншоотҳои гидротехникӣ амалий менамоянд [7].

Дар баробари ин бояд қайд намуд, ки тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи экологӣ», экспертизаи давлатӣ барои дар амал татбиқ намудани лоиҳаҳо ва қарорҳои пешбинишуда дар иншооти таъиноти истеҳсолию иқтисодӣ ва равандҳое, ки метавонанд сарчашмаи ҳолатҳои фавқулодда бошанд, ё метавонанд ба таъмини ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулода таъсир расонанд, аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи экспертизаи экологӣ бо мақсади санчиш ва ошкор намудани дараҷаи мувофиқати онҳо бо меъёрҳо, стандартҳо ва қоидаҳои муқаррарӣ

гузаронида шуда, мутобики анҷом дода мешавад [8].

Ҳангоми зарурат, экспертизаи иншоотҳои саноатии истеҳсолии хатарнок ва равандҳое, ки манбаи ҳолатҳои фавқулода мебошанд ё то андозае ба ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулода таъсир мерасонанд ва таҳдид ба ҳаёт ва саломатии аҳолиро ба вучуд меоранд, метавонанд аз ҷониби иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва коршиносони мустақил, инчунин тибқи Ҷумҳурии Созмони Милали Муттаҳид оид ба «Ҳифзи муҳити зист» аз ҷониби мутахассисони ташкилотҳои экспертизии байналмилалӣ гузаронида шаванд [1].

Тибқи талаботи м. 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарӣ аз сӯхтор» бошад, мақомоти асосии системаи таъмини бехатарӣ аз сӯхтор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти ҳадамоти давлатии оташнишонӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти ҳудидоракуни маҳалӣ, корхонаю муассиса, ташкилотҳо новобаста аз шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ ва шаҳрвандоне мебошанд, ки мутобики қонунгузории амалкунанда дар таъмини бехатарӣ аз сӯхтор иштирок мекунанд [6].

Дар баробари дигар вазифаҳои тибқи қонунгузорӣ муайянгардида, яке аз вазифаҳои асосии системаи таъмини бехатарӣ аз сӯхтор ин «хомӯш намудани сӯхтор ва зимни он анҷом додани корҳои аввалияи садамавӣ-наҷотдӣӣ аз фалокат» мебошад [6, м. 4].

Сарраёсати ҳадамоти давлатии оташнишонии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – СХДО ВКД) ҳамчун мақомоти марказии мустақили оперативии бехатарӣ аз сӯхтор иҷрои барномаи давлатии соҳаи бехатарӣ аз сӯхторро дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамояд, назорати давлатии бехатарӣ аз сӯхторро амалий мекунад ва фаъолияти вазорату идораҳои давлатӣ, корхонаю ташкилот ва муассисаҳоро новобаста аз шаклҳои моликият, дар соҳаи бехатарӣ аз сӯхтор ҳамоҳанг месозад.... оид ба бехатарӣ аз

сӯхтор тавсия медиҳад ва машварат меғузаронад [6, м. 9].

Бояд зикр кард, ки тибқи талаботи ҳамин модда, назорати давлатии бехатарӣ аз сӯхтор дар ҷангалзорҳо аз тарафи мақомоти Ҳадамоти ҳочагии ҷангали Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар иншоотҳои зеризамини ҳангоми ичрои корҳои ба тарқонидан алоқаманд аз тарафи Саридораи назорати давлатии бехатарии корҳо дар саноат ва соҳаи кӯҳкории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ гардонида мешавад.

Новобаста ба он, ки тибқи талаботи м. 9 Қонуни мазкур, СХДО ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақомоти марказии идоракуни Низоми таъмини бехаратии аз сӯхтор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф гардидааст, тибқи талаботи м. 10 ҳамин Қонун назорати давлатии бехатарӣ аз сӯхтор дар ҷангалзорҳо аз тарафи мақомоти Ҳадамоти ҳочагии ҷангали Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар иншоотҳои зеризамини ҳангоми ичрои корҳои ба тарқонидан алоқаманд аз тарафи Саридораи назорати давлатии бехатарии корҳо дар саноат ва соҳаи кӯҳкории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон voguzor гардидаast, ки мантиқан дуруст аст.

Аmmo ниҳодҳои мазкур дар доираи қонун бояд ҳамчун ҷузъи Низоми таъмини бехаратии аз сӯхтор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба пешгири ҳафтагӣ ва рафъ намудани сұхтор эътироф карда шаванд ва дар ҳамин самт ба Ҳадамоти давлатии оташнишонӣ ҳусусияти зертбоеяти дошта бошанд, зоро дар ҳолати ба амал омадани сӯхторҳои азим ва қалонҳаҷм ин ниҳодҳо бе ёрии амалии ҳадамоти мазкур қобилияти бартараф карданӣ оқибатҳои онҳоро дар ҷангалзорҳо ва корхонаҳои азими саноатӣ, аз ҷумла гидротехникиӣ, надоранд.

Дар м. 17 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадамоти садамавию начотдиҳӣ, соҳторҳои садамавию начотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии начотдиҳандагон» омадааст, ки «ҳамоҳангозии фаъолияти ҳадамоти садамавию начотдиҳӣ ва соҳторҳои садамавию начотдиҳии мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ аз ҷониби мақомоти маҳсуси давлатӣ, ки

ваколатдори соҳаи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулода мебошанд, анҷом дода мешавад» [5].

Тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои ҳусусияти табиӣ ва техногенӣ» ба ҳайси мақоми ҳамоҳангози давлатӣ дар ин самт Қумитаи ҳолатҳои фавқулода ва мудофиаи гражданини назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад менамояд [4].

Ҳамин тариқ, таҳлили муқаррароти даҳлдори Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои ҳусусияти табиӣ ва техногенӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарӣ аз сӯхтор», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадамоти садамавию начотдиҳӣ, соҳторҳои садамавию начотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии начотдиҳандагон» собит месозанд, ки вазифа ва функцияҳои мақомоти давлатӣ бо таври мушахҳас ва бо назардошти талаботи асосҳои назариявии ташкили идоракунӣ, мутаносибат низоми ягонаи идоракунӣ дар самти пешгири ҳафтагӣ ва тафъи ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва техногенӣ мураттаб нағардидаанд.

Аз ҷумла, тазодҳо ва такроршавии функцияҳои вобаста ба нақши мақомоти ҳамоҳангози давлатӣ дар самти пешгири ҳафтагӣ ва тафъи ҳолатҳои фавқулоддаи ҳусусияти техногенидошта баравъо намоён аст. Бо мақсади аз байн бардоштани чунин мухолифатҳо, Ҷумҳурии Қазоқистон бо якҷоясозии се қонуни соҳаи ҳолатҳои фавқулода, қонуни нав «Дар бораи мудофиаи гражданий»-ро қаблу намуд [12].

Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятиро, ки ҳангоми гузаронидани ҷорабинҳои мудофиаи гражданий ба вуҷуд меоянд танзим намуда, ба пешгири ҳафтагӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ ва оқибатҳои онҳо, расонидани ёрии таъчилии тиббии равонӣ ба аҳолии дар минтақаи фавқулодда ҷойгиршуда, таъмини бехатарии сӯхтор ва бехатарии саноатӣ, инчунин вазифаҳои асосӣ, принсипҳои ташкилии соҳтмон ва фаъолияти мудофиаи гражданий

Ҷумҳурии Қазоқистон, ташаккул, нигоҳдорӣ ва истифодаи захираи моддӣ-давлатии, ташкил ва фаъолияти хадамоти начотдиҳии фавқулода ва ҷузъу томҳоро муайян мекунад, нигаронида шудааст.

Ба андешаи мо, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои ҳусусияти табиӣ ва техногенӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хадамоти садамавию начотдиҳӣ, сохторҳои садамавию начотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии начотдиҳандагон» ҳусусияти умумиҳуқуқӣ дошта, дар онҳо бо таври дақiq вазифа ва функцияҳои мақомоти давлатӣ ва мақоми сохтори ҳамоҳангози давлатӣ вобаста ба пешгириӣ ва рафъ намудани ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ муайян ва мустақар нашудаанд.

Аз ин лиҳоз, дар доираи як қонун мутаҳҳид соҳтани онҳо ва мукаммал соҳтани асосҳои ҳуқуқии ташкили фаъолияти мақомоти давлатӣ дар ин самт айни муддаост. Зоро сарфакории меъёрии ҳуқуқӣ ва истифодаи ибораву чумлаҳо ва истилоҳоти ҳуқуқии равону саҳех, яке аз талаботи асосии техникаи ҳуқуқҷодкуни мебошад, ки дар моддаи 40 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» муфассалтар дарҷ ёфтаанд. Аз ҷумла, дар б. 4 м. 51 Қонуни мазкур омадааст, ки «дар матни санади меъёрии ҳуқуқӣ истифодаи калимаву ибораҳои норавшан, мулоҳизот, хитобу даъватҳои умумӣ» норавост» [10].

Ҳамин тариқ, таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқии батанзимдарондаи фаъолияти мақомоти давлатӣ, аз ҷумла, МҚД дар самти пешгириӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ ва фаъолияти амалии ҷузъу томҳои МҚД дар ҳолатҳои номбурда, барои рӯйи кор овардани чунин ҳулоаву пешниҳодот мусоидат намуданд:

1. Набудани равиши ҳамоҳангушда ба истроҳоти низоми идоракуни давлатӣ дар пешгириӣ ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ, ки принсипҳои асосии барномаҳои стратегииро инъикос

мекунанд, боиси бидуни стратегияи амиқ таҳиягардидаи рушди ин соҳа ба амал меояд. Аз ин лиҳоз, дигаргуниҳои институтсионаӣ ба стратегияҳои рушди дарозмуддат ва миёнамуҳлат ва афзалиятҳои дар онҳо муайяншуда пурра мувофиқат намекунанд.

2. Дар истроҳоти заминаи меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти мақомоти давлатӣ вобаста ба пешгириӣ ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ ҳамоҳангозӣ набуда, дар натиҷа зиддиятҳои функционаӣ ва такрор шудани функцияҳо дар вазорату идораҳои гуногун ба ҷашм мерасад.

3. Дар марҳалаи ҳозираи рушди босуботи Ҷумҳурии Тоҷикистон инкишоғ ёфтани тамоми соҳаҳои ҳочагии ҳалқи ҷумҳурӣ, бунёд ёфтани корхонаҳои азими саноатӣ, иншооти хизматрасонии нақлиётӣ, гидроэнергетикӣ, азҳудкуни маъданҳои зеризаминӣ, мавҷудияти шумораи калони партовҳои радиоактивӣ ва дигар инфрасоҳторҳои ҳочагиродӣ, ки бо коркард, истифодабарӣ, ҳамлу нақл ва фурӯши объектҳои истеҳсолии ҳатарнок алоқаманданд ва ҳамчун манбаъҳои ба миён омадани ҳолатҳои фавқулоддаи ҳусусияти техногениро доранд, мукаммалсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимзозандай ин самтро тақозо менамоянд. Зоро талаботи қонунгузории амалкунанда дар ин самт дорои муҳолифатҳои муайян вобаста ба мушахҳас намудани асосҳои ташкилий-ҳуқуқии фаъолияти мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳамоҳангозии кори муштараки онҳо, мутаносибат таъинот, вазифа ва функцияҳои онҳо дар пешгириӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ мебошанд.

4. Дар Низоми ягонаи давлатӣ вобаста ба пешгириӣ ва рафъи оқибатҳои ҳолатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ субъектони сершумор (мақомоти давлатӣ) ширкат менамоянд, ки фаъолияти онҳо асосан дар доираи санадҳои меъёрии ҳуқуқии самтӣ ва дохилиидоравӣ ба танзим дароварда мешавад. Аммо талаботи меъёрҳои даҳлдори онҳо бо ҳамдигар дар рақобат ва зиддият карор доранд, ки

манфиатпазири фаъолияти мақомоти давлатиро дар ин самт коҳиш медиҳанд.

Масалан, тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии сейсмикӣ» мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ оид ба бехатарии сейсмикӣ корҳоро оид ба паст кардани ҳавфи сейсмикӣ ва омода намудани аҳолӣ ба заминчунбии шадид дар ҳудуди даҳлдор ташкил менамояд. Чунин талабот дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадамоти садамавию начотдиҳӣ, сохторҳои садамавию начотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии начотдиҳандагон», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарӣ аз сӯхтор» пешбинӣ гардидааст.

5. Барои ҳал намудани масъалаи мазкур бо назардошти таҷрибаи давлатҳои пешрафта, дар доираи як қонун муттҳаҳид соҳтани қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ», «Дар бораи ҳадамоти садамавию

начотдиҳӣ, сохторҳои садамавию начотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии начотдиҳандагон», «Дар бораи бехатарӣ аз сӯхтор», «Дар бораи бехатарии сейсмикӣ» хеле манфиатпазир ҳоҳад буд. Чунин мавқеъигирии мо барои рушд додани консепсияи муосир вобаста ба кодификатсияи кардани ин самти фаъолияти мақомоти давлатӣ мусоидат ҳоҳад кард.

6. Низоми огоҳкунии пешакӣ оид ба заминчунбӣ, пешгирий ва рафъ намудани дигар оқибатҳои фавқулоддаи табиӣ ва техногенӣ айни замон дар доираи нақшаҳои маҳфӣ ташкил ва амалий мегардад, ки муҳолифи қонунгузории амалкунанда мебошад. Зоро тибқи талаботи зербанди 1 б. 1 м. 21 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ», «маълумот оид ба ҳолатҳои фавқулодда ва фалокатҳо, ки ба амният ва саломатии шаҳрвандон таҳдид мекунанд ва оқибатҳои онҳо, инчунин оид ба оғатҳои табиӣ, пешгӯии расмӣ ва оқибатҳои онҳо маҳфӣ гардонида намешавад» [9].

Адабиёти истифодашуда

1. Эъломияи СММ оид ба муҳити зисти инсон, ки дар Конференсияи Созмони Милали Муттҳаҳид дар ш. Стокголм 16-уми июни с. 1972 қабул шудааст // [Манбаи электронӣ] - Речай воридшавӣ: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarathenv.shtml.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қӯшунҳои дохилии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28-уми декабри с. 1993, № 916 // Аҳбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1994, № 3-4, мод. 62; Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 10, мод. 127 (Қонуни ҶТ аз 22.05.1998 № 630, аз 29.11.2000 № 20, аз 10.05.2002 № 35, № 36, 22.04.2003 № 11, аз 27.11.2014 № 1149, аз 25.12.2015 № 1265, аз 17.05.2018 № 1522, аз 17.12.2020 № 1733).

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии саноатии объектҳои истеҳсолии ҳатарнок» аз 28-уми феврали с. 2004, № 14 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, № 2, мод. 46; с. 2005, № 12, мод. 648; с. 2007, № 6, мод. 438; с. 2008, № 6, мод. 456, № 10, мод. 815; с. 2013, № 12, мод. 897) (Қонуни ҶТ аз 28.12.2005 № 135, аз 13.06.2007 № 282, аз 18.06.2008 № 398, аз 6.10.2008 № 434, аз 28.12.2013 № 1053, аз 2.01.2020, № 1682).

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи аҳолӣ ва ҳудуд аз ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ» аз 15-уми июляи с. 2004, № 53 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2004, № 7, мод. 460.

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадамоти садамавию начотдиҳӣ, сохторҳои садамавию начотдиҳӣ ва вазъи ҳуқуқии начотдиҳандагон» аз 1-уми марта с. 2005, № 83 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2005, № 3, мод. 122 (Қонунҳои ҶТ аз 5.03.2007 с., № 227; аз 29.12.2010 с., № 645; аз 02.01.2019 с., № 1566).

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарӣ аз сӯхтор» аз 20-уми марта с. 2008, № 363 // Қонуни ҶТ аз 29.12.2010 № 646; аз 13.11.2023, № 1992.

7. Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии иншоотҳои гидротехникӣ» аз 29-уми декабри с. 2010, № 666 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2010, № 12, к. 1, мод. 825 (Қонунҳои ҔТ аз 02.01.2018 с., № 1500; аз 17.05.2018 с., № 1534).
8. Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи экологӣ» аз 16-уми апрели с. 2012, № 818 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, № 4, мод. 268.
9. Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сирри давлатӣ” аз 26-уми июляи с. 2014, № 1095 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, № 7, к. 1, мод. 392; Қонуни ҔТ аз 18.03.2015 с., № 1185; аз 02.01.2020 с., № 1664.
10. Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии хукуқӣ» аз 30-юми майи с. 2017, № 1414 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2017, № 5, к. 1, мод. 271 (Қонуни ҔТ аз 19.07.2019, № 1632, аз 23.12.2021, № 1820, аз 03.01.2024, № 2024).
11. Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истифодаи энергияи атомӣ» аз 23-юми декабряи с. 2021, № 1845 // [Манбаи электронӣ] - Речай воридшавӣ: <https://mmk.tj/content/>
12. Конуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи мудофиаи гражданий» аз 11-уми апрели с. 2014, № 188-V ЗРК // [Манбаи электронӣ] - Речай воридшавӣ: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000188>
13. Бондарев, О.М. Подготовка будущих инженеров к профессиональной деятельности в особых и экстремальных условиях: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.08 / Олег Михайлович Бондарев. – Ставрополь, 2009. – 21 с.
14. Борзова, Е.Б. Правовое обеспечение безопасности населения и территории с учетом рисков возникновения чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера: автореф. дис...канд. юрид. наук: 05.26.02 / Елена Борисовна Борзова. – СПб., 2008. - 23 с.
15. Дагиров, Ш.Ш. Правовое регулирование деятельности органов местного самоуправления в области защиты населения и территорий от чрезвычайных ситуаций: автореф. дис...канд. юрид. наук: 05.26.02 / Шамсутдин Шарабутдинович Дагиров. – СПб., 2006. – 23 с.
16. Жаворонкова, Н.Г. Эколого-правовые проблемы обеспечения безопасности при чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера: афтореф. дис... док. юрид. наук: 12.00.06 / Наталья Григорьевна Жаворонкова. - М., 2007. – 52 с.
17. Снеговой, А.В. Правовые и организационные аспекты деятельности органов внутренних дел Российской Федерации при чрезвычайных обстоятельствах / А.В. Снеговой // Вестник Воронежского института МВД России. – 2014. - № 2. – С. 61-65.
18. Удальцова, Н.В. Правовое регулирование деятельности субъектов правоохранительной системы при чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера: автореф. дис...канд. юрид. наук: 05.26.02 / Наталья Вячеславовна Удальцова. – СПб., – 2009. – 23 с.
19. Устинов, А.А. Компетенция органов местного самоуправления в области защиты населения и территории от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера: проблемы теории и практики: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Андрей Анатольевич Устинов. Тюмень, 2011. – 30 с.
20. Чагалидзе, Д.Н. Правовые и организационные проблемы взаимодействия органов государственной власти и организаций по предупреждению и тушению лесных пожаров (на примере Ленинградской области): автореф. дис...канд. юрид. наук: 05.26.02 / Даниел Нодариевич Чигалидзе. – СПб., 2009. – 26 с.

References

1. UN Declaration on the Human Environment, adopted at the United Nations Conference in Stockholm on June 16, 1972 // [Electronic resource] - Access schedule: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml
2. Law of the Republic of Tajikistan “On the Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan” dated December 28, 1993, No. 916 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, п. 1994, №. 3-4, art. 62; Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, п. 1998, №. 10, Art. 127 (Law of the Republic of Tajikistan 22.05.1998 №. 630, 29.11.2000 №. 20, 10.05.2002 №. 35, №. 36, 22.04.2003 №. 11, 27.11.2014 №. 1149, 25.12.2015 №. 1265, 17.05.2018 №. 1522, 17.12.2020 №. 1733).
3. Law of the Republic of Tajikistan “On Industrial Safety of Hazardous Production Facilities” dated February 28, 2004, No. 14 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, п. 2004, №. 2, Art. 46; с. 2005, №. 12, Art. 648; с. 2007, №. 6, Art. 438; с. 2008, №. 6, Art. 456, №. 10, Art. 815; с. 2013,

No. 12, Art. 897) (Law of the Republic of Tajikistan dated 28.12.2005 No. 135, dated 13.06.2007 No. 282, dated 18.06.2008 No. 398, dated 6.10.2008 No. 434, dated 28.12.2013 No. 1053, dated 2.01.2020, No. 1682).

4. Law of the Republic of Tajikistan “On Protection of the Population and Territory from Emergencies of Natural and Man-Made Nature” dated July 15, 2004, No. 53 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2004, No. 7, Art. 460.

5. Law of the Republic of Tajikistan “On Emergency and Rescue Services, Emergency and Rescue Structures and the Legal Status of Rescuers” dated March 1, 2005, No. 83 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2005, No. 3, Art. 122 (Laws of the Republic of Tajikistan dated 5.03.2007, No. 227; dated 29.12.2010, No. 645; dated 02.01.2019, No. 1566).

6. Law of the Republic of Tajikistan “On Fire Safety” dated March 20, 2008, No. 363 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan dated 29.12.2010, No. 646; dated 13.11.2023, No. 1992.

7. Law of the Republic of Tajikistan “On the Safety of Hydraulic Structures” dated December 29, 2010, No. 666 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2010, No. 12, p. 1, art. 825 (Laws of the Republic of Tajikistan dated 02.01.2018, No. 1500; dated 17.05.2018, No. 1534).

8. Law of the Republic of Tajikistan “On Environmental Expertise” dated April 16, 2012, No. 818 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2012, No. 4, Art. 268.

9. Law of the Republic of Tajikistan “On State Secrets” dated July 26, 2014, No. 1095 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2014, No. 7, p. 1, Art. 392; Law of the Republic of Tajikistan dated March 18, 2015, No. 1185; dated 02.01.2020, No. 1664.

10. Law of the Republic of Tajikistan “On Regulatory Legal Acts” dated May 30, 2017, No. 1414 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2017, No. 5, p. 1, art. 271 (Law of the Republic of Tajikistan dated 19.07.2019, No. 1632, dated 23.12.2021, No. 1820, dated 03.01.2024, No. 2024).

11. Law of the Republic of Tajikistan “On the Use of Atomic Energy” dated December 23, 2021, No. 1845 // [Electronic resource] - Access schedule: <https://mmmk.tj/content/>

12. Law of the Republic of Kazakhstan “On Civil Defense” dated April 11, 2014, No. 188-V 3PK // [Electronic resource] - Access schedule: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000188>

13. Bondarev, O.M. Preparing future engineers for professional activities in special and extreme conditions: author's abstract. diss... candidate of pedagogical sciences: 13.00.08 / Oleg Mikhailovich Bondarev. - Stavropol, 2009. - 21 p.

14. Borzova, E.B. Legal support for the safety of the population and territory taking into account the risks of natural and man-made emergencies: author's abstract. diss... candidate of legal sciences: 05.26.02 / Elena Borisovna Borzova. - St. Petersburg, 2008. - 23 p.

15. Dagirov, Sh.Sh. Legal regulation of the activities of local governments in the field of protecting the population and territories from emergency situations: author's abstract. diss... candidate of legal sciences: 05.26.02 / Shamsutdin Sharabutdinovich Dagirov. – St. Petersburg, 2006. – 23 p.

16. Zhavoronkova, N.G. Environmental and legal issues of ensuring safety in emergency situations of natural and man-made nature: author's abstract. diss... doc. jurid. sciences: 12.00.06 / Natalya Grigoryevna Zhavoronkova. - M., 2007. – 52 p.

17. Snegovoy, A.V. Legal and organizational aspects of the activities of the internal affairs bodies of the Russian Federation in emergency situations / A.V. Snegovoy // Bulletin of the Voronezh Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2014. - No. 2. – Pp. 61-65.

18. Udaltssova, N.V. Legal regulation of the activities of law enforcement entities in emergency situations of natural and man-made nature: author's abstract. diss... cand. jurid. sciences: 05.26.02 / Natalia Vyacheslavovna Udaltssova. - St. Petersburg, - 2009. - 23 p.

19. Ustinov, A.A. Competence of local governments in the field of protecting the population and territory from natural and man-made emergencies: problems of theory and practice: author's abstract. diss... candidate of legal sciences: 12.00.02 / Andrey Anatolyevich Ustinov. Tyumen, 2011. - 30 p.

20. Chagalidze, D.N. Legal and organizational problems of interaction between government bodies and organizations for the prevention and extinguishing of forest fires (on the example of the Leningrad Region): author's abstract. diss... candidate of legal sciences: 05.26.02 / Daniel Nodarievich Chagalidze. - St. Petersburg, 2009. - 26 p.

УДК 342.92

ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ И ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

МАФҲУМ, МАЗМУН ВА ТАВСИФИ ҲУҚУҚИИ ҲУҚУҚВАЙРОНКУНИХОИ НОБОЛИФОН ТИБҚИ ҶОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

THE CONCEPT, CONTENT AND LEGAL CHARACTERISTICS OF JUVENILE DELINQUENCY UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Сайдзода М.А.
SAIDZODA M.A.

*Адъюнкт факультета № 3 (подготовки научных и научно-педагогических кадров) Академии управления МВД России, капитан милиции
Адъюнкти факултети № 3-юми (тайёр намудани кадрҳои илмӣ ва илмӣ-педагогӣ) Академияи идоракунии ВКД Россия, капитан милиитсия
Adjunct of Faculty No. 3 (training of scientific and scientific-pedagogical personnel) of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia, captain of militia*

E-mail:
muhammadsaidzoda280
@gmail.com

Научная специальность: 5.5.14. Административное право; административно-процессуальное право (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 5.5.14. Ҳуқуқи маъмурӣ; ҳуқуқи мурофиаи маъмурӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ).

Scientific specialty: 5.5.14. Administrative law; administrative procedural law; (5.1.2. Public legal (state legal sciences).

Рецензент: РЕДКОУС В.М. – ведущий научный сотрудник сектора административного права и административного процесса Института государства и права Российской академии наук, доктор юридических наук, профессор.

Тақриздиҳанда: РЕДКОУС В.М. – ходими пешбари илмии баҳши ҳуқуқи маъмурӣ ва мурофиаи маъмурии Институти давлат ва ҳуқуқи Академияи илмҳои Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Reviewer: REDKOUS V.M. - Leading Researcher, Administrative Law and Administrative Process Sector, Institute of State and Law, Russian Academy of Sciences, Doctor of Law, Professor.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты правонарушений несовершеннолетних в Республике Таджикистан. Анализируется правовое регулирование данной сферы, особенности привлечения к ответственности, а также механизмы конституционной защиты прав несовершеннолетних.

Ключевые слова: правонарушения несовершеннолетних, административная ответственность, защита прав, государство, конституционные обязанности и права.

Аннотатсия: Дар мақола ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии ҳуқуқвайронкунии ноболифон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешавад. Танзими ҳуқуқии ин соҳа, ҳусусиятҳои ба ҷавобгарӣ қашидан, инчунин, механизмҳои ҳимояи конститутсионии ҳуқуқҳои ноболифон таҳлил карда мешаванд.

Вожсаҳои калидӣ: хуқуқвайронкуни ноболигон, ҷавобгарии маъмурӣ, ҳифзи хуқуқҳо, давлат, уҳдадориҳо ва хуқуқҳои конститутсионӣ.

Annotation: This article examines the theoretical and practical aspects of juvenile delinquency in the Republic of Tajikistan. It analyzes the legal regulation of this area, the specifics of prosecution, and the mechanisms for constitutional protection of the rights of minors.

Key words: juvenile delinquency, administrative liability, protection of rights, state, constitutional duties and rights.

В условиях социально-экономических преобразований, происходящих в Республике Таджикистан, вопросы предупреждения и профилактики правонарушений среди несовершеннолетних приобретают первостепенное значение. Правонарушения несовершеннолетних представляют собой особую категорию противоправных действий, требующих комплексного подхода к их изучению и предупреждению. Особую значимость приобретает административно-правовой аспект регулирования данной проблематики, поскольку именно административное законодательство является одним из основных инструментов предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних.

Необходимо отметить, что вопросы правонарушений несовершеннолетних исследовались многими учеными [7, с. 14; 8, с. 53; 9, с. 229; 11, с. 21; 12, с. 50; 13, с. 148], однако административно-правовая характеристика данного явления в контексте законодательства Республики Таджикистан требует дополнительного изучения и систематизации.

В представленном исследовании нами рассмотрены общественные отношения, возникающие в процессе реализации административно-правовых норм, направленных на предупреждение и пресечение правонарушений несовершеннолетних, цель которого заключается в комплексном изучении понятия, содержания и правовой характеристики правонарушений несовершеннолетних по законодательству Республики Таджикистан.

Дело в том, что правовая база в сфере предупреждения и профилактики правонарушений среди несовершеннолетних в Таджикистане формируется на основе нескольких ключевых источников, основопо-

лагающим из которых выступает Конституция Республики Таджикистан [1], которая определяет фундаментальные принципы защиты прав детей и подростков.

Нормативную правовую основу также составляют:

- Закон Республики Таджикистан «О профилактике правонарушений несовершеннолетних» [4];
- иные законодательные акты Таджикистана;
- международные правовые документы, ратифицированные республикой.

Таким образом, система предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних в Таджикистане строится на комплексной основе, объединяющей как национальное законодательство, так и международные стандарты в данной сфере.

Для того, чтобы всецело рассмотреть вопрос о правонарушениях, совершаемых несовершеннолетними и дать комплексную правовую оценку, требуется определиться с такими понятиями, как «правонарушение» и чем оно отличается от правонарушений, совершаемых несовершеннолетним.

По мнению некоторых исследователей, правонарушения представляют собой широко распространенную форму отклоняющегося поведения, которая достигает уровня угрозы для общества [6, с. 54]. При этом, особое внимание уделяется особенностям правонарушений, совершаемых несовершеннолетними, главным из которых является их высокая скрытость (латентность). Данная проблема обусловлена несколькими ключевыми факторами:

- потерпевшие-взрослые часто предпочитают не сообщать о правонарушениях в правоохранительные органы;

– специфика подростковой среды приводит к тому, что многие правонарушения остаются незамеченными, так как участники конфликтов не стремятся информировать родителей, педагогов или сотрудников милиции;

– ограниченные ресурсы правоохранительных органов заставляют их концентрировать усилия на борьбе с серьезными преступлениями, в результате чего, сообщения о менее значительных правонарушениях нередко остаются без должного внимания и регистрации.

Еще одной из характерных особенностей правонарушений, совершаемых несовершеннолетними, является их преимущественно коллективный характер.

Статистические данные показывают, что три из пяти правонарушений среди подростков совершаются не в одиночку, а в составе группы. Это свидетельствует о том, что несовершеннолетние чаще всего совершают противоправные действия, объединяясь в компании, а не действуя индивидуально.

Третья важная особенность правонарушений несовершеннолетних заключается в их повышенной восприимчивости к профилактическим мерам и контролю со стороны различных социальных институтов.

В отличие от преступности среди взрослых, противоправные действия подростков значительно сильнее зависят от:

- контроля со стороны семьи;
- работы воспитательных учреждений;
- активности социальных служб;
- внимания общественности.

Статистические данные подтверждают данную особенность:

– до 80% правонарушений совершается в непосредственной близости от места жительства или учебы, включая территорию образовательных учреждений;

– около 50% правонарушений происходит из-за недостаточного родительского контроля.

Эти показатели подчеркивают необходимость усиления профилактической работы именно в местах постоянного пребыва-

ния подростков и повышения ответственности родителей за их поведение.

По определению С.А. Беличевой, правонарушение представляет собой докриминогенную форму асоциального поведения [13, с. 148]. Это означает, что несовершеннолетний еще не перешел черту уголовного преступления, но уже демонстрирует отклонения от социальных норм.

Такие отклонения проявляются через различные формы поведения: нарушение норм морали, несоблюдение правил поведения в общественных местах, уклонение от учебной деятельности, отказ от общественно-полезной работы, употребление алкоголя, употребление наркотических и токсических веществ, другие виды асоциального поведения.

Важно отметить, что все эти формы поведения, хотя и являются отклонениями от нормы, пока не представляют значительной угрозы для общества. Однако они требуют своевременного вмешательства и профилактической работы, чтобы предотвратить дальнейшее развитие асоциального поведения и переход к более серьезным правонарушениям.

По мнению некоторых авторов, правонарушение следует рассматривать как делинквентное поведение, имеющее свои специфические характеристики [13, с. 148].

Данное поведение проявляется через систематические асоциальные поступки несовершеннолетних, формирование устойчивого стереотипа противоправных действий, нарушение правовых норм. При этом важно отметить два ключевых аспекта. Во-первых, такие действия не влекут за собой юридическую ответственность по двум причинам:

- а) их общественная опасность является ограниченной;
- б) несовершеннолетний может не достичь возраста, с которого наступает ответственность.

Во-вторых, делинквентное поведение представляет собой особую форму отклоняющегося поведения подростков, которая требует профилактической работы и коррекции, чтобы не допустить перехода к бо-

лее серьезным правонарушениям. Это подчеркивает необходимость своевременного вмешательства и применения мер воспитательного характера для предотвращения дальнейшей криминализации поведения несовершеннолетних.

Вышеприведенные научные обоснования о понятии правонарушения, совершенного несовершеннолетним имеют право на существование, но при этом в законодательстве Республики Таджикистан (п. 1 ст. 17 КоАП РТ) закреплено строгое понятие об административном правонарушении: «Административное правонарушение – это противоправное, виновное деяние (действие или бездействие) физического или юридического лица, совершение которого в установленном настоящим Кодексом порядке влечет административную ответственность. Административное правонарушение может совершаться умышленно или по неосторожности» [2].

За каждое правонарушение должна быть дана правовая оценка и каждый виновный должен понести при этом заслуженное наказание, так согласно п. 1 ст. 22 Кодекса Республики Таджикистан об административных правонарушениях (далее - КоАП РТ), административная ответственность представляет собой одну из форм юридической ответственности, которая применяется в случае совершения административного правонарушения [2].

Механизм реализации данной ответственности включает в себя назначение административных взысканий, деятельность уполномоченных органов власти, работу компетентных должностных лиц, судебную практику.

Субъектами ответственности могут выступать различные категории нарушителей: физические и юридические лица, частные предприниматели, должностные лица. Причем применение мер воздействия осуществляется в отношении всех перечисленных категорий при условии, что ими совершено административное правонарушение, предусмотренное действующим законодательством. Уполномоченные органы и должностные лица наделены правом нала-

гать соответствующие взыскания в рамках своей компетенции.

Именно административная ответственность выступает важным инструментом поддержания правопорядка и обеспечения соблюдения законодательства всеми категориями правонарушителей.

В соответствии с законодательством Республики Таджикистан (п. 2 статьи 28 КоАП РТ), административная ответственность несовершеннолетнего лица наступает с шестнадцатилетнего возраста. При этом в настоящее время в юридической литературе уже фигурирует высказывание, которое предлагает снизить возраст административной ответственности несовершеннолетних до 14 лет [3].

Возраст правонарушителя играет важную роль при определении меры административной ответственности. Если нарушитель не достиг совершеннолетия, это рассматривается как смягчающее обстоятельство, которое может повлиять на снижение строгости наказания.

В то же время, если жертвой правонарушения становится несовершеннолетнее лицо, либо если правонарушение связано с вовлечением подростка в противоправную деятельность, это считается отягчающим обстоятельством, ужесточающим ответственность виновного.

В области административного права кроме административной ответственности несовершеннолетних, то есть, наказания за совершенное правонарушение, имеется и другая сторона медали, а именно - защита прав несовершеннолетних.

Согласно положениям ст. 27 Процессуальный кодекс об административных правонарушениях Республики Таджикистан (далее – ПКоАП РТ), обеспечение защиты прав и законных интересов несовершеннолетнего, совершившего правонарушение, возлагается на его законных представителей [4].

В законодательстве Республики Таджикистан закреплены важные процессуальные гарантии при рассмотрении дел о правонарушениях несовершеннолетних.

Обязательное участие законного представителя является непременным условием проведения судебного разбирательства. В случае, если представитель, без уважительных причин отказывается явиться на рассмотрение дела, законодательство предусматривает возможность его принудительного доставления на место проведения судебного заседания.

Кроме законного представителя, в процессе рассмотрения дела обязательно присутствует защитник несовершеннолетнего (ст. 26, 29 ПКоАП РТ). Это обеспечивает полноценную правовую защиту интересов подростка и создает необходимые условия для справедливого разбирательства по делу.

Важную роль в процессе рассмотрения дел о правонарушениях несовершеннолетних играет прокуратура. Согласно ст. 36 ПКоАП РТ, прокурор наделен специальными полномочиями по контролю за законностью принимаемых решений [4].

Основные функции прокурора в данном процессе включают право на обжалование постановлений о привлечении несовершеннолетних к административной ответственности путем подачи протеста.

Законодательством установлено обязательное информирование прокурора о всех деталях предстоящего рассмотрения дела:

- место проведения судебного заседания;
- время начала рассмотрения дела;

Такая система обеспечивает дополнительный уровень защиты прав несовершеннолетних и способствует принятию законных и обоснованных решений по делам данной категории.

Рассмотрим и проанализируем главу 16 ПКоАП Республики Таджикистан, которая носит название «Порядок производства по делам об административных правонарушениях несовершеннолетних» [4]. Данная глава содержит достаточно важные и на наш взгляд «весёма интересные» нюансы:

Во-первых, при выявлении и рассмотрении административных правонарушений, совершенных несовершеннолетними, зако-

нодательство устанавливает обязательные требования к работе компетентных органов.

В процессе разбирательства уполномоченные инстанции должны провести всестороннее исследование личности подростка. Комплексная оценка включает такие аспекты, как бытовые условия, образовательный процесс, семейное воспитание, психологические характеристики, личностные особенности, интересы и потребности, социальное окружение. Такой всесторонний подход позволяет объективно оценить обстоятельства правонарушения и принять справедливое решение.

Во вторую очередь, когда несовершеннолетний участвует в правонарушении вместе со взрослыми лицами, законодательство предусматривает обязательное выделение его дела в самостоятельное производство.

Процедура уведомления подростка о необходимости участия в рассмотрении дела имеет особый порядок: извещение направляется через законных представителей (родителей или опекунов). В ситуации, когда несовершеннолетний пребывает в специализированном детском учреждении, уведомление осуществляется через администрацию данного заведения.

Третье, но важное ограничение касается временных параметров при получении объяснений от несовершеннолетних участников процесса - будь то нарушитель, свидетель или пострадавший.

Законодательство строго регламентирует, что непрерывная процедура получения объяснений не должна длиться свыше одного часа. При этом суммарное время предоставления объяснений в течение одного дня не может превышать двухчасовой период.

Четвертым важным аспектом является обязательное присутствие педагога и психолога при получении объяснений от несовершеннолетних.

Указанные специалисты наделены следующими правами:

- задавать вопросы несовершеннолетнему участнику;
- после завершения опроса знакомиться с материалами дела;

– вносить письменные замечания относительно корректности и полноты зафиксированных записей.

При этом важным условием является то, что до начала процедуры получения объяснений, компетентный административный орган обязан подробно разъяснить педагогу и психологу весь объем их процессуальных прав.

Законный представитель несовершеннолетнего включается в процесс рассмотрения дела сразу после первого допроса своего подопечного. Его процессуальные права весьма обширны и включают в себя:

- получение информации о характере предъявляемых обвинений;
- участие во всех процессуальных мероприятиях;
- доступ к протоколу судебного заседания с правом внесения письменных замечаний по его содержанию;
- право на подачу процессуальных ходатайств и заявлений об отводе;
- возможность обжалования действий и решений суда, государственных органов и должностных лиц;
- представление доказательственной базы;
- полный доступ ко всем материалам дела, включая право на их копирование в необходимом объеме.

Таким образом, законный представитель наделяется широким кругом полномочий для эффективной защиты интересов несовершеннолетнего участника процесса.

Таким образом, подводя итоги всему вышесказанному, возможно сформулировать следующие основные выводы:

1) Правонарушения несовершеннолетних в Республике Таджикистан представляют собой комплексную правовую проблему, требующую системного подхода к её решению. Существующая нормативная правовая база, включающая Кодекс об административных правонарушениях и Процессуальный кодекс, создает основу для эффективного противодействия противоправному поведению несовершеннолетних.

2) Правовой механизм регулирования правонарушений несовершеннолетних характеризуется следующими особенностями:

- установлением специальных процедур привлечения к ответственности;
- обязательным участием законных представителей;
- возможностью применения мер воспитательного воздействия;
- особой ролью комиссий по защите прав ребенка.

3) В современных условиях особую актуальность приобретает необходимость комплексного подхода к решению проблемы правонарушений несовершеннолетних, основанного на тесном взаимодействии государственных органов, общественных организаций и институтов гражданского общества. Только такой подход позволит обеспечить эффективную защиту прав и законных интересов несовершеннолетних, а также предупредить совершение ими противоправных деяний.

Использованная литература

1. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.05.2016 г.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30391383 (дата обращения: 11.08.2025).
2. Кодекс Республики Таджикистан об административных правонарушениях от 31 декабря 2008 г., № 455 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.05.2025 г.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414710 (дата обращения: 12.08.2025).
3. Процессуальный кодекс об административных правонарушениях Республики Таджикистан от 22 июля 2013 г., № 975 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2025 г.) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31428231 (дата обращения: 11.08.2025).

4. Закон Республики Таджикистан «О системе предупреждения и профилактики правонарушений несовершеннолетних» от 2 января 2020 г., № 1658 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37288899 (дата обращения: 10.08.2025).

5. Бреднева, В.С. Технологии преодоления деформации профессионального правосознания субъектов юридической деятельности / В. С. Бреднева // Общество: политика, экономика, право. – 2019. – № 11(76). – С. 96-100.

6. Воробьев, Г.А. Формирование установки на здоровый образ жизни как мера профилактики девиантного поведения среди молодежи / Г.А. Воробьев, Н.Х. Гафиатулина, С.И. Самыгин // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2019. – № 10. – С. 54-58.

7. Занина, Т. М. Правовое регулирование деятельности подразделений по делам несовершеннолетних в области обеспечения прав и свобод несовершеннолетних / Т. М. Занина, О. А. Федотова // Вестник Белгородского юридического института МВД России имени И.Д. Путилина. – 2024. – № 1. – С. 14-17.

8. Картников, К.В. Опыт правового регулирования профилактики правонарушений несовершеннолетних осужденных в исправительных учреждениях государств участников СНГ / К.В. Картников // Вестник Кузбасского института. – 2024. – № 1 (58). – С. 53-65.

9. Набиев, В.В. Актуальные проблемы и пути совершенствования административного регулирования государственного управления в области охраны и защиты прав несовершеннолетних / В.В. Набиев // Вестник Воронежского института МВД России. – 2022. – № 4. – С. 229-233.

10. Невзорова, А.В. Педагогика колlettivизма: прошлое, настоящее, будущее / А.В. Невзорова // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. – 2025. – Т. 31, № 1. – С. 16-24.

11. Сотникова, Е.И. Особенности привлечения к административной ответственности несовершеннолетних, родителей или иных законных представителей несовершеннолетних по законодательству Республики Таджикистан (сравнительно-правовое исследование) / Е.И. Сотникова // Вестник Сибирского юридического института МВД России. – 2023. – № 4 (53). – С. 217-222.

12. Строева, О.А. К вопросу о снижении возраста административной ответственности несовершеннолетних / О.А. Строева, М.В. Бондаренко // Административное право и процесс. – 2019. – № 11. – С. 50-53.

13. Суханбердиева, О. Правонарушения несовершеннолетних как социальная проблема / О. Суханбердиева, Д. Нурабаев // Инновационная наука. – 2023. – № 12-1. – С. 148-149.

References

1. Constitution of the Republic of Tajikistan of November 6, 1994 (with amendments and additions as of May 22, 2016) // [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30391383 (accessed: August 11, 2025).
2. Code of the Republic of Tajikistan on Administrative Offenses of December 31, 2008, No. 455 (with amendments and additions as of May 14, 2025) // [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414710 (accessed: August 12, 2025).
3. The Procedural Code of the Republic of Tajikistan on Administrative Offenses of July 22, 2013, No. 975 (as amended on January 1, 2025) // [Electronic resource]. – Access mode: https://continent-online.com/Document/?doc_id=31428231 (Accessed: August 11, 2025).
4. The Law of the Republic of Tajikistan «On the System of Prevention and Prevention of Juvenile Delinquency» of January 2, 2020, No. 1658 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://online.zakon.kz/Document/> (Accessed: August 10, 2025).
5. Bredneva, V.S. Technologies for Overcoming the Deformation of Professional Legal Awareness of Legal Entities / V. S. Bredneva // Society: Politics, Economics, Law. – 2019. – No. 11 (76). – Pp. 96-100.
6. Vorobyov, G.A. Formation of a Healthy Lifestyle Attitude as a Measure to Prevent Deviant Behavior Among Young People / G.A. Vorobyov, N.Kh. Gafiatulina, S.I. Samygin // Humanities, Socio-Economic and Social Sciences. – 2019. – No. 10. – Pp. 54-58.
7. Zanina, T.M. Legal Regulation of the Activities of Juvenile Affairs Units in the Field of Ensuring the Rights and Freedoms of Minors / T.M. Zanina, O.A. Fedotova // Bulletin of the Belgorod Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia named after I.D. Putilin. – 2024. – No. 1. – Pp. 14-17.

8. Karetnikov, K.V. Experience of legal regulation of the prevention of juvenile delinquency in correctional facilities of the CIS member states / K.V. Karetnikov // Bulletin of the Kuzbass Institute. – 2024. – No. 1 (58). – Pp. 53-65.
9. Nabiev, V.V. Actual problems and ways of improving the administrative regulation of public administration in the field of protection and defense of the rights of minors / V.V. Nabiev // Bulletin of the Voronezh Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2022. – No. 4. – Pp. 229-233.
10. Nevzorova, A.V. Pedagogy of collectivism: past, present, future / A.V. Nevzorova // Bulletin of the Kostroma State University. Series: Pedagogy. Psychology. Sociokinetics. – 2025. – Vol. 31, No. 1. – Pp. 16-24.
11. Sotnikova, E.I. Features of bringing minors, parents or other legal representatives of minors to administrative responsibility under the legislation of the Republic of Tajikistan (comparative legal study) / E.I. Sotnikova // Bulletin of the Siberian Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2023. – No. 4 (53). – Pp. 217-222.
12. Stroeva, O.A. On the issue of lowering the age of administrative responsibility for minors / O.A. Stroeva, M.V. Bondarenko // Administrative Law and Process. – 2019. – No. 11. – Pp. 50-53.
13. Sukhanberdieva, O. Juvenile delinquency as a social problem / O. Sukhanberdieva, D. Nurbaev // Innovative science. – 2023. – No. 12-1. – Pp. 148-149.

ТДУ 343.22

**МАСОИЛИ ТАСНИФ ВА ТАФРИҚАИ СИННИ СУБЪЕКТИ ЧИНОЯТ
ПРОБЛЕМЫ КЛАССИФИКАЦИИ И ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ВОЗРАСТА
СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ**
**PROBLEMS OF CLASSIFICATION AND DIFFERENTIATION OF THE AGE
OF THE CRIME SUBJECT**

ҲУСЕЙНЗОДА С.Х.
HUSEYNZODA S.H.

*Дотсенти кафедраи ҳуқуқи чиноятӣ, криминология ва
психологияи факултети № 2-юми Академии
ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, полковники милиитсия
Доцент кафедры уголовного права, криминологии и психологии
факультета № 2 Академии МВД Республики Таджикистан,
полковник милиции
Associate Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Psychology, Faculty No. 2 of the Academy of the
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan,
Colonel of militia*

E-mail:
Sino-84@mail.ru

*Ихтисоси илмӣ: 5.5.8. Ҳуқуқи чиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи ичрои ҷазои чиноятӣ
(5.1.4. Илмҳои чиноятӣ-ҳуқуқӣ).*

*Научная специальность: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-
исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).*

*Scientific specialty: 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sci-
ences).*

Тақриздиҳанда: ҚУДРАТОВ Н.А. – сардори Раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи
байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профес-
сор.

Рецензент ҚУДРАТОВ Н.А. – начальник Управления науки и инновации Междуна-
родного университета туризма и предпринимательства Таджикистана, доктор юридиче-
ских наук, профессор.

Reviewer: KUDRATOV N.A. - Head of the Department of Science and Innovation of the In-
ternational University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan, Doctor of Law, Professor.

Аннотатсия: Дар мақола оид ба синни субъекти чиноят бо дарназардошти муқарра-
роти қонунгузории чиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, нуқтаи назари олимон ва хулосаҳои
муаллифӣ, баҳои ҳуқуқии чиноятӣ дода шудааст. Муаллиф ҳангоми таҳлил, баррасӣ,
тасниф ва тафриқаи синни субъекти чиноят, як қатор пешниҳодҳои худро ироа намудааст,
ки барои такмили қонунгузории чиноятӣ мусоидат карда метавонанд. Дар мақола, инчунин,
мағҳуми назариявии «синни субъекти чиноят» пешниҳод гардидааст.

Вожаҳои қалидӣ: субъекти чиноят, синни субъекти чиноят, ҳадди ақал, ноболиг,
чиноят, ҷавобгарии чиноятӣ, психофизиология, қонунгузории чиноятӣ, тақвим, биология,
криминология, ҳолати рӯҳӣ, тасниф, тафриқа, илова.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы, связанные с возрастом субъекта пре-
ступления, с учётом положений уголовного законодательства Республики Таджикистан,
мнений учёных и авторских выводов. Автор даёт уголовно-правовую оценку этому инсти-

туту, анализируя, классифицируя и дифференцируя возраст субъекта преступления. В ходе исследования выдвинут ряд предложений, которые могут способствовать совершенствованию уголовного законодательства. Кроме того, в статье представлено теоретическое определение понятия «возраст субъекта преступления».

Ключевые слова: субъект преступления, возраст субъекта преступления, минимальный возраст, несовершеннолетний, преступление, уголовная ответственность, психофизиология, уголовное законодательство, календарный возраст, биология, криминология, психическое состояние, классификация, дифференциация, дополнение.

Annotation: The article examines the issue of the age of the subject of a crime, taking into account the provisions of the criminal legislation of the Republic of Tajikistan, the views of scholars, and the author's conclusions. The author provides a criminal-legal assessment of this concept through analysis, classification, and differentiation of the age of the crime subject. A number of proposals are put forward that may contribute to the improvement of criminal legislation. The article also presents a theoretical definition of the concept of «age of the subject of a crime».

Key words: subject of a crime, age of the subject of a crime, minimum age, minor, crime, criminal liability, psychophysiology, criminal legislation, calendar age, biology, criminology, mental condition, classification, differentiation, legislative improvement.

Яке аз масъалаи марказӣ дар ҳуқуқи субъекти чиноят буда, бе муқаррароти синни он, шахс бар содир намудани кирдори барои ҷамъият ҳавфнок ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидан намешавад. Маҳз синни субъекти чиноят яке аз маҳаки асосӣ барои муқаррар кардани ҷавобгарии чиноятӣ ў мебошад.

Дар моддаи 23 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҔ ҔТ) ибораи «синни соле, ки аз он ҷавобгарии чиноятӣ фаро мерасад» оварда шудааст [2].

Аксари олимон-ҳуқуқшиносон маъмулан ибораҳои зеринро истифода мебаранд: «синни ҷавобгарии чиноятӣ» [16, с. 26], «синни поёни ҷавобгарии чиноятӣ» [14, с. 119], «синни муайянӣ аз ҷониби қонун муқарраргардида» [11, с. 161], «синни мукаллафӣ» [10, с. 36].

Гуногунандехии болозикр оё аз ҷиҳати мазмун якхела мебошанд ва мутаносибан, метавонанд дар шарҳи синну соли субъекти чиноят истифода шаванд ё не? Албатта, дар қонунгузории чиноятӣ синни ба шахси воқеӣ таъаллук дорад. Дар ҳуқуқи чиноятӣ на ҳамаи шахсони воқеӣ, балки пеш аз ҳама субъекти чиноят мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода мешавад. Бинобар ин, ба назари мо, ибораи мутобиқ ва умумиэтирофшуда – «синни субъекти чиноят» мебошад. Агар ибораҳои истифода гарданд, пас, ҷунин

эҳсос мешавад, ки бо расидан ба синни муайян шахс ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидан мешавад, вале дар асл ҷунин нест. Бар замми ин, м. 23 КҔ ҔТ дар ҳамаи адабиёти таълимӣ дар доираи мавзуи «Субъекти чиноят» омӯхта мешавад. Ҳамчунин, дар аксари тадқиқотҳои илмии солҳои охир дар ҔТ таълифгардида, истилоҳи субъекти чиноятро истифода мебаранд. Агар тасдиқ қунем, ки қонунгузории чиноятӣ ҔТ пурра аз истилоҳи субъекти чиноят даст қашидааст, иштибоҳ мешавад, зоро он дар қ. 4 м. 37 КҔ ҔТ истифода гардидааст.

Дар КҔ ҔТ меъёри муқарраркунандай мағҳуми «синне, ки аз он ҷавобгарии чиноятӣ фаро мерасад» ҷой надорад, вале танҳо синне, ки дар вакти содир намудани чиноят ба он расидааст, муайян шудааст.

Ворид намудани мағҳуми «Синни субъекти чиноят» ба КҔ ҔТ он вақт имконпазир мегардад, ки дар сатҳи илмӣ дақиқ муқаррар карда шавад. Дар адабиёти ҳуқуқии чиноятӣ маҳумҳои гуногун оид ба синни субъекти чиноят иброз гардидаанд. Ҳамин тавр, Гришук В.К. зикр менамояд, ки синни субъекти чиноят аз рӯйи критерияҳои расмӣ, яъне, микдори вақтҳои азсаргузаронидаи шахс муайян карда мешавад. Аммо, ба назари ин муаллиф, нисбатан дурусттар мебуд, агар на критерияҳои расмӣ, балки критерияҳои воқеии (биологии) шахс ба инобат гириф-

та шаванд, яъне: инкишофёбии мувофиқи рӯҳӣ, психофизиологӣ ва сифатҳои иҷтимоии ифодакунандаи қодир будани шахс оид ба пурра дарк намудани рафтори худ ва оқибатҳои он [6, с. 669-670]. Душкина О.О. зикр менамояд, ки синн ҳамчун аломати субъекти таркиби чиноят аз рӯйи на танҳо шумораи солҳои умри гузаронида, балки бо ҷой доштан ё надоштани оқибмонии инкишофёбии рӯҳӣ муайян карда мешавад [8, с. 17]. Ба назари Байбарин А.А. синии субъекти чиноят – ин категорияи чиноятӣ-хукуқӣ буда, бояд шумораи муайяни солҳои зиндагии шахсрӯро дарназардошти қонунгузории чиноятӣ фахмид, ки пуррагии сифатии коғӣ дорад ва аз қодир будани шахс ҷиҳати дарк кардани хусусияти ба ҷамъият ҳавфнокии кирдори худ ва идора кардани онҳо, шаҳодат медиҳад [3, с. 18-19]. Иброҳимзода М.И. зикр менамояд, ки синну сол ҳамчун аломати мураккаби шахсияти чинояткор, рушди ҷанбаҳои биологӣ, рӯҳӣ ва иҷтимоиро дар худ муттаҳид мекунад [9, с. 17].

Мафҳумҳои иброзгардида аз ҷиҳати мазмун то андозае фарқ мекунанд, ки хусусиятҳои гуногуни мафҳуми таҳлилшаванд ва шумораи онҳоро инъикос мекунанд. Чунон ба назар мерасад, ки чунин равишҳои гуногун ба мафҳуми норавшани «синни субъекти чиноят» аз набудани фахмиши ягонаи синн ҳамчун категорияи хукуқи чиноятӣ дар айни замон бармеоянд. Ба андешаи мо, равишҳои муайян кардани мафҳуми «синн», ки дар адабиёти хукуқи чиноятӣ зикр шудаанд, метавонанд ба се равиш гурӯҳбандӣ карда шаванд:

- 1) миқдорӣ (хронологӣ, шиносномавӣ);
- 2) сифатӣ (мазмунӣ);
- 3) миқдорӣ-сифатӣ (миқдорӣ-мазмунӣ).

Тарафдорони равиши миқдорӣ (хронологӣ, шиносномавӣ) дар мафҳуми синну сол ҳамчун категорияи хукуқии чиноятӣ сифати соли сипаринамудаи ҳаётро дар назар доранд. Ҳамин тавр Коржанский М.И. [18, с. 47] ва Стрелсов Е.Л. [21, с. 63] эътироф мекунанд, ки синн – ин давраи муайяни хукуқии ҳаёти инсон мебошад, ки тибқи ҳуҷҷатҳо муайян шуда, дар воҳидҳои вақт ҷен карда мешавад.

Коченов М.М. ишора мекунад, ки мафҳуми «синн»-ро дар қонун одатан дар як маъно истифода кардан мумкин аст – ҳамчун нишондиҳандаи миқдори вақти ҳаёти аз ҷониби инсон сипаришуда [13, с. 34]. Бурдин В.М. таъкид мекунад, ки «дар умум истилоҳи «синн» барои ифодаи давомнокии ҳаёти сипаринамудаи инсон истифода мешавад. Аз ин рӯ, вақте сухан дар бораи синни инсон меравад, миқдори солҳое, ки ў то имрӯз дар ҳаёти худ сипарӣ кардааст, нишон дода мешавад» [5, с. 224].

Ба назари тарафдорони равияни сифатӣ (мазмунӣ), синнро мебояд бо дарназардошти инкишофёбии психофизиологии (рӯҳиву ҷисмонии - ҲСҲ) шахс баррасӣ намуд. Ҳамин тавр, Ковалёв М.И. зикр мекунад, ки сатҳи инкишофёбии шуур, зеҳн ва ироди, яъне қобилияти дарки ҷавобгарӣ, бо синни инсон вобаста аст. Рушди инсон дар ин давраи синний, пеш аз ҳама, бо хусусиятҳои инфиродии биологии ўмуайян карда мешавад [12, с. 94-95].

Дар доираи равиши миқдорӣ-сифатӣ (миқдорӣ-мазмунӣ), мафҳуми «синн» ҳамчун фосилаи ҳронологияи вақт ва ҳам ҳамчун сатҳи рушди психофизикии шахс дар доираи ҳамин фосила фаҳмида мешавад. Масалан, Л.В. Борових бар он ақида аст, ки мафҳуми ҳукуқи чиноятии «синн» бояд тавассути маънои ҳронологӣ (миқдорӣ)-и он муайян карда шавад [4, с. 8].

Ҳамин тавр, набудани фахмиши ягонаи мафҳуми «синн» боиси ба миён омадани равишҳои гуногун дар муайянсозии мафҳуми «синни субъекти чиноят» мегардад.

Дар фарҳанги забони тоҷикӣ калимаи «синн» аз забони арабӣ гирифта шуда, маънои «тэъдоди солҳо (-и умр)», «муддати умр» ва «сол»-ро доро мебошад [23, с. 240]. Дар фарҳанги номбурда калимаи «умр» низ аз забони арабӣ гирифта шуда, маънояш «зистон», «зиндагонӣ», «ҳаёт» [23, с. 390] мебошад. Ҳамин тавр, дар фарҳанги забони тоҷикӣ маънои умумии калимаи «синн» оварда мешавад, вале моро зарур аст танҳо ба синни инсон такая намоем. Аз мазмуни калимаи «синн» дар ҳукуқи чиноятӣ бармеояд, ки он соли сипаринамудаи ҳаёти инсонро дар назар

дорад. Бинобар ин, ба назари мо ба чои ибораи «синну сол» дар қонунзузории чиноятӣ танҳо калимаи «синн» истифода гардад, зоро ибораи «синну сол» мазмуни «соли соли ҳаёт»-ро ифода мекунад.

Бо дарназардошти таҳлили дабиёти илмӣ маълум мегардад, ки «синни» инсон дар чор маъно истифода мешавад:

- 1) синни хронологӣ (тақвимӣ), яъне синне, ки тибқи санаи таваллуд муайян мегардад;
- 2) синни биологӣ – сатҳи воқеии ҷисмонии (физиологии) рушди инсон;
- 3) синни иҷтимоӣ – мавқеи иҷтимоии инсон вобаста ба нақш ва вазифаҳои ӯ дар ҷомеа;
- 4) синни психологӣ – дараҷаи рушди зеҳнӣ ва эҳсосии инсон.

Синни хронологӣ (тақвимӣ) ё синни воқеии инсон нишондиҳандай объективӣ мебошад, ки бо ҷараёни физикии вақт: сол, моҳ ва рӯзҳо ҷен карда мешавад [19]. Ба назари олимоне, ки аз муқаррар намудани ҳадди ақали синни субъекти чиноят дар қонунгузории chinoyaтӣ даст мекашанд, розӣ будан мумкин нест, зоро дар ин масъала зарур аст, ки ба як меъёри муайяни синнӣ такъя шавад, на ин ки дар ҳар ҳолати алоҳида дараҷаи иҷтимоишавии қӯдак эътироф гардад. Муайян ва ба таври дақиқ дар қонунгузории chinoyaтӣ зикр намудани синни субъекти chinoyaтӣ ба принсипи қонуният мувоғик буда, яке аз унсурҳои муҳимми зохир гардидани инсондӯстӣ ва адолати иҷтимоӣ мебошад.

Синни биологиии инсон мағҳуми моделӣ буда, ҷенаки мутобиқати сатҳи фаъолият ё кори системаҳои таркиби бадани инсон (морбоғункционалии инфиродӣ) ба меъёри миёнаомории аҳолии муайянро ифода менамояд. Он нобаробарии рушд, пуррагӣ ва пиршавии низомҳои гуногуни физиологӣ ва суръати тафйироти синниро дар қобилиятаҳои мутобиқшавии организм инъикос мекунад.

Дар ин радиф, Иброҳимзода М.И. зикр менамояд, ки таркиби синну соли биологӣ тавассути маҷмуи нишондиҳандаҳои маҳсус, ба монанди инкишоғёбии устухонҳои бадан, зиёдшавии вазн (камолёбӣ), пайдошавии дандонҳои (ширӣ), ва ҷараёни болигшавӣ (чинсӣ) ва дигар марҳилаҳои биологӣ дар ҷараёни муайяни синну сол мукаммал мегарданд.

Ҳар як аз ин ҷузъҳо гуногуни инфиродӣ дорад, ки бо ҳусусиятҳои генетикиӣ, тарзи ҳаёт, омилҳои экологӣ ва иҷтимоӣ муайян мешавад. Масалан, пиршавии зудтарини системаи дилу раг ё инволюсия (пиршавии барвақт) функцияҳои қагнитивӣ метавонад нишон дихад, ки байни синни биологӣ ва синни шиносоии шахсӣ нобаробарӣ вучуд дорад [9, с. 19].

Сини иҷтимоии инсон нишондиҳандай имкониятҳои касбӣ ва ҳудудҳои иҷтимоии ҷавобгарии ҳуқуқӣ мебошад. Дар адабиёти ҳуқуқии chinoyaтӣ ин навъи синнӣ мавриди баррасӣ қарор намегирад, зоро он бо аломатҳои субъекти маҳсуси chinoyaтӣ фаро гирифта мешавад [22, с. 39-40].

Синни психологии инсон дар назарияи ҳуқуқи chinoyaтӣ ҳамчун сатҳи рушди rӯhi faҳмида мешавад. Қаблан зикр гардида буд, ки намояндагони равияи миқдорӣ-сифатӣ (миқдорӣ-мазмунӣ) бар он назаранд, ки сатҳи рушди rӯhi бояд мазмуни мағҳуми «синни субъекти chinoyaтӣ»-ро инъикос намояд. Ҷалолов Х.Ғ. дар он назар аст, ки «синну сол на танҳо маълумоти биографии шаҳсияти chinoyaтӣ корро инъикос менамояд, балки инчунин нишондиҳандай ҳусусиятҳои амиқи иҷтимоӣ-психологӣ мебошад, аз ҷумла ҳусусиятҳои ангеза, стратегияҳои рафткор ва дарки меъёрҳои ҳуқуқӣ» [7, с.76].

Ҳамин тавр, мумкин аст нишонаҳои муҳимми мағҳуми синни субъекти chinoyaтӣ чунин муайян кард:

- 1) Он муҳлати муайяни тақвимӣ мебошад, ки миқдори солҳои гузашта, яъне синни воқеии шаҳсрӯ нишон медиҳад;
- 2) Ҳусусияти хосси синни субъекти chinoyaтӣ дар он аст, ки арзиши ҳуқуқии chinoyaтии он аз лаҳзаи таваллуди шаҳс оғоз намеёбад, балки аз он вақт сар мешавад, ки қонунгузор дар Кодекси chinoyaтӣ муқаррар намудааст. Аз ин rӯ, нишонаи муҳими дигари ин мағҳум дар он аст, ки муҳлати он аз ҷониби қонунгузории chinoyaтӣ муайяншуда оғоз мегардад;

- 3) Бо расидан ба шумораи муайяни солҳои гузашта (ба солҳои минбаъда пешомада), шаҳс метавонад ба ҷавобгарии chinoyaтӣ кашида шавад.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, мумкин аст чунин мағҳуми синни субъек-

ти чиноят пешниҳод карда шавад: «синни субъекти чиноят - ин миқдори муайяни солҳои бо қонунгузории чиноятӣ муқаррарнамудаест, ки дар сурати содир намудани чиноят бо расидан ба он шахс ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида мешавад».

Дар м. 22 КҔ ҔТ синни поёни (ҳадди ақали) ҷавобгарии чиноятӣ муқаррар гардидааст. Тибқи муқаррароти ин модда, ба ҷавобгарии чиноятӣ шахсе кашида мешавад, ки дар вақти содир намудани чиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст (қ. 1 м. 22 КҔ ҔТ) ва шахсе, ки дар вақти содир намудани чиноят ба синни ҷордаҳсолагӣ расидааст, барои содир намудани баъзе чиноятҳо, ки дар қ. 2 м. 22 КҔ ҔТ номбар гардидаанд, ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида мешаванд [2].

Ҳамин тавр, бо дарназардошти нуқтаи назари техникаи ҳуқуқӣ синни поёни субъекти чиноят бо КҔ ҔТ аз дӯзиҳат муқаррар карда мешавад:

1. Ҳачун меъёри умумӣ, ки ба ҳамаи такиби чиноятҳо хос мебошад;

2. Ҳамчун меъёри маҳсуси иловагӣ, ки барои баъзе таркиби чиноятҳо хос аст.

Синни шонздаҳсолагӣ, ки бо расидан ба он шахс метавонад барои содир намудани таркиби чиноятҳо аз ҷониби субъекти умумӣ ва маҳсус ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида шавад, дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ синни ҳадди ақали умумии субъекти чиноят қабул шудааст. Синни ҷордаҳсола, ки бо расидан ба он шахс метавонад барои содир кардани чиноятҳои муайян ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида шавад, ҳадди ақали камшудаи синни субъекти чиноят ҳисобида мешавад [15, с. 71].

Дар адабиети ҳуқуқии чиноятӣ дӯравиш ба масъалаи муқаррар кардани синни ҳадди поёни субъекти чиноят ҷой дорад. Тарафдорони дӯравиши аввал пешниҳод мекунанд, ки ба муқаррар кардани синни ҳадди поёни фарқ карда шавад, яъне синни субъекти чиноят барои ҳамаи таркиби чиноятҳо (умумӣ) ва синни субъекти чиноят барои таркиби алоҳидаи чиноятҳо (камшуда) муайян карда шавад.

Намояндагони ғурӯҳи аввал, муқаррароти қонунгузории чиноятӣ вобаста ба ҳадди поёни синни субъекти чиноятҳоро дастгирӣ мекунанд ва комилан асоснок мешуморанд.

Мирошниченко Н.М. ҷонибдори мавқеи қонунгузор дар масъалаи муқаррар намудани синни ҳадди ақали субъекти чиноят буда, далелҳои асосии зеринро ба миён мегузорад:

1) санадҳои байнамилалӣ ба зарурати татбиқи тафриқагузорӣ дар муайян кардани синни субъекти чиноят ишора мекунанд;

2) ҷудо намудани ғурӯҳои синни ҷонунгузории чиноятӣ дорои анъанаи таърихӣ мебошад. Аз замонҳои қадим синни субъекти таркиби чиноят вобаста ба сатҳи дарк ва бо мурури замон, вобаста ба намудҳои мушаҳҳаси таркиби чиноят фарқ карда мешуд;

3) дар ҳолати татбиқи муносибати тафриқагузорӣ ҳангоми муайян намудани синни ҳадди ақали субъект, имкон пайдо мешавад, ки ҳусусияти дарки ноболигон аз манъҳои ҳуқуқӣ дар марҳилаҳои гуногуни синни ба инобат гирифта шавад [17, с. 84].

Нуқтаи назари Мирошниченко Н.М. қисман ҷонибдорӣ кардан мумкин аст. Дар КҔ ҔТ муқаррар намудани синни поёни ҷавобгарии чиноятӣ яке аз талаботи Конвенсияи СММ оид ба ҳуқуқи қӯдак соли 1989 эътироф мешавад. Ҕудо намудани ғурӯҳои синни ҷонунгузории чиноятӣ, воқеан дорои анъанаи таърихӣ мебошад.

Дар илми ҳуқуқи чиноятӣ асосҳои муайян кардани синни ҳадди ақали субъекти таркиби чиноят ба тарзҳои гуногун фахмонда мешаванд. Л.В. Борових дӯғурӯҳи асосҳоро ҷудо мекунад:

1) ҳусусиятҳои шахсият, ки имкон медиҳанд шахс ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида шавад (асоси зехӣ – имконияти ҳадди ақал дарк намудани ҳусусияти кирдорҳои худ, робитаи рафткор бо муҳити атроф ва оқибатҳои он; асоси иродавӣ – қобилияти интиҳоби боирова ва қабули қарорҳо;

2) ҳусусиятҳои рафткори криминологии ғурӯҳои гуногуни синни – устувории шаклҳои нави кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфнок, паҳншавӣ ва тамоюли афзоиши онҳо [4, с. 12].

Розенко В.И. ва Матийчук В.К. бар он назаранд, ки синни ҳадди ақал бо дарназардошти маҷмӯи омилҳо муайян карда мешавад:

- омилҳои биологӣ – сатҳи инкишофи рӯҳӣ ва ҷисмонӣ, ҳусусиятҳои зеҳнӣ ва иродавӣ;
- омилҳои иҷтимоӣ – дараҷаи иҷтимиишавӣ (мавқеи шаҳс дар ҷомеа);
- нишондодҳои криминологӣ – пахншавӣ ва вазнинии баъзе намудҳои кирдорҳо, инҷунин, принсипҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқи ҷиноятӣ [20, с. 23].

Бо дарназардошти асосҳои иброзгардида, мо ҷонидори асосҳои маҷмӯии онҳо мебошам, яъне барои муқаррар қардани синни поёни чавобгарии ҷиноятӣ – ба эътибор гирифтани ҳусусиятҳои шахсият, омилҳои биологӣ, иҷтимоӣ, нишондодҳои криминологӣ муҳим арзёбӣ мегарданд.

Зикр намудан ба мақсад мувоғиқ аст, ки вобаста ба тафриқагузории синни ҳадди ақали чавобгарии ҷиноятӣ барои баъзе таркиби ҷиноятҳои дар қ. 2 м. 23 КҔ ҔТ овардашуда (чавобгарии ҷиноятӣ барои онҳо аз ҷордаҳсолагӣ фаро мерасад), як қатор мушкилӣ ва нофаҳмӣ ҷой доранд. Ҳамин тавр, на дар КҔ РСС Тоҷикистон соли 1961 ва на дар КҔ ҔТ соли 1998 асосҳои тафриқагузории синни чавобгарии ҷиноятӣ аз ҷордаҳсолагӣ муқаррар нагардидааст. Дар доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ низ нуқтаи назари мутлақо муайян ифода нагардидааст. Нуқтаи назари олимон низ пешниҳод мегардад, ки дар ин рӯйхат баъзе ҷиноятҳои дигар низ илова карда шаванд.

Бояд зикр кард, ки имрӯз дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ақидаи умумиётчирофшуда ҷунин аст, ки қонунгузор низ ҳангоми тартиб додани рӯйхати таркибҳои ҷиноятҳое, ки чавобгарии ҷиноятӣ барои онҳо аз синни ҷордаҳсолагӣ оғоз мегардад, такя намудааст:

1) сатҳи рушди зеҳнӣ шаҳс, ки дали қобилияти ў барои дар синни ҷордаҳсолагӣ дарк намудани ҳусусиятҳои воқеӣ ва ҳавфи ҷамъиятии ҷиноятҳо (ки дар қ. 2 м. 23 КҔ ҔТ зикршудаанд - *ХСХ*) мебошад;

2) пахншавии нисбатан зиёди ҷунин ҷиноятҳо миёни наврасон;

3) дараҷаи баланди ҳавфи ҷамъиятии (вазнинии) аксари ин ҷиноятҳо [15, с. 71].

Ҳамаи ин асосҳо бояд дар маҷмӯъ ва дар робита бо ҳам ба назар гирифта шаванд.

Дар м. 23 КҔ ҔТ синни ҳадди ақали чавобгарии ҷиноятӣ муқаррар гардида, синни ҳадди аксари он пешбинӣ нашудааст. Бинобар ин, новобаста аз синни пири ё дарозумрӣ, шаҳсе, ки ҷиноят содир намудааст, ба чавобгарии ҷиноятӣ қашида мешавад.

Оид ба ин масъала ҳуқуқшиносон, психологҳо ва кормандони соҳаи тибб андешаҳои мухталиф доранд, ки ин ҳолат аз зарурати таҳқиқи ҳамаҷонибаи масъала шаҳодат медиҳад. Ба андешаи Боровых Л.В., лозим аст, ки барои чавобгарии ҷиноятии шаҳсони пиронсол ҳангоми содир намудани ҷиноят, механизми маҳсуси ҳуқуқии ҷиноятӣ таҳия гардад [4, с. 85].

Байбарин А.А. бар он назар аст, ки агар шаҳси синнаш ба пири расида (65-сола) ҷинояти вазнин ё маҳсусан вазнин содир карда, тағйироти номатлуби рӯҳӣ дошта бошад, ки дар натиҷаи тағйироти бебозгашти синнӣ ба вучуд омадаанд ва бо парешонҳолии рӯҳӣ алоқаманд нестанд, суд бояд қарор қабул намояд, ки ҷунин шаҳс ба муассисаи иҷтимоии маҳсус ҷойгир карда шавад. Дар ҳолате, ки шаҳси синнаш ба пири расида ва дучори тағйироти номатлуби рӯҳӣ аз тағйироти бебозгашти синнӣ аст, вале ҷинояти дараҷаи начандон вазнин ё миёна содир кардааст, ў ба чавобгарии ҷиноятӣ қашида намешавад.

Дар ҷунин ҳолат, суд бо дарназардошти маълумот дар бораи шахсият, ҳусусияти кирдори содиршуда ва эҳтимоли ҷой доштани тақроран содир намудани ҷиноят, метавонад қарор дар бораи ҷойгир намудани ҷунин шаҳс ба муассисаи иҷтимоии маҳсус қабул намояд [3, с. 147]. Бурдин В.М. ба ақидаи Байбарин А.А. мухолиф баромада, зикр менамояд, ки муҳаққиқ ҳангоми баррасии масъалаи чавобгарии ҷиноятии шаҳсе, ки дар натиҷаи пиршавии синнӣ дучори тағйироти психофизиологӣ (заифиҳои пири) шудааст ба саҳв роҳ дода, онро аз дараҷаи вазнинии ҷинояти содирнамуда вобаста месозад.

Ба гуфтаи ў, барои муайян кардани масъалаи номукаллафӣ на вазнинии

чиноят, балки дар вақти содир намудани чиноят қобилияти шахс дар идоракунӣ аз ҷиҳати зеҳнӣ ва иродавии рафтораш аҳамият дорад. Агар шахс дар вақти содир кардани кирдori барои ҷамъият ҳавғонок онро дарк ва идора карда натавонад, пас новобаста аз он ки чинояти содиркардааш вазнин аст ё не, ўбояд номукаллаф ҳисобида шавад [5, с. 387-388].

Ба гуфтаи Бурдин В.М., агар пиршавии психофизиологӣ ҳамчун сабаби мустақили номукаллафӣ чудо карда шавад, он дар асл бо дигар сабабҳои номукаллафӣ тақрор меёбад ва аҳамияти мустақили ҳуқуқии он аз байн меравад. Аз ин рӯ, муҳаққиқ бар он назар аст, ки барои ҷудо кардани пиршавии психофизиологӣ ҳамчун сабаби мустақили номукаллафӣ асоси коғӣ вуҷуд надорад, зеро таъсири равандҳои синӣ ба фаъолияти зеҳнӣ ва иродавии шахс метавонад дар доираи дигар сабабҳои номукаллафӣ ба ҳисоб гирифта шавад. Файр аз ин, мавҷудияти чунин сабаб дар амал метавонад боиси он гардад, ки шахсони пиронсол бо мақсади раҳӣ аз ҷавобгарӣ, шикоятҳои худро оид ба саломатиашон муболига намоянд, ки ин бошад гузаронидани экспертизаҳои иловагиро дар ҳар ҳолат талаб намуда, раванди татбиқи қонунро душвор мегардонад [5, с. 389-390].

Бояд зикр кард, ки субъектҳои таркибҳои чиноят, ки дар баъзе моддаҳои КҖ ҔТ, ки субъекти маҳсус мебошанд, синни ҳадди аксари онҳо аз як қатор са-

надҳои меъёрии ҳуқуқӣ бармеояд ва бинобар ин, дар амал ба ҷавобгарии чиноятӣ қашиданӣ онҳо воқеан ғайриимкон мегардад. Мисол, дар м. 349 КҖ ҔТ ҷавобгарии чиноятӣ барои дидою дониста ғайриқонунӣ баровардани ҳукм, ҳалнома ё дигар актҳои судӣ муқаррар гардидааст. Субъекти ин чиноят маҳсус – судя аст. Тибқи талаботи к. З м. 12 Қонуни конституционии ҔТ «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» синни ниҳоии дар вазифаи судя будан барои занон 58 ва барои мардон 63 мебошад [1].

Оид ба муайян кардани синни ҳадди аксари субъекти чиноят, нуқтаи назари он муҳаққиқоне, ки онро ба мақсад мувоғиқ намехисобанд, розӣ ҳастем. Тағйироти равонӣ ва физиологӣ дар одамон ба таври инфириодӣ сурат мегирад, бинобар ин синни тақвимӣ на ҳамеша метавонад ҳолати равонӣ ва физиологии шахсро инъикос намояд.

Бо дарназардошти муқаррароти қонунгузории чиноятӣ, нуқтаи назари олимон ва баррасии синни субъекти чиноят чунин пешниҳодҳоро ба мақсад мувоғиқ мешуморем:

1. Номи моддаи 23 КҖ ҔТ «Синни субъекти чиноят» ифода карда шавад.
2. Синни субъекти чиноят – ин миқдори муайяни солҳои бо қонунгузории чиноятӣ муқаррарнамудаест, ки дар сурати содир намудани чиноят бо расидан ба он шахс ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида мешавад.

Адабиёти истифодашуда

1. Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26-уми июляи с. 2014, № 1084 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, № 7 к. 1, мод. 380; с. 2015, № 7-9, мод. 698, с. 2016, № 7, мод. 603; с. 2018, № 2, мод. 62, с. 2021, № 1-2, мод. 1; № 4, мод. 191.
2. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, № 9, мод. 68, мод. 69, № 22, мод. 306; ... Қонунҳои ҔТ с.2020. № 1. мод.8, мод.9; с.2020.№ 7-9, мод.607, мод. 623; с.2020 , №12, мод. 904; с.2021, № 4, мод.196. Қ ҔТ аз 20.06.2024. № 2050, аз 15.04.2025 № 2163.
3. Байбарин, А.А. Уголовно-правовая дифференциация возраста: монография / А.А. Байбарин. – М.: Высшая школа, 2009. – 252 с.
4. Боровых, Л.В. Проблемы возраста в механизме уголовно-правового регулирования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Любовь Витальевна Боровых. – Екатеринбург, 1993. – 19 с.
5. Бурдин, В.М. Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних в Украине: монография / В.М. Бурдин. – К.: Атика, 2004. – 240 с.

6. Грищук, В.К. Акцелерация и ретардация: некоторые проблемы уголовной ответственности в Украине // Избранные научные труды / В.К. Грищук. – Львов: Львовский государственный университет внутренних дел, 2010. – С. 668-671.
7. Джалолов, Х.Г. Криминологическая характеристика женской преступности в Республике Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Холик Гайбуллоевич Джалолов. – Душанбе, 2020. – 179 с.
8. Душкина, Е.О. Исключение уголовной ответственности несовершеннолетних вследствие отставания в психическом развитии: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Елена Олеговна Душкина. – М., 2005. – 200 с.
9. Иброҳимзода, М.И. Таҳқиқоти криминологии хусусиятҳои синну соли шахсияти чинояткор: проблемаҳои назарияйӣ ва амалия: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Муборак Иброҳим Иброҳимзода. – Душанбе, 2025. – 192 с.
10. Игнатов, А.Н., Костарева, Т.А. Уголовная ответственность и состав преступления: лекция / А.Н. Игнатов, Т.А. Костарева. – М., 1996. – 36 с.
11. Каримзода, М.М. Ҷавобгарии чиноятӣ барои даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгарӣ) ва сафедкуни оммавии экстремизм: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Муаззама Мирзокарим Каримзода. – Душанбе, 2025. – 220 с.
12. Ковалев, М.И. Понятие преступления в советском уголовном праве / М.И. Ковалев. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – 208 с.
13. Коченов, М.М. Теоретические основы судебно-психологической экспертизы: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.06 / Михаил Михайлович Коченов. – М., 1991. – 45 с.
14. Криминальне право України. Общая часть / под ред. М.И. Мельника, В.А. Клименко. – Изд. 4, перераб. и доп. – Киев: Атика, 2008. – 376 с.
15. Криминальний кодекс України. Научно-практический комментарий: В 2-х томах / под ред. В.Я. Тация, В.П. Пішонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгина. – 5 изд., допол. – Хар'ков.: Право, 2013. – 376 с.
16. Курбонова, А.А. Ҷавобгарии чиноятӣ барои таҳрибкорӣ мувофики қонуни чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Афзуна Азимбоевна Курбонова. – Душанбе, 2024. – 191 с.
17. Мирошниченко, Н.М. Возрастная вменяемость несовершеннолетних в уголовно-правовой доктрине Украины: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Наталия Михайловна Мирошниченко. – Одесса, 2013. – 220 с.
18. Научный комментарий Уголовного кодекса Украины / под ред. Коржанского М.И. – Киев: Атика, 2001. – 656 с.
19. Подколзин, А.А. Количественная оценка показателей смертности, старения, продолжительности жизни и биологического возраста / А.А. Подколзин, В.Н. Крутъко, В.И. Донцов. – Профилактика старения. – 1999. – Вып.2 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: medi.ru/doc/70.htm (дата обращения: 10.07.2025).
20. Розенко, В.И. Субъект преступления: лекция / В.И. Розенко, В.К. Матвейчук. – Киев: Українська академія внутрішніх діл, 1993. – 36 с.
21. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред. Е.Л. Стрельцов. Изд. 4, перераб. и доп. – Х.: ООО «Одиссей», 2007. – 871 с.
22. Устименко, В.В. Специальный субъект преступления / В.В. Устименко. – Х.: Высшая школа, 1989. – 104 с.
23. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Иборат аз ду ҷилд. Тақрибан 45 000 қалима ва ибора бо иловай мифтоҳи арабӣ // Дар зери таҳрири А.Ш. Шакуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. Ҷилди II. – М.: Нашриёти «Советская энциклопедия», 1969. – 952 с.

References

1. Constitutional Law of the Republic of Tajikistan “On the Courts of the Republic of Tajikistan” dated July 26, 2014, No. 1084 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 2014, No. 7, p. 1, art. 380; p. 2015, No. 7-9, art. 698, p. 2016, No. 7, art. 603; p. 2018, No. 2, art. 62, p. 2021, No. 1- 2, art. 1; No. 4, art. 191.
2. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, No. 574 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 1998, No. 9, art. 68, art. 69, No. 22, Art. 306; ... Laws of the Republic of Tajikistan s.2020. No. 1. Art.8, Art.9; s.2020. No. 7-9, Art.607, Art. 623; s.2020, No. 12,

Art. 904; s.2021, No. 4, Art.196. Laws of the Republic of Tajikistan dated 20.06.2024. No. 2050, dated 15.04.2025 No. 2163.

3. Baibarin, A.A. Criminal-legal differentiation of age: monograph / A.A. Baibarin. – M.: Vysshaya shkola, 2009. – 252 p.

4. Borovykh, L.V. Problems of age in the mechanism of criminal-legal regulation: author's abstract. dis. ... candidate of legal sciences: 12.00.08 / Lyubov Vitalievna Borovykh. – Ekaterinburg, 1993. – 19 p.

5. Burdin, V.M. Features of criminal liability of minors in Ukraine: monograph / V.M. Burdin. – K.: Atika, 2004. – 240 p.

6. Grishchuk, V.K. Acceleration and retardation: some problems of criminal liability in Ukraine // Selected scientific works / V.K. Grishchuk. – Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2010. – Pp. 668-671.

7. Jalolov, H.G. Criminological characteristics of female crime in the Republic of Tajikistan: dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Kholik Gaibulloevich Jalolov. – Dushanbe, 2020. – 179 p.

8. Dushkina, E.O. Exclusion of criminal liability of minors due to mental retardation: dis. ... Cand. Sciences (Law): 12.00.08 / Elena Olegovna Dushkina. – M., 2005. – 200 p.

9. Ibrohimzoda, M.I. Criminological research of the age characteristics of the personality of the criminal: theoretical and practical problems: diss. ... candidate of sciences. law: 12.00.08 / Muborak Ibrohim Ibrohimzoda. – Dushanbe, 2025. – 192 p.

10. Ignatov, A.N., Kostareva, T.A. Criminal liability and elements of a crime: lecture / A.N. Ignatov, T.A. Kostareva. – M., 1996. – 36 p.

11. Karimzoda, M.M. Criminal liability for public incitement to engage in extremist (extremist) activity and public justification of extremism: dissertation ... candidate of sciences in law: 12.00.08 / Muazzama Mirzokarim Karimzoda. – Dushanbe, 2025. – 220 p.

12. Kovalev, M.I. The Concept of Crime in Soviet Criminal Law / M.I. Kovalev. –Sverdlovsk: Publishing House of the Ural University, 1987. – 208 p.

13. Kochenov, M.M. Theoretical Foundations of Forensic Psychological Examination: Abstract of a Doctor of Psychological Sciences Dissertation: 19.00.06 / Mikhail Mikhailovich Kochenov. – M., 1991. – 45 p.

14. Criminal Law of Ukraine. General Part / edited by M.I. Melnik, V.A. Klimenko. - 4th edition, revised and enlarged. – Kyiv: Atika, 2008. – 376 p.

15. Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary: In 2 volumes / edited by V.Ya. Tatsiy, V.P. Pshonka, V.I. Borisov, V.I. Tyutyugin. – 5th ed., supplemented. – Kharkov: Pravo, 2013. – 376 p.

16. Kurbanova, A.A. Criminal liability for sabotage according to the criminal law of the Republic of Tajikistan: dis. ... candidate of sciences. law: 12.00.08 / Afzuna Azimboevna Kurbanova. – Dushanbe, 2024. – 191 p.

17. Miroshnichenko, N.M. Age-related sanity of minors in the criminal-legal doctrine of Ukraine: dis. ... Cand. of Law: 12.00.08 / Natalia Mikhailovna Miroshnichenko. – Odessa, 2013. – 220 p.

18. Scientific commentary on the Criminal Code of Ukraine / edited by Korzhansky M.I. – Kyiv: Atika, 2001. – 656 p.

19. Podkolzin, A.A. Quantitative assessment of mortality, aging, life expectancy and biological age indicators / A.A. Podkolzin, V.N. - Prevention of aging. - 1999. - Issue 2 // [Electronic resource]. – Available at: medi.ru/doc/70.htm (accessed on 10 July 2025).

20. Rozenko, V.I. Subject of a Crime: Lecture / V.I. Rozenko, V.K. Matveychuk. – Kyiv: Ukrainian Academy of Internal Affairs, 1993. – 36 p.

21. Criminal Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary / Ed. E.L. Streltsov. 4th edition, revised and enlarged. – Kharkiv: Odyssey LLC, 2007. – 871 p.

22. Ustimenko, V.V. Special Subject of a Crime / V.V. Ustimenko. – Kharkiv: Higher School, 1989. – 104 p.

23. The culture of the Tajik language (from the 10th century to the beginning of the 20th century). Consists of two volumes. Approximately 45,000 words and phrases with the addition of Arabic terms // Edited by A.Sh. Shakurov, V.A. Kapranov, R. Hashim, N.A. Masumi. Volume II. – M.: Publishing House “Soviet Encyclopedia”, 1969. – 952 p.

ТАРТИБИ
ҚАБУЛИ МАВОД БА МАЧАЛЛАИ ИЛМИИ
«ОСОРИ АКАДЕМИЯИ ВКД ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН»*

Мақола ба Шуъбаи ташкилӣ-илмӣ ва табъу нашри Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар намуди чопӣ ва ё ин ки электронӣ пешниҳод карда мешавад.

Дар мачаллаи илмӣ мақолаҳо, ки натиҷаҳои тадқиқоти илмие, ки ба тахассусҳои илмии соҳаи хукуқии зерин: 5.5.1. Назария ва таърихи хукуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи хукуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои хукуқии назариявӣ-таъриҳӣ); 5.5.2. Хукуки конститутсионӣ; хукуки мурофиаи судии конститутсионӣ; танзими хукуқии ҳокимияти маҳаллӣ (5.1.2. Илмҳои хукуқӣ-оммавӣ (хукуқӣ-давлатӣ)); 5.5.8. Хукуки ҷиноятӣ ва криминология; хукуки иҷрои ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои хукуқӣ-ҷиноятӣ); 5.5.9. Хукуки мурофиаи ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои хукуқӣ-ҷиноятӣ); 5.5.11. Фаъолияти судӣ; фаъолияти прокурорӣ; фаъолияти ҳимояи хукуқ ва ҳифзи хукуқ (5.1.2. Илмҳои хукуқӣ-оммавӣ (хукуқӣ-давлатӣ)); 5.5.12. Криминалистика; фаъолияти судӣ-экспертӣ; фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй (5.1.4. Илмҳои хукуқӣ-ҷиноятӣ); 5.5.14. Хукуки маъмурӣ; хукуки мурофиаи маъмурӣ (5.1.2. Илмҳои хукуқӣ-оммавӣ (хукуқӣ-давлатӣ)) мебошанд, чоп мешаванд.

Мақола бояд дорои аннотасия, вожаҳои калидӣ ва рӯйхати адабиёт бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бошад. Номи мақола ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бо ҳуруфи сиёҳ ва бо ҳарфҳои калон, бе сарҳат ва дар мобайни матн ҳуруфчинӣ мешавад. Ба мақола бояд маълумот дар бораи муаллифон ба забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бо ишораи Н.Н.Н.П., ҷойи кор (номи ташкилот), вазифаи ишғолкарда, дараҷаи илмӣ, унвони илмӣ ва сурогаи почта (хизматӣ), ҳамчунин сурогаи электронӣ замима шаванд. Мақола бояд бо расми муаллиф (он) ва ному насаби муаллиф ба файл ҳамроҳ карда шавад, мисол: Раҷабов Н.. JPG.

Мутобиқи мавзуи мақола муаллиф ТДУ-и онро нишон медиҳад. Шакли электронии мақола дар намуди файли MS Word дар андозаи *. doc бояд мутобиқат кунад. Файл бояд дорои ному насаби муаллиф(он) бошад, мисол: Раҷабов Н. doc, Раҷабов-Собиров. doc

Ба мақола ҳуҷҷатҳои зерин замима мегарданд:

1) иқтибос аз протоколи ҷаласаи кафедра бо тавсия (дар сурати будани он аз ҷои кори муаллиф) барои чоп;

2) ҳулосаи эксперտӣ дар бораи надоштани маълумоти барои ҷопи оммавӣ манӯшуда, бо муҳри нишонии муассиса тасдиқшуда;

3) тақриз аз ҷониби мутаҳассисе, ки дорои дараҷаи илмии доктор ё номзади илм (агар муаллиф(он) номзад, унвончӯй, аспирант ё адъюнкт) бошад. Тақриздиҳанда бояд беруна бошад, яъне дар як шуъба, кафедра (муассисаи таълимӣ, ташкилот) бо муаллиф кор накунад. Имзои тақриздиҳанда бояд аз ҷониби дастгоҳи қадрии ҷои кори асосии ӯ (бо муҳри муассиса) тасдиқ шуда бошад.

4) маълумотномаи барномаи «Антiplагiat» оид ба ҷой доштани фоизи муайянӣ матни аслӣ (ҳиссаи матни аслӣ набояд аз 70% кам бошад).

Ҳаҷми мақола бояд на кам аз 5 ва на зиёд аз 20 саҳифа (барои докторон ва номзадҳои илм) ва на зиёда аз 12 саҳифа (барои докторантон, унвончӯён ва адъюнктон) бошад. Рақамгузории саҳифаҳо гузашта намешавад.

Мақола бояд бо ҳарфҳои мӯқаррарӣ, дар шакли электронӣ бо гарнитураҳои Times New Roman Tj, Times New Roman бо фосилаи байнисатрии ягона ҳуруфчинӣ шуда бошад.

Фосилаи сарҳат бояд ки якхела ва баробар ба 1,25 см. бошад. Андозаи ҳуруфи асосӣ бояд ба 14 баробар бошад. Рақамгузории иқтибосҳо ба адабиёт бо рақамҳои арабӣ дар қавсҳои мураббабӣ оварда мешаванд, масалан: «Ҳамчунонки аз ҷониби К.Х. Солиев ишора гардидааст [2, с. 34], ҷунин самара ҳангоме зоҳир мегардад, ки...».

Рӯйхати адабиёт бояд дар мутобиқат бо стандартҳои давлатии «Иқтибоси библиографӣ» мурат-таб гардад. Рӯйхати адабиёти истифодашудае, ки муаллиф ба он такя мекунад, бояд адабиёти илмӣ бошад ва миқдори зиёди он бояд дар панҷ соли охир ба нашр расонида шуда бошад. Истифода намудан ва истинод овардан ба маводи таълимӣ, маълумоти омории кӯҳна ва санадҳои меъёрии хукуқии аз эътибор сокитшуда дар матни мақолаҳо иҷозат дода намешавад. Зиёда аз ду маротиба ба маводи нашрии хеш истинод овардан ва аз сомонаҳои интернетӣ ва дигар маҳзанҳои интернетии гайрирасмӣ ва истифода аз истинод овардан дар мақолаҳо иҷозат дода намешавад. Рӯйхати адабиёти истифода-шуда дар охирни мақола оварда мешавад.

Мақолаҳо ва маводди ҷопи ба сурогаи: 734012, ш. Душанбе, кӯчаи М. Мастонгулов, 3,

тел: +(992) 226 28 92 ва ё тарики сурогаҳои интернетии E-mail: reefat@yandex.ru, n.suhrob-92@mail.ru, klm-15-73@mail.ru ирсол карда шаванд.

* Ақидаи ҳайати таҳририя метавонад ба нуқтаи назари муаллифони мақолаҳо мувофиқ наояд. Барои мазмуни мақолаҳо ва маълумоти саҳҳ муаллифонашон масъул мебошанд. Ҳангоми пурра ё қисман ҷопи ӯ ба ҳар тарз истифода бурдан, истинод ба сарчашма ҳатмист.

ПОРЯДОК
ПРИНЯТИЯ МАТЕРИАЛОВ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«Труды Академии МВД Республики Таджикистан»*

Статья представляется в Организационно-научный и редакционно-издательский отдел Академии МВД Республики Таджикистан в печатном и/или электронном варианте.

В научном журнале печатаются статьи, содержащие результаты научных исследований, соответствующие следующим научным специальностям и соответствующим им отраслям науки: 5.5.1. Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки); 5.5.2. Конституционное право; конституционный судебный процесс; правовое регулирование местной власти (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки); 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки); 5.5.9. Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки); 5.5.11. Судебная деятельность; прокурорская деятельность; правозащитная и правоохранительная деятельность (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки); 5.5.12. Криминастика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность (5.1.4. Уголовно-правовые науки); 5.5.14. Административное право; административно-процессуальное право (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки).

Статья и печатные материалы должны быть снабжены аннотациями, ключевыми словами и списком литературы на таджикском, русском и английском языках. Название статьи набирается на таджикском, русском и английском языках полужирным шрифтом заглавными буквами без абзацного отступа и центрируется относительно полосы набора. К статье должна быть приложена сведения об авторе(ах) на русском, таджикском и английском языках с указанием Ф. И. О., места работы (название организации в именительном падеже), занимаемой должности, учёной степени, учёного звания и полного почтового (служебного и домашнего) адреса, а также адреса электронной почты. Статья должна быть снабжена фотографией автора(-ов); иметь в названии файла фамилию автора, *например*, Раджабов Н. JPG.

В соответствии с тематикой статьи автором указывается её УДК. Электронная версия статьи представляется в виде файла MS Word в формате *. Doc. Файл должен иметь в названии фамилию автора (-ов), *например*, Раджабов Н. doc, Раджабов–Собиров. doc. К статье прилагаются следующие документы:

1) выписка из протокола заседания кафедры (при ее наличии по месту работы автора) с рекомендацией к опубликованию;

2) экспертное заключение об отсутствии сведений, запрещенных к опубликованию в открытой печати, заверенное гербовой печатью учреждения;

3) к статье должна быть приложена рецензия от специалиста, имеющего ученую степень доктора или кандидата наук (если автор(ы) статьи является кандидатами наук, соискателями, аспирантами или альянктами). Рецензент должен быть внешним, то есть не работать в том же отделе, подразделении (учебном заведении, организации), что и автор. Подпись рецензента должна быть заверена кадровым аппаратом по основному месту его работы.

4) заверенная программой «Антиплагиат» справка о наличии определенного процента оригинальности текста (доля оригинального текста должна быть не менее 70%).

Объем статьи должен быть не менее 5 и не более 20 страниц (для докторов и кандидатов наук) и 12 страниц (для докторантов, альянктов, соискателей). Номера страниц не проставляются.

Статья должна быть набрана шрифтом нормальной жирности, прямого начертания гарнитуры Times New Roman или Times New Roman Tj и с одинарным межстрочным интервалом. Абзацный отступ должен быть одинаков и равен 1,25 см. Кегль (размер) основного шрифта должен быть равен 14 пунктов. Нумерация ссылок на литературу осуществляется арабскими цифрами в квадратных скобках, *например*, «Как указывается К.Х. Солиевым [2, с. 34], данный эффект проявляется при ...».

Список использованной литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ – «Библиографическая ссылка». Список использованной автором литературы должен состоять из научной литературы, большая часть из которой должна быть опубликована за последние пять лет. Не допускается использование и ссылка на учебные материалы, устаревшие статистические данные, утратившие законную силу правовые акты. Не допускается цитирование собственных опубликованных материалов более двух раз, а также использование в статьях ссылок на сайты и другие неофициальные базы данных Интернета. Список литературы приводится в конце статьи.

Статьи и печатные материалы направляются по адресу: 734012, г. Душанбе, ул. М. Мастонгулова, 3, тел: +(992) 226 28 92. E-mail: reefat@yandex.ru, n.suhrob-92@mail.ru, klm-15-73@mail.ru

* Мнение редакционной коллегии может не совпадать с точкой зрения авторов публикаций. Ответственность за содержание публикаций и достоверность фактов несут авторы. При полной или частичной перепечатке или воспроизведении любым способом ссылка на источник обязательна.

O R D E R
ADOPTION OF MATERIALS IN THE SCIENTIFIC JOURNAL
«PROCEEDINGS OF THE ACADEMY OF THE MIA OF REPUBLIC OF TAJIKISTAN»*

The article is submitted to the Organizational-Scientific and Editorial-Publishing Department of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan in printed and / or electronic versions.

The scientific journal publishes articles containing the results of scientific research, corresponding to the following scientific specialties and the branches of science corresponding to them: 5.5.1. Theory and history of law and state; history of doctrines about law and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences); 5.5.2. Constitutional law; the right of constitutional litigation; legal regulation of local authorities (5.1.2. Public law (state law) sciences); 5.5.8. Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences); 5.5.9. Criminal Procedure Law (5.1.4. Criminal Law Sciences); 5.5.11. Judicial activity; prosecutorial activity, human rights and law enforcement activities (5.1.2. Public law (state-legal) sciences); 5.5.12. Criminalistics; forensic activities; operational-search activity (5.1.4. Criminal law sciences); 5.5.14. Administrative law; administrative procedural law (5.1.2. Public law (state law) sciences).

The article should be provided with annotations, key words and a list of literature in Tajik, Russian and English. The title of the article is typed in Tajik, Russian and English in bold in capital letters, with no indentation, and is centered on the dialing line.

The article should contain information about the author (s) in Russian, Tajik and English languages, indicating the name, place of work (name of the organization in the nominative case), position held, academic degree, academic title and full postal and home addresses, as well as e-mail addresses. The article should be provided with a photograph of the author (s); To have in the title of the file the author's surname, for example: Radzhabov N. JPG.

In accordance with the subject matter of the article, the author indicates her UDC. The electronic version of the article is presented as a MS Word file in *. Doc. The file should have the name of the author (s) in the title, for example: Radzhabov N. doc, Radzhabov-Sobirov. doc.

1) The following accompanying documents are attached to the article: an extract from the minutes of the meeting of the department (if available at the author's place of work) with a recommendation for publication;

2) an expert opinion on the absence of information prohibited for publication in the open press, certified by the stamp of the institution;

3) the article must be accompanied by a review from a specialist holding a doctoral or candidate of science degree (if the author(s) of the article are candidates of science, applicants, postgraduate students or adjuncts). The reviewer must be external, not work in the same department, division (educational institution, organization) as the author. The reviewer's signature must be certified by the personnel department at his/her main place of work.

4) a certificate certified by the «Antiplagiat» program on the presence of a certain percentage of originality of the text (the proportion of original text must be at least 70%).

The volume of the article should be at least 5 and not more than 20 pages (for doctors and candidates of sciences) and 12 pages (for doctoral students, adjuncts, applicants). The page numbers are not set.

The article should be typed in the font of normal fat content, the direct outline of a Times New Roman or Times New Roman Tj headset and with a single line spacing. The indentation should be the same and equal to 1.25 cm. The size of the main font should be 14 points. The numbering of references to literature is carried out by Arabic numerals in square brackets, for example: "As indicated by KH Soliev [2, p. 34–40], this effect is manifested when ...".

The list of references must be prepared in accordance with GOST – «Bibliographic reference». The list of references used by the author must consist of scientific literature, most of which must be published in the last five years. The use of and reference to educational materials, outdated statistical data, legal acts that have lost their legal force is not allowed. Citing your own published materials more than twice, as well as using links to websites and other unofficial Internet databases in articles is not allowed. The list of references is given at the end of the article.

The articles are sent to the following address: 734012, Dushanbe, M. Mastogulov str., 3,
tel: + (992) 226 28 92. E-mail: reefat@yandex.ru, n.suhrob-92@mail.ru, klm-15-73@mail.ru

---

* The opinion of the editorial board may not coincide with the point of view of the authors of publications. Responsibility for the content of publications and the reliability of the facts are borne by the authors. In the event of complete or partial reprinting or reproduction by any means, a reference to the source is required.

*734012, ш. Душанбе, кӯчаи М.Мастонгулов, 3
Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон*

*734012, г. Душанбе, улица М. Мастонгулова, 3
Академия МВД Республики Таджикистан*

*734012, Dushanbe, M. Mastogulov Street, 3
Academy of the MIA of the Republic of Tajikistan*

*Phone: + (992 37) 226 28 92
Fax: + (992 37) 226 60 43*

Ба матбаа 12.12.2025 таҳвил гардид.
Барои чоп 26.12.2025 ба имзо расид.
Коғази оғсетӣ. Андозаи 60x84 1/8.
Чузъи чопии шартӣ 28. Адади нашр 100 нусха.
Супориши №99. Нархаш шартномавӣ.

Дар Матбааи РТМТ ва Н-и ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидааст.
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад, 5.

ISSN 2412-141X

9 772412 141008 >